

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК
УКРАЇНИ
НДІ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА
ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
ЛЬВІВСЬКА ЛАБОРАТОРІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
І ГРОМАДЯНИНА**

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

*Матеріали наукового семінару
23 червня 2023 р.*

Львів
2023

УДК 342.72/.73:342.78

Рекомендовано до друку та розміщення в
електронних сервісах ЛьвДУВС

Вченою радою Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 14 червня 2023 р. № 11)

Упорядники:

Дмитро ЗАБЗАЛЮК, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри загально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ;

Мирослав КОВАЛІВ, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ;

Марія ГАВРИЛЬЦІВ, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ;

Наталія ЛЕПІШ, кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ.

Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 253 с.

Збірник містить тези доповідей та повідомлень із проблем теоретичного та прикладного значення шляхів вирішення актуальних проблем ефективного забезпечення прав і свобод кожного громадянина України та людини в умовах війни та післявоєнний період. Особливості реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 342.72/.73:342.78

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2023

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вітаю учасників наукового семінару, присвяченого важливій проблематиці, що має надзвичайно важливе теоретичне та прикладне значення – реалізації конституційних прав і свобод людини. Вона особливо актуальна для нас саме сьогодні, коли внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну триває кровопролитна війна та практично весь інституційний механізм нашої держави спрямований на забезпечення максимально можливого простору безпеки для людини та захисту її прав.

Сьогодні серед проблем, якими займається конституційно-правова наука, чільне місце належить проблемі забезпечення здійснення прав і свобод людини та громадянина в державі. Рівень такого забезпечення насамперед визначається розвиненістю ефективних механізмів і розробленістю дієвих засобів і процедур, які використовуються з метою охорони та захисту прав і свобод людини, що дає можливість вести мову про гарантування безпеки кожного в державі.

В Україні, як і в кожній сучасній правовій державі, законодавство про права і свободи людини і громадянина відповідає високим міжнародно-правовим стандартам. У ньому закладено демократичну концепцію взаємовідносин людини та держави, в якій людина в Україні визнається найвищою соціальною цінністю, а відтак змінюються співвідношення і акцент структурних елементів правового статусу громадянина, оскільки на перший план виходять його права та свободи, а не обов'язки.

Проте сучасний правовий статус людини в Україні характеризується доволі слабкою соціально-правовою захищеністю, недостатньою гарантованістю прав і свобод, відсутністю необхідних механізмів безпеки кожного. Тому в Україні гостро постає питання реалізації прав і свобод людини в умовах воєнного стану, адже життя людини потребує реального втілення гарантованих прав і свобод, тобто створення правового механізму забезпечення їх реалізації під час виникнення різних ситуацій надзвичайного характеру, зокрема в умовах воєнного стану, коли нормальне життя суспільства та функціонування держави стає неможливим.

Проблема вироблення ефективного конституційно-правового механізму реалізації прав людини для нашої країни є однією з найбільш важливих у порядку денному. Роль конституційних гарантій захисту та конституційних правозахисних механізмів у забезпеченні всього комплексу основоположних прав людини, перебільшити неможливо. Необхідно зауважити, що збройна агресія російської федерації змусили весь державний механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина перейти до функціонування за правилами правового режиму воєнного стану.

Своєю чергою, відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

4 квітня 2023 року Рада ООН з прав людини схвалила оновлену Резолюцію «Ситуація з правами людини в Україні внаслідок російської агресії», яка передбачає «розслідування всіх ймовірних порушень та зловживань прав людини, порушень міжнародного гуманітарного права та пов'язаних з ними злочинів в контексті російської агресії проти України, а також встановлення фактів, обставин та першопричин таких порушень та зловживань».

Важливими елементами резолюції є заклик до російської федерації припинити незаконні насильницькі переміщення та депортацію цивільних осіб та інших осіб, які перебувають під захистом, у межах України чи до російської федерації, зокрема дітей, у тому числі дітей з дитячих закладів, дітей без супроводу та дітей, розлучених із сім'єю, та вимога забезпечити безперешкодний, негайний, тривалий і безпечний доступ до них представникам і персоналу визначених міжнародних правозахисних та гуманітарних механізмів, надати достовірну та вичерпну інформацію про кількість і місцезнаходження цих цивільних осіб, а також забезпечити гідне поводження з ними та їхнє безпечне повернення. Крім того, Рада ООН з прав людини закликала російську федерацію надати негайний доступ представникам міжнародних правозахисних та гуманітарних механізмів до всіх військовополонених, насильно утримуваних та депортованих осіб.

Безумовно, всі ці злочини мають отримати відповідну правову оцінку, а винні військові злочинці повинні бути притягнуті до відповідальності.

Інститут відповідальності за воєнні злочини є самостійним елементом правового механізму захисту прав і свобод людини. У сфері індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права основним міжнародним документом є Римський статут Міжнародного кримінального суду. Україна на сьогодні не є стороною цього міжнародного договору. Згідно з ч. 6 ст. 124 Конституції України Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

У лютому 2022 року Україна офіційно направила позов проти росії до Міжнародного суду ООН. Безсумнівно, росія має нести відповідальність за збройну агресію проти України, адже своїми злочинними діями російська

федерація порушує не лише принципи та норми міжнародного права, а й усі загальнолюдські цінності та принципи людяності та гуманізму.

В умовах війни застосовується захист прав людини, особливості якого надають підстави визначити цей захист як виключний, адже він застосовується у зв'язку з воєнним станом. Так, в умовах війни в Україні було прийнято ряд нормативно-правових актів, якими зміцнюються гарантії прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, зокрема у сфері соціального захисту, надання соціальної, правової та ін. допомоги тощо. У той же час, у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, як воєнний стан, забороняється: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Слід зазначити, що, враховуючи особливі обставини, які виникають у зв'язку з війною, доцільно виокремити особливості реалізації та захисту прав людини як під час збройного конфлікту, так і в післявоєнний період, коли можуть бути застосовані, зокрема, спеціальні заходи захисту порушених прав і свобод, амністії, механізми відновлювальної компенсації тощо.

Загалом проблематика прав людини в умовах дії в державі правового режиму воєнного стану є надзвичайно складна та багатоаспектна. Бажаю учасникам наукового семінару плідної роботи, цікавих дискусій, успіху в пошуку шляхів вирішення важливих проблем у сфері забезпечення, охорони та захисту прав і свобод громадян в умовах війни в Україні, а також, сподіваємось, у найближчій перспективі, післявоєнний період.

Роман БЛАГУТА,
*кандидат юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ*

В. М. Афтанасів,
*здобувачка вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дитинство, обпалене війною... На жаль, для мільйонів українських дітей саме таким воно стало з дня повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. Численні обстріли, руйнування, вимушена евакуація, незаконна депортація та всиновлення, згвалтування чи поранення, – ці кричущі порушення прав дітей вимагають правового реагування та захисту з боку як національних, так і міжнародних інституцій.

Правам дитини завжди приділялася особлива увага в законодавстві України, адже воно є важливою частиною правової системи. Зокрема, їх правове регулювання здійснюється Конституцією України [1], Сімейним кодексом України [2], іншими нормативно-правовими актами.

Як відомо, Закон України «Про охорону дитинства» є основним законом, який здатний регулювати ситуацію з порушенням прав дітей в умовах війни. Згідно з ним, дитиною, постраждалою внаслідок військових дій та збройних конфліктів є «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [3].

На думку Н. Опольської, «з метою забезпечення та захисту прав дітей, що постраждали внаслідок збройного конфлікту доцільно до ст. 28 Закону України «Про охорону дитинства» внести такі зміни: «Дітям, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, військових дій, стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, держава забезпечує всебічну підтримку» [4, с. 281]. Безумовно підтримуємо таку ініціативу, адже правова охорона дітей, що постраждали від військових дій зараз є особливо важливою.

Тепер Україна зобов'язана вжити всіх необхідних заходів для захисту прав цих дітей, створити умови для їх подальшого повернення з полону і удосконалити систему розшуку аби повернути тих дітей, що були незаконно депортованими за кордон. Адже під час війни Росія вчиняє геноцид українського народу – примусово депортує дітей з українських територій до Російської Федерації та Республіки Білорусь.

«Геноцид за міжнародними правовими нормами є воєнним злочином. Це пряма відповідальність вищого керівництва РФ, які неодноразово у публічних заявах зізнавалися в тому, що масово вивозили українських дітей на свою територію чи територію, яка окупована», – слушно наголошував Дмитро Лубінець, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [5].

У цьому контексті зазначимо, що 17 березня 2023 року Палата досудового провадження II Міжнародного кримінального суду видала ордери на арешт В.В. Путіна та М.О. Львової-Белової.

Перший – президент РФ, підозрюється у вчиненні воєнного злочину – незаконної депортації щонайменше з 24 лютого 2022 року населення (дітей) і незаконного переміщення населення (дітей) з окупованих територій України до РФ.

Друга – Уповноважена з прав дитини в адміністрації президента РФ, підозрюється у вчиненні воєнного злочину – незаконної депортації щонайменше з 24 лютого 2022 року населення (дітей) і незаконного переселення населення (дітей) з окупованих територій України до РФ.

На підставі клопотань прокуратури від 22 лютого 2023 року Палата досудового провадження визнала, що є розумні підстави вважати, що кожен підозрюваний несе відповідальність за воєнний злочин у вигляді незаконної депортації населення та незаконного переміщення населення з окупованих територій України до РФ на шкоду українським дітям [6].

Сьогодні не можна сказати точно, яка саме кількість дітей була депортована в Росію чи на підконтрольні їй території, проте, Москва стверджує, що впродовж першого року війни РФ прийняла близько 5,3 мільйона осіб, з них 738 тисяч – діти.

Відомими є і численні випадки незаконного всиновлення дітей з окупованих територій України та примусової зміни громадянства.

Ще в травні 2022 року президент РФ підписав указ про спрощений порядок прийняття російського громадянства українськими дітьми- сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, зокрема тих, які перебувають на тимчасово окупованих територіях. Окрім цього, відповідно до указів В. Путіна, максимально полегшується процедура усиновлення українських дітей, адже всі діти, які проживають на тимчасово окупованій території України та досягли 14-річного віку, автоматично «стають росіянами». Це пряма ознака воєнного злочину, оскільки примусове переміщення дітей з однієї етногрупи в іншу визначається як *геноцид* [7; 8].

На жаль, українських дітей не лише незаконно вивозять до Росії. Окупаційна армія РФ вбиває та гвалтує їх. Зокрема, українські прокурори розслідують кримінальні провадження, де постраждалими є 11 дівчат віком від 4 до 17 років. У половині зафіксованих злочинів сексуального насильства постраждалими є одночасно і матір, і дитина.

Говорячи про захист дітей в умовах збройного конфлікту у міжнародному праві, варто сказати, що діти, які залишаються рости в умовах війни, захищені численними нормами міжнародного гуманітарного права як частина цивільного населення.

Зокрема, основними міжнародно-правовими актами, які є основою для захисту дітей в умовах воєнного стану чи збройного конфлікту є:

- Конвенція ООН про права дитини (1989);

- Женевські конвенції про захист жертв війни (1949);
- Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977);
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році);
- Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками;
- Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999).

Варто також зазначити, що в опублікованому звіті Організації з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) щодо депортації та примусового переміщення українських дітей вказано, що РФ порушила низку міжнародних норм, у тому числі, *Конвенцію ООН про права дитини*.

Зазначимо, що 13 резолюцій ООН визначають 6 серйозних порушень прав дітей в умовах воєнного конфлікту:

1. вербування та використання дітей;
2. викрадення;
3. вбивства, каліцтва;
4. згвалтування чи інша форма сексуального насильства;
5. напади на школи та лікарні;
6. відмова в гуманітарному доступі [9].

Проаналізувавши численні порушення прав дитини, варто зазначити, що такого роду військові дії є грубим порушенням прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, сімейне виховання, захист від усіх форм насилля та втягнення у воєнні дії чи збройні конфлікти, вибору місця проживання дитини та багато інших. Ці діти мають право на особливий захист та допомогу зі сторони держави.

Адже стаття 39 Конвенції про права дитини закріплює, що держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини [10].

Щоб значно зменшити загрозу для життя та здоров'я дітей, які знаходяться у мовах окупації чи на території активних бойових дій, державі необхідно посилити евакуаційні механізми; батькам потрібно чітко пояснювати дітям правила поведінки в небезпечних місцях та укриттях під час повітряної тривоги. Варто також подбати про надання як медичних, так і психологічних послуг для тих, хто цього потребує, забезпечити належний рівень реабілітації дітей після фізичних та моральних травм, полону, незаконної депортації, сексуального чи психологічного насилля.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text>
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
4. Опольська Н. Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні. *Право*. 2015. Випуск 27. С. 278-283.
5. Лубінець Д. Викрадення українських дітей – це геноцид. URL: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/554338_vikradennya_ukrainskih_ditey-tse.html
6. International Criminal Court. *Situation in Ukraine*: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. URL: www.icc-cpi.int
7. Злочини Росії проти українських дітей. URL: <https://ukrainer.net/zlochyny-proty-ditey/>
8. Панкевич О. З., Цибульська В. В. Геноцид – крайня форма дискримінації. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 211–215.
9. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 94–105.
10. Швець Я. І., Соколова І. О. Порухення прав дітей під час війни Російською Федерацією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Випуск 71. С. 99–103.

О. О. Барабаш,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри загально-правових дисциплін

Інституту права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОРУШЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: БЕЗПЕКА ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Забезпечення належного захисту прав і свобод людини та громадянина є важливим завданням держави й актуальним напрямом розвитку правової системи. Сьогодні в нормах Конституції України – документі, який є основою вітчизняної правової системи, відображено положення, які гарантують забезпечення прав і свобод кожної людини. Положення Конституції України

регламентують особливості суспільних відносин, які існують у державі. Конституційні норми є базисними для суспільства, держави та особистості [1]. В Основному законі України розкрито категорії, що підкреслюють цінність людини, її прав і свобод. Однією з таких категорій є безпека.

Терміном «безпека» прийнято називати положення чи стан особистості, суспільства, держави, в якому їм не загрожує небезпека, тобто коли захищені їхні права, свободи та інтереси від соціальних, природних, економічних та інших небезпек. Принцип правової безпеки пронизує всі склади конкретних прав, свобод та інтересів людини, громадянина, різних суб'єктів права, держави, утворюючи цілу систему різних видів національної безпеки, в якій первинною є правова безпека особистості. Усі різновиди правової безпеки – особистості, суспільства, держави в різних сферах, наприклад у військовій, інформаційній, екологічній, економічній, утворюють зовнішню та внутрішню національну безпеку.

Боротьба зі злочинністю, а також посилення та розвиток правових засад боротьби з такими видами загроз, як тероризм, екстремізм – найважливіші та перспективні компоненти забезпечення національної безпеки. Правова безпека особистості є умовою свободи людини та громадянина, а для забезпечення громадської безпеки державні органи повинні застосовувати обмежувальні заходи щодо прав і свобод особистості. Як відомо, основи вирішення цього конфлікту закладені в Конституції України, у якій передбачається, зокрема, і можливість обмеження прав і свобод людини та громадянина для забезпечення безпеки держави. Так, у ст. 64 Конституції передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії цих обмежень, та визначено ряд прав і свобод, які не можуть бути обмежені за жодних обставин [1].

Отже, права і свободи людини та громадянина з об'єктивних причин можуть певною мірою обмежуватися. Такі обмеження необхідні для забезпечення безпеки суспільства, захисту основ конституційного ладу, охорони прав та законних інтересів людини і громадянина. Водночас це не стосується основних прав і свобод громадян. По суті, обмеження прав людини розширюють повноваження державних органів та в умовах воєнного стану є одним з інструментів, що дозволяють заборонити агресію та відновити конституційний правопорядок. Так, відповідно до ч. 3 Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [2]. Ці обмеження застосовуються під час запровадження надзвичайного чи воєнного стану тощо.

Юридична безпека, її мета, пріоритети нерозривно пов'язані з ідеєю прав людини, свободи особистості, посиленням соціально-правової захищеності громадян. Право на свободу і безпеку мають бути захищені в будь-який час, а особливо під час кризи [3]. В умовах війни практично беззахисним є основне

право людини – право на життя. Вбивства і тілесні ушкодження, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, згвалтування та інші форми насильства є прямим порушенням і права на життя, і права на гідність та недоторканність. Порушуються і права людини на охорону здоров'я, скажімо, неможливість доступу до медицини, завдання шкоди здоров'ю внаслідок травмувань тощо. Порушенням прав людини також можна вважати пошкодження або руйнування майна, а також те, що людина внаслідок війни була позбавлена власної домівки чи не могла виїхати з окупованих територій. Під час війни незахищеними є й діти, вони можуть бути розлучені з батьками, втратити доступ до освіти, медицини тощо, і це є порушенням прав дитини [4].

Забезпечення законності дозволяє уникати необґрунтованого встановлення обмежень, порушення конституційних прав і свобод у різних сферах життєдіяльності, права на безпеку особистості, як їх складової частини, а також запобігати застосуванню методів та способів правового регулювання, не адекватних конкретному режиму, що виходять за межі тієї чи іншої його форми.

Аналіз чинного законодавства та міжнародних актів доводить, що перелік прав, які зобов'язується гарантувати українська держава за умови дії режиму воєнного чи надзвичайного стану, не суперечить мінімальним вимогам, встановленим європейською спільнотою [5]. Наприклад, ст. 15 Європейської конвенції з прав людини містить вказівку на заборону відступу під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, від таких зобов'язань держави: гарантування права на життя (ст. 2 Конвенції), заборони катування чи нелюдського ставлення (ст. 3), заборони рабства чи підневільного стану (ч. 1 ст. 4) та заборони покарання без вказівки на те в законі (ст. 7 Конвенції) [6].

Грубі порушення прав людини на території України під час війни з боку російських окупантів збільшили кількість індивідуальних звернень до Європейського суду з прав людини. Станом на кінець літа 2022 року зареєстровано близько дев'яти тисяч індивідуальних заяв українських громадян проти Росії. Підставами для індивідуальних звернень були вбивства, зникнення безвісти, потрапляння в полон цивільного населення, катування, втрата домівки через воєнні дії, насильницьке роз'єднання сім'ї, обмеження пересування, коли громадяни України не могли виїхати з окупованих територій, знищення рухомого і нерухомого майна, порушення права на освіту, у випадках, коли у зв'язку з воєнними діями неможливо реалізувати право на освіту чи примушують навчатися за чужими книжками, за нав'язаними програмами чи чужою мовою тощо [7].

Зауважимо, що норми міжнародного гуманітарного права, які регулюють ведення бойових дій, спрямовані на те, щоб уникнути або звести до мінімуму випадкову загибель цивільного населення та пошкодження цивільних об'єктів. Переважна більшість випадків загибелі або поранення цивільних осіб, зафіксованих місією ООН, трапилися через застосування в населених пунктах важкої артилерії, зокрема реактивних систем залпового вогню, а також через

ракетні та авіаційні удари. Деякі із цих видів зброї можуть містити касетні боєприпаси, заборонені міжнародною конвенцією 2008 року (Конвенція про касетні боєприпаси), до якої, однак не приєдналась ані Україна, ані Російська Федерація. Сотні цивільних громадян були вбиті збройними силами Росії в ситуаціях, не пов'язаних з активними бойовими діями. Більшість жертв становили чоловіки, але були також жінки та діти [8].

Отже, права і свободи людини та громадянина є головною цінністю держави. Порушення прав людини в умовах збройної агресії та, зокрема, окупації частини території України, є порушенням основних міжнародних принципів права у сфері прав людини та гуманітарного права, втілених у міжнародно-правових інструментах. Необхідність подальшого посилення захисту прав людини під час війни зумовлена збільшенням кількості злочинів проти цивільного населення, де російські злочинці застосовують стратегії, які кричуще порушують норми міжнародного права, навіть використовують цивільне населення як щит для досягнення своїх військових цілей. Тому необхідні рішучі заходи для розв'язання основних проблем: підвищення ступеня дотримання сторонами конфлікту норм міжнародного права, особливо під час бойових дій; посилення захисту за допомогою більш ефективної діяльності місій з підтримки миру та інших відповідних місій (ООН, Червоний хрест); розширення гуманітарного доступу та посилення відповідальності за порушення міжнародних норм у сфері захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
3. Барабаш О. О. Європейські стандарти захисту прав людини в умовах цифровізації судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 308.
4. Які права можуть порушуватись під час війни і як їх захистити? *Visit Ukraine*. 2022. 10 серп. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/700/yaki-prava-mozut-porusuvatis-pid-cas-viini-i-yak-ix-zaxistiti>
5. Мельниченко Б. Б. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 107–108.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. *База даних*

«Законодавство України». URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.06.2023).

7. Костюк Н. П. Проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану і відповідність їх до законодавства ЄС. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6, т. 1. С. 205–210. URL:
<http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/377/333> (дата звернення: 20.06.2023).

8. ООН: порушення прав людини на війні в Україні шокуючі. *DW*. 2022. 29 черв. URL: <https://www.dw.com/uk/oon-viina-v-ukraini-pryzvela-doshokuiuchykh-porushen-prav-liudyny/a-62302456> (дата звернення: 20.06.2023).

І.В. Басиста,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу,
кримінального процесу та криміналістики
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

**ПЕРСПЕКТИВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ ТА ЗЛОЧИНИ ЩОДО ДІТЕЙ,
СКОЄНІ РОСІЙСЬКИМИ ЗАГАРБНИКАМИ ПІД ЧАС
ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ, РОЗВ'ЯЗАНОЇ РОСІЄЮ 24
ЛЮТОГО 2022 РОКУ (СПІВРОБІТНИЦТВО ІЗ МІЖНАРОДНИМ
КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ)
(продовження огляду)¹**

¹ Розпочато на шпальтах збірника Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html> (Басиста І.В. Притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності С.17-44). Продовжено у розділі «Захист прав дітей та забезпечення їх безпеки за умов воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності» колективної монографії «Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense» (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs): Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. P. 42-78. 552. <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/287/7881/16459->

1 <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-2> та у розділі «Перспективи та невідворотність відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності (діяльність Спільної слідчої групи з розслідування тяжких міжнародних злочинів в Україні (ЖТ); співробітництво із Міжнародним кримінальним судом; перспективи створення Міжнародного трибуналу ad hoc тощо) (продовження огляду)» колективної монографії «Військові правопорушення та воєнні злочини: історія, теорія та практика». 2023. С. 25-72. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-2>, а також у тезах доповідей: «Порушення прав дітей в Україні та злочини щодо дітей, скоєні російською армією під час широкомасштабної війни, розв'язаної росією 24 лютого 2022 року (продовження огляду)»: Матеріали круглого столу «Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні. Факультет правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (27 січня 2023 року). Київ : НаУКМА, 2023. С.4-11; «Злочини щодо дітей, скоєні російською армією під час широкомасштабної війни, розв'язаної росією 24 лютого 2022 року та перспективи притягнення до відповідальності (співробітництво із Міжнародним кримінальним судом; кроки до створення Міжнародного трибуналу ad hoc)». VII Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти». 17 березня 2023 року. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2023; «Окремі проблеми притягнення до відповідальності за вчинення тяжких міжнародних злочинів, відшкодування завданої шкоди та кроки на їх вирішення (продовження огляду)».

Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір». 31 березня 2023 року. м. Львів: ІІПО НУ «Львівська політехніка». 2023; «Притягнення до відповідальності за вчинені міжнародні злочини в Україні: нові кроки у розслідуванні Міжнародного кримінального суду (продовження огляду)». Всеукраїнська науково-практична конференція «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи». 18 травня 2023 року. м.Запоріжжя: Класичний приватний університет...2023; «Притягнення Міжнародним кримінальним судом до відповідальності за вчинені та вчинювані міжнародні злочини в Україні, в тому числі щодо дітей (продовження огляду)». Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 27 квітня 2023 р. Частина I. Львів –Торунь : Liha-Pres, 2023. С.12-18. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-1>

<http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/193/3962/9374-1>;

«Притягнення до відповідальності за агресію (нові кроки до створення Міжнародного трибуналу) (продовження огляду)». Міжнародна науково-

практична конференція «Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах» (31 травня 2023 року, Одеса). Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ. 2023; «Перспективи відповідальності за незаконну депортацію і незаконне переміщення українських дітей (співробітництво із Міжнародним кримінальним судом) (продовження огляду)». Міжнародна науково-практична конференція «Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: Україна та світ» (09 червня 2023 року, Львів). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2023.

До вже попередньо зазначеного, у перебігу аналізу крайньої оприлюдненої інформації, варто актуалізувати, що станом на ранок 9 травня 2023 року 480 дітей загинули та понад 967 отримали поранення різного ступеню тяжкості внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ (прес-служба Офісу Генпрокурора у Telegram) [1]. Звісно, що про остаточність цих даних не доводиться вести мову із зрозумілих нам всім причин. Найбільше постраждало дітей у Донецькій області – 455, Харківській – 275, Київській – 128, Херсонській – 96, Запорізькій – 89, Миколаївській – 89, Чернігівській – 70, Дніпропетровській – 67, Луганській – 66 [1].

В Офісі Генерального прокурора також інформують про низку проваджень за фактами дій представників так званих приватних військових компаній, які воюють проти України. Досудове розслідування ведуть Служба безпеки та Національна поліція України. Поряд із тим, що перевіряються причетність учасників так званих ПВК до ведення агресивної війни, посягання на територіальну цілісність України, також встановлюються факти вчинення воєнних злочинів на окупованій території України, в тому числі й щодо дітей [2]. Як вже раніше повідомлялося, «...колишні найманці ПВК «Вагнер» зізналися у численних злочинах проти українського народу. Вони розповіли Gulagu.net деталі вбивства українських дітей і підлітків (лише з одного із зізнань стало відомо про розстріл щонайменше 20 осіб, з яких 10 – 15-річні та 17-річні підлітки)» [3].

Міжнародна спільнота намагається вплинути, щоб протидіяти цим звірствам, які вчиняються на українських теренах, зокрема і щодо дітей, про що вже неодноразово йшлося. Світові лідери та відомі люди вносять свою неоціненну лепту, щоб зупинити ці жахливі події (навіть далекі від професійної політики та дипломатії люди, співпереживаючи українській трагедії, приймаючи наших громадян у свої домівки, надаючи донати, ділячись власними заощадженнями та, фактично, частинкою свого серця, вкладаються цим самим не лише у перемогу України, а й висловлюють справжню власну громадянську опінію, позиціюючись, таким чином, й щодо означених подій в Україні). Так, ще рік тому (у квітні 2022) дружина голлівудського актора Джорджа Клуні та відома правозахисниця – Амаль Клуні виступила в Раді Безпеки ООН, де закликала світ звернути увагу на докази жахливих звірств окупантів в Україні та покарати їх (згідно останніх повідомлень, вона й зараз разом з своїм Фондом «За

справедливість» працюють над тим, щоб російські злочинці відповіли за свої дії) [4].

Не дивлячись на те, що ще 17 березня 2023 р. судді Міжнародного кримінального суду (МКС) видали ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової [5-8], зокрема інкриміновано: «...Президент Російської Федерації, є імовірно відповідальним за воєнний злочин незаконної депортації населення (дітей) та незаконного вивезення населення (дітей) з окупованих районів України до Російської Федерації (відповідно до статей 8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii) Римського статуту). Ці злочини були імовірно скоєні на українській окупованій території щонайменше з 24 лютого 2022 р. Є обґрунтовані підстави вважати, що пан Путін несе особисту кримінальну відповідальність за вищезазначені злочини: (i) за вчинення цих злочинів особисто, спільно з іншою особою і/або через іншу особу (ст. 25(3)(a) Римського статуту) та (ii) за нездійснення ним належного контролю над цивільними та військовими підлеглими, які здійснили злочини або дозволили їхнє здійснення і перебували під його фактичною владою і контролем, згідно з відповідальністю начальника (ст. 28 (b) Римського статуту). Пані Марія Олексіївна Львова-Белова, дата народження – 25 жовтня 1984 р., уповноважена при Президентові Російської Федерації з прав дітей, імовірно відповідальна за воєнний злочин незаконної депортації населення (дітей) та незаконного вивезення населення (дітей) з окупованих районів України до Російської Федерації (відповідно до статей 8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii) Римського статуту). Ці злочини були імовірно скоєні на українській окупованій території щонайменше з 24 лютого 2022 р. Є обґрунтовані підстави вважати, що пані Львова-Белова несе особисту кримінальну відповідальність за зазначені вище злочини: за вчинення цих злочинів особисто, спільно з іншою особою і/або через іншу особу (ст. 25(3)(a) Римського статуту)» [5; 6, с.16], тяжкі міжнародні злочини продовжують окупантами вчинятися щодо нашого населення, в тому числі, на жаль, й по відношенні до дітей.

І на завершення, слід підкреслити, що згідно крайніх повідомлень «...у населених пунктах, які розташовані на лінії фронту (зокрема мова йде про Запорізьку область), не зважаючи на напружену ситуацію з водопостачанням, електрикою, опаленням та доступом до товарів першої необхідності (хоча й туди регулярно навідуються гуманітарні місії від державних структур та міжнародних організацій), все ще залишається місцеве населення, і серед них діти. «Ми регулярно вмовляємо місцеве населення евакуюватись. Знаю, що у безпосередній близькості до фронту перебуває ще 34 дитини. Розглядається можливість примусової евакуації (вона загалом зараз триває з 21 населеного пункту [9]), коли один з батьків забере дитину в тил» – розповів місцевий депутат [10]. Також і на Донеччині, у Бахмуті, все ще перебувають діти. Про це повідомила в ефірі телемарафону віце-прем'єр-міністерка – міністерка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Ірина Верещук. «Ми робимо все, щоби в наближених селах, які близько до Бахмута, якомога менше було дітей і

якогога менше там перебували в зоні активних бойових дій жінок, літніх людей, тих, хто не може собі зарадити», – сказала Верещук [9].

Список використаних джерел:

1. 967 дітей поранено внаслідок повномасштабної війни в Україні. БУКВИ. 9.05.2023. <https://bykvu.com/ua/bukvy/967-ditei-poraneno-vnaslidok-rovnomasshtabnoi-viiny-v-ukraini/>
2. ОГП розпочав розслідування після появи відео з зізнаннями «вагнерівців». Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vahnerivtsi-ziznannya-ohp/32367659.html>
3. Колишні найманці ПВК «Вагнер» зізналися у воєнних злочинах проти українських дітей. БУКВИ. 19.04.2023. <https://bykvu.com/ua/bukvy/kolyshni-naimantsi-pvk-vahner-ziznalsia-u-voiennykh-zlochynakh-proty-ukrainskykh-ditei/>
4. Амаль Клуні обговорила з Андрієм Єрмаком захист прав українських дітей під час війни: «Росія має відповісти». 8.04.2023. <https://tsn.ua/glamur/amal-kluni-obgovorila-z-andriyem-yermakom-zahist-prav-ditey-pid-chas-viyni-rosiya-maye-vidpovisti-2303563.html>
5. Situation in Ukraine:
ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova | International Criminal Court (icc-cpi.int)
6. Заява Голови Міжнародного кримінального суду, судді Пйотра Гофманського від 17 березня 2023 р.: Судді Міжнародного кримінального суду видають ордери на арешт Володимира Володимировича Путіна та Марії Олексіївни Львової-Белової. Право України. №3/2023. С.16-17. <http://www.pravoua.com.ua>
7. Statement by Prosecutor Karim A. A. Khan KC on the issuance of arrest warrants against President Vladimir Putin and Ms Maria Lvova-Belova | International Criminal Court (icc-cpi.int)
8. Заява Прокурора Міжнародного кримінального суду Каріма А.А. Хана про видачу ордерів на арешт Президента Володимира Путіна та Марії Львової-Белової від 17 березня 2023 р. Право України. №3/2023. С.14-15. <http://www.pravoua.com.ua>
9. У Бахмуті все ще залишаються діти, – Ірина Верещук. Судово-юридична газета України. 19.04.2023. <https://sud.ua/uk/news/ukraine/268020-v-bakhmute-vse-esche-ostayutsya-deti-irina-vereschuk>
10. Назар Притула Вмовляємо людей евакуюватись, біля фронту ще 34 дитини: що відбувається на Запоріжжі. 3.04.2023. https://24tv.ua/zaporizkiy-napryamok-mistseviy-deputat-rozpoviv-shho-vidbuvayetsya_n2287212

Р. Б. Бедрій,
*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри конституційного права,
(Львівський національний
університет імені Івана Франка)*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток в Україні місцевого самоврядування, глибокі політичні та економічні перетворення в суспільстві і формування на цій основі нової демократичної державності безпосередньо пов'язані не лише з процесами децентралізації публічної влади, а й з принципово новими для нас підходами до прав людини та до розв'язання як загальнодержавних, так і регіональних, а також місцевих проблем у даній сфері.

Таким чином, вбачається, що дослідження прав людини у контексті місцевого самоврядування та конституційно-правових проблем організації та функціонування муніципальної влади є одним з найважливіших завдань юридичної науки на сучасному етапі. Успішне виконання цього завдання має не тільки науково-теоретичне значення, а й насамперед практичну значущість як з позиції розвитку законодавства, так і в аспекті вирішення конкретних викликів становлення реального місцевого самоврядування та формування муніципальної влади, утворення ефективних механізмів забезпечення та гарантування прав людини за місцем проживання.

У цьому контексті слід нагадати, що у нашій державі з 2014 року триває реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації. Це комплексна та багатогранна реформа, що впливає на якісні зміни в усіх сферах життя територіальних громад, включаючи і забезпечення муніципальних прав місцевих жителів.

Організаційним напрямом муніципальної реформи в Україні був процес об'єднання територіальних громад, в результаті чого, у червні 2020 року, розпорядженнями Кабінету Міністрів України було створено 1470 територіальних громад, у яких в жовтні 2020 року відбулися перші місцеві вибори. Нові громади отримали більш широкі повноваження та перейшли, згідно із законодавчими змінами, на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

Проте, життєві реалії продемонстрували, що укрупнення територіальних громад в умовах складної економічної ситуації в державі автоматично не зробило їх усіх спроможними та процвітаючими, а ефективність об'єднання громад напряму залежить від рівня забезпечення у них базових прав людини, надання жителям соціально-побутових, адміністративних, культурно-освітніх послуг, здійснення якісних змін у комунальному секторі економіки [1, с. 116].

Однак, російське збройне вторгнення в Україну - 24 лютого 2022 року зумовило формування нової реальності у функціонуванні територіальних громад і діяльності органів місцевого самоврядування. У сучасних умовах на перший план у територіальних громадах вийшли питання щодо забезпечення прав і життєво-необхідних потреб членів громад та внутрішньо переміщених осіб, відновлення місцевої економіки.

У зв'язку з російською збройною агресією Указом Президента України від 24 лютого 2022 року в країні був введений воєнний стан [2]. У подальшому строк дії воєнного стану неодноразово подовжувався, востаннє - 2 травня 2023 року (строком на 90 діб) - з 20 травня 2023 року до 18 серпня 2023 року.

Слід зазначити, що в умовах війни та переміщення в межах України великої кількості людей у більш безпечні регіони держави, особливої актуальності для органів місцевого самоврядування набули питання, пов'язані з соціальною підтримкою внутрішньо переміщених осіб.

На думку фахівців, у реаліях сьогодення соціальна підтримка створює умови для інтегрування внутрішньо переміщених осіб в економіку приймаючих громад через їхнє залучення на ринок праці, стимулювання у них підприємницької активності та формування з боку таких осіб попиту на товари і послуги [3, с. 61].

Відповідно з чинного законодавства, з метою підтримки внутрішньо переміщених осіб органи місцевого самоврядування повинні здійснювати наступні першочергові завдання:

1) забезпечити належне надання таким особам соціальних послуг, які включають: медичну допомогу в закладах охорони здоров'я комунальної форми власності, влаштування дітей у комунальні дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади, соціальний захист внутрішньо переміщених осіб (п.9 ст. 11 Закону України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" від 20.10.2014 року) [4];

2) забезпечити трудову зайнятість внутрішньо переміщених осіб, у межах забезпечення загальних завдань щодо формування та реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та її практичного впровадження, згідно Закону України "Про зайнятість населення" від 05.07.2012 року [5].

Реалізація муніципальними органами повноважень, пов'язаних із соціальною підтримкою внутрішньо переміщених осіб та їх інтегруванням в економічну діяльність приймаючих територіальних громад, повинна здійснюватися у тісній співпраці як з громадськими організаціями, благодійними національними та міжнародними фондами і організаціями, так і з регіональною (районною та обласною) владою.

Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб може здійснюватися у різних формах:

- шляхом проведення тематичних заходів, консультацій, зустрічей із можливими роботодавцями;

- створення (або сприяння) функціонуванню соціальних підприємств, діяльність яких націлена на підтримку внутрішньо переміщених осіб,
- організації для таких осіб та місцевих мешканців інтернет-спільнот, проведення навчання та заходів із перекваліфікації тощо.

Прикладом соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб є створення у 2022 році інтернет-спільнот “Переселенці Долинщини“ та “Обмін послугами - Долинщина“ у Долинській територіальній громаді. Ці інтернет-спільноти було створено відділом інформаційної політики та зв’язків з громадськістю Долинської міської ради на прохання вимушено переселених громадян. Їх головними завданнями було інформування внутрішньо переміщених осіб та отримання ними окремих видів послуг. Крім того, створення зазначених інтернет-спільнот та долучення до них значної кількості внутрішньо переміщених осіб та місцевих мешканців стимулює соціальну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у територіальну громаду [3, с. 64].

Підсумовуючи, варто акцентувати увагу на тому, що у сучасних реаліях воєнного стану в Україні, одним з головних завдань органів місцевого самоврядування повинно бути забезпечення життєво-необхідних прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб, а саме – їх соціальна підтримка, розміщення та налагодження комунікації з такими особами на території громади, а також інтеграція внутрішньо переміщених осіб у громаді, залучення їх до місцевої господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бедрій Р.Б. Проблемні питання сучасного етапу реформи децентралізації влади в Україні. Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей п’ятої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 10 грудня 2021 р.). К. : Аванпост-Прим. 384 с. С. 115-119.
2. Указ Президента України «Про введення воєнного стану» від 24 лютого 2022 року № 64/2022. *Президент України: офіційне інтернет-представництво*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
3. Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період. Посібник для органів місцевого самоврядування. Львів, 2022. 71 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf>
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. / Відомості Верховної Ради. 2015. № 1. Ст. 1.
5. Про зайнятість населення: Закону України від 05.07.2012 року № 5067-VI / Відомості Верховної Ради. 2013. № 24. Ст. 243.

С. С. Білун,
студентка II курсу ННІ права
(Сумський державний університет)

Р. О. Дегтяр,
викладач-стажист кафедри КПДС ННІ права
(Сумський державний університет)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблематика захисту прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану є сьогодні одною з надважливих для громадян України тем. Багатьох хвилює правовий статус інтелектуальної власності та положення прав щодо неї в умовах воєнного стану. Потрібно зазначити основні способи захисту прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану.

Під час вирішення питання про захист прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану, потрібно проаналізувати нормативно-правову базу. Основними нормативно-правовими актами, які допоможуть розібратися з суттю даної проблематики: Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Указ Президента України про введення правового режиму воєнний стан. Та рішення Ради Суддів «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ».

Стаття 41 Конституції України (далі – КУ) зазначає те, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. У свою чергу, стаття 54 КУ гарантує громадянам захист інтелектуальної власності і прав та інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1].

24 лютого 2022 року Указом Президента України було введено воєнний стан [2]. Згідно Закону України (далі – ЗУ) «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, який вводиться Указом Президента України, у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності України. Зокрема, після введення даного стану, цим ЗУ передбачено надання надзвичайних повноважень певним державним органам, військовому командуванню тощо та обмеження прав і свобод, гарантованих КУ [3]. Проте, стаття 54 КУ не входить до переліку конституційних норм, які обмежуються під час воєнного стану.

Захистом прав інтелектуальної власності називаються дії щодо попередження та припинення порушення прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності людини або відновлення порушених прав [4, с. 746].

Способом захисту інтелектуальної власності є звернення до суду. Дія воєнного стану не впливає на функціонування судової системи, як зазначено у ст. 26 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану». Натомість, через збройну агресію учасники судового процесу можуть не мати змоги або можливості потрапити до суду, Радою Суддів України було прийнято рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку рф». Суди продовжують свою роботу в умовах воєнного стану, але, коли є загроза здоров'ю, життю та безпеці відвідувачів та працівників суду здійснення судочинства певним судом може бути припинено до усунення обставин, які зумовили небезпеку, тобто робота суду залежить від ситуації на відповідній місцевості [5].

Іншим способом захисту інтелектуальних прав є альтернативне вирішення спору у сфері інтелектуальної власності (далі – АВС). АВС – це система способів захисту прав інтелектуальної власності, що ґрунтуються на договірних засадах та направлені на вирішення спору чи врегулювання конфлікту щодо прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності. Наприклад: медіація, переговори, третейське судочинство та укладання мирової угоди тощо [6, с. 31].

Питання щодо того, що з вищеперелічених способів є більш ефективним є дискусійним. Адже все залежить від обставин. Так, наприклад: до суд слід звернутися, якщо не має змоги самостійно вирішити конфлікт або сторонам необхідне імперативне рішення суду, а до способів АВС в інших випадках за сумісною згодою сторін.

Отже, в Україні на законодавчому рівні під час воєнного стану зберігається гарантований КУ право на захист інтелектуальної власності. ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» не вводить під час воєнного стану зміни до судової системи та Рада Суддів України прийняла рішення, яке врегульовує роботу судів під час воєнного стану. Також існує можливість захисту інтелектуальних прав способами АВС.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30, ст. 141.
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення – 30.05.2023 р.).
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2015, № 28, ст.250.
4. Галупова Л. І. Захист прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-*

практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 745-749.

5. Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ: рішення Ради суддів України № 9 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/news/risenna-rsu-no9-vid-240222-2de02988e4.pdf> (дата звернення – 30.05.2023 р.)

6. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: світовий досвід та перспективи застосування у правовій системі України. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. К. : Фенікс. 2013. 160 с.

В. А. Бондаренко,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних сов та фахового мовлення
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

МОНІТОРИНГ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У НЕМОВНИХ ВИЩАХ

Розвивати міжнародні ділові та професійні зв'язки неможливо без знання мов. Розуміють це роботодавці та студенти, для яких оволодіння іноземною мовою стає здійсненним завданням.

Багато сучасних методів навчання іноземної мови орієнтовані на комунікацію. Кожна з методик викладання використовує різні засоби, методи та заснована на певних принципах. Тобто кожен із прийомів має відмінні риси. Який із них вибрати для викладання вирішує викладач, але мета навчання у закладах вищої освіти – це формування певних, чітко визначених компетенцій.

Особливість комунікативного підходу у тому, що у процесі навчання студент освоює мовні засоби мови та пізнає культуру мови, що включає пізнавальний, розвиваючий і виховний аспекти.

Цей підхід є особливо перспективним, але виникає питання, як контролювати якість та рівень отриманих знань. У багатьох робочих програмах з іноземної мови у немовних вищах можна зустріти приблизно однакове формулювання компетенції, що формується у процесі навчання. У програмі з іноземної мови для спеціальності 081 (право) читаємо визначення компетенції: формування здатності здійснювати ділову комунікацію в усній та письмовій формах державною мовою України та іноземною мовою.

З цього формулювання компетенції ясно, що викладачеві необхідно навчити студентів не просто складати пропозиції і певний словниковий запас, а й володіти

навичкою культурного спілкування. Це спілкування може відбуватися на особистісному та професійному рівні. Це означає, що з оцінки отриманих знань необхідний комплекс оціночних засобів.

Розглядаючи моніторинг як єдину систему оцінювання, ми можемо виділити оціночний, інформаційний, цільовий, організаційний, інструментальний компоненти. Для виконання об'єктивного моніторингу важлива мета роботи та об'єктивна інформація. Інформація має бути системно аналізована, щоб вчасно коригувати навчальний процес. Важлива інформація про успіхи студента у самостійній та в аудиторній роботі [1].

Зазвичай вибір форм контролю пов'язані з перевіркою знань у різних видах мовної діяльності. Багато навчальних посібників складено таким чином, що весь матеріал поділено на модулі, що робить навчання та контроль над ним послідовним та логічним.

Найчастіше на заняттях викладачі схильні давати загальноприйнятні форми перевірки, як контрольні роботи та тести, які об'єктивно показують кількісні показники контролю. Викладач може складати тести сам, з урахуванням особливостей сприйняття матеріалу певною групою, або використовувати банк готових тестів, які пропонує будь-який навчальний посібник.

Написання есе, листів і письмових переказів залишається ефективним засобом оцінки сформованості навичок письмового спілкування. Контроль над усною комунікацією становить певну складність. Оцінка усної відповіді залежить від суб'єктивної думки викладача. Тут важливо оцінити логічність відповіді, використання лексико-граматичного матеріалу, адекватність та обсяг переданої інформації.

У сучасних умовах освіти гідне місце посіли такі види робіт, як ділова гра та проектна робота, для оцінки яких можна застосувати метод колективного оцінювання та самооцінки. Контролювати такі види робіт складно, але цікаво, і результати можуть перевершити всі очікування [2].

Щоб адекватно оцінювати показники успішності студентів необхідно визначити початковий рівень знань студентів та послідовно стежити за прогресом засвоєння дисципліни. Для немовних вузів це особливо важливо, оскільки іноземна мова не завжди входить до переліку пріоритетних дисциплін для багатьох студентів. Варто наголосити, що не завжди для підтримки інтересу до предмета потрібна кількісна оцінка знань, часто студенту достатньо усвідомлювати, що він розвивається та його початковий рівень знань перетворюється на підвищений. Досвід показує, що адекватне ставлення до своїх здобутків значно підвищує мотивацію до вивчення мови.

Постійний моніторинг результатів навчання студентів дає викладачеві можливість діагностувати співвідношення поставлених завдань та отриманої якості навчання. Це дозволяє вчасно коригувати навчальний процес, виявляючи слабкі та сильні аспекти навчання. Вибираючи адекватні форми контролю, викладач здатний отримати актуальну інформацію, яка дозволить проаналізувати весь освітній процес.

Важливим аспектом моніторингу є виховна складова. Якщо студент бачить зацікавленість викладача у досягненні поставлених перед студентом завдань, то у студента зростає відповідальність та інтерес до освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика: монографія / Калашнікова С., Базелюк Н., Базелюк О. та ін.; за наук. ред. С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2023 255 с
2. STEM-освіта. Інститут модернізації змісту освіти. URL. <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>

Н. П. Бортник,

*доктор юридичних наук, професор
професор кафедри теорії та історії держави і права
(Національний кораблебудівний університет)*

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека є одним з важливих аспектів життя. Щоб захистити мир і сприяти безпеці, повинні працювати над вирішенням конфліктів, перш ніж вони загостряться і завдадуть шкоди життєво важливим інтересам людини та суспільства.

Концепція національної безпеки склалася із соціально-економічним переходом від первісного людського суспільства в рабовласницькому суспільстві. У ХХ столітті, коли почався масовий та досить швидкий розвиток інноваційних технологій, завдяки яким можна було передавати інформацію з однієї точки світу до іншої дистанційно, з'явилася небезпека знищення та крадіжки не лише персональних даних людей, а й даних держав.

Політика – один із основних напрямів у житті країни. Люди здатні не тільки реалізувати себе та свої мотиви, цілі та бажання, а й висловити своє ставлення до управління в країні. Така можливість закріплена у Конституціях чи інших вищих нормативних актах різних країн світу, і висловлено подібну можливість у формі обрання осіб на державні посади. Однак зараз інститут політики має явні прогалини та проблеми. Світ потрібно зробити безпечним для демократії заявив у Чотирнадцяти пунктах (Wilson's Fourteen Points) у 1918 році Президент Сполучених штатів Америки В. Вільсон [1].

Цей принцип є особливо актуальним у наші дні, коли відбувається інформаційне суперництво країн за різні ресурси. Все впирається в один висновок – необхідно людям, націям, країнам об'єднуватись для подальшої роботи та безпеки.

Повертаючись до історії, до Другої світової війни програми класифікації безпеки підтримувалися лише збройними силами та військовими державними

відомствами. Вони були розроблені для захисту військових секретів та дипломатичного зв'язку. Юридичні повноваження для цих програм були засновані на загальному адміністративному статуті.

У період Другої світової війни необхідно було зберігати конфіденційність даних, які були зафіксовані, наприклад, у документах про запасні полиці.

Протягом років після Другої світової війни багато країн зіткнулися з неминучою відповідальністю за світові відносини. Потрібно було відновити економічний порядок.

Агентство національної безпеки США отримало назву офіційно 4 листопада 1952 року, Президент США видав директиву про створення Агентства. Державний Секретар США передав повноваження та обов'язки першому директору. Агентство Національної Безпеки відповідно до доопрацьованої версії Розпорядження Ради Національної Безпеки United States National Security Council) про розвідку № 9 (від 24 жовтня 1952 року) або NSC отримало повноваження, які чинні до сьогодні. У 1982 року у США ухвалили Закон «Про захист розвідувальних даних».

Цей закон вносить поправки до Закону «Про національну безпеку» 1947 року, встановлюють кримінальні покарання будь-якої особи, яка свідомо розкриває інформацію, що ідентифікує таємницею. Було встановлено ще й максимальне покарання у вигляді тюремного ув'язнення строком на десять років та/або штрафу у розмірі 50 000 доларів США для особи, яка, отримавши дозволений доступ до секретної інформації, що ідентифікує таємниця, навмисно розкриває таку інформацію. Ціль такої діяльності – побоювання, що така діяльність завдасть шкоди діяльності зовнішньої розвідки США, розкриє секретну інформацію [2].

У 2004 році Міжнародна комісія юристів підтвердила зобов'язання держав захищати людей від терористичних актів та забезпечувати, щоб антитерористичні заходи завжди вживалися із суворим дотриманням принципів законності, необхідності, пропорційності та недискримінації.

У 2010 році ці принципи були підтверджені Спеціальною доповіддю Організації Об'єднаних Націй з питань заохочення та захисту прав людини та основних свобод при протидії тероризму.

Наприклад, у Канаді визнається застосування закону до силових відомств. Комітет з аналізу розвідувальних даних (SIRC) підтвердив, що деякі з даних є конфіденційними та потенційно нав'язливими, тому мають відповідати канадським законом про права людини. Відповідно до Закону «Про боротьбу з тероризмом» Спеціальний комітет сенату Канади означає, що за надзвичайних ситуацій і у відповідь на надзвичайні загрози принципи недискримінації повинні дотримуватися [3].

У 2013 році Японія ухвалила новий Закон «Про державну таємницю», який, за словами доповідачів ООН, містить пункти про свободу вираження думок і прав, включає серйозні загрози викривачам і навіть журналістам, які повідомляють про секрети, таким чином уряд розглядає можливість зміни

існуючих законів, щоб підвищити таємність даних

Уряд Південно-Африканської Республіки представив законопроект про захист інформації у 2008 році, проте після негативної реакції громадянського суспільства та засобів масової інформації законопроект був відкликаний, а потім знову введений у дію у березні 2010 року. Як захист держави розглядались такі пункти: поліпшення порогових значень для класифікації інформації, класифікація комерційної інформації, створення Комітету з розгляду різних класифікацій даних. Усе це будується на нормах Конституції держави.

Для збереження та підтримки захисті інформації у контексті національної безпеки на території України діє Закон України «Про державну таємницю» [4]. На підставі цього документа ведеться почергове розсекречення документів, які можуть загрожувати людині, чії дані містяться у документі та суспільству. Подібні документи регулюють порядок опрацювання інформаційних запитів, захищаючи інтереси громадян України.

Указ Президента України «Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні» широко використовувався під час розсекречення величезної кількості архівних документів в Українському інституті національної пам'яті [5]. Дані матеріали були використані при підготовці Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [6].

Права на інформацію розглядаються з погляду користувачів (тобто користувачів як громадян, а не лише споживачів), охоплюють безліч різних аспектів інформаційного життєвого циклу, а також ролі та обов'язки окремих осіб та спільнот. Такий підхід забезпечує альтернативний спосіб формулювання поточних інформаційних проблем, оскільки вони пов'язані з політикою національної безпеки та громадянськими свободами у більш широкому розумінні.

Здатність забезпечити глобальну безпеку, загальне процвітання та свободу не під силу одній нації. Україна повинна продовжувати використовувати всі шляхи у партнерстві з тими (Північно Атлантичний альянс (НАТО), Європейський Союз), хто поділяє наші цінності, щоб скористатися всіма можливостями сучасного світу та відповісти на виклики національної безпеки.

Світова ситуація характеризується тим, що система міжнародних відносин зазнає динамічної трансформації. Це твердий і рішучий намір не те, як підтримувати свою національну безпеку. Створені демократичні правові інститути, структура органів державної влади, що склалася, широка участь інститутів громадянського суспільства, політичних партій і громадських об'єднань у реалізації Стратегії національної безпеки України є гарантією динамічного розвитку України, територіальної цілісності та суверенітету в XXI столітті [7].

Список використаних джерел

1. Чотирнадцять пунктів (Wilson's Fourteen Points) В. Вільсона. URL. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%80%D0>
2. Основні положення нової Стратегії національної безпеки США. Національний інститут стратегічних досліджень. URL. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/osnovni-polozhennya-novoyi-stratehiyi-natsionalnoyi-bezpeky>
3. Безпека інформації за стандартами НАТО. URL. <https://ukrainetonato.com.ua/standarty-nato/bezpeka-informatsii-za-standartamy-nato-derzhspetszv-iazok-stvoriuie-natssystemu-kiberzakhystu/>
4. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3855-12>
5. Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні: Указ Президента України від 23.01.2009 р. № 37/2009. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37/2009#Text>
6. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/317-19>
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

Н. П. Бортник,

*доктор юридичних наук, професор
професор кафедри теорії та історії держави і права
(Національний кораблебудівний університет)*

С. С. Єсімов,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ФЕНОМЕН «СУДОВОЇ ПОМИЛКИ» В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ, ЗАХОДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Щорічно у державі відбуваються різні перетворення та масштабні реформування зв'язані з реалізацією Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу, які зачіпають практично всі сфери суспільно-соціального життя громадян. Змінюється економіка держави, здійснюється зміна політики, культури та освіти. Не менш помітними є перетворення у правовій галузі, де приймаються нові правові акти, вносяться зміни до вже існуючих з однією

єдиною метою – вдосконалення чинного законодавства та приведення його до правових стандартів. Європейського Союзу.

Не стала винятком і сфера судової системи, яка без перебільшення є ключовим структурним елементом демократичної держави. Судова система має бути максимально досконалою, оскільки від неї у прямій залежності знаходиться рівень довіри громадян до державно-правового апарату.

Однак доводиться констатувати, що рівень довіри сьогодні недостатній, оскільки є таке негативне явище як правовий нігілізм. Здійснюване реформування відповідно до Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки має на меті боротьбу з цією проблемою [1]. Говорити про досягнення запланованих підсумків реформи ще зарано, але вже зараз можна спостерігати позитивну тенденцію та динаміку, що свідчить про зростання ролі та значення судової системи та судів, до яких за захистом законних прав, інтересів і свобод звертається дедалі більше фізичних та юридичних осіб.

Громадянин, який вирішив звернутися за вирішенням проблеми (спору), вирушаючи до суду, покладає на правосуддя великі надії. Від вирішення такої суперечки залежить доля людини, близьких їй людей, прав та інтересів, майна. Громадяни припускають, що правосуддя, що здійснюється, непохитне, справедливе, прийняті рішення законні і безпомилкові.

Проте доводиться констатувати протилежне явище: судові помилки трапляються. Такий феномен, як «судова помилка», негативно позначається на інституті правосуддя, знижуючи рівень довіри громадян, провокуючи розростання існуючого правового нігілізму. Проте суть проблеми набагато глибша, адже помилки, які допускаються суддями, сприяють порушенню прав людини, серйозним чином послаблюють захист конституційних прав і свобод громадян, наприклад, при здійсненні контролю за діяльністю різних суб'єктів публічних правовідносин.

Судові помилки стають перепорою при вирішенні правових конфліктів, що виникають у суспільстві, можуть завдати моральної та матеріальної шкоди, наслідки якої часом бувають непоправними. Таке явище несе масу негативних наслідків, що нарастають як «сніговий ком»: підривається авторитет судової та державної влади, втрачаються дуже важливі важелі забезпечення верховенства закону, чого не має бути в демократичній державі.

Як будь-яке явище, судові помилки мають причини виникнення. Аналіз таких причин не менш важливий, як вжиття заходів до усунення. Знаючи корінь такого явища, з'являються механізми з їх ліквідацією, що сприяє зменшенню та усуненню згодом, що автоматично підвищуючи якість самого правосуддя.

Здійснивши дослідження науково-правових праць з зазначеної проблематики, а також ґрунтуючись на власному досвіді, було встановлено, що правознавці, процесуалісти та інші фахівці в галузі адміністративно-правової доктрини, до причин вчинення судових помилок відносять різні чинники та обставини.

Насамперед, слід пам'ятати у тому, що людина – не робот, їй властиво помилятися. Людська діяльність може супроводжуватися помилками. Помилки суддів можуть коштувати долі людини, заповдіяти законним правам та інтересам шкоду, завдати душевної рани та заповдіяти страждання (моральну шкоду).

Особливо, якщо йдеться про кримінальне судочинство, де вироки, в основі яких лежить судова помилка, можуть коштувати людині життя. Проте хибна думка, згідно з якою судові помилки, допущені в адміністративному судочинстві, менш небезпечні. Це не так. Їхня ціна може бути досить висока. Серед поширених причин вчинення суддями помилок слід відносити складність справ, які перебувають у провадженні судді.

Надмірна завантаженість судовими справами може згодом негативно позначитися на розгляді справ. Велике навантаження призводить до того, що суддя змушений розглядати справи недостатньо якісно, а втома, що накопичилася, може призвести до неуважності. У ряді причин вчинення суддями помилок є недобросовісне суддівське ставлення до правосуддя, механічне сприйняття конкретно-визначеної справи.

Не можна виключати з переліку аналізованих причин неправильне застосування норм матеріального права, що має місце на практиці. Йдеться, зокрема, про застосування закону, який не підлягає застосуванню або неправильному тлумаченні правової норми. Однак тут слід зазначити, що низка норм чинного законодавства може мати невизначений характер або нести нечітке смислове навантаження, мати двояке тлумачення, нечітке формулювання.

Наприклад, питання щодо відновлення терміну подання апеляційної скарги у адміністративній справі – можуть бути поновлені за наявності поважних причин. Однак на питання про те, які саме причини слід вважати поважними – чинне законодавство не дає відповіді. У кожній конкретній ситуації суд самостійно дає оцінку таким обставинам і причинам, визначає можливість або неможливість відновлення відповідного строку.

Як свідчить практика, за подібними категоріями справ можуть бути винесені різні судові рішення внаслідок того, що один суд певні обставини визнав поважними, а інший ні.

Відсутність необхідного професійного суддівського досвіду призводить до помилок. Не можна виключити помилки, які породжуються особистісними рисами самого судді. Тут мова йде про сумлінну помилку, яка є першопричиною допущеної суддею помилки. Як зазначалося, причин припущення судових помилок досить багато, розглянути усі досить проблематично. У зв'язку з чим було позначено найпоширеніші і які найчастіше зустрічаються у практичній діяльності. Однак їх наявність не означає фатальної неминучості помилок, які допускаються суддями. Судові помилки можна та потрібно запобігати. Для цього необхідне вжиття запобіжних заходів, реалізація яких практично значно сприяє підвищенню ефективності правосуддя.

Значний позитивний попереджувальний ефект мають роз'яснення з різних питань судової практики, які дає Верховний Суд у формі постанов Пленуму, а

також у формі різноманітних інформаційних листів та оглядів судової практики.

У контексті, що розглядається, важливо звернути увагу на Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [2], в якому законодавець регламентує обов'язок судді підвищувати свою професійну кваліфікацію, говорячи про те, що підвищення кваліфікації суддів загальних місцевих судів здійснюється в міру необхідності, але не рідше одного разу на три роки. З огляду на сучасні реалії, що динамічно змінюється законодавство, процес цифровізації правосуддя – така встановлена законодавцем періодичність підвищення суддівської кваліфікації є недостатньою. Підвищення кваліфікації суддів має здійснюватися не рідше одного разу на два роки, що зумовлює потребу у внесенні відповідних змін до зазначеного нормативно-правового акта.

Враховуючи принцип гласності та відкритості судової системи, є позитивним поширення практики обміну думками суддів, обговорення судової практики щодо справ на «круглих суддівських столах», міжвідомчих науково-практичних конференціях, де судді могли б підвищувати професійний рівень, ділитися цінним досвідом, обговорювати актуальні проблеми, розробляти шляхи та заходи щодо вирішення.

Зазначені пропозиції сприяють мінімізації випадків судових помилок. Доскональна система правосуддя сприяє підвищенню рівня довіри громадян до цього інституту. Відбудеться підвищення ефективності та результативності адміністративного судочинства, в ході якого належним і справедливим чином вирішуватимуться спори, захищатимуться права та свободи.

Список використаних джерел

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10>
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. . URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19>

М. Т. Гаврильців,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ)

Повномасштабне вторгнення росії на територію суверенної України в лютому 2022 року, ведення бойових дій проти українського суспільства

поставили на передній план порядку денного питання збереження життя людини, а також відновлення суверенітету та територіальної цілісності України. За таких обставин особливої ваги набуло питання забезпечення прав і свобод людини.

Воєнні дії, які веде росія в на території нашої держави, супроводжуються, зокрема, застосуванням заборонених засобів і методів ведення війни, систематичним порушенням інших норм гуманітарного права, призводять до масових порушень прав цивільного населення, таких як тортури, позбавлення свободи, знищення майна, злочини проти статевої свободи та недоторканості та ін.

За таких умов актуалізується проблематика діяльності міжнародних інституцій, зокрема, правозахисних. У цьому контексті особливої уваги потребує питання діяльності Європейського суду з прав людини, діяльність якого відіграє значний вплив на розвиток національної правової системи України.

Слід зауважити, що практика Європейського суду з прав людини містить низку положень, сформульованих під час розгляду справ щодо воєнних дій та збройної агресії. Однією з найвідоміших в цьому відношенні є справа «*Cyprus v. Turkey*» [1], за якою було ухвалено рішення про справедливую сатисфакцію у розмірі тридцяти мільйонів євро (щодо компенсації моральної шкоди, заподіяної родичам зниклих безвісти осіб). Водночас, навіть аналіз зазначеної справи свідчить про наявність складних питань, які потребують вирішення в контексті забезпечення прав людини в особливих умовах (зокрема, ведення бойових дій).

Введення воєнного стану в державі є безумовною підставою правомірного обмеження прав людини в державі. У ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]).

Аналіз підстав, достатніх для введення воєнного стану згідно з Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, дає можливість виявити, що в ній вживаються терміни «війна чи інша суспільна небезпека, яка загрожує життю нації» [3]. Водночас практика Європейського суду з прав людини не містить визначення терміну «війна» (ймовірно, в даному випадку варто звернутися до документів ООН), проте розуміється, що будь-який випадок серйозного або тривалого насильства, масових заворушень або короткочасні збройні зіткнення можуть підпадати під поняття «суспільна небезпека, що загрожує життю нації».

Зокрема, у справі «*Lawless v. Ireland*» Суд встановив, що суспільна небезпека – це виключно кризова або надзвичайна ситуація, яка впливає на все населення та становить загрозу організованому життю суспільства [4].

У справах «*Ireland v. the United Kingdom*» [5] та «*Aksoy v. Turkey*» [6] Суд підкреслив, що загроза має бути такою, що дійсно виникла або неминуче настане. Окрім того, негативні наслідки ситуації повинні мати характер таких, яким не можна запобігти жодними можливими методами, які зазвичай використовуються (зокрема, рішення у справі «*Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece*»).

На відміну від українського законодавства, практика ЄСПЛ не містить обов'язкової вимоги щодо тривалості режиму воєнного стану (зокрема, справи «*Brannigan and McBride v. the United Kingdom*», «*Marshall v. the United Kingdom*»).

Окрім того, ЄСПЛ також зробив спеціальне застереження, яке вказує на право держави вживати заходів, які захищатимуть громадську безпеку від подій, що настануть у майбутньому. Однак у такому випадку ці надзвичайні заходи повинні ґрунтуватися на достовірній інформації, якою володіє уряд держави («*A. and Others v. the United Kingdom*» [7]).

Визнаючи досить широкі дискреційні повноваження уряду щодо кола підстав, які потенційно можуть стати підставою для введення воєнного стану, Суд підкреслює, що таке право не є безмежним. Наприклад, у рішенні в справі «*Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece*» суд зазначив, що немає доказів того, що уряд мав реальну потребу запровадити воєнний стан та обмежити права людини [8].

Зазначимо, що у справі «*Ukraine v. Russia (re Crimea)*» Європейський суд з прав людини визнав заяву України прийнятною та визнав, що відповідальність за порушення прав людини в Автономній Республіці Крим несе саме Росія: ефективний контроль над територією Автономної Республіки Крим та містом Севастополь здійснюється російською федерацією з 27 лютого 2014 року [9].

Окрім того очікує розгляду також справа «Україна та Нідерланди проти Росії», усні слухання щодо прийнятності якої відбулися 26 січня 2022 року; йдеться про ефективний контроль Російської Федерації над окупованою територією Луганської та Донецької областей. У січні 2023 року ЄСПЛ об'єднав справи «Україна та Нідерланди проти росії», у якій суд вже визнав окупацію рф східної України з 2014 року, та «Україна проти росії (X)» щодо повномасштабного вторгнення в одне велике провадження.

Одним із важливих питань, яке з'ясовує ЄСПЛ у кожній справі, є питання юрисдикції: яка держава здійснює ефективний контроль на відповідній території. Однією з обставин, що вплинули на розгляд справ проти Росії, є припинення її участі в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у вересні 2022 року.

Таким чином, в умовах війни Європейський суд з прав людини залишається інституцією, що виступає гарантом реалізації положень Конвенції

про захист прав людини та основоположних свобод. У практиці цього Суду є рішення, у яких розглядаються як міждержавні справи, так і індивідуальні.

Отже, в умовах війни Європейський суд з прав людини залишається інституцією, яка виступає гарантом виконання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У практиці цього Суду є рішення, в яких розглядаються як міждержавні справи, так і індивідуальні.

Список використаних джерел

1. Judgment in the Case of Cyprus v. Turkey (2001). URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=381>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n199>
3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004.
4. Judgment in the Case Lawless v. Ireland (1960). URL: <https://70.coe.int/pdf/lawless-v.-ireland.pdf>
5. Judgment in the Case Ireland v. the United Kingdom (2018). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-181585>
6. Judgment in the Case Aksoy v. Turkey (1996). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58003>
7. Judgment in the Case of A. and Others v. the United Kingdom (2009). URL: <https://www.cilvektiesibugids.lv/en/case-law/a-and-others-v-the-united-kingdom>
8. Judgment in the Case of Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece (1968). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Denmark_Norway_Sweden_Netherlands_v_Greece_I.pdf
9. Case of Ukraine v. Russia (re Crimea) (2021). URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/sprava-ukraina-proty-rosii-shchodo-krymu-za--2095814-ta--3833418-0cff9808a21c12019f8f5c3357383f40.html>

М. І. Гамулець,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

РОЛЬ БІЗНЕСУ У РОЗВИТКУ БЛАГОДІЙНОСТІ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Розгляд будь-якого інституту необхідно починати з дослідження понятійного апарату для розуміння сутності явища, що вивчається. На цій підставі необхідно насамперед позначити, що є благодійною діяльністю. Варто

наголосити, що термін «благодійна діяльність» розкривається на законодавчому рівні, що вкрай важливо, оскільки стає можливим визначити його природу та уникнути різноманітних дискусій між дослідниками.

У Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» під благодійною діяльністю розуміється діяльність фізичних та юридичних осіб, яка виконується на безоплатній основі або на пільгових умовах, яка полягає у передачі фізичним та юридичним особам майна, коштів, надання послуг, виконання робіт та надання інших заходів підтримки [1].

З цього визначення випливає дві основні ознаки, притаманні благодійній діяльності – це безкорисливість та добровільність. Саме за дотримання двох цих критеріїв діяльність зазначених суб'єктів визнаватиметься благодійною. Законодавець не обмежує коло осіб, які можуть займатися даним видом діяльності. До суб'єктів, які надають благодійні послуги, входять фізичні і юридичні особи.

Особливість благодійності полягає в тому, що за надання послуг суб'єкт не отримує грошової чи іншої винагороди. Все відбувається на безкорисливій основі. Незважаючи на відсутність грошової складової, благодійна діяльність приносить людям, що її реалізують, дещо інше, але не менш важливу властивість – репутацію. Якщо брати репутацію за основу корпоративної благодійності, то можна говорити, що благодійність дозволяє отримати прибуток.

Корпоративна благодійність – це один із видів благодійності, яка може здійснюватися у кількох формах:

1. Гарантований відсоток із продажу. З купівлі певного товару встановлений відсоток вартості спрямовується на благодійність. Наприклад, купуючи цукерки, 10 % вартості коробки цукерок буде направлятися до притулку для тварин щодо реалізації компанією благодійної діяльності.

2. Використання конкретних маркованих товарів, купівля яких означає внесення вкладу у благодійність. Прикладом цієї форми благодійності може бути компанія Apple, оскільки спеціально для благодійності даним підприємством було розроблено лінійку продукції Red. При продажу продукції даної лінійки частина коштів від отриманої виручки спрямовується для боротьби зі СНІДом. Подібні акції є у багатьох компаній. Oriflame здійснює благодійну діяльність щодо боротьби з раком молочної залози.

3. Благодійність із залученням знаменитостей. Участь відомих осіб у благодійних акціях та проектах дозволяє привернути увагу до об'єкта благодійності. Відбувається розголос проблеми, яка вирішується за допомогою благодійності. Компанія, яка приваблює знаменитостей, збільшує свій прибуток, оскільки споживачі, які є шанувальниками знаменитості, можуть поповнювати базу клієнтів цієї компанії.

4. Пожертви від клієнтів. Сутність цієї форми благодійності полягає в тому, що клієнти підприємства повідомляють про те, на що збираються кошти. Озвучено має бути фонд, куди ці кошти будуть направлені. Вже після цього слідує пропозиції про пожертвування. Немає фіксованих ставок щодо того, в якій

сумі пожертвування має відбутися. Клієнт самостійно визначає розмір коштів, які готовий направити на пожертвування.

5. Спонсорство. Цей інструмент благодійності з'явився нещодавно. Він завоював популярність і є одним із найбільш затребуваних інструментів, які використовуються у благодійній діяльності. Інтереси компанії просуваються за допомогою підтримки проектів, які є соціально значущими. Закон не встановлює обмежень щодо того, з якою метою можуть бути реалізовані кошти компанії [2].

Підприємства мають право самостійно обирати вид та форму благодійності. Використовується всі перелічені вище способи та форми благодійної діяльності. Благодійність підтримується із боку держави. Аналогічна ситуація складається у державах Європейського Союзу, де благодійній діяльності приділяється велика увага.

Держави, беручи участь у благодійній діяльності та у підтримці благодійності, яку надають компанії та громадяни, використовуює напрями:

1. Видання нормативно-правових актів, що регламентують аспекти благодійності на законодавчому рівні. Норми права, що приймаються, врегулюють різні питання, які можуть виникнути при реалізації благодійної діяльності. Наприклад, держава позначає, який правовий статус має благодійна організація, яким чином ця організація подає звітність про діяльність.

2. Застосування різних пільг у податкових правовідносин, які стосуються благодійних організацій. Дослідження показують, що не тільки податкові пільги впливають на те, щоб пожертвування були реалізовані.

3. Інші, відмінні від податкових пільг, заходи фінансової підтримки благодійних фондів. Такими інструментами можуть, наприклад, виступати національна лотерея, відрахування частини прибуткового податку на користь благодійних організацій. Перелік таких інструментів не обмежений.

4. Надання сприяння у питаннях розвитку культури благодійності. Досягнення цього напряму можливе, зокрема, шляхом підвищення довіри суспільства до благодійних організацій.

Наведений перелік дій держави – це та мала частина, яка може бути використана у сприянні благодійності. Відповідно держава на власний розсуд має право застосовувати й інші форми сприяння, які вважатиме найбільш ефективними та необхідними.

Якщо говорити про особливості благодійності в країнах Європейського Союзу є кілька видів моделей неприбуткових організацій у формі яких здійснюють діяльність благодійних компаній.

1. Англосаксонська модель. При використанні даної моделі слід враховувати, що підтримка держави у питаннях утворення благодійних фондів відсутня.

2. Рейнська модель. За наявності такої моделі держава бере участь у благодійній діяльності, але, виходячи з того обсягу прав, який надають представники благодійного фонду.

3. Латинська модель. Тут велика роль приділяється не державі, а церкві.

Держава виконує певні функції, виступаючи посередником між благодійною організацією та церквою, іншими суб'єктами благодійності.

4. Скандинавська модель. Держава активно бере участь у діяльності неприбуткових організацій, розробляючи та реалізуючи системний підхід щодо соціальної сфери держави.

Розглянемо деякі аспекти благодійності, які мають місце в країнах ЄС і які становлять інтерес. Німеччина та Швейцарія реалізують благодійну діяльність не лише по відношенню до фізичних та юридичних осіб, але й щодо країн, які є бідними. Частка такої благодійності становить у Німеччині від 75%, у свою чергу у Швейцарії ця цифра дещо менша, але коливається на рівні 45%. У Німеччині зараз розташовані найбагатші благодійні фонди.

Якщо аналізувати політику Франції та Іспанії, то її спрямованість щодо благодійності абсолютно інша. У переважному становищі тут опиняються громадяни, які опинилися у скрутній життєвій ситуації. Більше половини від загальної кількості пожертвувань йде на боротьбу з бідністю, допомогу дітям, які мають захворювання, реалізацію проектів різної соціальної спрямованості.

Благодійність Великобританії спрямована більшою мірою на надання допомоги церкві, оскільки на її користь передається більше половини пожертвувань. Після надання допомоги церкві відбувається спрямування коштів у сферу охорони здоров'я.

У Великій Британії активно ведеться політика щодо розвитку благодійної діяльності. Використовується одна специфічна форма, що дозволяє залучити до сфери благодійності більшу кількість коштів. Така форма – фандрайзинг [2]. Її природа полягає в наступному: компанії залучають різні ресурси, використовуючи внутрішні чи зовнішні джерела залучення. Отримані внаслідок використання цієї форми кошти скеровуються для досягнення благодійності шляхом надання нужденним організаціям чи нужденним громадянам.

Значна частина діючих благодійних організацій Іспанії утворені нещодавно, незважаючи на наявність певних проектів і програм, діяльність і метод не ведеться активно. Кошти, які спрямовуються у благодійність, їх цільове призначення в основному культура, наука та освіта.

В Італії переважне значення надається корпоративному виду пожертвування. Приватні форми благодійності трапляються не часто.. На території Італії діє значна кількість благодійних фондів. Усього їх налічується понад 62 тис. Робота благодійних фондів регламентована Конституцією, що стосується відмінних рис благодійності Італії, що до них можна віднести той факт, що у благодійних фондах не працюють досвідчені професійні працівники.

Щодо Греції, то благодійності приділяється значна увага. Є переважне спрямування, куди направляються пожертвування, зібрані у межах благодійних акцій. До таких напрямів належить наука, культура, допомога дітям і людям, які мають фізичні недоліки. Пожертви йдуть на покращення екологічної ситуації в країні. У Греції особлива увага приділяється захисту довкілля. Велике значення надається забезпеченості медичних установ необхідними лікарськими засобами

та апаратурою. Фінансування благодійних фондів відбувається також за рахунок іноземних вкладень, у яких налічується близько 30%.

Список використаних джерел

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
2. Асадчев Ю. Проблемні аспекти діяльності благодійних організацій в Україні та шляхи їх вирішення. *Юрист і закон*. 2023. № 22. https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010473
3. Фандрайзинг: як і де залучати ресурси громадським організаціям. 2018. URL. <https://www.prostir.ua/?kb=fandrajzynh-yak-i-de-zaluchaty-resursy-hromadskym-orhanizatsiyam>

А.Б. Грищук,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
(Львівський державний університет внутрішніх справ*

ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Вторгнення росії в Україну завдало не лише великих фізичних, моральних, психологічних страждань для усіх громадян держави, але й масштабних матеріальних збитків: знищено та пошкоджено як державне так і приватне майно, зокрема великої кількості будівель органів державної влади та місцевого самоврядування, які також постраждали. Слід зазначити, що негативним наслідком безжалісного вторгнення є й тимчасова окупація деяких територій нашої держави діяльність державних службовців й не тільки призвело по-перше до віддаленості їх роботи, по-друге подекуди переведення працівників у режим простою, по-третє виїзд за кордон тощо.

Інститут державної служби України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про державну службу», розпочав свій шлях на євро-інтеграційний розвиток [1].

Проведення в Україні адміністративної реформи та її основного напрямку реформування державної служби в першу чергу залежить організації діяльності державного механізму. Основним елементом організації та функціонування державного апарату є прийняття та проходження державної служби, від власне результату функціонування якого залежить результат ціле, що були визначені адміністративною реформою.

Згідно указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (зі змінами) в Україні з 24.02.2022 року введено правовий режим воєнного стану, проведення конкурсу, як однієї з

процедур, що відбуваються на стадії прийняття на державну службу, втратило свою актуальність, зважаючи на законодавчі зміни у процесі добору на посади державної служби [2].

Зокрема, відповідно до частини п'ятої статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII, у період дії воєнного стану особи призначаються на посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, комунальних підприємств, установ, організацій керівником державної служби або суб'єктом призначення, сільським, селищним, міським головою, головою районної, районної у місті, обласної ради, начальником відповідної військової адміністрації без конкурсного відбору, обов'язковість якого передбачена законом, на підставі поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка та документів, що підтверджують наявність у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи згідно з вимогами законодавства, встановленими щодо відповідних посад [3].

Слушною є позиція Н.М. Галкіної, яка «рекомендує особливо ретельно, в кілька етапів проводити співбесіду з претендентами на вакантну посаду державної служби; не відмовлятися від спеціальних перевірок; телефонувати попереднім роботодавцям для підтвердження фактів, висвітлених у характеристиках-рекомендаціях з попередніх місць роботи. Є сенс започатковувати тестування кандидатів на вакантну посаду державної служби, побудувавши питання тестів у такий спосіб, щоб «прощупати» проукраїнську позицію потенційного державного службовця». Заслуговує уваги й позиція науковця Н.М. Галкіної щодо, переваг у наданні доступу до державної служби колишнім службовцям, які звільнилися за угодою сторін і мають щире прагнення у скрутний для країни час гідно нести службу на благо нашої держави [4, с. 75].

Важливим в період дії воєнного стану в контексті регулювання трудових відносин було прийняття та введення в дію Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX, у статті 1 якого зазначається про те, що у період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю, законів України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», інших законодавчих актів, що регулюють діяльність державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування у частині відносин, врегульованих цим Законом.

У статті 2 зазначається також дуже важливе положення про те, що метою оперативного залучення до виконання роботи нових працівників, а також усунення кадрового дефіциту та браку робочої сили, у тому числі внаслідок фактичної відсутності працівників, які евакуювалися в іншу місцевість, перебувають у відпустці, простої, тимчасово втратили працездатність або місцезнаходження яких тимчасово невідоме, роботодавець можуть укладати з новими працівниками строкові трудові договори у період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника [5].

З вищезазначеного слід підкреслити той факт, що з новоприйнятими працівниками з яким було укладено строкові трудові договори підлягатимуть звільненню у зв'язку із закінчення строку укладення договору, наприклад припинення чи скасування воєнного стану, вихід на роботу працівника (основного) який був відсутній тимчасово тощо.

Важливим також є питання звільнення працівника в умовах воєнного стану, відповідно до положення статті 86 Закону України «Про державну службу» державний службовець має право звільнитися зі служби за власним бажанням, попередивши про це суб'єкта призначення у письмовій формі не пізніше як за 14 календарних днів до дня звільнення. Також державний службовець може бути звільнений до закінчення двотижневого строку, передбаченого частиною першою цієї статті, в інший строк за взаємною домовленістю із суб'єктом призначення, якщо таке звільнення не перешкоджатиме належному виконанню обов'язків державним органом. Суб'єкт призначення зобов'язаний звільнити державного службовця у строк, визначений у поданій ним заяві, у випадках, передбачених законодавством про працю. Враховуючи зазначене, керівник державної служби не може відмовити державному службовцю у звільненні за власним бажанням [1].

З вище зазначеного можна зробити висновок про те, що злочинне російське вторгнення в нашу державу завдало масштабних змін у процес прийняття, проходження та звільнення з державної служби. В стані війни у якому перебуває зараз наша держава, дуже важливим є аби її механізм працював постійно, оскільки саме завдяки йому забезпечується обороноздатність держави, також суспільству є необхідним отримання послуг, які надають службовці органів як державної влади так й місцевого самоврядування, а також іншими суб'єктами господарювання. Саме тому діяльність усіх службовців органів державної влади є важливою та потрібною у будь-який період існування держави.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015. № 889-VIII. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n34>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n47>
4. Галкіна Н.М. Окремі аспекти правового регулювання праці державних службовців. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2022. № 5 (51). С. 71-78.
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

А.Б. Гришук,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
(Львівський державний університет внутрішніх справ*

І.М. Проць,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
(Львівський державний університет внутрішніх справ*

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ КАДРІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Формування і розвиток в Україні публічно-правового інституту державної служби, заснованого на засадах професіоналізму та компетентності, висунуло низку проблем, які потребують ґрунтового наукового дослідження. Найважливіша з-поміж них – перепідготовка та підвищення кваліфікації державних службовців, здатних реалізувати свої функції за принципово нових соціально-економічних умов.

Становлення державної служби й організація перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів державної служби – два аспекти єдиного процесу. Нині практично немає жодного питання у сфері державного управління, яке б не стосувалося проблем професіоналізму та забезпечення відповідної підготовки державних службовців. Відтак постає необхідність розробки комплексу заходів щодо створення і підтримки інноваційної політики у системі освіти щодо оптимізації навчальних процесів. Це, своєю чергою, вимагає поглиблення інтеграції країни в систему міжнародних зв'язків на умовах, що дозволяють конкурувати з іноземними державами на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Проте Covid у 2019 року, згодом ведення в Україні воєнного стану від 24.02.2022 р. через збройну агресію росії, тимчасова окупація деяких територій держави тощо створило певні перешкоди та виклики для реалізації державними службовцями підвищення кваліфікації.

Слід підкреслити той факт, що й для закладів, які організовують проведення професійної підготовки державних службовців також настали нелегкі часи, оскільки, як слушно підкреслює Микола Ярмистий, який зазначає, що «...в умовах воєнного стану виникає запитання щодо організації професійного навчання публічних службовців. Мова йде про необхідність функціонування системи підвищення кваліфікації, оновлення змісту та форм навчання, потреб та можливостей службовців брати участь у відповідних навчальних програмах, враховуючи безпеку як учасників навчального процесу, так і персоналу закладів» [1].

Через зазначене вище, підвищення професійного рівня державних службовців в більшості випадків проводиться дистанційно за допомогою різних дистанційних програм та курсів, оскільки через часті тривоги існує поточна загроза їх життю та здоров'ю.

«Війна визначає нові виклики та завдання у напрямку реформування системи професійного навчання. Насамперед – щодо якості навчання управлінських кадрів. Відтак модернізація системи професійного навчання – пріоритет НАДС. На цьому наголосила Голова Національного агентства України з питань державної служби (далі НАЗК) Наталія Алюшина під час засідання Координаційної ради з питань професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад. «НАДС упродовж року опрацьовував новий проєкт – Вищу школу публічного управління. Нова команда – нова філософія – нові сподівання. І, звісно, масштабна системна робота. В умовах війни і повоєнного відновлення, курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію навчання публічних службовців має відбуватися за новими стандартами і програмами», - зазначила Наталія Алюшина» [2].

Слід підкреслити той факт, що Наказом НАЗК «Про погодження програм підвищення кваліфікації» від 03.05.2023 р. №65-23 було погоджено програми підвищення кваліфікації Західноукраїнського національного університету; Чернігівського регіонального центру підвищення кваліфікації; Вищої школи публічного управління; Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Волинського регіонального центру підвищення кваліфікації; Товариства з обмеженою відповідальністю «ЦПК ГРУП»; Державного закладу післядипломної освіти «Тернопільський регіональний центр підвищення кваліфікації»; Полтавського регіонального центру підвищення кваліфікації; Житомирського регіонального центру підвищення кваліфікації; Національного університету «Одеська політехніка»; Вінницького регіонального центру підвищення кваліфікації; Хмельницького національного університету; Проєкту USAID «Підвищення ефективності роботи та підзвітності органів місцевого самоврядування» («ГОВЕРЛА»); Тренінгового центру прокурорів України; Київського регіонального центру підвищення кваліфікації; Академії професійного розвитку; Дослідницької служби Верховної Ради України; Фізичної особи - підприємця Лунячека Вадима Едуардовича з відповідними додатками до кожного. Генеральному департаменту з питань професійного розвитку державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування забезпечити розміщення погоджених цим наказом програм підвищення кваліфікації на офіційному вебсайті НАДС та вебпорталі управління знаннями у сфері професійного навчання «Портал управління знаннями» [3].

Слід підкреслити той факт, що НАДС в умовах воєнного стану у якому перебуває наша держава з 24.02.2022 року має всіляко підтримувати та надавати

особам уповноваженим на виконання завдань та функцій держави та місцевого самоврядування, а саме: з питань проходження державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, проведення у різних формах підвищення кваліфікації службовців на різну тематику, наприклад щодо підтримки внутрішньо переміщених осіб, надання першої медичної допомоги, специфіка та особливості воєнного стану тощо. З цього слід звернути увагу на те, що зміст програм підвищення кваліфікації має бути пристосований до теперішніх нових умов роботи службовців. Підставою для такої адаптації є максимальна відповідність змісту навчальних програм до реальних завдань службовців в умовах воєнного стану.

Форми і методи навчання в умовах воєнного стану мають свої особливості, оскільки ненормований робочий день, додаткове навантаження у роботі, забезпеченість власної безпеки, власний психологічний стан, турбота та переживання про рідних та близьких тощо не надає повної можливості службовцям належним чином приймати активну участь у навчальних семінарах, а істинна участь у підвищенні професійного рівня переривається за рахунок частих сирен тривоги, тому за таких умов дистанційне навчання службовців є найбільш оптимальне та безпечне. Відповідно до наказу НАДС «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад за дистанційною формою навчання» від 18.09.2020 р. № 173-20 [4], та наказу МОН «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» від 25.04.2013 № 466 [5] – службовцям надається можливість пройти підвищення кваліфікації дистанційно за допомогою комп'ютерного обладнання, відповідного програмного забезпечення та інтернету дистанційно, а також за результатом такого навчання (підвищення кваліфікації) також можна отримати сертифікат.

З вищенаведеного в умовах війни є нагальна необхідність у підвищенні кваліфікації державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування, а установам та закладам післядипломної освіти необхідно розробляти та впроваджувати програми організації освітнього процесу, які б реально відображали ті умови діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в яких вони працюють із застосуванням у їх реалізації сучасного програмного та технічного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Микола Ярмистий: Особливості організації підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/news/2133/>
2. Офіційний сайт Національне агенства з питань державної служби. Наталія Алюшина: Війна визначає нові виклики у реформуванні системи

професійного навчання. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/news/nataliia-aliushyna-viina-vyznachaie-novi-vyklyky-u-reformuvanni-systemy-profesiinoho-navchannia>

3. Наказом НАЗК «Про погодження програм підвищення кваліфікації» від 03.05.2023 р. №65-23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0065859-23#Text>

4. Наказ НАДС «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад за дистанційною формою навчання» від 18.09.2020 р. № 173-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0173859-20#Text>

5. Наказ МОН «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» від 25.04.2013 № 466 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>

Б.С. Денисюк,

*курсантка 1-го курсу факультету №1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

І.О. Ревак,

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри
соціально-гуманітарної підготовки ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Воєнні злочини – це свідоме грубе порушення законів та звичаїв війни, збірне поняття у міжнародному праві, що об'єднує групу серйозних порушень правил ведення бойових дій та норм і принципів міжнародного гуманітарного права, що вчиняється умисно або через грубу необережність [1]. Воєнні злочини є одним з міжнародно-правових злочинів (злочинів за загальним міжнародним правом), до яких також належать злочини геноциду, злочини проти людяності та злочин агресії .

Розслідування воєнних злочинів в Україні, зокрема у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ, об'єднує багатьох суб'єктів і процесів на національному та міжнародному рівнях. Конфлікт, який почався у 2014 році, призвів до численних звинувачень у порушеннях прав людини та міжнародного гуманітарного права [2]. Особливості розслідування воєнних злочинів в Україні включає такі головні аспекти:

- національні розслідування: український уряд створює різні механізми для розслідування воєнних злочинів, скоєних російськими військовослужбовцями. Задіяні спеціальні слідчі органи і підрозділи з різних правоохоронних органів у зборі доказів, проведенні опитувань осіб, підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів;

- міжнародна участь: міжнародні організації, включаючи ООН і Міжнародний кримінальний суд (МКС), здійснюють моніторинг та підтримку розслідувань воєнних злочинів в Україні. Так, МКС здійснив попередню перевірку в 2014 році, щоб визначити, чи були в країні скоєні військові злочини, злочини проти людяності або геноцид;

- документування та збір доказів: слідчі використовують різні методи для документування та збору доказів вчинення воєнних злочинів, зокрема опитування потерпілих і свідків, проведення судово-медичних експертиз, збір супутникових знімків та інших форм цифрових доказів, аналіз інформації з відкритих джерел, змісту соціальних мереж. Варто зауважити, що громадські та правозахисні організації також відіграють важливу роль у документуванні та звітуванні про ймовірні воєнні злочини;

- судове переслідування та відповідальність: Розслідувані справи можуть призвести до кримінального переслідування та судового розгляду.

Після повномасштабного вторгнення ефективність розслідування правоохоронцями кримінальних проваджень воєнних злочинів суттєво зросла. Це підтверджується збільшенням кількості розпочатих та переданих до суду кримінальних правопорушень. Поточну ситуацію можна охарактеризувати кількома важливими моментами.

По-перше, війна продовжується. Однією з перших слідчих дій зазвичай є огляд місця вчинення злочину. Огляд місця події та збір доказів під обстріли на окремих територіях України на сьогодні досі залишається неможливий.

По-друге, потрібен людський ресурс для розслідування. Потужний ресурс правоохоронних органів спрямовано на допомогу Збройним силам України. До прикладу, перехоплена українськими правоохоронцями інформація розмов російських військових найперше передається до ЗСУ, для визначення місця розташування противника, а для долучення таких розмов до кримінального провадження необхідне дотримання процесуального порядку.

По-третє, визначення конкретного російського військового, який вчинив злочин, серед тисяч солдат та офіцерів, які осідають під час окупації в населеному пункті дуже складне. Або навпаки, якщо за перехопленою розмовою буде встановлено російського військового, тоді постає серйозне питання зрозуміти чи саме він причетний до цього конкретного злочину.

Цих трьох обставин достатньо, щоб зрозуміти, з якими викликами зіштовхнулись правоохоронні органи в процесі розслідування кримінальних проваджень.

Загальний перелік воєнних злочинів закріплений у Статуті Міжнародного кримінального суду (Римський статут). Зокрема, це: умисне вбивство; тортури чи нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; умисне завдання сильних страждань чи заподіяння важких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю; незаконне, безглузде та значне за обсягами знищення чи привласнення майна, що не викликано воєнною необхідністю; примушування військовополоненого чи іншої особи, яка користується міжнародним захистом,

служити у збройних силах ворожої сторони; незаконне обмеження свободи; взяття заручників; умисний цілеспрямований напад на цивільне населення чи окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; умисний напад на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є воєнними цілями; цілеспрямоване завдання ударів по персоналу, об'єктам, матеріалам, підрозділам чи транспортним засобам, задіяним у наданні гуманітарної допомоги чи місії по підтриманню миру відповідно до Статуту ООН; депортація або переміщення частини чи всього населення окупованої території як в межах відповідної території, так і за її межі; умисне завдання ударів по будівлях, що мають релігійне, освітнє, культурне, наукове чи благодійне призначення, історичним пам'яткам, госпіталях та місцях зосередження хворих та поранених, за умови, що вони не є воєнними цілями; примушування громадян протилежної сторони до участі у воєнних діях проти їх власної держави, навіть, якщо вони знаходились на службі воюючої сторони до початку війни; пограбування міста чи населеного пункту навіть, якщо він захоплений штурмом [3].

Розслідування воєнних злочинів в Україні зіштовхується з кількома проблемами, зокрема: обмеженим доступом до зони бойових дій та окупованих територій, питаннями безпеки для слідчих і свідків, знищенням або підробкою доказів, складними юридичними питаннями, включаючи питання юрисдикції та чинного законодавства.

Важливо зазначити, що розслідування воєнних злочинів є постійним процесом, і конкретні деталі та події можуть змінюватися з часом у міру просування розслідування та появи нової інформації.

Список використаних джерел

1. Що таке воєнні злочини: визначення, історія виникнення, закони та юрисдикція. URL: <https://zmina.info/instructions/shho-take-voyenni-zlochyny-vuznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/>
2. Укрінформ. Воєнні злочини. URL: <https://www.ukrinform.ua/tag-vijskovi-zlocini>
3. Які злочини скоює Росія в Україні? URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/yaki-zlochyny-skoyuye-rosiya-v-ukrayini>

М. І. Дорош,
*здобувачка вищої освіти ОС «бакалавр» Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

М. Т. Гаврильців,
*кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ДІЇ В УКРАЇНІ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з воєнною агресією росії проти України, що триває з 2014 року, повномасштабним наступом ворожої армії з 24 лютого 2022 року, у нашій державі з'явилась особлива категорія осіб, що були вимушені покинути місце постійного проживання через військові дії та окупацію частини нашої території російськими військами – внутрішньо переміщені особи. Зазначені виклики породжують цілий комплекс завдань для Української держави, під юрисдикцією якої перебувають громадяни та особи, які постійно проживають на її території. Тому основний обов'язок забезпечення реалізації їх прав і свобод, що ґрунтуються на конституційному принципі позитивної відповідальності держави, покладаються саме на неї. Адже держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Внутрішньо переміщені особи зіткнулися з проблемою здійснення своїх прав, гарантованих Конституцією України, у тому числі соціальних, трудових, майнових, виборчих прав, захисту права власності, відновлення втрачених документів і ін. У цьому контексті на передній план проблем правового регулювання надзвичайно гостро виходить питання механізмів захисту та відновлення порушених прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

У зв'язку з відсутністю окремого поділу гарантій такої особливої категорії осіб як внутрішньо переміщені особи на види, слід звернутись до загальної класифікації.

Згідно робіт науковців можна стверджувати, що гарантії прав і свобод людини і громадянина поділяються на спеціальні, які ще називають юридичними (правовими), та загальні.

Правові гарантії – це способи забезпечення використання дотримання, виконання та застосування норм права, що закріплюють права і свободи людини і громадянина, вони гарантії включають чинні принципи, норми права, інші правові явища; інакше кажучи, законодавчо закріплені засоби, покликані безпосередньо забезпечувати здійснення й охорону суб'єктивних прав і свобод.

Щодо нормативно-правових - як виду правових гарантій прав внутрішньо переміщених осіб варто звернути увагу на думку А. Орешкової. Учена вважає, нормативно-правові гарантії прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є цілісною конструкцією, що представлена системою взаємопов'язаних матеріальних і процесуальних норм права, які об'єктивно відображені у національних і міжнародних нормативно-правових актах і договорах [1, с. 31].

Відображення цих норм, що стосуються прав і свобод внутрішньо переміщених осіб присутні в Конституції України, ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про звернення громадян» та ін.

Інший вид юридичних гарантій – організаційно-правові, також їх ще називають інституційно-правовими. Це передбачені в нормативно-правових актах суспільно-політичні інституції, на які покладаються відповідні функції і повноваження по організації і здійсненню юридичного забезпечення реалізації, охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина [2, с. 8].

Приймаючи закони та інші нормативно-правові акти, що встановлюють механізми захисту та реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, Верховна Рада України посідає головне місце у системі таких інституцій. Ще одним важливим елементом у такому механізмі виступає Президент України як гарант дотримання прав і свобод людини і громадянина згідно ст. 106 Конституції України. Також вагому роль посідають органи виконавчої влади, функції яких полягають у дотриманні реалізації нормативно-правових гарантій. Певні обов'язки у гарантуванні прав і свобод внутрішньо переміщених осіб мають місцеві органи влади – до прикладу саме до таких органів внутрішньо переміщена особа звертається, аби отримати довідку про взяття на облік, що у свою чергу, надає можливість користуватись правами, пільгами новонабутого статусу.

Загальні гарантії теж поділяються на види. Варто зазначити, що серед думок науковців немає однозначності щодо назв, кількості цих типів. Варто погодитись з думкою конституціоналістів про поділ на ти групи: політичні, соціальні та економічні, оскільки сфери життя, які стосуються цих гарантій є основними у житті суспільства [3, с. 11].

Політичні гарантії зафіксовані у Конституції України [4]. Статті такого змісту розміщені у розділах I, II та III. Варто зазначити, що політичні гарантії стосуються саме громадян України, отже цей вид способу гарантування відноситься не до всіх внутрішньо переміщених осіб, а лише тих, котрі мають певний правовий зв'язок з Українською державою.

Основна політична гарантія міститься у ч. 1 ст. 5 Конституції України: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [4].

Важливим є виборче право, яке встановлюється відповідно до статті 38 і 69 Конституції України. Через особливості правового статусу внутрішньо переміщених осіб реалізація цього права може бути ускладненою.

Ще один вид загальних гарантій – економічні, що стосуються, насамперед форм власності. Проблема захисту права власності внутрішньо переміщених осіб є дуже гострою. Через вимушений виїзд осіб з постійного місця проживання та активні бойові дії на цих територіях соціальна гарантія щодо цього питання не може бути повністю виконана державою. Урядом, громадськими і міжнародними організаціями створюються програми щодо відшкодування збитків або відновлення пошкодженого майна, проте в умовах війни та великої кількості випадків ці програми не покривають у повній мірі потреби внутрішньо переміщених осіб.

До соціальних гарантій належить забезпечення реалізації суб'єктами гарантування права на охорону здоров'я, яке визначають як «можливість людини використовувати всі засоби для збереження, розвитку, та у разі порушення відновлення максимально досяжного рівня фізичного, психічного й душевного стану її організму» [5, с. 32].

Щоб мати змогу стати на облік у закладі охорони здоров'я за місцем тимчасового проживання та записатись на прийому до лікаря в державній чи комунальній поліклініці, внутрішньо переміщена особа має отримати довідку, що засвідчує її особливий статус [6, с. 176].

Таким чином, забезпечення користування внутрішньо переміщеними особами соціальними правами і свободами державою здійснюється також через соціальні виплати, надання адресної допомоги на покриття витрат на проживання.

Вважаємо, що під поняттям гарантій конституційних прав і свобод внутрішньо переміщених осіб необхідно розуміти сукупність об'єктивних і суб'єктивних причин, умов, способів і засобів, спрямованих на повну та ефективну реалізацію, охорону та захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб і подолання наслідків їх неналежної реалізації, а також розроблення концепцій захисту цих категорій осіб державою та уповноваженими нею суб'єктами. Такі правові гарантії повинні бути нормативно закріпленими.

В умовах внутрішнього переміщення людей через російську агресію проти України, існуючі гарантії прав і свобод внутрішньо переміщених осіб значно розширені. Мета гарантування прав і свобод внутрішньо переміщених осіб полягає в забезпеченні їх реальності та доступності.

Список використаних джерел

1. Орешкова А.. Гарантії як елемент механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: критерії класифікації та види. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. №6. С. 29-33.
2. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ. 2000. 16 с.

3. Магновський І. Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. канд. юрид. наук. 2003. К., 22 с.
4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Іляшко О. О. Проблеми захисту права внутрішньо переміщених осіб на медичну допомогу в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. № 1. С. 32-35.
6. Жити всупереч: проблеми цивільного населення під час війни на Донбасі / Є. Бардяк, та ін.; за заг. ред. А. Боднар, С. Шлегель. Київ : Фенікс, 2018. 205 с.

С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОФІЛАКТИКА ЯК ЗАХОДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Індивідуальна профілактика ефективно сприяє запобіганню всієї злочинності та торгівлі людьми, зокрема. Відповідно до офіційного звіту МВС України кількість зареєстрованих злочинів цієї категорії знизилася на 1,9 % порівняно з 2020 роком. Більше половини всіх розслідуваних злочинів скоєно особами, які раніше вчиняли злочини. Незважаючи на те, що частка торгівлі людьми менша, ніж частка, наприклад, корисливих злочинів, її подальша профілактика необхідна у зв'язку з тяжкістю цієї категорії справ.

Життя, здоров'я та свобода людини – найвище благо, її охорона та захист стоїть на першому місці. Саме тому подальший цілеспрямований вплив з метою запобігання торгівлі людьми є одним із основних напрямів у діяльності правоохоронних органів.

Конкретна та єдина деталізація дій державних органів при здійсненні індивідуальної профілактики допоможе правильно та своєчасно запобігти злочинному діянню. Рівень рецидиву серед осіб, які здійснюють торгівлю людьми вище за середній, значна частина злочинів відбувається протягом нетривалого періоду після вжиття заходів кримінального впливу.

Метою індивідуальної профілактики є запобігання вчиненню злочинів, виправлення особи, яка вчинила злочин. Процес індивідуальної профілактики складається із різних елементів: виявлення об'єктів профілактики; постановка на облік в територіальних органах Національної поліції; визначення та вивчення

детермінантів, які сприяли делінквентній поведінці; застосування відповідних методів профілактичного впливу (вплив на мікросередовище).

О. І. Остапенко виділяють такі етапи індивідуальної профілактики, як: підготовчий (виявлення та вивчення осіб з антигромадськими установками), безпосередній (комплекс заходів, що впливають на особу), заключний (аналіз та перевірка результатів профілактичних заходів) [1, с. 541]. Для виявлення об'єктів індивідуальної профілактики використовують: аналіз офіційних і неофіційних документів, опитування, інтерв'ювання, тестування, моніторинг сайтів працевлаштування за кордоном, туристичних агентств, які реалізують індивідуальні тури у країни арабського світу. При реалізації профілактичних заходів необхідно враховувати своєчасність, послідовність, комплексність та реальність.

Індивідуальна профілактика спрямована на осіб, від яких очікується вчинення злочинів, і надання на них і навколишнє соціальне мікросередовище позитивного коригувального впливу. Головною особливістю індивідуальної профілактики є її спрямованість на об'єкт впливу. Для більш ефективної роботи слід виділити рівні об'єктів, що дає підстави висунути конкретні заходи для кожної групи.

До об'єктів першого рівня можна віднести осіб, які вчинили адміністративне правопорушення (ст. 181-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення) або кримінальні проступки [3]. Для цієї категорії застосовуються такі заходи, як індивідуальні розмови, постановка на профілактичний облік.

Другий рівень можуть скласти особи, які вчинили злочини пов'язані з порушенням міграційного законодавства та Закону України «Про медіа» вперше, покаранням за які не було позбавлення волі [2]. Крім вищезгаданих заходів, до них можна віднести залучення осіб, схильних до скоєння злочинів, до соціально корисних занять, а також посилений контроль з боку правоохоронних органів.

До об'єктів третього рівня належать особи, які вчинили злочини, пов'язані з торгівлею людьми, особи, засуджені за скоєння торгівлі людьми на тлі працевлаштування на території Європейського Союзу або на території пострадянського простору. Для цієї категорії, окрім вищесказаних, можна віднести допомогу у працевлаштуванні, реабілітацію та соціалізацію.

Профілактика має здійснюватися постійно. У кожному конкретному випадку необхідно враховувати зовнішні та внутрішні обставини делінквентної поведінки, тип особистості та характеристику особи, мотиви, навколишнє оточення, соціальне становище, наявність рецидиву.

При застосуванні заходів індивідуальної профілактики необхідно враховувати особливі соціальні категорії – жіноча злочинність у цій сфері. Особи, які не досягли віку 18 років, потребують аналізу сімейної обстановки. У разі невиконання батьками своїх обов'язків, органи опіки та піклування повинні вжити необхідних заходів для створення сприятливих умов для реабілітації та соціалізації неповнолітнього. Індивідуальний підхід до кожної особи та аналіз

ситуації сприятиме більш повному та правильному здійсненню профілактичних заходів.

Завдання вчених і практиків – визначити та втілити в життя всі необхідні заходи запобігання та протидії з метою утримання особи від можливості взяти участь у запропонованому вербуванні. З метою створення більш ефективної діяльності щодо попередження торгівлі людьми необхідно створення закону, що регулює заходи індивідуальної профілактики, їх застосування, визначення суб'єктів та об'єктів індивідуальної профілактики, їх права та обов'язки.

Створення єдиного координаційного органу, який здійснюватиме індивідуальну профілактику об'єктів усіх рівнів, допоможе організувати систему реалізацій профілактичних заходів. До обов'язків координаційного органу необхідно включити всі етапи профілактичної діяльності. Наявність спеціальних повноважень допоможе подальшому працевлаштуванню та соціальній реабілітації об'єктів індивідуальної профілактики. У діяльність органу має входити, зокрема комплексна психологічна робота.

Для торгівлі людьми характерна наявність рецидиву, тому необхідно проведення індивідуальної профілактики. Зниження злочинності у цій сфері дозволяє говорити про правильний напрямок та діяльність правоохоронних органів. Для ефективнішого зниження рівня торгівлі людьми, формування правомірної поведінки та правосвідомості необхідні як загальні, і спеціальні заходи профілактики, зокрема індивідуальні. Наявність закону, що регламентує індивідуальні заходи профілактики та створення державного органу щодо їх реалізації, допоможе підвищити результативність проведення профілактичних заходів.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник / Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін.; Вид. 2-е, доповнене. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
2. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2354>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
В. Березовська,
здобувач вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОДАТКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА УМОВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Реалізація завдань державного регулювання економіки як об'єктивної необхідності залежить від бюджетних можливостей фінансування соціально-економічних проектів, а також від активного використання державою інструментів впливу на інтереси суб'єктів господарювання. Важливу роль відіграють податки. Національна економічна стратегія на період до 2030 року та Стратегія реформування управління державними фінансами до 2025 року передбачають впровадження інформаційних технологій у діяльність Державної податкової служби України [1; 2].

Значні обсяги інформаційних потоків, розвиток технологій аналітичної обробки великих даних розширюють можливості податкового адміністрування щодо забезпечення доходами бюджетів бюджетної системи, у тому числі через виявлення податкових порушень та вплив на поведінку учасників податкових відносин. Зміна умов господарської діяльності у внутрішньому національному та міжнародному аспектах у контексті європейської інтеграції, цифрові технології породжують додаткові податкові ризики держави та платників податків, а також зумовлюють необхідність вибудовування принципово нових відносин у податковій сфері.

Відповідно до Конституції України у кожного суб'єкта податкових правовідносин виникає обов'язок сплати законно встановлених податків і зборів. Це потрібно для нормального функціонування держави. Невиконання чи неналежне виконання податкового обов'язку призводить до порушення реалізації державою своїх функцій, що негативно впливає на різні сфери життя.

З метою недопущення ухилення від сплати встановлених законодавством про податки та збори, обов'язкових платежів податкові та інші уповноважені органи та їх посадові особи наділені певними правами та обов'язками щодо здійснення податкового контролю.

У міру еволюції форм відчуження від прямого відкритого характеру до самостійного нарахування зростає важливість такого інституту примусу, як податковий контроль за зміни його методів від індивідуально-довільного до інституційно-структурованого.

У науковій та навчальній літературі існує безліч підходів до визначення поняття «податковий контроль» як невід'ємної частини публічного (державного) управління та податкового адміністрування.

Кучерявенко М. П. говорить про те, що податковий контроль слід визначити як важливий напрям фінансового контролю, що представляє діяльність суб'єктів оподаткування, які володіють відповідною компетенцією, з використанням спеціальних форм і методів, націлену на створення досконалої системи оподаткування та досягнення такого рівня виконавчої дисципліни серед платників податків та податкових агентів, у якому виключаються порушення податкового законодавства чи його число незначне [3, с. 146].

Автори навчального посібника «Фінансове право України» зазначає, що податковий контроль – встановлена законодавством сукупність прийомів та способів керівництва компетентних органів, які забезпечують дотримання податкового законодавства та правильність обчислення, повноту та своєчасність внесення податку до бюджету чи позабюджетного фонду [4, с. 190].

Правове визначення податкового контролю міститься у ч. 1 ст. 61 Податкового Кодексу України, відповідно до якої податковим контролем визнається діяльність уповноважених органів контролю за дотриманням законодавства про податки та збори у порядку, встановленому Кодексом [5].

Податковий контроль у загальному вигляді представляє цілеспрямовану діяльність податкових та інших спеціально уповноважених органів, яка полягає у забезпеченні дотримання законодавства про податки та збори, у встановленні, припиненні та запобіганні вчиненню податкових правопорушень несумлінними платниками податків і зборів за допомогою форм та методів, встановлених Податковим кодексом України.

Сутність податкового контролю виражається у контролі за дотриманням суб'єктами податкових правовідносин податкового законодавства, а також за правильністю обчислення, повнотою та своєчасністю сплати обов'язкових податкових платежів до бюджетної системи держави.

Податковий контроль як інститут податкового права та окремих вид державного фінансового контролю має характерні особливості, що відрізняють його від інших інститутів цієї галузі та інших напрямів контрольної діяльності. Ці особливості можна назвати щодо основних елементів податкового контролю.

Основними елементами податкового контролю є: суб'єкти податкового контролю – особи, які мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки, здійснюють їх у практичній діяльності, це особи, які реалізують податковий контроль (ДПС та її територіальні органи, митні органи, керівні органи державних позабюджетних фондів); об'єкти податкового контролю – те, з приводу чого виникає потреба у здійсненні податкового контролю, тобто діяльність осіб, щодо яких застосовуються різні контрольні заходи.

Об'єктом податкового контролю є діяльність платників податків, податкових агентів щодо виконання податкових обов'язків. Зміст податкового контролю включає суб'єктивні права та юридичні обов'язки, які реалізують суб'єкти податкового контролю під час перевірки дотримання законодавства про податки та збори. Предмет податкового контролю – суспільні відносини, що виникають під час реалізації різних форм податкового контролю.

Особливості (специфічні риси) податкового контролю:

- необхідно наголосити на унікальності складу суб'єктів податкового

контролю, до яких належать податкові, митні органи, органи Бюро економічної безпеки України, керівні органи державних позабюджетних фондів і посадові особи цих органів, тобто при здійсненні податкового контролю обов'язковим суб'єктом завжди виступає держава в особі уповноважених органів;

- публічні відносини, які становлять предмет податкового контролю, мають владно-розпорядчий характер, тобто податкові і інші уповноважені органи при здійсненні заходів з контролю та нагляду приймають такі рішення, які є обов'язковими для виконання платниками податків, податковими агентами;

- під час здійснення податкового контролю його суб'єкти можуть використовувати лише ті форми та методи, які закріплені у Податковому кодексі;

- специфічність об'єкта податкового контролю полягає в тому, що на сьогоднішній день відсутня єдина думка вчених при щодо об'єкту податкового контролю. Але у більшості наукових праць підтримується думка про те, що об'єктом податкового контролю є дії платника податків під час здійснення податкового обов'язку щодо сплати податків до бюджетної системи України;

- виходячи із змісту податкового контролю, можна говорити про те, це діяльність податкових і інших уповноважених органів, спрямована на виявлення, попередження, припинення податкових правопорушень, а також на притягнення винних осіб до податкової, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Виявлення відмінних рис податкового контролю дозволяє систематизувати численні наукові положення та висновки, які містяться у різних дослідженнях.

Як невід'ємний елемент діяльності державних органів, які здійснюють податковий контроль, виступають принципи податкового контролю виходячи з цілепокладання та орієнтації податкового адміністрування на більш широке охоплення досягнень і компетенцій у різних сферах в умовах цифровізації економічних та управлінських процесів.

До них належать: принципи: законності; юридичної рівності; захисту прав платників податків; гласності; дотримання податкової таємниці; принцип відповідальності; незалежності; регулярності податкового контролю; єдності; об'єктивності та достовірності.

Розвиток податкового контролю у новому інформаційному полі визначає його трансформацію як чинник зниження податкових ризиків учасників податкових відносин через взаємодію на кшталт партнерської моделі. Має місце розширення контрольної функції податків за умов розвитку інформаційних технологій (узагальнення інформаційних потоків, управління великими даними, моніторинг інформаційних систем, транспарентності господарських процесів), у частині моніторингу діяльності суб'єктів господарювання з метою забезпечення виконання податкових зобов'язань перед державою.

Процес цифровізації впливає на зміна змісту поняття «податковий контроль». До елементів, що відображає зміст відносяться чотири функції податкового контролю, виведені з функцій управління: контроль (головна по відношенню до інших функція), планування, організація та мотивація, які залишаються незмінними в умовах цифровізації економіки. Процес цифровізації, не змінюючи існуючі функції податкового контролю, але вносить нові способи реалізації.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>
2. Про схвалення Стратегії реформування управління державними фінансами до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>
3. Податкове право : підручник / за ред. Д. О. Гетманцева та М. П. Кучерявенка. Харків: Право, 2023. 464 с.
4. Фінансове право України: навчальний посібник / М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, І. М. Проць, Р. М. Скриньковський, Ю. Р. Лозинський.. Львів: СПОЛОМ, 2022. 394 с.
5. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17/conv>

Є.О. Жукова,
*кандидат юридичних наук,
докторант
(Міжрегіональна Академії управління персоналом)*

КОНТРОЛЬНЕ ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ У ПЕРІОД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Публічне адміністрування представляє собою велику складну соціальну систему, яка функціонує на підставі різноманітних закономірностей, діяльність якої спрямовується за допомогою стратегій та програм, прийнятих у належному порядку органами публічної влади. Контроль як необхідний елемент системи публічного управління та адміністрування, слугує для оцінювання ступеня відповідності різних етапів управлінської діяльності встановленим вимогам. Так, контроль, який застосовується на етапі планування, має за мету з'ясувати узгодженість певних заходів, проведення яких передбачається планом, документам більш високого рівня, якими є стратегії, доктрини, концепції, прийняті та затверджені постановами (розпорядженнями) Кабінету Міністрів України, указами Президента України та іншими вищими органами державної влади. Крім того, на етапі планування контроль спрямований на визначення відповідності між тими проблемами, існування яких було встановлено попередніми контрольними заходами, і заходами, які передбачені новим планом, а також можливості вирішення цих проблем та наявних суперечностей.

Окремий напрям діяльності у сфері контролю на стадії планування пов'язаний з визначенням реалістичності плану, тобто можливості суб'єктів, які мають здійснювати закріплені в ньому заходи, досягти встановлених планом цілей. На жаль, нереалістичність багатьох планів притаманна національній

управлінській практиці, й аналіз багатьох планових документів свідчить про те, що вони так і не були реалізовані.

На стадії реалізації управлінських заходів контроль слугує для відстеження кількості, якості та широти охоплення об'єктів, встановлених у плані, додержання термінів проведення запланованих заходів та підготовки необхідних актів за результатами їх проведення.

На стадії завершення запланованих заходів контроль застосовується для визначення відповідності між закріпленою у плані моделлю бажаного результату і самим результатом. Контроль має за мету пошук тих відмінностей між ідеальною моделлю бажаних перетворень і тим реальним станом об'єкта, який вдалося досягнути шляхом докладання зусиль за певним напрямом діяльності. Тому на стадії завершення запланованих заходів контроль проводиться двічі: спочатку для того, щоб з'ясувати, які саме дії мають проводитися для того, щоб модель ідеального результату максимально співпадала з реальним станом об'єкта, і на другій стадії, вже після завершення запланованих заходів, метою контролю є визначення відмінностей між моделлю і одержаним результатом, які завжди мають місце у будь-якій діяльності у сфері публічного адміністрування, оскільки суспільні відносини характеризуються динамічністю і встигають змінитися за той час, який пройшов після затвердження плану діяльності за певним проектом або планом органу публічного адміністрування за певний проміжок часу.

Загалом контроль, який передує завершенню запланованих заходів, має у своєму складі спостереження, з метою визначення відмінностей та встановлення після відповідного аналізу необхідних заходів коригування, які мають бути вжиті до завершення певного проекту, тоді як контроль, який відбувається на останній стадії реалізації запланованих заходів, спрямований на узагальнення результатів реалізації плану та врахування їх у подальшій діяльності органу публічного адміністрування.

Нові виклики постали перед контрольним публічним адмініструванням у період правового режиму воєнного стану. Повномасштабна збройна агресія російської федерації мала своїми наслідками обмеження руху інформації, пов'язаної з певними сферами публічного адміністрування, що було зроблено з міркувань національної безпеки. Водночас відсутність активного та об'єктивного громадського контролю у багатьох сферах публічного адміністрування може призвести до збільшення кількості зловживань та зростання корупційних ризиків, що було наочно продемонстровано на прикладі ситуації із уже згаданим завищенням цін на закупівлю продуктів харчування для Збройних Сил України, які здійснювалися Міністерством оборони України у 2022 році. Внесення змін до процедури публічних закупівель, які передбачали неоприлюднення певних відомостей та даних, сприяли створенню хибного уявлення про закриття від громадського контролю систему публічних закупівель під час дії правового режиму воєнного стану. Однак в Україні в силу комплексу суб'єктивних та об'єктивних причин склалася достатнього потужна громадська

складова контролю за діяльністю органів публічного адміністрування, яка передбачає велику кількість достатньо мотивованих суб'єктів. До таких суб'єктів належать засоби масової інформації, громадські організації, які спеціалізуються як на проблемах антикорупційної діяльності, так і на проблемах, пов'язаних з особливостями діяльності органів публічного адміністрування в різних сферах суспільних відносин. Крім того, особливості міжнародних відносин України з іншими державами та міжнародними організаціями сприяють тому, що в Україну нині поступає значна кількість коштів різноманітних донорів, серед яких і міжнародні гуманітарні організації, і урядові структури різних країн. Умовами надання частини таких коштів є здійснення певних заходів контролю за їх витрачанням. Отже, незважаючи на те, що правовий режим воєнного стану вніс чимало обмежень у контрольну діяльність, тим не менше, органи публічного адміністрування залишаються об'єктами громадського та міжнародного контролю, пов'язаного з раціональністю у витрачанні коштів державного бюджету та місцевих бюджетів, а також коштів грантів, позик та безповоротної благодійної допомоги, яка надається міжнародними партнерами України.

У контексті цього доречно зазначити, що питання громадського контролю під час правового режиму воєнного стану мають бути у центрі уваги органів публічного адміністрування, які мають створювати необхідні умови для того, щоб контрольна діяльність була ефективною та безпечною з погляду законодавства України про інформацію з обмеженим доступом.

Окремо слід згадати про тенденції контролю, які знайшли свій розвиток у системі публічного адміністрування протягом останнього часу. Йдеться про зміну пріоритетів у завантаженості суб'єктів контролю з тим, щоб стратегічні напрями контролю залишалися за визначеними законодавством органами публічного адміністрування. Водночас рутинний повсякденний контроль перекладається на інших суб'єктів, до яких, зокрема, належать споживачі послуг у системі публічного адміністрування. Крім того, дедалі більше використовується аутсорсинг, коли певні контрольні функції передаються стороннім організаціям на платній основі.

Переваги такого перерозподілу функцій полягають, по-перше, у відсутності необхідності здійснювати підвищене соціальне та пенсійне забезпечення представників таких організацій, і, по-друге, отримання більш об'єктивної достовірної інформації щодо функціонування об'єкту контролю, оскільки мінімізується дія факторів, які роблять результати недостовірними, наприклад, наявність управлінських зв'язків, які обумовлюють взаємозалежність суб'єктів і об'єктів контролю одне від одного, зокрема й у сфері їх фінансового забезпечення.

Прикладом такого передавання функцій може виступати аудиторська діяльність, коли здійснення фінансового контролю покладається на спеціалізованих суб'єктів підприємницької діяльності, які мають достатній досвід у цій сфері, а кваліфікація їх працівників підтверджується системою

відповідних сертифікатів та інших документальних свідоцтв їх фахової компетентності.

Д.Є. Забзалюк,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загально-правових дисциплін Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
Р.Б. Тополевський,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ДОСЛІДЖЕННЯ СФЕРИ ПРАВ ЛЮДИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Що стосується сфери прав людини, то формування підбірки методів дослідження має свої особливості. В залежності від обраного автором підходу до методологічної збірки, серед них можна виділити наступні виміри: історичний, філософсько-правовий, міжнародно-правовий, теоретико-правовий, галузевий (юридико-практичний, прагматичний).

У випадку, коли тема та мета дослідження зосереджується на історичних особливостях дослідження прав людини, автор обиратиме методи, що допоможуть краще підсвітити застосування історичного підходу. Так, наприклад, історичний метод може доповнюватися порівняльно-правовим методом, який дозволяє описати становлення певного права людини, його місце в відповідному поколінні прав людини.

Якщо говорити про міжнародно-правовий вимір, в цьому випадку може бути використано як порівняльно-правовий так і системний методи. Це пов'язано перш за все з тим, що автор дослідження має з одного боку висвітлити відповідну проблематику в системі міжнародного права, в якій права людини виступають лише як одна з підсистем. З іншого боку, потрібно зберігати прив'язку до національної системи прав людини. В цьому відношенні очевидно йтиметься про комплексність їхнього застосування.

Порівняльно-правовий метод забезпечує широкий спектр прийомів та методик, які можуть бути використані при дослідженні прав людини. Порівняльно-правовий метод – це «сукупність прийомів виявлення загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку та функціонування правових систем (та їх елементів) шляхом порівняння» [1, с. 13]. Під порівнянням, в свою чергу, розуміється «пізнавальна операція, що дає змогу на підставі фіксованої ознаки встановити подібність або відмінність об'єктів шляхом співставлення» [1, с. 13]. Порівняльний метод щодо прав людини може бути використаний як на макро-, так і на мікрорівні. Наприклад, як порівняння

систем захисту прав людини, характерне для різних держав, так і порівняння співвідношення міжнародної або регіональної системи захисту прав людини з національною системою захисту прав людини. Варто зазначити, що таке порівняння може здійснюватися як в цілому, так і щодо окремих прав людини або груп прав людини (наприклад, порівняння прав людини за поколінням або за видом). Інший можливий рівень застосування порівняльно-правового методу – співставлення тексту міжнародного договору і закону, які регулюють схожу сферу прав людини, або співставлення національної судової практики щодо захисту певного права людини і практики міжнародних судових (квазісудових) органів з прав людини. Особливість застосування порівняльно-правового методу у сфері прав людини пов'язана з тим, що саме на міжнародні судові органи держави нерідко покладають повноваження встановлення в процесі їх діяльності певних стандартів розуміння прав людини та належну практику їх застосування та обмеження. Таким прикладом є система захисту прав людини в рамках Ради Європи. Відповідно держави-учасниці Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) можуть співставляти свою практику у сфері прав людини як між собою, так і по відношенню до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Цікавим в цьому відношенні буде те, що, наприклад з підходами до певних прав людини, прийнятими в США (в практиці Верховного Суду) доцільно співставляти саме практику ЄСПЛ, а не окремих держав. Це пов'язане як з рівнем генералізації досліджуваної проблеми (пошук певного стандарту прийняттого для правових систем держав Ради Європи або штатів США), так і з тим, що з деяких праволюдних питань підходи в цих системах захисту прав людини можуть відрізнятися або виступати певним зразком для іншої. Так, наприклад, свобода вираження поглядів відповідно до Конституції США не може обмежуватися державою, а в рамках ЄКПЛ – таке обмеження можливе. Інший приклад, який дозволяє підсвітити окремі аспекти порівняльно-правового дослідження прав людини є право на приватність, яке було сформульоване в судовій практиці США (справа Роу проти Вейда), тоді сприйняте і розвинуте в рамках європейської системи захисту прав людини, а нещодавно було суттєво переглянуте Верховним Судом США.

Таким чином, пропонуємо при застосуванні порівняльно-правового методу щодо дослідження прав людини здійснити наступні стадії: 1) вибір та вивчення систем захисту прав людини, які порівнюються [2, с. 35]; 2) визначення змісту обраного права в доктринальному, нормативно-правовому та юридико-практичному вимірах в обох обраних системах; 3) визначення більш ефективних стандартів, норм, приписів регулювання досліджуваного права; 4) формулювання висновків щодо доцільності та можливості поширення певного більш ефективного стандарту, норми, припису, що регулює досліджуване людське право.

Філософсько-правовий методологічний вимір дослідження прав людини передбачає вибір методів характерних саме в рамках філософського дискурсу. Йдеться як про особливості застосування діалектичного, логічного,

метафізичного, герменевтичного методів до проблематики прав людини, так і з'ясування змісту окремих філософсько-правових підходів до прав людини [3, с.11].

Вважаємо, що можна виділити певні блоки методів в залежності від спрямованості дослідження: 1) з'ясування того яким чином можуть існувати права людини (онтологічний, природно-правовий підхід); 2) визначення їх соціальної значимості та специфіки втілення (аксіологічний і феноменологічний підходи); 3) врахування доцільності та реальності (прагматичний підхід, методи реалізму); 4) з'ясування внутрішньої будови, інституційного та інструментального змісту (системний підхід, інституційний підхід, структурно-функціональний аналіз, метод структуралізму, синергетичний підхід); визначення особливостей формування та розвитку (історичний, культурологічний, еволюціоністський підходи); дослідження прав людини з урахуванням людини як основного суб'єкта їх творення і мети призначення (антропологічний, психологічний, екзистенційний підходи) тощо.

Теоретико-правовий вимір дозволяє зосередити увагу на методах, які з одного боку дозволяють забезпечувати високий рівень абстрагування, з іншого – дозволяють досліджувати конкретну юридичну практику, здійснювати узагальнення, класифікацію, формулювати визначення.

Галузевий вимір робить акцент на виборі методів дослідження, які дозволять сконцентруватися саме на конкретній юридичній проблемі конкретної галузі права. Так, наприклад, при вирішенні питання щодо відповідності практики яка склалася щодо приватної власності буде використовуватися як спеціально-прикладні методи галузі цивільного права, так і застосування методу case-law для дослідження практики Європейського суду з прав людини.

Зазначимо, що при формуванні системи методів для дослідження прав людини існує необхідність врахування таких елементів як галузь юридичної науки та її специфічний термінологічний апарат, покоління, до якого належить обране право, територія, на якій здійснюється реалізація права тощо.

Вважаємо за необхідне поєднання різнорівневих методів дослідження з урахуванням мети дослідження.

Список використаних джерел:

1. Харитонов Є., Харитонova О. Порівняльне право Європи: основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. Х.:Одісей, 2002. 592 с.
2. Ситар І., Чорнобай О. Методологічні основи порівняльного правознавства. Львів: ЛьвДУВС, 2009. 72 с.
3. Балинська О. М., Яценко В. А. Методологія сучасного правознавства: посібник; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 372 с.

Ю.О. Загуменна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професорка кафедри теорії та історії держави і права
(Харківський національний університет внутрішніх справ)*

КОНЦЕПТ АКСІОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ ПРИНЦИПІВ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Дбаючи про власну безпеку, людство в цілому та окремі країни зокрема завжди переймалися розбудовою таких інституційних та правових механізмів, які б сприяли організації, підтриманню, зміцненню й гарантованості їхньої безпеки. Зазвичай, світова історія демонструє безліч більш чи менш удалих прикладів та моделей улаштування національної безпеки, відмінних від одного історичного періоду до іншого, від однієї держави до іншої. Але спільним у цих моделях є якраз те, що всі вони так чи інакше, більш чи менш виразно, рельєфно відтворюють основне призначення держави. Таким призначенням останньої, безсумнівно, є безпечне існування соціуму, оскільки саме безпека є основним пунктом «угоди», що незримо укладається між суспільством і «його» державним апаратом; сутність самої держави полягає в гарантуванні й підтриманні нею безпеки всіх громадян на найвищому (національному) рівні; тільки державна влада, будучи монопольною і поширюваною на всю територію країни, здатна виконати це завдання, тоді як недержавні (суспільні) інститути можуть тільки сприяти їй у певних межах; національна безпека стосується всієї держави і всього населення, виходячи з політичного тлумачення сутності нації, відповідно до якого нація – це сукупність всього населення країни.

Та, попри таку увагу, що її підкреслює постійне вдосконалення систем національної безпеки, нарощування її інституційної складової, збільшення її фінансування тощо, реалії вказують на крайню «крихкість» і вразливість національної безпеки, її граничну нестабільність, а звідси – й потребу її повсякчасного (постійного) захисту й підтримки. І досі для багатьох людей сучасний світ – це явно незахищений простір, сповнений загроз і небезпек у найрізноманітніших сферах життя. Відповідно, саме безпека закономірно постає чи не найдефіцитнішим ресурсом сучасного суспільства. Як резюмують соціологи з цього приводу, світ людей досяг принципово нового стану, за якого, зокрема, ризики множаться, а повсякденність стає дедалі менш безпечною. Дедалі популярнішим стає визначення стану справ у соціумі як ризикованого, сумнівного, хисткого, ненадійного, навіть небезпечного.

Отже, як переконливо показує новітній історичний досвід, ті численні виклики, з якими зіткнувся світ у ХХІ столітті (військові конфлікти, поширення пандемій, зростаючий рівень бідності, природні й техногенні катастрофи, міжнародний тероризм та глибокі фінансово-економічні кризи), системно підривають засади як національної, так і регіональної та міжнародної безпеки, деформують стабільне життя людей та знижують перспективи сталого

розвитку, миру та стабільності. Тим часом «наявна архітектура безпеки, що ґрунтується на дотриманні принципів і норм міжнародного права та діяльності міжнародних режимів контролю, стає менш надійною, спонукає держави посилювати власні військові потенціали». Так само дедалі частіше й наполегливіше в різноманітних джерелах та в різних країнах світу звучить та обґрунтовується теза про кризу як міжнародних, так і національних безпекових механізмів, їхню застарілість, зужитість, вичерпаність, неадекватність новітнім викликам і загрозам [1, с.34].

Сучасна наука схильна розглядати безпеку в якості тієї універсальної цінності, яка стосується нескінченної кількості суб'єктів, хоча найбільше значення має, безумовно, безпека особистості, соціальних груп, суспільства і держави [2, с.13]. Вона сприймається як така гуманістична цінність, що за сучасних умов в Україні набуває пріоритетного значення разом з іншими фундаментальними суспільними (у тому числі, і правовими) цінностями, зокрема такими, як верховенство права, свобода, рівність, права людини, демократія, національна єдність тощо [3, с.60-61; 4, с.14].

Ключовою формою безпеки, яка є спільною цінністю людей, які мешкають в умовах сучасних державно організованих суспільств, виявляється національна безпека. Законодавством, зокрема, національна безпека України визначається, як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» (пункт 9 частини першої статті 1 Закону України «Про національну безпеку України») [5]. Її провідними чинниками, через які вона розкривається і характеризується певним змістовним навантаженням, є «національні інтереси», «небезпеки і загрози», «захищеність», «стійкий і прогресивний розвиток» тощо. Означені поняття відображають стан і захищеність суспільства, його динамічні зміни, можливості та здатність суспільства до самозбереження і розвитку [6, с.33].

Що стосується принципів безпекового законодавства, то вони, безумовно, є похідними від принципів відповідної галузі права. Так, принципами права національної безпеки вважають засадничі, вихідні ідеї та положення, які визначають сутність і зміст впливу права на забезпечення національної безпеки [7, с.135]. Проте їх не можна ототожнювати з принципами законодавства, «оскільки право не тотожне законодавству» [8, с.7]. Як відомо, в сучасній літературі сформульовано бачення трьох рівнів буття принципів права: по-перше, ті, які знайшли закріплення у приписах законодавчих актів; по-друге, ті, які виводяться із змісту інших норм законодавчих актів, не будучи в них безпосередньо закріплені; по-третє, ті, які існують на рівні правових ідей, виробляються юридичною наукою і суспільною практикою як найважливіші, керівні правові положення, що становлять основу правових поглядів суспільства, та ще не знайшли свого закріплення в позитивному праві [9, с.6].

Принципами законодавства (на рівні галузі, підгалузі чи інституту законодавства) є саме ті принципи права, які безпосередньо знайшли своє

формальне закріплення в одному чи декількох актах відповідного законодавства. Відтак, під принципами законодавства у сфері національної безпеки слід розуміти фундаментальні засадничі положення (ідеї), в яких втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість цієї галузі законодавства, та, які мають об'єктивно забезпечити відносно сталу спрямованість законодавчого регулювання безпекових правовідносин з метою досягнення цілей законодавчого регулювання у сфері національної безпеки України. Відповідно, зміст, перелік та значення принципів безпекового законодавства залежать від їх формально-правової фіксації, а також від особливостей побудови цієї галузі законодавства, його цілей, актуального стану національної безпеки та її видів тощо.

З урахуванням системотвірного характеру Закону України «Про національну безпеку», до цих принципів слід віднести формально визначені принципи, які втілюють найбільш узагальнені, вихідні правові ідеї, які втілюють сутність і призначення законодавства про національну безпеку, зокрема, такі, як: верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони (частина друга статті 3 Закону України «Про національну безпеку») [5].

Натомість, функції законодавства про національну безпеку є основними напрямками впливу цього законодавства на сферу безпекових правовідносин. Що стосується правової специфіки функцій законодавства про національну безпеку, то вони теж тісно пов'язані з функціями права національної безпеки, але не тотожні їм. Зважаючи на те, що це питання слабко розроблене у науковій літературі, запропонуємо власну концепцію їх співвідношення. На наш погляд, функції законодавства про національну безпеку:

- 1) є похідними від функцій права про національну безпеку;
- 2) конкретизують функції національного законодавства у його взаємодії з міжнародним правом у сфері національної безпеки, охоплюють усі напрями забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів;
- 3) опосередковують основні напрями системного впливу законодавства про національну безпеку права на безпекові суспільні відносини та комунікації, що складаються за участю держави, суспільства й людини, на їхню поведінку та діяльність з метою забезпечення національної безпеки [7, с.138-139].

Слід зазначити, що найзагальніша систематика функцій законодавства про національну безпеку України включає в себе такі функції, як: регулювальна, охоронна, інтегративна, узгоджувальна, гарантувально-забезпечувальна, превентивна, інформаційно-орієнтаційна. Слід підкреслити, що їх виокремлення

має теоретико-правовий характер, тоді як на практиці можна спостерігати їхню дію в комплексі.

Варто також зауважити, що, попри те, що в Законі України «Про національну безпеку» вжитий вислів «правова основа державної політики у сферах національної безпеки і оборони», з огляду на його предметну специфіку і широту сфери правових відносин у галузі національної безпеки (що не може ототожнюватися зі сферою оборони), ми розглядаємо систему безпекового законодавства як ширший системний правовий феномен, що не може бути зведений лише до правової основи відповідної державної політики. Ототожнення ж відповідного законодавства виключно із правовою основою такої політики свідчило б про державоцентричність цього законодавства, що суперечить, по-перше, вимогам верховенства права і пріоритету прав людини [9], а, по-друге, не відповідає ієрархії національних інтересів, формально юридично закріпленій у Законі України «Про національну безпеку» (як життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави – згідно з пунктом 10 частини першої статті 1 цього Закону [5]).

Як відомо, системність того чи того правового явища (об'єкта) підтверджується (доводиться) наявністю в нього певних системних зв'язків з іншими правовими явищами. До таких зв'язків слід віднести функціональні зв'язки, тобто ті взаємозалежності та взаємодії з іншими правовими явищами, які впливають на відтворення та збереження даного системного явища як стійкого утворення, а також генетичні зв'язки, що виявляються на етапах виникнення даного правового явища. При цьому, всі ці зв'язки можуть бути охарактеризовані з точки зору домінування в них субординації чи координації: зв'язки субординації характеризують складну ієрархічну побудову права, а зв'язки координації виражають іншу сторону єдності правових феноменів як цілісної системи [10, с.13].

Таким чином, під принципами законодавства у сфері національної безпеки слід розуміти фундаментальні засадничі положення (ідеї), в яких втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість цієї галузі законодавства, та, які мають об'єктивно забезпечити відносно сталу спрямованість законодавчого регулювання безпекових правовідносин з метою досягнення цілей законодавчого регулювання у сфері національної безпеки України. До цих принципів слід віднести: верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Функції законодавства про національну безпеку є основними напрямками впливу цього законодавства на сферу безпекових правовідносин. Їх систему

складають такі функції: регулювальна, охоронна, інтегративна, узгоджувальна, гранувально-забезпечувальна, превентивна, інформаційно-орієнтаційна, прогностична.

Список використаних джерел:

1. Загуменна Ю. О. Сучасні тренди та концептуальні підходи до розуміння сутності поняття «національна безпека». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4 (99). С. 34-48. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.03>.
2. Подковенко Т. Національна безпека України : аксіологічний та правовий аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1 (25). С. 11-18.
3. Співвідношення понять «система безпекового законодавства» та «система нормативно-правових актів у сфері національної безпеки». Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: збірник тез доповідей учасників VIII Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 08 грудня 2022 року) / Упорядники: Д.Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С.59-65. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/15835/Spivvidnoshennia%20poniat_Zahumenna_2022.pdf?sequence=1
4. Волошина Ю.В. Національний суверенітет : праворозуміння та практика забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2015. 20 с.
5. Про національну безпеку України : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.
6. Кобко Є.В. Сучасна парадигма національної безпеки України : публічно-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. Серія юридична. С. 30-39.
7. Богуцький П.П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ, 2020. 410 с.
8. Басай О.В. Загальні засади (принципи) цивільного законодавства України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 36 с.
9. Крутов В.В. Від патріотичного виховання, боротьби з тероризмом...до недержавної системи національної безпеки : монографія. Київ : Преса України, 2009. 592 с.
10. Тополевський Р.Б. Системні зв'язки юридичних джерел права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень». Харків, 2004. 19 с.

І.В. Здреник,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан залишається потужним інструментом, який дозволяє державам реагувати на такі ситуації, проте він супроводжується обмеженнями основних прав і свобод людини.

Застосування воєнного стану може мати значний вплив на життя громадян, зокрема на їхню свободу переміщення, свободу слова, право на приватну власність та справедливий суд. Прийняття спеціальних законів або указів під час воєнного стану викликає питання щодо балансу між необхідністю забезпечення безпеки та збереженням гарантій прав і свобод людини.

Завдяки актуальності цієї теми, важливо постійно переосмислювати і обговорювати стандарти і принципи обмеження конституційних прав під час воєнного стану. Необхідно забезпечувати прозорість, пропорційність і обґрунтованість обмежень, а також забезпечувати доступ до правосуддя та захисту прав людини навіть у надзвичайних ситуаціях.

Актуальність теми полягає у необхідності забезпечення балансу між захистом безпеки держави і захистом прав і свобод громадян. Дослідження та обговорення цієї теми сприяють розвитку нормативно-правового середовища, що дозволяє забезпечити ефективний захист прав людини навіть у воєнний період. Це важливо для будівництва демократичного суспільства, яке прагне забезпечити відповідність захисту правам людини, навіть у надзвичайних обставинах.

Визначення воєнного стану передбачено ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», що воно особливим режимом, що встановлюється на території країни в разі загрози національній безпеці або внаслідок збройної агресії. Під час воєнного стану деякі конституційні права і свободи людини і громадянина можуть бути тимчасово обмежені або призупинені. Однак, ці обмеження мають бути обґрунтованими, пропорційними і тимчасовими, а також не можуть суперечити міжнародним правам людини [q].

Зазвичай воєнний стан передбачає прийняття спеціальних законів або указів, які надають додаткові повноваження владі для забезпечення безпеки та відповідного реагування на загрозу. Пропонується навести основні обмеження, які можуть виникнути під час воєнного стану, включають:

По-перше, під час воєнного стану свобода переміщення може бути обмежена. Влада може встановлювати контрольні пункти, обмежувати доступ до певних територій і встановлювати обов'язкову реєстрацію чи дозволи для

пересування. Ці обмеження здійснюються з метою забезпечення безпеки та уникнення розповсюдження небезпеки [2].

По-друге, можуть бути обмежені свобода зборів і демонстрацій. Влада може встановлювати заборони на публічні зібрання та масові заходи, зокрема для забезпечення громадської безпеки та уникнення ризиків для громадян. Такі обмеження повинні бути обґрунтованими, пропорційними та тимчасовими, а також повинні забезпечувати можливість вираження свободи слова та права на мирні протести згідно з міжнародними стандартами прав людини [2].

Наступне, це те, що влада може вживати заходів, таких як конфіскація або прийняття спеціальних законів щодо використання майна громадян. Ці обмеження можуть бути обґрунтованими необхідністю для забезпечення безпеки, відновлення порядку та здійснення воєнних операцій [2].

До обмежень під час воєнного стану слід визначити обмеження свободи слова і преси, тобто влада може встановлювати цензуру, контролювати засоби масової інформації та обмежувати свободу висловлювання з метою забезпечення безпеки, уникнення паніки та захисту державних інтересів. Проте, такі обмеження повинні бути обґрунтованими, обмеженими за часом і обсягом, а також повинні дотримуватися принципів пропорційності та необхідності. Захист свободи слова і преси, які є основними принципами демократичного суспільства, має залишатися пріоритетом навіть під час воєнного стану, з урахуванням основних цінностей та прав людини [2].

По-п'яте, обмеження права на особисту недоторканість і приватність. Захист права на особисту недоторканість та приватність залишається важливим навіть під час воєнного стану, з метою забезпечення гідності та захисту основних прав і свобод людини тощо [2].

Також можна наголосити на обмеженні права на справедливий суд. Влада може вводити спеціальні воєнні трибунали або приймати закони, що обмежують процес правосуддя з метою забезпечення швидкості, ефективності та безпеки. Проте, такі обмеження повинні забезпечувати основні принципи справедливого судочинства, такі як презумпція невинуватості, право на захист та незалежний суд. Захист права на справедливий суд є важливим навіть під час воєнного стану, для забезпечення правосуддя та захисту основних прав людини.

Умови воєнного конфлікту ставлять під загрозу найбільш фундаментальні права людини, зокрема право на життя. Вона може бути порушена через вбивства, тілесні ушкодження, викрадення та примусове переміщення людей на окупованих територіях. Ці дії, а також катування, сексуальне насильство та інші форми нелюдського поводження, порушують не лише право на життя, а й права на гідність та недоторканність особи. Внаслідок війни також порушуються права людини на охорону здоров'я. Це може включати відсутність доступу до медичної допомоги та спричинення шкоди здоров'ю через травми та інші фізичні пошкодження.

Враховуючи все вищезазначене, стає очевидним, що воєнний стан серйозно підірвує та порушує фундаментальні права і свободи людини.

Важливо зауважити, що обмеження конституційних прав під час воєнного стану мають бути обмеженими за часом і територією, а також здійснюватися відповідно до принципів пропорційності та необхідності. Органи влади повинні дотримуватися міжнародних стандартів прав людини і захищати основні цивільні права та свободи, навіть у надзвичайних ситуаціях, які виникають під час воєнного стану [3].

Проблемні питання, пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина під час воєнного стану, вимагають ретельного розгляду та збалансованого підходу з метою забезпечення належного захисту національної безпеки та громадського порядку, а також збереження прав та свобод громадян. Пропонується навести кілька можливих шляхів вирішення таких проблем:

– Законодавче регулювання (необхідно встановити чіткі та обмежені правила щодо обмеження конституційних прав під час воєнного стану. Закон повинен визначати конкретні умови та обставини, за яких можна обмежити права та свободи, а також часові рамки для їхнього застосування. Важливо забезпечити, щоб такі обмеження були обґрунтованими, пропорційними та не зайвими).

– Судовий контроль (забезпечення незалежного судового контролю є важливим для забезпечення відповідності обмежень конституційних прав вимогам закону та захисту прав громадян. Суди повинні мати компетентність і повноваження для перевірки законності та обґрунтованості заходів, що обмежують права громадян під час воєнного стану).

– Гарантії прав і свобод (важливо забезпечити, що навіть під час воєнного стану, основні права і свободи громадян залишаються недоторканими в максимально можливому обсязі. Деякі права можуть бути обмежені, але це повинно бути зроблено лише за обґрунтованими мотивами і згідно зі стандартами міжнародного права).

– Інформаційна прозорість (важливо забезпечити широку доступність інформації щодо заходів, які приймаються під час воєнного стану, а також роз'яснення громадянам їхніх прав та обов'язків у цей період. Чітке пояснення правил та обмежень сприятиме взаєморозумінню між владою і населенням).

– Парламентський контроль (законодавчі органи повинні здійснювати ефективний контроль за застосуванням обмежень під час воєнного стану. Парламент повинен мати можливість ретельно перевіряти заходи, прийняті владою, та гарантувати їхню відповідність закону і конституційним принципам).

– Інституційна взаємодія (належне співробітництво між владними інституціями, зокрема, між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади, є важливим для забезпечення балансу між національною безпекою і правами громадян. Конструктивна взаємодія та контроль між цими органами можуть сприяти збереженню конституційного порядку в умовах воєнного стану).

Загальний принцип полягає в тому, щоб забезпечити належний баланс між безпекою держави та правами громадян навіть під час воєнного стану. Це

вимагає високого рівня відповідальності, прозорості та розуміння необхідності обмежень для забезпечення загального блага.

Отже, під час воєнного стану відбуваються обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. Це виправдовано необхідністю забезпечення безпеки та дієвої боротьби загрозам. Проте, обмеження повинні бути обмеженими за часом і територією, дотримуватися принципів пропорційності та необхідності. Органи влади повинні дотримуватися міжнародних стандартів прав людини та захищати основні цивільні права та свободи навіть у надзвичайних ситуаціях. Баланс між захистом безпеки держави і правами людини вимагає постійного обговорення та вдосконалення нормативно-правового середовища.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. ст. 250. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 18.06.2023)

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 18.06.2023)

3. Які права можуть порушуватись під час війни і як їх захистити? 2022. Електронний ресурс. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/700/yaki-prava-mozut-porusuvatis-pid-cas-viini-i-yak-ix-zaxistiti> (дата звернення: 18.06.2023)

О. Р. Кавчак,

*старший інспектор, кандидат юридичних наук,
(Головне управління Національної поліції у Львівській області)*

С. С. Єсімов,

*кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЩОДО ЗАБОРОНЕНОЇ СИМВОЛІКИ

Правове регулювання у сфері протидії забороненої символіки динамічно розвивається. Окрім появи нових правових норм, зазнають реформування або доповнення положення статей Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [1]. До них можна віднести ст. 173-3 КУпАП «Виготовлення та пропаганда георгіївської (гвардійської) стрічки», на відносну складність правової конструкції якої зазначають деякі автори.

Об'єктом адміністративного правопорушення передбаченого ст. 173-3 КУпАП, є суспільні відносини, пов'язані з пропагандою чи публічним демонструванням радянської атрибутики чи символіки, чи іншої атрибутики чи символіки, пропаганда чи публічне демонстрування яких заборонено відповідно до законів.

Виходячи із змісту ст. 173-3 КУпАП, можна зробити висновок, що не допускається пропаганда чи публічне демонстрування георгіївської (гвардійської) стрічки чи її зображення.

Заборона використання, включаючи публічне демонстрування, радянської атрибутики чи символіки або подібних до них до ступеня змішування атрибутики чи символіки, а також є матеріалами, визначеними у Законі України «Про засудження комуністичного та національно-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди символіки» [2].

Опис «комуністичної атрибутики та символіки», а також подібних до них окремим правовим актом не визначено. Відповідно до зазначеного Закону заборонено пропаганду чи публічне демонстрування комуністичної атрибутики чи символіки.

Радянська та нацистська атрибутика і символіка включає значки, прапори, елементи форменого одягу та відмітні знаки, привітання, які використовували організації, визнані злочинними, рішення Нюрнберзького міжнародного трибуналу, та їх відтворення в будь-якій доступній формі. Для визнання атрибутики або символіки нацистської або подібної до неї потрібне рішення суду, яке приймається на підставі проведеного фахівцем дослідження.

Відповідно до законодавства України громадські об'єднання під час реєстрації в установчих документах зобов'язані вказати символіку чи атрибутику, якщо вони її мають та передбачають використовувати. Незважаючи на те, що перелік юридичних осіб, щодо яких судом прийнято рішення про ліквідацію або заборону діяльності з підстав, встановлених законом «Про засудження комуністичного та національно-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди символіки», що набрало законної сили, розміщено на сайті Міністерства юстиції України, опис їх символіки відсутній [2].

Зазначені проблемні питання об'єднання радянських матеріалів передбачають залучення особи, яка опублікувала таку символіку, одночасно за статтею 173-3 КУпАП та за статтею 173 КУпАП. Але це не є ідеальною сукупністю правопорушень і суперечить КУпАП, згідно з яким ніхто не може нести адміністративну відповідальність двічі за те саме адміністративне правопорушення.

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення, відповідальність якого передбачено частиною 1 ст. 173-3 КУпАП, утворює пропаганду або публічне демонстрування забороненої символіки або подібної до неї.

Об'єктивна сторона правопорушення, відповідальність за яке передбачено

частиною 1 ст. 173-3 КУпАП, вчиненого з використанням мережі Інтернет, виражається у демонстрації на відкритій і доступній для перегляду та ознайомлення необмеженому колу осіб сторінці сайту в мережі Інтернет фото чи відео зображень, заборонених на території України.

Судова практика показує, що наявність об'єктивної сторони правопорушення підтверджується документами, оформленими в результаті проведення перевірочних заходів органами поліції, отриманої за результатами моніторингу мережі Інтернет.

Дані відомості правоохоронні органи отримують за допомогою проведення оперативно-розшукових заходів, безпосереднього виявлення достатніх даних, що вказують на наявність події адміністративного правопорушення, посадовою особою, яка уповноважена порушувати справу про адміністративне правопорушення.

Результати перевірочних заходів оформлюються різними видами документів, які приймаються судами як докази: акт збору зразків для порівняльного дослідження; протокол спостереження електронного ресурсу; довідка за результатами перевірки та ін. До них додаються скріншоти сторінки користувача, який розмістив матеріал у мережі Інтернет з фотозображеннями.

У необхідних випадках з ініціативи правоохоронних органів, які виявили правопорушення, проводяться дослідження представлених матеріалів фахівцями, результати яких стають доказами у суді. Вони з'ясовується питання віднесення виявленої символіки чи атрибутики до забороненої законом.

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення у частині 2 ст. 173-3 КУпАП пов'язана з виготовленням чи поширенням з метою пропаганди або придбанням з метою збуту чи пропаганди забороненої символіки, особою яка протягом року притягувалася до адміністративної відповідальності за статтею 173-3 КУпАП.

Суб'єктами адміністративного правопорушення за ст. 173-3 КУпАП можуть бути громадяни та посадові особи. У даний час більшість правопорушень, що розглядаються, відбувається з використанням мережі Інтернет, у зв'язку з чим необхідно отримати відомості про належність сторінки сайту особі, яка здійснила публічне демонстрування забороненої символіки.

Приналежність особі телефонного номера, мережевої адреси, які використовуються для розміщення забороненої символіки в Інтернеті підтверджується поясненнями особи або встановлюється у оператора електронних комунікацій в Інтернеті.

Суб'єктивну сторону цього адміністративного правопорушення становить навмисна форма вини. Демонстрація забороненої символіки, її виготовлення чи розповсюдження кваліфікуються частинами 1 і 2 ст. 173-3 КУпАП, коли націлені на пропаганду цієї символіки. Саме тому ст. 173-3 КУпАП була доповнена приміткою, якою встановлено, що положення цієї статті не діють у разі використання забороненої символіки або подібної до неї для формування негативного ставлення до ідеології нацизму за відсутності ознак пропаганди.

Не тягне адміністративної відповідальності демонстрування забороненої символіки, коли воно не пов'язане з пропагандою, наприклад, у художньому творі, у наукових дослідженнях, під час підготовки інших матеріалів, в яких викладаються історичні події.

Для підтвердження наміру особи на скоєння правопорушення, в текстах деяких судових рішень містяться висновки про те, що конкретні обставини справи не дозволяють зробити висновок про те, що публічне демонстрування символіки скоєно з метою формування негативного ставлення до комуністичної ідеології, несуть освітнього, історичного чи наукового змісту і не мають на меті засудження проявів тоталітарного комуністичного режиму.

У судовій практиці є приклади незгоди особи, щодо якої порушено справу про адміністративне правопорушення з кваліфікацією діяння через відсутність у нього наміру вчинення правопорушення.

Важливою умовою притягнення особи до адміністративної відповідальності є наявність документально встановлених доказів у справі про адміністративне правопорушення, на підставі яких суддя може винести постанову про адміністративне покарання.

Оскільки найскладнішим при застосуванні ст. 173-3 КУпАП є визначення суб'єктивної сторони правопорушення, є необхідність узагальнення Верховним Судом України судової практики про розгляд судами справ про адміністративні правопорушення, за вчинення яких передбачено адміністративну відповідальність за ст. 173-3 КУпАП.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
2. Про засудження комуністичного та національно-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди символіки: Закон України від 09.04.2015 р. № 317-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/317-19>

П. Т. Кальницький,
*здобувачка вищої освіти ОС «бакалавр» Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

М. Т. Гаврильців,
*кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МНОЖИННОГО ГРОМАДЯНСТВА В УМОВАХ ДІЇ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабного вторгнення в Україну росії проблема подвійного громадянства стала одним з чинників, що суттєво впливають на стан забезпечення нашої національної безпеки. Питання подвійного (множинного) громадянства впродовж останніх років неодноразово порушувалося в Україні представниками влади, політиками та збурювало українську громадськість. Тимчасова окупація частини території нашої держави надала ще більшої актуальності цієї проблематики, тому вона стала предметом активної законотворчості, обговорень в мас-медіа та соціальних мережах, дискусій вчених та експертів на різноманітних науково-практичних заходах.

Питання громадянства в цілому в нашій державі регулюється Конституцією України, міжнародними договорами, Законом України «Про громадянство України» та іншими нормативно-правовими актами. В зазначеному Законі детально регламентується інститут громадянства України, поглиблюється його правове регулювання. Законодавство України не визнає одночасну належність громадянина України до громадянства іншої держави. Зокрема, у ст. 4 Конституції задекларовано імперативну норму: «В Україні існує єдине громадянство» [1].

Норма ст. 2 Закону «Про громадянство України» містить положення, що закон ґрунтується на принципі єдиного громадянства. Якщо ж громадянину вдалось набути громадянства іншої держави, то у правових відносинах з Україною він виступає лише громадянином України. Те саме правило стосується й іноземців: якщо вони отримують громадянство України, то у правових відносинах з нею вони виступають лише громадянами України. Наявність іншого громадянства держава наче не розрізняє в цьому випадку і бачить в особі тільки громадянина України, якщо він отримав громадянство [2].

Підстави набуття громадянства є доволі традиційними, як і умови його набуття. Важливим фактом є існування декларації про відсутність іноземного громадянства в Україні та зобов'язання припинити іноземне громадянство. Цей фактор вказує на те, що в нашій державі подвійного громадянства не хочуть бачити, хоча прямих заборон отримання другого чи подвійного громадянства в

тексті закону немає. Цікавим є те, що в законі прописане регулювання випадків набуття другого громадянства за різними підставами. Зокрема, в ст. 19 Закону однією з таких підстав є набуття дитиною подвійного громадянства – одразу обох громадянств своїх батьків при народженні. Тобто це своєрідне недобровільне, несвідоме набуття подвійного громадянства. Добровільне набуття громадянства іншої держави є прямою підставою для втрати громадянства в Україні, але не веде до цього автоматично. Виявлення другого громадянства дає підставу відповідальності за нього [2].

Необхідно підкреслити, що хоча в Україні й діє принцип єдиного громадянства, проте українське законодавство закономірно не визначає методів чи способів декларування іншого громадянства, а також не закріплює якогось механізму покарання людини, в якій таке громадянство виявили. До того ж, інші держави не зобов'язані, а іноді (якщо це передбачають норми національного законодавства цих держав) навіть не мають права розголошувати такі відомості. Залишаються лише запити спецслужб, які можуть встановити існування у індивіда другого громадянства. Також потрібно звернути увагу на те, що навіть наявність другого громадянства не призведе до серйозних покарань за це, адже, по суті, єдиним покаранням є позбавлення цієї особи громадянства України, але таке покарання застосовували вкрай рідко.

Протягом останніх двох років позбавлення громадянства Президентом застосовується досить активно, і переважно це стосується тих громадян, дії яких становлять реальну чи потенційну загрозу національній безпеці України. Зокрема, экс-народних депутатів проросійської партії ОПЗЖ В. Медведчука, А. Деркача, Т. Козака, Р. Кузьміна було позбавлено громадянства України за державну зраду, співпрацю з російськими спецслужбами. Окрім того, у цих осіб виявилось добровільно набуте російське громадянство. І хоча правозахисники мають іншу думку, вважаючи, що Указ президента про позбавлення громадянства цих осіб, на підставі матеріалів СБУ про їх діяльність на користь країни-агресора, суперечить Конституції України («Громадянин України не може бути позбавлений громадянства...» (ч. 1 ст. 25 Конституції України [1])) і є неприпустимим в правовій державі, в якій діє принцип верховенства права, проте в умовах війни вважаємо таке рішення Президента обґрунтованим і логічним. Однак, в перспективі процедуру позбавлення громадянства за державну зраду і співпрацю з країною-агресором необхідно детально прописати, чітко передбачивши підстави застосування.

Факт наявності другого громадянства може вплинути на можливості громадянина України-біпатрида лише тоді, коли він виявить бажання бути державним службовцем, займати посади в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування (ст. 19 Закону України «Про державну службу»; ст. 5 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування»). Також подвійне громадянство є несумісним із посадою судді, оскільки забороняється ст. 126 Конституції України [1].

В березні 2017 р. були спроби посилити положення ч. 1 ст. 19 Закону «Про громадянство України» законопроектом 6175, який було внесено Президентом до Верховної Ради України. В ньому було запропоновано положення, що громадянин, який набув громадянство іншої держави, дає добровільну згоду на позбавлення громадянства України. Отже, така норма могла ввести покарання у разі отримання другого громадянства. З цього випливало б, що інститут подвійного громадянства в Україні чітко заборонений. Проте цей закон внесли скоріш з урахуванням умов війни в Україні. Але навіть механізм позбавлення громадянства на підставі підризу національної безпеки потребує конкретнішого урахування, оскільки інше громадянство особа може набути на різних підставах і не тільки від держави агресора [3].

Зокрема, законопроектом 6175 передбачалося переглядання публічної інформації, інформації від спецслужб та Державної прикордонної служби України для виявлення правопорушників та розгляду запитів до державних служб інших держав. В таких випадках даватимуть час для добровільної відмови від громадянства іншої держави, бо інакше доведеться втратити громадянство України. Розгляд цього законопроекту призупинили і питання громадянства знову залишилось із прогалинами і стало більш суперечливим, що вказує на прогалини в інституті єдиного громадянства в Україні або просто не для всіх випадків ще знайшли дієвий шлях регулювання [3].

Ризики та негативні наслідки визнання подвійного громадянства в Україні: біпатризм гальмує процес формування нації, її спільних цінностей та єдності, послаблює правовий зв'язок між громадянином з державою, її здатність впливати на громадян, може провокувати міжнародні конфлікти; неможливістю одночасного виконання обов'язків громадянина різних держав

Україна має реалістичний підхід до питання біпатризму. Хоча український законодавець не вітає випадки подвійного громадянства, для яких він передбачив механізми його зменшення та запобігання, проте розуміє, що попри всі зусилля, біпатризм є об'єктивним явищем, повністю позбутися якого неможливо. Україна має низку міжнародних зобов'язань щодо запобігання випадків безгромадянства, а також захисту прав і свобод людини загалом, що призводить до виникнення ситуацій, коли люди можуть вільно ставати та залишатися громадянами України, маючи при цьому громадянство іноземних держав

В Україні достатньо передумов для запровадження інституту множинного громадянства на офіційному рівні. Проте поспішати з цим не варто через політичну нестабільність та війну в Україні. Також необхідно враховувати її відносини з деякими державами (зокрема РФ). Водночас закріплення біпатризму в Україні, якщо таке взагалі відбудеться, для кращої реалізації потребує внесення змін до Конституції, Закону України «Про громадянство України», а також до Кодексу про адміністративні правопорушення і Кримінального кодексу (запровадивши відповідальність державних посадовців за подвійне громадянство чи приховування факту подвійного громадянства іншої країни).

В сьогоднішніх умовах інститут єдиного громадянства насправді видається більш правильним, аніж біпатризм, хоча ідею легалізації останнього не варто безапеляційно відкидати, до цього питання можна буде повернутися за декілька років, після перемоги над РФ, виплати репарацій, зміцнення нашого економічного і політичного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
3. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про громадянство України» щодо реалізації права змінити громадянство № 6175 від 13.03.2017 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61320

Т. П. Кірієнко

*аспірантка кафедри теорії права, конституційного
та приватного права факультету І ПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПРАВО ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Одним із найважливіших прав людини є право на безпеку, яке не втрачає своєї значущості протягом усього існування людства, навпаки, стає дедалі більш актуальним через появу нових небезпек, зокрема і ведення війни. Воєнний стан в Україні значною мірою вплинув на гарантування прав і свобод громадян. Після 24 лютого 2022 року, коли збройна агресія Російської Федерації проти України набула повномасштабного характеру, правові гарантії захищеності прав людини опинилися під загрозою. Вторгнення російських військ на територію України стало причиною введення Президентом України воєнного стану (Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1]). Безумовно, у нинішніх складних умовах пріоритетом для України є безпека її громадян та відновлення територіальної цілісності держави. Саме ці завдання є першочерговими, консолідують зусилля усіх гілок влади та знаходять свій вияв в ухвалених законодавчих актах [2].

Із розвитком суспільства та держави право на безпеку отримувало відображення в нормативних актах, що є цілком логічним, з огляду на його основний характер. Так, в Англії Великою хартією вільностей 1215 року вперше було визнано право особи на безпеку, сформульоване так: «Кожному нехай надалі буде дозволено виїжджати з нашого королівства і повертатися в повній безпеці по суші та воді...» (цит. за: [3, с. 153]). Французька декларація прав

людини та громадянина 1789 року проголошує природні та невідчужувані права людини, до яких відносить безпеку, свободу та опір гнобленню (див.: [3, с. 154]). В американській Декларації незалежності 1776 року як одне із завдань уряду закріплено забезпечення безпеки, яка одночасно визнається правом та обов'язком народу (див.: [3, с. 155]).

Після завершення Другої світової війни, яка забрала життя багатьох мільйонів людей, формуються колективні права людини, зокрема право народів на мир, безпеку. Окрема людина бере участь у реалізації таких прав, але така участь пов'язана не з її особистим статусом, а з її становищем як члена спільноти. У результаті право на безпеку, яке було закріплено на міжнародному рівні, стає таким самим природним правом кожної людини, як, наприклад, право на життя.

З 1999 року в рамках ООН створено Цільовий фонд з безпеки людини, головним завданням якого є надання державам-членам допомоги у виявленні та розв'язанні масштабних проблем, що стосуються виживання, джерел доходів для існування та гідності людини [4, с. 8].

У сучасному зарубіжному законодавстві право на безпеку також відображено. Зокрема, у Конституціях Королівства Іспанії (ст. 17) та Португальської Республіки (ст. 27) безпосередньо закріплено право на свободу і безпеку. Тобто визнається не лише особисте, природне право кожної людини на безпеку, а й закріплюється безпека особистості як конституційно-правовий інститут. У Франції декларація про безпеку закріплюється постановою («ордонансом») Уряду Франції від 12 березня 2012 року № 2012-351, що має силу закону, яким введено в дію законодавчу частину Кодексу внутрішньої безпеки. Відповідно до ст. L111-1, яка відтворила положення Закону «Про орієнтування та встановлення положень, що стосуються безпеки» від 21 січня 1995 року, «безпека є одним із фундаментальних прав та однією з умов здійснення індивідуальних та колективних прав. Держава зобов'язана забезпечувати безпеку, гарантуючи, здійснюючи по всій території Республіки захист національних інститутів та інтересів, поваги до законів, підтримання миру та громадського порядку, охорону осіб та благ. Вона здійснює свою діяльність у зв'язку з безпековою політикою місцевих органів» (цит. за: [5]).

На жаль, у жодній з вітчизняних конституцій, враховуючи і Конституцію України 1996 року, це право безпосередньо не закріплено, незважаючи на те, що безпека людини є однією із засад забезпечення стабільності суспільства та держави, зумовлюючи захист прав громадян. Можливо, це пов'язано з несформованою концепцією права на безпеку на час прийняття чинної Конституції України. Тимчасом як аналіз конституційних положень засвідчує закріплення права на різні види безпеки. Зокрема, у конституційних положеннях міститься право на особисту безпеку, що полягає в захисті життя, свободи та особистої недоторканності, недоторканності приватного життя та свободи совісті. Право економічної безпеки забезпечується створенням умов для сталого економічного зростання держави, охороною приватної власності. Право на соціальну безпеку людини закріплено в нормах щодо охорони материнства і

дитинства, праці, захисту гідності, сім'ї, інституту шлюбу, гарантій соціального забезпечення та освіти тощо. Право на екологічну безпеку забезпечується конституційними нормами про право на сприятливе довкілля, відшкодування збитків, завданих екологічними порушеннями. Також одним із важливих у сучасних умовах розвитку інформаційних технологій є, безумовно, право на інформаційну безпеку, про значущість якої також свідчать конституційні положення, що закріплюють безпеку людини у цифровому середовищі.

Отже, безпека визнається, з одного боку, фундаментальним правом кожного, а з іншого – умовою реалізації інших основоположних прав людини. З огляду на це, безпеку варто визнати саме конституційною категорією, адже саме Конституція України виступає правовою основою всієї національної безпеки, що охоплює безпеку людини, суспільства та держави загалом.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 18.06.2023).
2. Мельниченко Б. Б. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 108.
3. Права людини в національному та європейському контекстах : підручник / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін. ; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.
4. Мітряєва С. І. Європейська безпека і Україна : навч. посіб. Ужгород : Ліра, 2008. 222 с.
5. Коротюк О. В., Лавринович О. В. Конституції країн світу: Королівство Данія, Французька Республіка, Чеська Республіка, Республіка Польща, Королівство Іспанія, Португальська Республіка : пер. з офіц. тексту. Київ : ОВК, 2021. 232 с.

А.М. Клименко,
аспірант кафедри права
(Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»)

ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОВНОВАЖЕНЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ

Успішне розслідування кримінального правопорушення та покарання винних передбачає обов'язок уповноважених осіб встановити наявність події

кримінального правопорушення, його вид, учасників і всі обставини, що мають значення для законного й обґрунтованого вирішення кримінального провадження, що робиться з метою захисту й відновлення порушених прав потерпілих від кримінально караного діяння. Це стосується, зокрема, пошуку всіх необхідних доказів, їх належної перевірки та оцінки. У досліджуваній категорії кримінальних проваджень така діяльність часто супроводжується протидією розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності з використанням повноважень посадових осіб.

По суті протидія виявленню та розслідуванню є складовою злочинної діяльності, яка може здійснюватися як на етапі підготовки до вчинення злочину, його безпосереднього вчинення та приховання, так і на будь-якому етапі його розслідування. Метою протидії виявленню є приховання факту вчинення злочину у сфері службової діяльності, подекуди надання йому видимості законної операції тощо, а протидії розслідуванню – уникнення відповідальності конкретною посадовою особою, зменшення покарання за вчинений злочин, перекладання вини за його вчинення на іншу особу, закриття кримінального провадження тощо.

До основних форм протидії належать: приховування злочину; корупційні механізми протидії розслідуванню; фальсифікація доказів; давання неправдивих показань; застосування погроз і фізичного впливу до потерпілих, свідків та уповноважених службових осіб; використання засобів масової інформації на свою користь.

Аналіз основних форм протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності з використанням повноважень посадових осіб дає змогу стверджувати, що така протидія значно ускладнює роботу правоохоронних органів, оскільки потребує термінової розробки і використання окремих криміналістичних рекомендацій, зважаючи на особливості конкретного акта протидії. Отже, потреба в подоланні перешкод протидії розслідуванню службових злочинів є актуальною і необхідною.

Протидію розслідуванню вказаних злочинів можна умовно розділити на дві групи: перешкоди процесуального характеру (немотивоване закриття кримінального провадження без достатніх підстав; кількаразова передача кримінального провадження від одного слідчого до іншого з метою вилучення важливих доказів з метою створення підстав для закриття кримінального провадження справи тощо); психологічний тиск на слідчого з вимогою припинити досудове розслідування, зазвичай, здійснюється шляхом підкупу або попередження про можливе звільнення з роботи.

Як зазначає Ю.П. Заблоцький, негативний вплив з боку заінтересованих осіб виражається, зазвичай, у здійсненні тиску в різноманітних формах на службових осіб органів дізнання та досудового слідства з метою прийняття ними неправомірних рішень (несправедливих, необґрунтованих) щодо осіб, притягнутих до відповідальності [1, с. 121]. Такі дії можуть проявлятися у пропозиціях давання хабаря уповноваженим особам, їх дискредитації шляхом

подання скарг на їхні рішення, дії та бездіяльність, погрозах життю та здоров'ю слідчого, оперативних працівників або членів їхніх сімей тощо.

Суттєві перешкоди швидкому та неупередженому розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності з використанням повноважень посадових осіб створюють також неправдиві показання учасників кримінального провадження, які належать до категорії «особистих доказів».

Неабияку складність має отримання правдивих показань про факти вчинення корисливого злочину службовими особами у зв'язку з відмовою від давання показань. Як вказує Д.А. Бондаренко, насамперед це стосується підозрюваних (обвинувачених), інтереси яких, зазвичай, об'єктивно суперечать встановленню істини у справі, а надання свідчень не є обов'язковим для них і виступає своєрідним засобом захисту. Так при розслідуванні злочинів, в яких фігурантами є високопосадовці, використовують (якщо не застосовано запобіжний захід – тримання під вартою) своє становище з метою зриву допиту, методом звинувачення слідчого у свавіллі та грубому порушенні кримінально-процесуального закону тощо [2, с. 12].

З цією метою під час досудового розслідування підозрювані використовують допомогу досвідченого захисника, який, будучи посередником між підозрюваним та уповноваженими службовими особами, інструктує підзахисного щодо відмови від дачі показань або зміни показань. При цьому відмова від давання показань використовується злочинцем «як засіб потягнути час, обміркувати повідомлену підозру, обдумати пояснення та доводи щодо власної непричетності до вчиненого тощо.

Одним із способів протидії розслідуванню є психологічний тиск службової особи на свідків. Зазначений спосіб протидії досить часто використовують підозрювані (обвинувачені) за цією категорією кримінальних проваджень. Пояснюється така ситуація тим, що злочинець, зазвичай, займає керівну посаду в державному органі, установі, підприємстві чи організації, а основні свідки кримінального правопорушення часто є його підлеглими. Це дає злочинцям змогу здійснювати тиск на свідків шляхом погроз звільненням з роботи, дисциплінарними стягненнями та іншими службовими неприємностями. Також можуть застосовуватись підкуп, обіцянки службового зростання. В окремих випадках злочинці вдаються й до відвертих погроз і протиправних дій щодо життя та здоров'я свідків та членів їхніх сімей. Тактичні прийоми подолання тиску на свідків злочинів у сфері службової діяльності з використанням повноважень посадових осіб здійснюють шляхом застосування спеціальних технічних засобів з метою виявлення і фіксування відповідних дій щодо примушування свідків дати неправдиві показання у кримінальному провадженні.

До криміналістичних засобів щодо подолання протидії розслідуванню є розроблювані або пристосовані у криміналістиці для потреб розслідування злочинів методи, тактичні операції, прийоми й технічні засоби, що сприяють пізнанню обставин події злочину та пов'язаних з ним конкретних супутніх йому явищ у вигляді негативних обставин, характерних для протидії розслідуванню

[3, с. 8].

Таким чином, організація подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності з використанням повноважень посадових осіб повинна ґрунтуватись на характерних сучасних тенденціях злочинності, узагальненні практики боротьби зі службовими злочинами, на основі чинного законодавства та застосування тактичних прийомів і методів розроблених криміналістичною наукою. Вибір тактичних прийомів з проведення окремих слідчих (розшукових) дій у подоланні протидії розслідування злочинів зазначеної категорії залежить від протиправних дій особи і здійснюється шляхом виявлення і документування способів протидії.

Список використаних джерел:

1. Заблоцький Ю. П. Шляхи зниження рівня та подолання латентності службових злочинів, що вчиняють працівники органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 211–222.
2. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2008. 18 с.
3. Ортинський В. Засоби подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 894. С. 4-10.

М. В. Ковалів,

*кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

Ю.М. Стрілець

*здобувач вищої освіти «магістр»
Центру післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ОСКАРДЖЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Нормативно-правові акти є основним джерелом права України. Повсюдно стикаємося з ситуацією, коли наші дії, наші вчинки, наша різноманітна діяльність обумовлюється нормативно-правовим актом і підпорядковується йому. Будь яка норма права, яка уповноважує, забороняє або зобов'язує, імперативна чи диспозитивна, яка міститься в законі або в підзаконному акті,

вона істотно впливає на поведінку людей. Виникають ситуації, коли нормативно-правовий акт, а точніше застосування стосовно певної особи може порушувати права, свободи та законні інтереси. У таких випадках можливе і навіть необхідне застосування інструментів захисту прав і свобод людини та громадянина.

Інструментарій захисту прав і свобод людини та громадянина дуже великий. Конституція України наділяє кожному прав захищати свої права та свободи всіма способами, не забороненими законом [1].

До форм захисту прав відносять: юрисдикційні, серед яких виділяють: судову, адміністративну, суспільну, змішану, та не юрисдикційні, які є, за своєю суттю, діяльністю громадян щодо захисту своїх прав без звернення за допомогою до державних чи юрисдикційних органів.

Серед форм захисту прав виділяють адміністративну. Прикладом реалізації даної форми є оскарження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві.

Логічними є питання, як, у якій формі, на якій підставі можливе оскарження нормативно-правових актів у даному виді судочинства. Кодекс адміністративного судочинства України є нормативно-правовим актом, що містить процесуальні норми, які стосуються підсудності адміністративних справ судам, складу суду та осіб, які беруть участь у процесі, доказів, процесуальних строків та інші норми, що визначають адміністративне судочинство в Україні [2].

Оскарження нормативно-правового акту та акту, що містить роз'яснення законодавства, має нормативні властивості, є самостійним способом захисту прав, свобод фізичних і юридичних осіб, здійснюється відповідно до правил, передбачених главою 11 «Особливості позовного провадження в окремих категоріях адміністративних справ» Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України).

Глава 11 «Особливості позовного провадження в окремих категоріях адміністративних справ» Кодексу адміністративного судочинства України містить норми, що стосуються провадження у адміністративних справах про оскарження нормативно-правових актів та актів, що містять роз'яснення законодавства та мають нормативні властивості.

Публічний характер справ, що розглядаються судом, визначає його специфічні функції у галузі розгляду заяв про незаконність нормативно-правового акту. Вони містяться у Кодексі адміністративного судочинства України КАС України: суд встановлює сукупності юридичних фактів, необхідних для застосування норми права, тобто фактичних обставин справи; дослідження властивостей нормативно-правового акта або суд проводить правову оцінку акта; суд виявляє ініціативу у дослідженні законності акта чи його частини, він не пов'язаний доводами заявника та його правовою позицією.

Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України КАС України, при розгляді адміністративної справи про оскарження нормативно-правового акту з'ясуванням судом підлягає наявність:

- порушених прав, свобод чи законних інтересів адміністративного позивача

чи осіб, на захист інтересів яких подано позовну заяву;

- дотримання вимог нормативно-правових актів, що встановлюють: повноваження органу, посадової особи на прийняття нормативно-правового акта; форму та вид, у яких зазначені вище суб'єкти мають право приймати нормативно-правовий акт; процедуру прийняття оспорюваного нормативно-правового акта; правила введення нормативно-правового акта в дію, включаючи порядок опублікування, порядок державної реєстрації та порядок набрання чинності;

- відповідності оспорюваного нормативно-правового акта чи частини нормативно-правового акта, які мають вищу юридичну силу.

Обов'язок доведення обставин, які перераховані вище, покладається на орган, організацію, посадову особу, які прийняли оспорюваний нормативно-правовий акт.

Слід приділити увагу передбаченим ст. 151 «Види забезпечення позову» КАС України щодо заходів забезпечення позову про оскарження нормативно-правового акта. Виходячи з цієї норми суд має право вжити заходи забезпечення позову у вигляді заборони застосування, оспорюваного нормативно-правового акта або його положень щодо адміністративного позивача.

Ця норма є нововведенням в інституті оскарження нормативно-правових актів, тому що у попередній редакції Цивільного процесуального кодексу України до прийняття Кодексу адміністративного судочинства йшлося про те, що подання заяви про оскарження нормативно-правового акта до суду не може призупинити його чинність.

У Кодексі адміністративного судочинства України законодавець розширив права позивача в адміністративному судочинстві, це покликане допомогти у зведенні до мінімуму негативного впливу, що оспорується нормативно-правовим актом. Тут очевидним є прояв принципу змагальності сторін, коли сильніша сторона в особі публічно-правового органу може бути повністю позбавлена можливих важелів тиску на більш слабку сторону, якою виступає позивач під час вирішення спору.

Після розгляду справи судом виносяться рішення про задоволення заявлених вимог та визнання нормативно-правового акта таким, що не діє повністю або в частині, або про відмову в задоволенні вимог.

Після прийняття рішення воно має бути опубліковане в офіційному друкованому виданні органу державної влади, органу місцевого самоврядування, в якій або яким публікувалися, або мали бути опубліковані, оскаржений нормативно-правовий акт або його окремі частини у строк, що відповідає одному місяцю. Ця вимога поширюється на сайт органу публічної влади відповідно до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади [3].

Законодавство передбачає можливість захисту прав громадянами у формі оскарження нормативно-правових актів в адміністративному провадженні. Цей інститут адміністративного права активно розвивається і знаходить застосування

у правовому житті суспільства. Оскарження нормативно-правового акта у порядку адміністративного судочинства дозволяє фізичним і юридичним особам повною мірою користуватися адміністративно-юрисдикційною формою захисту прав, свобод і законних інтересів.

Законодавство України про оскарження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві досить повно розкриває зміст оскарження, вимоги щодо нього, порядок розгляду справи та інше. Оскарження нормативно-правового акта в адміністративному судочинстві має продовжувати розвиток у законодавчій базі та у практичному застосуванні норм, що регулюють цей інститут.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text>

М.В. Ковалів,

*кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

Р.М. Скриньковський,

*кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій
(Львівський університет бізнесу та права)*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ НОРМИ: ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Дотримання конституційних норм – це така форма їх реалізації, коли громадяни, державні органи, юридичні особи утримуються від здійснення заборонених Конституцією дій.

Так, стаття 68 Конституції України встановлює, що «кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України». Це пасивна форма поведінки суб'єктів правовідносин.

Вимога дотримання конституційних норм адресована всім суб'єктам права: органам державної влади, органам місцевого самоврядування, посадовим особам, громадянам та їх об'єднанням, іноземцям і особам без громадянства, які перебувають на території України, державі як суб'єкту міжнародних відносин. І при цьому така вимога стосується всіх видів державної діяльності, а також

поведінки фізичних осіб. Вона пронизує зміст особистісної поведінки всіх суб'єктів права при реалізації конституційних установок. Так, на громадян України, інших осіб частиною першою статті 68 Конституції України покладається обов'язок дотримуватися Конституції і законів України. Отже, це не якийсь конкретний обов'язок, який можна «прив'язати» до тієї чи іншої соціальної практики, а узагальнюючий принцип і узагальнюючий обов'язок, який упереджує всі інші конституційні обов'язки, а також права і свободи людини й громадянина.

Виконання конституційних норм – це активна поведінка суб'єктів правовідносин, яка вимагається конституційною нормою і спрямована на досягнення поставленої в ній мети.

Конституційні норми виконуються громадянами у процесі їх життєдіяльності як суб'єктами різноманітних правовідносин, у тому числі й державно-правових. Виконання державними органами конституційних норм відбувається при реалізації ними своєї компетенції (прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів, здійснення контролю, прийняття управлінських рішень, здійснення правосуддя, а також здійснення прокуратурою представництва інтересів громадянина або держави в суді у визначених законом випадках тощо).

У Конституції України встановлено такі вимоги до її виконання:

- усі суб'єкти права повинні виконувати Конституцію України і закони України;

- Українська держава зобов'язана виконувати міжнародні договори, якщо вони ратифіковані Верховною Радою України;

- громадяни України повинні виконувати свої обов'язки.

Виконання конституційних норм на відміну від їх дотримання передбачає не пасивну, а активну поведінку, зрозуміло, що в обох цих випадках у межах конституційних приписів.

Використання конституційних норм – це форма реалізації цих норм уповноваженими суб'єктами шляхом здійснення наданих їм суб'єктивних прав у вигляді дозволів чи повноважень.

При цьому дозволи суб'єкт реалізує на власне бачення і власними діями.

Наприклад, у конституційних нормах закладена можливість громадянина брати участь чи не брати участі у виборчій кампанії, оскільки вибори в нашій країні вільні й ніхто нікого не має права примушувати брати в них участь.

Використання конституційних норм як форма реалізації Конституції України виявляється в тому, що суб'єкти державно-правових відносин на власний розсуд застосовують надані їм права.

У багатьох випадках законодавець ототожнює поняття використання прав і свобод зі здійсненням прав і свобод. Так, у частині першій статті 34 Конституції України зафіксовано: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», а в частині третій цієї статті проголошується, що «здійснення цих прав може бути обмежене законом в

інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1].

Ця та інші конституційні норми виходять з того, що, закріплюючи за громадянами та іншими особами відповідні права, необхідно враховувати інтереси суспільства і держави, права інших громадян. Власне Конституція України встановлює такі критерії використання громадянами проголошених нею прав і свобод:

- використання прав і свобод повинно здійснюватись у певній відповідності до їх соціального та юридичного змісту;

- Конституція вимагає дотримання цільового призначення прав і свобод громадян;

- використання прав і свобод не повинно призводити до невиконання обов'язків;

- якщо використання прав і свобод як попередньої умови передбачає виконання обов'язків, то сама ця форма правореалізаційного процесу може виникнути тільки за наявності цієї умови. Дотримання, виконання і використання конституційних норм становлять форми безпосередньої реалізації Конституції України, оскільки реалізуються шляхом безпосередніх дій суб'єктів правовідносин.

Іншу правову модель має така форма реалізації Конституції України, як правозастосування.

Застосування конституційних норм – це владна організуюча діяльність державних та інших органів, осіб, яка має на меті забезпечити адресатам цих норм реалізацію належних їм прав і обов'язків, а також гарантувати контроль за цим процесом [2, с. 80].

Застосування конституційних норм як форма реалізації Конституції України передбачається у правозастосовчій діяльності органів державної влади – державних структур і посадових осіб, але тільки в межах наданих їм повноважень.

Суб'єктами застосування конституційних норм є держава, органи державної влади і місцевого самоврядування, прокуратура, посадові особи.

Конституційні норми застосовуються також трудовими колективами, зборами громадян, виборцями, тобто громадянами, які фігурують в особливій державно-правовій якості. Суб'єктами застосування конституційно-правових норм можуть бути громадські об'єднання в особі своїх органів. При цьому зауважимо, що правозастосовча діяльність деяких з цих суб'єктів здійснюється за делегуванням держави та її органів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Ковалів М.В., Гаврильців М.Т., Бліхар М.М. Конституційне право України: навч. пос. Львів, 2014. 402 с.

М.В. Ковалів,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

С.С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Захист права і свободи людини одна із пріоритетних напрямів у діяльності міжнародних організацій та самих держав. З прийняттям Загальної декларації прав людини настав новий етап у відносинах країн із населенням [1]. Вона закріпила основні, базові права кожної людини: декларація про життя, свободу, особисту недоторканність, рівність та інші. Для реалізації права і свободи людини необхідно як їх нормативне закріплення, а й визнання, й створення способів охорони та захисту від будь-якого порушення.

Статут ООН зобов'язує держав дотримання права і свободи людини, інакше настає відповідна санкція державі – порушнику. Головним питанням є реалізація захисту прав і свобод людини [2]. Міжнародно-правовий захист реалізується за допомогою матеріальних юридичних норм (із захисту основних прав і свобод в цілому; боротьби з порушенням прав, викликаних расовими ознаками; в умовах збройного конфлікту; захисту окремого індивіда в трудових правовідносинах; захисту окремих соціальних груп; захисту корінних народів та національних меншин), а також за допомогою інституційних механізмів (договірні та статутні органи ООН, регіональні органи захисту прав людини).

Методами реалізації міжнародно-правового захисту права і свободи людини є розгляд доповідей, скарг, повідомлень. Розгляд доповідей включає вивчення компетентними міжнародними органами. Доповіді надаються державами щодо процедури універсального періодичного огляду у різних комітетах з прав людини.

Розгляд скарг застосовується за допомогою судових процедур, а також універсальних правозахисних механізмів щодо встановлення факту порушення прав і свобод людини. Громадянин користується міжнародним захистом лише тоді, коли всі наявні внутрішньодержавні засоби захисту вичерпані.

Заявити про порушене право можна лише після використання цього механізму на державному рівні. Органами, які розглядають такі скарги, є, наприклад, регіональні суди з прав людини – Європейський суд з прав людини, Комісія з прав людини та народів, Міжамериканський суд з прав людини, Міжурядова комісія з прав людини [3].

Прикладом розгляду скарг міжнародним органом може бути рішення Європейського суду з прав людини, ЄСПЛ у справі Свінгунець проти України. Предметом скарги були умови тримання під вартою, її тривалість [4]. У зв'язку з чим ЄСПЛ визнав порушення в частині статті 3, пункту 3 статті 5, пункту 1 статті 6 Конвенції та ухвалив державі – відповідачу виплатити компенсацію.

Згідно з інформацією, опублікованою на офіційному інтернет-сайті Міністерства юстиції України кількість скарг, що подаються громадянами в Європейський суд з прав людини у 2021 році знизилася більш ніж на 28 %. Міністерство зазначає, що порівняно з 2019 роком кількість винесених ухвал у справах проти України скоротилася на 9 %.

Дані показника пов'язані насамперед із досудовим врегулюванням конфлікту. Загальний відсоток скарг, що відхиляються щодо всіх країн у зв'язку з їх неприйнятністю на 2020 рік, залишається незмінно високим — 90 %.

Розгляд повідомлень полягає у вивченні повідомлень про порушення прав і свобод людини, запитування держав відповідних доповідей або пояснень, проведення заходів щодо розгляду повідомлень. Ця процедура, встановлена резолюцією 1503 Економічної та Соціальної Ради ООН («Процедура 1503») [5].

Розглядаються повідомлення про систематичні, грубі порушення прав людини. Прикладом грубого порушення прав і свобод людини може стати, наприклад, погіршення становища расових меншин, що проявляється у примусовому виселенні, низькому рівні умов їхнього життя; грубі порушення прав осіб, які перебувають у в'язниці або під вартою, пов'язані з насильством, що призводять до загибелі ув'язнених.

Важливо розглянути ще один аспект, який впливає на рівень захисту прав людини – міжнародну відповідальність держав за порушення прав людини. Заходи відповідальності часто ігноруються державами, хоча є обов'язковими до виконання, тому забезпечити належну ефективність реалізації норм досить складно.

В умовах вчинення поодиноких порушень права і свободи, про які може навіть не дізнатися міжнародне співтовариство. У грудні 2015 року Рада Європи опублікувала доповідь, в якій було порушено питання невиконання рішень Європейського суду з прав людини. За 2015 рік зросла кількість заритих справ, натомість зріс показник невиконаних рішень протягом понад 5 років, до кінця року цей показник досяг 55 % від загальної кількості справ. У росії прийнято

закон законопроект про невиконання рішень Європейського суду з прав людини, винесених після 15 березня 2022 року [6].

Найбільш поширеним методом захисту прав і свобод, зі згаданих вище, є розгляд скарг, оскільки дана процедура доступна для кожного громадянина і є безпосереднім способом відновлення порушених прав.

Ефективність методів реалізації міжнародно-правового захисту прав і свобод людини залежить від ступеня відповідальності держав у виконанні рішень міжнародних органів. Держави повинні співпрацювати з метою створення більш ефективного механізму захисту прав і свобод людини. Права та свободи людини є найвищою цінністю, їх захист – обов'язок кожної держави.

На даному етапі розвитку людина не може повністю захистити свої права і свободи у зв'язку з недостатньою ефективністю методів, у тому числі невиконанням державами рішень спеціалізованих органів з прав людини, але існує тенденція до вдосконалення захисту механізмів та реалізації своїх прав.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL. https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/475/97-%D0%B2%D1%80>
4. Свіргунець проти України. Міністерство юстиції України. URL. <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/05/10/20230510180337-17.pdf>
5. Резолюцією 1503 Економічної та Соціальної Ради ООН. URL. https://zakon.cc/law/document/read/995_287
6. Державна дума росії схвалила законопроект про невиконання рішень ЄСПЛ. URL. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-putin-nevykonannia-rishen-espl/31893848.html>

М. В. Ковалів,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Х. Старовецька,
здобувач вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ

Ознакою України як демократичної правової держави є можливість громадян прийняти безпосередню участь у управлінні справами. Серед можливих форм такої участі, виступає безпосереднє народовладдя. Нормативно-правове відображення такої концепції, в тому числі в міжнародно-правових актах, вказує на те, що дана ідея виступає загальним стандартом, а демократія та демократична держава розглядаються в якості гарантії забезпечення та реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Ухвалення Конституції України зумовило початок нового етапу у формуванні системи взаємин між суспільством та державою, яке характеризується демократизацією даної сфери суспільних відносин. Конституція визначає Україну як демократичну, правову державу з республіканською формою правління. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади визнається багатонаціональний народ. Даний факт дозволяє говорити про те, що Україна проголошується державою народовладдя. Водночас демократизм держави відбивається в сутнісних характеристиках: наявність місцевого самоврядування, утвердження політичної багатоманітності тощо.

Істотним в Україні як демократичній державі є можливість громадської участі в здійсненні публічної влади. В аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень «Основні форми та напрями взаємодії органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в Україні на регіональному рівні» зазначено, що повноцінний розвиток держави можливо при спільній діяльності держави і громадян, які залучаються до процесу здійснення публічної влади [1, с. 22]. Демократія як особливий режим організації та функціонування публічної влади заснована на певному рівні участі громадян в її здійсненні. Це дозволяє говорити про те, що така участь виступає в якості гарантії розвитку демократичного режиму в державі.

У науковій літературі виділяється два основних типи участі громадян у здійсненні публічної влади:

- інструментальний, на якому мотивами участі є професійна стабільність, гарантії певного соціального статусу, належність до політичної влади як спосіб соціального самоствердження особистості;

- ціннісно-орієнтований, на якому мотивом є цінності, сформовані різними соціальними групами у процесі усвідомлення ними своїх інтересів і переваг [2, с. 20-21].

Євроінтеграційний етап розвитку державності в Україні характеризується впровадженням і розвитком широких можливостей взаємодії суспільства і держави. Договір про Європейський Союз суттєво посилює громадянську політику ЄС та сприяє подальшій розбудові системи демократичного врядування Союзу, надаючи, серед іншого, громадянам право на участь у демократичному житті ЄС шляхом громадянської ініціативи [3, с. 36].

У сфері громадської участі в процесі прийняття важливих рішень особливе місце займає відносно новий для нашої держави інститут як громадські ініціативи. Досліджувана юридична категорія зустрічається не тільки в науковій літературі, а й в нормативно-правових актах, прийнятих в Україні. Важливо виробити такий підхід до розуміння категорії «громадянські ініціативи», який би відображав її особливості як збірного явища, що об'єднує будь-який вид ініціатив, що виходять від громадян (у тому числі і інститутів громадянського суспільства) в зв'язку з участю суспільства в прийнятті суспільно значущих рішень.

При дослідженні громадських ініціатив ні в нормативно-правовому масиві, ні в юридичній науці не вироблено єдиного підходу до найменування даного інституту. Найбільш поширеними варіантами є «громадянські ініціативи» або «громадські ініціативи». Дані категорії за своєю суттю виступають синонімічними і розкриваються через призму суспільних відносин, що складаються при взаємодії громадян з державою в процесі здійснення публічної влади.

Громадянські ініціативи є вираженням активності в публічно-правовій сфері, що обумовлює необхідність визначення суб'єктів, наділених правом їх реалізації. Нормативно закріплена модель визначення таких суб'єктів ґрунтується на тому, що до них відносяться громадяни України.

Закон України від 2 липня 2015 року № 577-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» визначає порядок реалізації громадянської правотворчої ініціативи та реалізації інших ініціатив [5]. Представлений підхід знайшов своє відображення в юридичній науці.

Процедура здійснення громадських ініціатив обумовлена участю певної спільноти громадян, що є гарантією їх суспільної значущості. Говорити про те, що громадські ініціативи можуть бути реалізовані індивідуально, видається не в достатній мірі обґрунтованим.

Упровадження інноваційних механізмів реалізації громадських ініціатив з використанням можливостей Інтернет дозволяє ініціювати різні форми активності громадян одноосібно. Як приклад можна розглянути механізм реалізації громадянської правотворчої ініціативи, встановлений в Законі України від 2 липня 2015 року № 577-VIII «Про внесення змін до Закону України

«Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції». Факт одноосібного ініціювання не спотворює конституційно-правову сутність громадянських ініціатив.

Громадянські ініціативи стали важливим регулятором життя людей в ЄС, тоді як в Україні взаємодія інститутів громадянського суспільства і органів влади не є системною.

Важливим для з'ясування змісту громадянських ініціатив є визначення їх об'єктів, тобто, в якій сфері такі ініціативи можуть бути реалізовані. Існує широкий підхід до розуміння громадянських ініціатив, які охоплюють прояви активності громадян у всіх сферах життя суспільства. При цьому для з'ясування конституційно-правової сутності даної категорії необхідно обмежитися аналізом тільки таких ініціатив, що формуються суспільством в публічно-правовій сфері, при здійсненні публічної влади. Це дозволить розглядати їх як гарантію демократизації публічної влади. Громадянські ініціативи спрямовані на забезпечення можливості громадян брати участь в управлінні справами держави виступають в якості об'єкта, характерного для будь-якого прояву подібних ініціатив.

Список використаних джерел:

1. Основні форми та напрями взаємодії органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в Україні на регіональному рівні. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. Листопад 2017. URL. http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Rudenko_region-0c8fe.pdf

2. Іщейкін К. Є. Політико-правові засади бюджету участі в системі демократичних практик: світовий досвід і Україна: монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2018. 404 с.

3. Рудік О. М. Механізм громадянської ініціативи в Європейському Союзі: процедура та досвід практичної реалізації. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 7-8 (21-22). С. 31-37.

4. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції : Закон України від 02.07.2015 р. № 577-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19#Text>.

І.І. Коваль,
*курсантка 1-го курсу факультету №1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

І.О. Ревак,
*доктор економічних наук, професор, професор кафедри
соціально-гуманітарної підготовки ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

КЛАСИФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Збройна агресія РФ проти України почалась ще з 2014 року з гібридної війни на Донбасі та окупації Криму. Наступним кроком стало повномасштабне вторгнення, дата якого назавжди викарбувалась в серцях українців найбільш болючою раною – 24 лютого 2022 року. Цей напад від самого початку та і до сьогоднішнього дня супроводжується знищенням українців як етнічної спільноти, зокрема дітей, руйнуючи міста і села та усі цінності українського народу. Весь цивілізований світ хоче домогтись справедливості, а саме – покарання агресора, який вчинив велику кількість воєнних злочинів.

Під поняттям «воєнний злочин» розуміють порушення правил ведення бойових дій та норм і принципів міжнародного гуманітарного права. Відповідно до Статуту Міжнародного трибуналу після Другої світової війни до воєнних злочинів належать: вбивство, катування, взяття у рабство чи для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивство, катування військовополонених чи осіб, які перебувають у морі; вбивство заручників; пограбування державної або приватної власності; знищення міст чи сіл; розорення, не виправдане військовою необхідністю.

Безумовно цей перелік не є вичерпним. Варто зауважити, що особа, яка вчинила воєнний злочин, або виконувала наказ свого командира чи іншого урядовця, відповідає перед законом, якщо свідомий вибір був для неї можливим. Такого виду злочини військові РФ вчиняли проти України [1].

Нинішні військові злочини беруть початок з Мінських домовленостей 2014 року, відповідно до яких РФ зобов'язувалась дотримуватись миру та не чинити збройні напади. На жаль, ці зобов'язання не були виконані, більше того, з початку повномасштабного вторгнення окупанти катували мирне населення, силоміць вивозила малолітніх дітей та дорослих, долі яких досі не відомі.

Від початку війни «Департамент війни» зареєстрував вже понад 80 тисяч воєнних злочинів. Одним із найжахливіших злочинів, вчинених РФ, стали звірства окупантів у Бучі Київської області, які фіксували українські силові структури та органи влади після звільнення містечка на початку квітня 2022 року. Кадри, зроблені в той непростий час, облетіли весь світ, і саме тоді всі країни зрозуміли, що це не проста політична агресія, а справжнє катування українського мирного населення.

Згодом почались розкопки, під час яких відповідні служби знаходили тіла дітей та їх батьків, відтак новою болючою раною стало знаходження зґвалтованих тіл цілих сімей. Все, що відбувалось в Бучі, можна назвати геноцидом місцевих мешканців, яких або гвалтували до смерті, або розстрілювали, або катували та залишали помирати в муках [2]. Відразу після цих кадрів світ побачив нові звірства – масовий обстріл пологового будинку в Маріуполі. Цей вчинок дискредитував і російське керівництво, і саму армію. Під завалами опинились жінки, які були у передродовому стані та новонароджені немовлята. Особливо психологічно важко було службам, які працювали над спасінням людей, та родичам, котрі очікували позитивних новин про своїх близьких. Під час цього обстрілу загинула матір та її новонароджена дитина.

Одним із поширених воєнних злочинів є сексуальне насильство. Так, Херсонська обласна прокуратура повідомила про підозру військовослужбовцю 34-ї окремої бригади 49-ї загальновійськової армії Південного військового округу росії у порушенні законів та звичаїв війни. За даними Офісу генерального прокурора військовослужбовець залякував жителів Бериславського району та зґвалтував місцеву жінку. За даними слідства, підрозділ підозрюваного з кінця березня 2022 року контролював територію цього району. «Військові рф проводили рейди по домівках, принижували й залякували місцевих жителів», – йдеться в повідомленні [4]. Херсонська обласна прокуратура стала першою серед регіональних прокуратур, яка здійснює процесуальне провадження у справі про сексуальне насильство на війні з урахуванням інтересів постраждалої сторони та захисту персональних даних.

Сексуальне насильство – це не лише класичне зґвалтування, це різні види сексуального примусу, зокрема й каліцтво статевих органів, це примусове оголення, спільне утримання чоловіків та жінок. Загалом Женевськими конвенціями визначено 14 видів таких злочинів. Важливо розуміти різницю такого виду злочину в контексті війни, оскільки йдеться не про якість задоволення своїх потреб, а про знуцання та моральне знищення людини, отримані психологічні травми, з якими доведеться жити все життя. Станом на початок березня 2023 року було зафіксовано щонайменше 156 фактів сексуального насильства під час війни, з яких у Херсоні – 65 випадків, у Запорізькій області – 6 [4]. Утім, реальна кількість таких злочинів набагато більша, причому насильству піддавалися як жінки, так і чоловіки й діти. Ще одним видом воєнних злочинів є так звана «гендерна атака», коли від сім'ї забирають жінок, дівчат, матерів, дітей жіночого роду та піддають їх різним тортурам.

За словами представниці Офісу генпрокурора І. Діденко, нести відповідальність за скоєння сексуального насильства мають не лише виконавці, але і їхні командири. Національним законодавством передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від 8 до 12 років. Разом з тим, ці злочини, як правило, вчиняються в контексті інших – таких як пограбування, що передувало цьому, або вбивство того, хто захищав постраждалого від такого виду знуцань.

За такі злочини інший вид покарання – довічне позбавлення волі. Водночас вкрай важливо довести справу до міжнародного кримінального суду, зібрати усі необхідні докази [4].

У розрізі досліджуваної проблематики варто наголосити на роботі незалежної міжнародної комісії ООН щодо розслідування порушень в Україні та представленому у жовтні 2022 року звіті Генеральній Асамблеї ООН. У документі зафіксовано велику кількість воєнних злочинів, порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права, вчинених російськими військами під час агресії проти України [5]. З-поміж великої кількості вчинених військових злочинів, комісія наголосила на таких видах злочинів:

- невивіркові атаки з вибуховою зброєю у населених пунктах;
- створення загроз для цивільного населення;
- напади на мирне населення;
- позасудові страти;
- катування та жорстоке поводження;
- сексуальне та гендерне насильство [5].

Безумовно, окрім низки вітчизняних державних органів, власні розслідування воєнних злочинів в Україні проводять відповідні структури у понад 20 країнах ЄС, Великобританії, Сполучених Штатах Америки, Канади, Австралії, Японії та інші країнах світу. Окремі з них розслідують конкретні епізоди, інші – проводять структурні розслідування, магістральні справи щодо агресії російських військовослужбовців [6]. Кінцевою метою такого жорстокого поводження як з військовими, військовополоненими, так і мирними громадянами, є справедливе покарання винуватців.

Список використаних джерел:

1. Трагедія Бучі, Ірпеня та Гостомеля. Як Сили оборони України рік тому звільнили Київську область. URL: <https://uainfo.org/blognews/1680244767-tragediya-buchi-irpenya-ta-gostomelya-yak-sili-oboroni-ukrayini.html>
2. Обстріл пологового у Маріуполі. Жінка і новонароджена дитина померли. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60745132>
3. Які злочини скоює росія в Україні. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/yaki-zlochyny-skouyue-rosiya-v-ukrayini>
4. «Убивства, зґвалтування, тортури»: скільки воєнних злочинів російської армії вже підтвердили в Україні і які перспективи трибуналу? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-trybunal-haaha-putin/32292306.html>
5. Воєнні злочини в Україні: Звіт для Генасамблеї ООН, який стане доказом у судах. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3596429-voenni-zlocini-rosii-v-ukraini-zvit-dla-genasamblei-oon-akij-stane-dokazom-u-sudah.html>
6. Воєнні злочини РФ в Україні: про тонкощі розслідування. URL:

Л. Я. Коритко,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
(Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»)*

А. М. Кучера,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
(Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»)*

ДО ПИТАННЯ ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ (2014-2023 РР)

Загальновідомо, що права людини – це моральні принципи або норми, що визначають певні стандарти людської поведінки й регулярно захищаються муніципальним та міжнародним правом. Вони зазвичай розуміються як невід’ємні [1]. Права людини – комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, що обумовлені фактом існування людини в цивілізованому суспільстві [2].

Слід зазначити, що з початку російської агресії 2014 року в Україні постійно порушуються права людини. А з часу повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року правозахисні організації та правоохоронні органи зафіксували значну кількість таких випадків.

У зв’язку з цим важливим вбачається висвітлення окремих груп основних прав людини, зокрема екологічних, адже їх дотримання завжди залишатиметься актуальною проблемою людства.

Питання дотримання і захисту прав людини стали предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Загальнотеоретичні дослідження екологічних прав здійснювали такі правознавці, як В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, М. М. Бринчук, Ю. О. Вовк, А. П. Гетьман, І. І. Каракаш, Н. Р. Кобецька, С. М. Кравченко, М. В. Краснова, Н. Р. Малишева, Л. В. Мелех, В. Л. Мунтян, В. В. Петров, Ю. С. Шемшученко та інші.

Втім, особливості дотримання і захисту прав людини, в т.ч. екологічних, в період воєнного стану в Україні, потребують подальшого дослідження.

Через рік після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, з-поміж інших, на перший план виступили екологічні права, задекларовані в Конституції.

Екологічні права громадян – це закріплена в законі і гарантована правом сукупність юридичних можливостей та засобів, які дають змогу задовольняти

потреби та інтереси громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки [3, 39]. До екологічних прав відносять права людини на безпечне екологічне середовище: право на чисте довкілля, свіже повітря, незабруднену землю, доброякісну воду та якісні продукти харчування.

Уперше на національному рівні термін «екологічні права» з'явився з прийняттям 25 червня 1991 року закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» і сьогодні безпосередньо міститься в ст. 9, якою передбачається перелік екологічних прав громадян. Прагнучи розвивати й зміцнювати демократичну й правову державу, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Конституція України визнала і закріпила екологічні права, уперше вивівши їх у ранг конституційних [4, 113].

Згідно Конституції кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [5, ст. 50].

Як відомо, 6 червня 2023 року, близько 02:50 год, в Україні сталася глобальна екологічна катастрофа – підриг греблі Каховської ГЕС. Каховське водосховище почало стрімко втрачати воду.

Велетенська хвиля вимила з природних фільтрів – заплав – токсичні речовини, у воду потрапили каналізаційні стоки, смітники, мазут, і це все зараз несе в море. Враховуючи течію, небезпечний бруд розіллється всією північно-західною частиною Чорного моря (...) [6]. Тобто, вбачаємо ознаки серйозного порушення конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Екологи попереджають, що вся «зайва» прісна вода, яка стікатиме до Чорного моря, накоїть чимало біди.

На Дніпропетровщині Каховське водосховище стрімко міліє, подекуди вода відійшла на 500 метрів. Тут загинуло зо тридцять тисяч карасів, цей екоцид уже розслідує прокуратура. Понад вісімсот п'ятдесят кілограмів загиблої риби вже прибрали (...). Біля села Покровське оголився фундамент старої церкви, а поруч із ним – старе кладовище, затоплене після появи Каховського водосховища. Люди знаходять людські рештки. Через стрімке зниження рівня води в містах Покров, Марганець та частково громадах припинено водопостачання. В самому Нікополі вода є, хоча і зі зниженим тиском. Жителів закликають максимально економно її використовувати. Категорично заборонено поливати клумби та городи [7].

Зазначимо, що рівень води в Каховському водосховищі стрімко знижується. У Міністерстві захисту довкілля й природних ресурсів роз'яснили, що може статися далі. Падіння в 14 метрів означатимуть, що Нікополь, Марганець та прилеглі населені пункти залишаться без питної води. 13,2 метра – становитимуть загрозу ядерній безпеці через припинення охолодження реакторів Запорізької АЕС. За падіння води в 13,1 метра – мільйон українців будуть без

питної води, розпочнеться масовий мор риби, птахів. Екологічна катастрофа станеться, якщо рівень води впаде до 12,7 метра. Хімікати, паливо, мастила, бактерії з чисельних скотомогильників – це все вимивається і забрудненими водами іде по території України до Чорного моря. Сюди ж потрібно додати затоплення вигрібних ям, мереж каналізацій, водовідведення чисельні руйнування, інші очисні споруди [6].

Станом на даний час бачимо, що порушено конституційні права на безпечне екологічне середовище: право на чисте довкілля, свіже повітря, незабруднену землю, доброякісну воду та якісні продукти харчування. Каховська катастрофа змінює все, зокрема клімат у південній Україні. А території, які опинилися під водою, є вже забрудненими. Через це з'явився дуже високий ризик поширення інфекційних хвороб.

Вищевказане свідчить про те, що Україні, поряд з воєнними злочинами, завдано великої екологічної шкоди, яка повинна бути відшкодована. Для цього мають бути задіяні всі можливі юридичні засоби. Такий напрям досліджень вважаємо перспективним.

Список використаних джерел:

1. Права людини Електронний ресурс. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8
2. Права людини. ВУЕ. Електронний ресурс. Режим доступу: https://vue.gov.ua/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8
3. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. – Друге видання / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.
4. Коритко Л. Я., Мелех Л. В. Розвиток інституту екологічних прав громадян. Феномен національної держави права: український та світовий досвід і перспективи: матеріали Дванадцятої всеукраїнської наукової конференції (Львів, 4 грудня 2020 р.). / Наукові конференції. – Вип. 12 / Терлюк І. Я. (укладач) // ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2020. С. 109–114.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96 ВР. Дата оновлення 01.01.2020. № 27-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Відголоски підриву Каховської ГЕС відчує Одеса: хвиля з брудом із підтоплених стоків і цвинтарів прямує до моря. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://tsn.ua/exclusive/vidgoloski-pidrivu-кахovskoyi-ges-vidchuye-odesa-hvilya-z-brudom-iz-pidtopleniyh-stokiv-i-cvintariv-pryamuye-do-morya-2345221.html>
7. З Каховського водосховища вода пішла на 500 метрів: у навколишніх селах висихають криниці. Електронний ресурс. Режим доступу:

О.І. Кохан,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

РОЛЬ ОСВІТИ В ПОШУКУ ШЛЯХІВ ДОСЯГНЕННЯ МИРУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Завдяки технологічному прогресу та збільшенню доступності інформації, інформаційне суспільство стало все більш складним та швидкоплинним, забезпечуючи нові можливості та виклики для людства. У цьому контексті, розуміння та вирішення проблеми військових конфліктів стає ще більш важливішим завданням. Зрозуміло, що різні суспільства можуть мати різні погляди на те, що є миром та як його досягти. Проте, важливо пам'ятати, що війна та конфлікти завжди ведуть до трагічних наслідків та шкодять людям. Тому, для досягнення миру в інформаційному суспільстві, необхідно більше співпраці, довіри та толерантності між націями та культурами, а також залучення експертів й науковців для пошуку нових та ефективних рішень.

Важливість освітнього середовища, яке повинно виховувати любов до діалогу, не може бути запереченою. Особливо це стосується вищої освіти, яка на сьогодні не тільки сприяє об'єднанню окремих субнаціональностей на площині загальних інтересів суспільства, але й є маркером соціальної справедливості для всіх верств населення. Шляхом уникнення упередженості серед педагогів щодо студентів з різними поглядами на певні ціннісні явища, що обумовлені етнічно-релігійною належністю або іншими факторами, можна поширювати толерантність в межах академічних груп як малих соціальних спільнот.

На сьогодні існує низка ґрунтовних наукових робіт, автори яких аргументовано стверджують, що університет, як освітньо-науковий майданчик, може стати центром примирення людей у конфліктному суспільстві. Або ж навпаки, за умови недбалого ставлення до освіти з боку уряду, він може зводити нанівець усі намагання небайдужих осіб трансформувати конфлікт у стійкий та непохитний мир. Варто відзначити у цьому плані колективний доробок К. Мак Гліна, М. Зембіласа, З. Бекермана, Т. Галлахера «Peace education in Conflict and Post-conflict societies: comparative perspectives», дослідження І. Пачеко «Conflict, Postconflict and the Functions of the University: lessons from Columbia and other armed conflict», а також монографію Г. Хельског «Philosophising the dialogos way towards wisdom in education: between critical thinking and spiritual contemplation».

Педагогіка толерантності має бути пріоритетною у зв'язку із домінуванням глобалізаційних тенденцій у вимірах сучасної культури – на цьому було наголошено відомим українським вченим В. Г. Кременем. В його наукових працях «Толерантність як імператив: національна ідентичність в добу глобалізації», а також «Консолідація України на основі платформи толерантності» йдеться про пріоритетність європейських цінностей у консолідації неоднорідних суспільств в сучасну добу [1, с. 18].

Британсько-австрійський філософ К. Поппер в роботі «Відкрите суспільство та його вороги» (1994) висунув тезу щодо парадоксальної природи терпимості у співвідношенні із толерантністю: «Необмежена терпимість повинна привести до нетерпимості». Досить цікаве судження на цей рахунок висловив також німецький філософ та соціолог Ю. Габермас у роботі «Коли ми повинні бути толерантними? Про конкуренцію бачення світу, цінностей і теорій», який зауважив, що у суспільстві не буде колективної згоди між представниками усіх верств населення, якщо толерантність буде виражатися односторонньо, на користь певної частини суспільства. Більше того, толерантність має ґрунтуватися на обопільному розумінні важливості формування світоглядного плюралізму, в інакшому випадку – вона стане не лише неефективною, але й збитковою [2, с. 24].

Завдяки гібридній війні, яка змінює реальність подій та приховує істинні мотиви учасників конфлікту, не можна розраховувати на толерантність як на магічний засіб, який змусить людей відмовитися від насильства у будь-яких формах. Автори роботи визнають, що світ без конфліктів більш схожий на утопію, ніж на реальність. Однак, освіта може навчити людей знаходити консенсус в ситуації конфлікту, не піддаючись на зовнішні провокації та не діючи виключно в своїх інтересах. Людина має звичку дбати перш за все про свої потреби, проте, якщо їх задоволення не суперечить інтересам інших, може бути знайдений певний консенсус [3, с. 112].

Освіта в Україні є важливим елементом розвитку суспільства. За останні роки відбулися значні зміни в системі освіти, зокрема було запроваджено нові стандарти, змінено зміст навчальних програм та методику їх викладання.

Слід зазначити, що війна має значний вплив на загальний розвиток освіти в Україні. Вона змушує витратити кошти на військові потреби, що може призвести до скорочення бюджету на освіту. Крім того, багато вчителів, науковців та студентів переїжджають зі сходу України до інших регіонів країни, що може призвести до дефіциту кваліфікованих кадрів. Проте, українська влада та громадськість роблять все можливе, щоб забезпечити якісну освіту для дітей та молоді та при надскладних умовах забезпечити її розвиток [4, с. 58].

В стані війни освіта є особливо важливою, оскільки вона допомагає зберегти національну ідентичність, розвивати критичне мислення та підвищувати рівень культури та свідомості. Однак, в умовах війни, освітній процес може бути суттєво порушений, і учасники освітнього процесу можуть зазнавати різних труднощів [5, с. 40].

Отже, основні рекомендації, які можливо запропонувати в стані війни щодо забезпечення освіти:

1. Збереження освітніх закладів та матеріально-технічної бази. Освітні заклади потребують особливої уваги в умовах війни, оскільки вони можуть бути пошкоджені або зруйновані в результаті бойових дій, а відтак, важливо забезпечити безпеку освітніх закладів та їх матеріально-технічної бази.

2. Організація онлайн-навчання та дистанційної освіти. У стані війни може бути складно забезпечити безпеку для учнів та вчителів, тому важливо розвивати онлайн-навчання та дистанційну освіту, яка дозволяє проводити заняття без прямого контакту.

3. Забезпечення психологічної допомоги. У стані війни учасники освітнього процесу можуть зазнавати стресових ситуацій, тому важливо забезпечити психологічну допомогу для підтримки їхнього психологічного стану.

Список використаних джерел:

1. Кремень В. Ткаченко В. Толерантність як імператив: національна ідентичність в добу глобалізації. *Політичний менеджмент*. 2011. № 2. С. 14-32.

2. Ничкало Н. Українська освіта в умовах російської війни: випробування, новий досвід, перспективи. *UNESCO Chair Journal «Lifelong Professional Education in the XXI Century»*. 2022. Т. 1. № 5. С. 7-39. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(5\).2022.7-39](https://doi.org/10.35387/ucj.1(5).2022.7-39)

3. Українська освіта в умовах війни: монографія / за наук. ред. С.О. Терепищого. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2020. 234 с.

4. Федорчук С. Внутрішньо переміщені особи: від медіаобразу до реальності. *Незалежний культурологічний часопис*. 2015. С. 56-61. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Fedorchuk_VPO.html

5. Хоменко Г.В. Освіта в конфліктному суспільстві: розвиток ідей толерантності. *Освітній дискурс*. 2019. № 15. С. 38-50

Р.І. Крамар,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри судоустрою, прокуратури
та прокуратури юридичного факультету
(Львівський університет бізнесу та права)*

Л.А. Гачак-Величко,

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри поведінкових наук та військового лідерства
(Національна академія сухопутних військ імені П. Сагайдачного)*

РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Реформування в Україні охоплює одночасно всі сфери життєдіяльності суспільства (економічну, політичну, соціальну та культурно-духовну). Послідовне та системне реформування зіткнулися з низкою проблем. Зокрема, коли мова йде про діяльність органів державної влади, не завжди приділяється належна увага зв'язкам з громадянським суспільством.

Досвід країн-членів Європейського Союзу показує, що розвиток правової держави безпосередньо залежить від рівня розвитку громадянського суспільства, а інтереси особи зі сфери державного функціонування все більше переміщуються у сферу активізації громадянського суспільства. Однак, ця закономірність не достатньо досліджена. Водночас, існує певна протидія, що носить двосторонній характер: по-перше – держава не делегує свої повноваження громадянському суспільству, не маючи відповідного нормативно-правового механізму реалізації; по-друге – громадянське суспільство не проявляє зацікавленості у процесі аутсорсингу. Така ситуація не може позитивно позначитися на функціонуванні організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, який виступає стабілізатором правоохоронних і правозахисних відносин держави та суспільства, які розвиваються. Є прямий зв'язок розвитку держави, суспільства та організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, який виражається в тому, що в тоталітарній державі з нестабільною політичною і економічною обстановкою не може бути досконалого організаційно-правового механізму.

У контексті європейської інтеграції сутність справедливості в правовій державі не встановлення загальної справедливості в країні, а максимально ефективна реалізація принципу верховенства права та законності. Бо право через закон є відображенням справедливості, маючи силу загальнообов'язкового виконання.

Сьогодні чинний організаційно-правовий механізм в межах конкретної стадії функціонує відповідно до принципів правової держави, поєднання централізації та децентралізації, підтверджуючи здатність адекватно і оперативно реагувати на протидії, які продукують протиріччями в суспільних

відносинах, у самому механізмі з метою досягнення оптимального результату. Ця оптимальність, у контексті дослідження А. Бернюкова, повинна визначатися стосовно стану між ідеальним правовим принципом і реальністю, яка склалася [1]. У сфері забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина продовжує зберігатися складна ситуація. Головними причинами є низька ефективність державної влади та корупція.

Без якісного державного управління, без високої персональної відповідальності тих, хто цим займається, не можливо вирішити завдання, що стоять перед суспільством і країною. Ключовими для нової моделі державного управління повинні стати такі принципи: орієнтація роботи всіх ланок державного механізму та рівнів влади на прозорий і зрозумілий для суспільства результат роботи та впровадження нових форм і методів контролю. Головним критерієм оцінки ефективності влади, що надає послуги громадянам має стати громадська думка [2].

Свобода громадської думки, на думку М. Булгакової, пов'язана зі свободою особистості, пріоритетом прав і свобод людини та громадянина, цінностями демократичного, громадянського суспільства, головними напрямками розвитку державності [3]. Для досягнення позитивного результату в цьому напрямі необхідний комплекс заходів організаційного, правового, фінансового характеру. Зокрема, потрібно планомірно посилювати покарання за злочини корупційної спрямованості.

О. Прієшкіна відстоювала точку зору, згідно з якою захист суб'єктивних прав, свобод і інтересів громадян можлива не тільки за допомогою застосування норм права уповноваженими на те органами, але і допустимий в формі безпосередньої захисту індивідом своїх прав і свобод. Необхідно вважати й те, що нині в Україні набуває поширення теорія визнання людської гідності, яка є інтегративною властивістю природи людини та виступає як один з інституційних джерел її основних прав. У зв'язку з цим у загальній теорії права сформульовано антропогенну інтерпретацію людської гідності, поняття якої визначається як самоцінність людини як унікальної родової біосоціальної істоти. Зазначені доктринальні позиції у ближній перспективі вимагатимуть відповідної нормативно-правової і навіть конституційної регламентації [4].

Демократизація діяльності державної влади повинна бути такою, щоб виключити можливість будь-кому звинувачувати державу в діяльності направленої на погіршення соціально-економічного рівня, настанні шкідливих наслідків при загально вірній діяльності демократичного спрямування.

У час радикальних перетворень, зумовлених асоціацією між Україною і Європейським Союзом, в інтересах національної, економічної, екологічної та будь-який інший видів безпеки, видається доцільним розроблення Стратегії розвитку організаційно-правового механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні до 2030 року, яка би передбачала поетапне створення якісно нового організаційно-правового механізму. При цьому, подана стратегія повинна запобігти випадкам необумовленого

реформування організаційно-правового механізму, що динамічно розвивається. Її критерієм повинна бути не тільки здатність вирішувати численні проблеми, але і не допускати їх появи. Практика перетворень вимагає постійної оцінки ситуації з метою уточнення стратегії реформування, розробки державної політики та програм діяльності владних структур, визначення пріоритетів розвитку. У функції багатьох органів, установ, організацій національних і міжнародних входить забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Цю функцію вони зобов'язані здійснювати як за власною ініціативою, так і на вимогу людини та громадянина, яка наділена правом самостійно здійснювати охорону та захист своїх прав і свобод. Наділення певних суб'єктів відповідною компетенцією не означає, що права і свободи автоматично втілюються в життя. Для цього необхідно передбачене Конституцією України і нормативно-правовими актами функціонування правоохоронних і правозахисних систем, в першу чергу державних, і соціальна активність громадян і їх об'єднань.

Список використаних джерел

1. Бернюков А. М. Онтологія правової реальності. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 16–20.
2. Ігнатенко О. С., Дудар В.І. Критерії оцінки ефективності взаємодії місцевих органів влади в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2016. № 3. С. 43–47.
3. Булгакова М. Свобода вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини. *Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика»*. 2013. URL:<http://legalanalytics.com.ua/component/content/article/147-freedomexpression.html>
4. Прієшкіна, О. В. Права людини в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 33–40.

А. М. Куп'янська
*аспірантка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНЕ ЗАВДАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ

Як відомо, вищим принципом існування та функціонування демократичного суспільства і правової держави є верховенство конституції [1], що водночас є основним змістом конституційного контролю. У сучасних умовах

побудови правової держави в Україні Конституційний Суд як орган конституційного правосуддя виконує найважливішу роль у становленні правових демократичних цінностей, зміцненні конституційних гарантій у захисті прав людини, вирішенні принципових суперечок щодо конституційних повноважень, тим самим створюючи певні передумови сталого розвитку українського суспільства.

Наголосимо, що призначення спеціалізованих інститутів судового конституційного контролю в новому тисячолітті полягає саме в тому, щоб конституційні суди засновувалися і функціонували не стільки для забезпечення верховенства та прямої дії конституції, скільки для захисту основних прав і свобод людини та громадянина, основ конституційного ладу [2]. Досягнення цих цілей становить зміст діяльності органу конституційного правосуддя, і цим розкривається його юридична природа та місце в системі державної влади.

Сьогодні інститут конституційної юстиції впроваджено в систему державних органів більшості демократичних країн світу, що пояснюється чинниками правового і політичного характеру, а саме: зростанням (за умов розширеної системи правових актів) необхідності чіткої ієрархії юридичних норм; формуванням ефективного механізму захисту прав і свобод людини та громадянина; сприйняттям принципу поділу влади і формуванням механізму стримувань та противаг. При цьому велику роль відіграє впровадження в національні правові системи наднаціональної судової практики і насамперед практики Європейського суду з прав людини [3, с. 279]. У цьому випадку йдеться не лише про використання прецедентної практики Європейського суду в конституційному судочинстві, а й про обґрунтування загальноправового значення рішень органу європейського конвенційного контролю для національної правової системи.

Аналіз та узагальнення результатів наукових досліджень щодо проблеми становлення та розвитку конституційної юстиції показують, що в країнах *common law* (загального права) та *civil law* (континентального права) контроль за конституційністю законів у тій чи тій формі існував та розвивався протягом усієї правової історії цих країн. Внаслідок тривалої історичної еволюції судової системи країн *common law* сформувалася децентралізована (американська) модель судового конституційного контролю, за якою судова гілка влади отримала право контролю та забезпечення єдиного застосування законів. За централізованої (європейської) моделі конституційної юстиції передбачено створення спеціального органу – Конституційного Суду як єдиного органу вищої інстанції, що здійснює конституційний контроль за законами.

На сьогодні, враховуючи значні відмінності між зазначеними моделями конституційної юстиції, чітко виділяються властиві їм загальні риси: захист основних прав і свобод людини та громадянина від їх порушення державною владою; забезпечення дотримання принципу поділу влади, забезпечення збереження балансу між державою в цілому та її складовими тощо. Утім, масштабні воєнні дії, які зараз тривають в Україні через збройну агресію

Російської Федерації, а також умови воєнного стану, запровадженого 24 лютого 2022 року, створюють нову реальність та абсолютно новий контекст, у якому суди ухвалюють рішення. З огляду на те, що і під час війни головним обов'язком для держави залишається «утвердження і забезпечення прав і свобод людини» (третє речення частини другої статті 3 Конституції України), доречність (розумність, підставність) механізмів втручання держави до цих прав і свобод, як і мета такого втручання, мають дещо інше наповнення, пов'язане з потребами оборони держави та захистом безпеки громадян. «Очевидним і безперечним є те, що під час війни немає більш переконливого державного інтересу, ніж безпека нації» [4], – слушно наголошує суддя Конституційного Суду України В. Лемак у своїй окремій думці.

В умовах воєнного стану деякі конституційні права громадян можуть обмежуватися задля більш ефективної мобілізації ресурсів держави з метою протидії військовій агресії. Проте основні конституційні права громадян, які передбачені статтями 24, 25, 27–29, 40, 47, 61, 52, 55, 56–63, не можуть бути обмежені за жодних умов [5]. Наведемо як приклад правову позицію із цього питання Конституційного Суду України. Так, у Рішенні у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 Конституційний Суд вказав, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» [6].

Розуміння ролі конституційної влади під час війни вже було проявлено Судом, який в умовах воєнного стану та інтенсивних бойових дій сформулював відповідні юридичні позиції, а саме: «заходи в сфері оборони держави мають бути своєчасними, послідовними та комплексними, оскільки від їх ефективного запровадження залежить стан обороноздатності України»; «підтримання високого рівня обороноздатності є найвищим державним інтересом і однією з найбільш захищених конституційних цінностей України»; «в умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України» [7].

Отже, конституційна юстиція в різних країнах складається і розвивається залежно від різних умов, але все ж у неї є загальні закономірності та універсальні завдання. І головне завдання – це захист прав та основоположних свобод людини і громадянина. Конституційна юстиція є важливою ланкою в забезпеченні прав і свобод людини та громадянина, а знаходження шляхів ефективного підвищення

її ролі в затвердженні збалансованих відносин між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади і надалі є актуальною теоретичною та практичною проблемою вітчизняної юридичної науки, успішне розв'язання якої забезпечить подальший розвиток України як демократичної держави. Окрім того, зростаюча у XXI ст. роль конституційного правосуддя зумовлює необхідність подальшого проведення у країнах молодій демократії наукових досліджень проблеми функціонування інституту конституційної юстиції та її генези, оскільки філософський і теоретичний підходи до її вирішення постійно змінюються та на сучасному етапі перебувають на стадії активного пошуку і вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Оніщук М. Верховенство Конституції України як засадничий принцип правової держави. *Віче*. 2010. Верес., № 18. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2190/> (дата звернення: 17.06.2023).

2. Кузуб О. О., Павшук К. О. Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції та його роль в механізмі реалізації і захисту конституційних прав та свобод людини й громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 78–87. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/16.pdf (дата звернення: 17.06.2023).

3. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 536 с.

4. Окрема думка судді Конституційного Суду України Василя Лемака стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі щодо повної назви релігійних організацій від 27.12.2022. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb04d710-22#Text> (дата звернення: 17.06.2023).

5. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.06.2023).

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01.06.2016 № 2-рп/2016. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> (дата звернення: 17.06.2023).

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 06.04.2022 № 1-р(II)/2022. *База*

М.Т. Лактіонова,
*курсантка 1-го курсу факультету №1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
І.О. Ревак,
*доктор економічних наук, професор, професор кафедри
соціально-гуманітарної підготовки ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

РОЗШУК ТА ПОВЕРНЕННЯ ВКРАДЕНИХ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Здавалося, що з плином часу та зміною поколінь проблеми, пов'язані з подоланням спадщини націонал-соціалізму втратять свою актуальність. Однак огидні прояви нелюдності й жорстокості можна спостерігати і на початку ХХІ ст. З широкого кола проблем, пов'язаних з Другою світовою війною, важливим і донині не вирішеним питанням залишається проблематика переміщених або назавжди втрачених культурних цінностей [1]. Втрачені твори мистецтва, які багато років вважалися безслідно зниклими, час від часу продовжують повертатися до своїх власників або їх нащадків. Багато з них зберігається не лише у музеях та їх сховищах, а в приватних колекціях у різних країнах світу, зокрема в Німеччині, Росії, Польщі.

З різних причин доля багатьох предметів культури, які були конфісковані або викрадені в їх власників у період 1933-1945 рр. або продані без згоди власника залишається нез'ясованою. Частково несвідомо, частково свідомо у повоєнні десятиліття німецькі історики, культурологи, мистецтвознавці і музеєзнавці недостатньо займалися проблематикою виявлення та повернення культурних цінностей, втрачених за часів нацистського панування. Неабиякі труднощі виникають і під час пошуку та з'ясування походження трофейного та пограбованого мистецтва. Оцінюються насамперед надписи на зворотному боці картин, позначки митців та власників на картинах, рукописні записи, маргіналії, присвяти, ініціали, печатки або екслібриси на книгах та архівних матеріалах.

Протягом ХХ ст. Україна була активним учасником міжнародного співробітництва у цій сфері. У квітні 1917 Комітет Української Центральної Ради ухвалив рішення про повернення зі сховищ Москви і Петрограда (нині м. Санкт-Петербург) клейнодів козацьких та інших історичних реліквій українського народу, вивезених з теренів України в часи Російської імперії. У цих містах почали діяти спеціальні комісії з виявлення та складання реєстрів українських пам'яток. Уряд радянської Росії визнав претензії справедливими і затвердив 16

та 24 листопада 1917 року постанови про передачу козацьких клейнодів представникам України. Однак тоді така передача не відбулася.

Із проголошенням Української Народної Республіки та початком українсько-російських мирних переговорів при міністерстві освіти УНР була створена спеціальна комісія у справі повернення з Росії культурних цінностей України. Ця праця згодом була продовжена урядом гетьмана П.Скоропадського. Склад комісії було розширено, і в червні 1918 року її реформували в Культурну комісію при Українській мирній делегації, яка опрацювала принципи реституційних вимог, списки культурних цінностей та затвердила проект відповідної угоди між Українською Державою та РСФРР. У зв'язку із припиненням мирних переговорів це питання знову не було вирішене.

Протягом 1920-х рр. до цього питання повернувся вже уряд УСРР, який не раз звертався до всесоюзних та російських інстанцій щодо повернення українських культурних цінностей із Росії. Йому вдалося повернути ряд цінних музейних та архівних збірок. У 1930 році в Москві та Ленінграді (нині м. Санкт-Петербург) відбулися два засідання спеціальної Паритетної комісії, яка розглядала вимоги України. Відповідно до підписаних протоколів в Україну протягом 1930-32 рр. було передано визначні історичні реліквії, пам'ятки мистецтва, археологічні колекції з Оружейної палати, Третьяковської галереї, Історичного музею в Москві та Ермітажу (Ленінград). У тому числі лише з Ермітажу до України надійшло понад 11 тис. предметів старовини, серед них 12 козацьких прапорів 17-18 ст.

Україна була також учасником вирішення проблем повернення та реституції культурних цінностей з Польщею відповідно до умов Ризького мирного договору між РСФРР і УСРР та Польщею 1921 року, а також Литвою, Латвією та Естонією на підставі двосторонніх договорів. Реституція культурних цінностей – відновлення прав власності на культурні цінності у випадку їх незаконного присвоєння передбачає повернення власникам (фізичним та юридичним особам) предметів історичного та культурного значення, втрачених ними в результаті прямих чи опосередкованих наслідків воєнної окупації іноземною державою, викрадення та нелегального вивезення за межі території країни походження (де предмет культури було створено, знайдено або де він перебував на законних підставах) [2].

Головне завдання України у період повномасштабного вторгнення РФ – це сформулювати і визначити завдання для юристів, щоб кваліфіковані юристи у площині міжнародного права відстоювали інтереси української держави. На жаль, на сьогодні в Україні не має ані електронного обліку, ані відповідних баз даних, ні Музейного фонду України, ні Національного архівного фонду, які надавали б нам можливість зрозуміти наслідки і масштаби тієї гуманітарної катастрофи, яка відбувається на окупованих територіях. Нагальним є питання організувати процес створення бази даних, який буде працювати і як запобіжник втрат, і як страховий фонд [3].

При ЮНЕСКО створений і діє Міжурядовий комітет зі сприяння поверненню культурних цінностей країнам їх походження або реституції в разі незаконного привласнення. Загалом розшук і повернення викрадених культурних артефактів з окупованих територій є складним і делікатним питанням, яке вимагає зусиль різних зацікавлених сторін, включаючи уряди, правоохоронні органи, міжнародні організації та експертів з питань культурної спадщини. Процес зазвичай передбачає ідентифікацію та повернення культурних об'єктів, які були незаконно вилучені чи пограбовані у їхніх законних власників під час конфлікту чи окупації.

Під час конфлікту, війни чи окупації об'єкти та установи культурної спадщини часто знаходяться під загрозою пограбування та знищення. Грабіжники та торговці людьми використовують хаос і нестабільність, щоб незаконно вивозити цінні артефакти, які потім продають на чорному ринку або потрапляють у приватні колекції.

Зусилля з розшуку та повернення викрадених культурних артефактів включають кілька кроків:

1. Документування та ідентифікація: першим кроком є документування та ідентифікація викрадених культурних об'єктів. Це часто вимагає співпраці між експертами, археологами, істориками та місцевими громадами для збору інформації про зниклі речі та встановлення їх походження.

2. Інвентаризація та створення бази даних: проведення комплексних інвентаризацій та створення баз даних викрадених артефактів має вирішальне значення для відстеження та ідентифікації цих предметів. Це може включати створення каталогів, цифрових баз даних або використання існуючих міжнародних баз даних, таких як Реєстр втрачених предметів мистецтва або Червоні списки Міжнародної ради музеїв (*Art Loss Register or the International Council of Museums (ICOM), Red Lists*).

3. Співпраця та міжнародні угоди: повернення викрадених культурних артефактів часто вимагає міжнародної співпраці та укладення угод між країнами. Ці угоди окреслюють правові рамки, процеси репатріації та механізми обміну інформацією та досвідом.

4. Розслідування та правоохоронні органи: правоохоронні органи відіграють вирішальну роль у розслідуванні та судовому переслідуванні тих, хто причетний до розкрадання та торгівлі культурними артефактами. Це передбачає збір доказів, проведення рейдів і співпрацю з Інтерполом та іншими міжнародними правоохоронними органами.

5. Відновлення та репатріація: після того, як викрадені культурні артефакти виявлені, докладаються зусилля для їх відновлення та репатріації до країни походження. Це може включати переговори, судові процеси, а іноді й втручання міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО чи ООН.

6. Збереження та реставрація: після повернення викрадених культурних артефактів вони часто вимагають консервації та реставрації, щоб забезпечити їх

збереження та майбутню демонстрацію. Зазвичай цим займаються експерти в галузі, які спеціалізуються на збереженні культурної спадщини.

Важливо зазначити, що розшук і повернення викрадених культурних артефактів є складним і постійним процесом. Це вимагає відданості та співпраці багатьох сторін, включаючи уряди, організації, експертів та громадськість, щоб захистити та зберегти світову культурну спадщину.

Список використаних джерел:

1. Проблема повернення культурних цінностей: досвід для України. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/2289/1/Problema%20povernennia%20kulturnykh%20tsinnostei.pdf>

2. Опанасенко О. І. Проблема повернення культурних цінностей (Україна – Німеччина). *Наукові записки. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 42. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/opanasenko_problema.pdf

3. Поверненням культурних пам'яток не можуть займатися волонтери, потрібна потужна держава – експерт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/27043404.html>

А. О. Лебедєва,
здобувач вищої освіти
(Львівський національний університету природокористування)
О. А. Туркот,
кандидат юридичних наук
виконуючий обов'язки доцента кафедри права
Львівського національного університету природокористування

ЗАРОДЖЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Права людини загалом мають доволі тривалу історію виникнення, непросте минуле, і навіть на сьогоднішній день потребують деяких роз'яснень. Поняття «людського права» доволі модернізувалося за останні століття.

Сьогодні існує декілька підходів до визначення поняття «прав людини», до яких належать: «природні права», «соціальні права», «культурні права», «основні права», «громадянські права», «конституційні права» (сукупність усіх вказаних прав правова наука іменує «суб'єктивними»). Традиційно в юридичній літературі виокремлюється три покоління прав людини. Сьогодні найважливішим призначенням прав людини можна вважати забезпечення соціальних можливостей, які законодавчо закріплені, для всебічної реалізації індивіда залежно від соціокультурного розвитку суспільства [1, с. 166–167].

За часом виникнення розрізняють права першого, другого та третього поколінь. До прав першого покоління належать громадянські та політичні. Правами другого покоління виступають соціально-економічні та культурні. Крім того, вчені доводять існування групи прав «третього покоління», прав «солідарності» – на мир, чисте навколишнє середовище, рівне користування спільною спадщиною людства тощо. Виокремлення трьох поколінь прав людини значною мірою є умовним, але воно наочно демонструє послідовну еволюцію в розвитку цього інституту, історичний зв'язок епох, загальний поступ у цій сфері [2, с. 189].

Історизм генези прав людини дає підстави розрізняти вченим кілька «хвиль», або «поколінь», розвитку та вдосконалення прав людини, але ХХІ ст. ознаменувалося не стільки появою новітніх прав людини, скільки прагненням реального змістового наповнення вже закріплених у конституціях і конституційних актах прав і свобод людини [3, с. 61].

До основних ознак, за якими яку-небудь державу можна було б визначити як правову, входить, у тому числі і наявність у всіх громадян правової культури, зокрема життєво необхідних юридичних знань, а також умінь і навичок їх використання в практичному житті. Ця ознака детермінується активною участю громадян у суспільно–політичному житті, оскільки побудова правової держави неможлива без їх юридичної поінформованості, правової культури. Остання включає в себе знання права, повагу до закону, готовність виконувати закон, уміння користуватися законодавством у практичному житті, бажання та готовність боротися з правопорушеннями. Це досягається шляхом правової пропаганди та різними іншими засобами [4, с. 325].

У правовій державі громадяни повинні мати культуру поведінки, дотримуватись норм права та виконувати відповідні обов'язки. Також, у державі повинні захищати права і свободи громадян, які порушено. Загалом, національні суди виходять із пріоритету захисту основних прав і свобод громадян [5]. Необхідно погодитись із науковцями, оскільки суди приймають свої рішення відповідно до законодавства, при цьому захищаючи законні права та інтереси осіб.

Основною ознакою, яка характеризує правову державу як таку, є висока правова культура у громадян. Як підтвердження цьому, спостерігаємо авторитетність у державному та суспільному житті закону, верховенства права і закріплення в Конституції та інших законах захисту прав особистості, врегулювання стосунків між державою та людиною за принципом «можна робити все, що прямо не забороняється». Кожна людина природно має невід'ємне право на визначення обсягу відповідних (матеріальних чи духовних) благ, що не суперечать інтересам інших людей. На нашу думку, саме суспільство та держава загалом повинні сприяти забезпеченню таких прав.

Список використаних джерел

1. Кушерець В. І., Кравець В. М., Мосьондз С. О. та ін. Антропологія права: навч. посіб.. К.: Знання України. 2011. 223 с.
2. Матузов Н. И. Теорія держави і права: посібник. 3-є видання. М.: Справа, 2009. 528 с.
3. Мацькевич М. М. Генеза прав людини: правовий та філософський аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 4. С. 54-66.
4. Макаренко Л.О. Теоретико-методологічні аспекти пізнання та формування правової культури: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01 Київ. 2019. 441 с.
5. Chornous Y., Denysenko S., Hrudnytskyi V., Turkot O., Sikorskyi O. Legal Regulation of Cryptocurrency Turnover in Ukraine and the EU. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. Volume 22, Special Issue 2, 2019. URL: <https://www.abacademies.org/articles/legal-regulation-of-cryptocurrency-turnover-in-ukraine-and-the-eu-8439.html>

П.М. Лепісевич,
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри загально правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Розглядаючи конституційно-правову відповідальність у широкому значенні, вважається, що це пріоритетний вид правової відповідальності, особливості якої полягають у наступних ознаках:

- А) пов'язана із реалізацією санкцій встановлених нормами Конституції;
- Б) зазвичай, є наслідком конституційного правопорушення (незавжди);
- В) правопорушник-уповноважений учасник конституційно правових; відносин;
- Г) особливі санкції.

Можемо стверджувати, що конституційно-правова відповідальність має досить складну(порівнюючи з іншими видами правової відповідальності) структуру, зокрема закріплює:

- соціальну відповідальність, що вимагає відповідної високої свідомої та ініціативної поведінки всіх суб'єктів конституційно правових відносин.
- відповідальність настає, як за конституційне правопорушення, що служить орієнтиром для формування відповідальності у інших галузях права, так і без

нього. Як самостійний вид відповідальності та її винятковість конституційно правову відповідальність характеризують особливі об'єкти конституційного права-влада та її розподіл, суверенітет, територіальна цілісність держави, права і свободи особи та інші.

Закон України "Про правовий режим надзвичайного стану" прийнятий у 2000 році Верховною Радою України із подальшими змінами передбачає правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб, в умовах надзвичайного стану, що конкретизовано відповідно у Конституції України. Законом передбачає низку заходів:

- встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території де введено надзвичайний стан;

- обмеження руху транспортних засобів і їх огляд, посилення охорони громадського порядку, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства;

- заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлена судом;

- заборона страйків;

- примусове відчуження, або вилучення майна у юридичних і фізичних осіб;

- тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць небезпечних для проживання або тимчасових жилих приміщень;

- запровадження особливого порядку розподілу продуктів харчування і предметів першої необхідності;

- зміна режиму роботи підприємств;

- введення комендантської години-заборона перебування на вулицях та інших громадських місцях без спеціальних виданих пропусків, посвідчень особи у встановленні години.

Розділ 7 даного Закону передбачає відповідальність за порушення вимог або невиконання заходів правового режиму надзвичайного стану.

Стаття 30 даного закону передбачає відповідальність за перевищення повноважень в умовах надзвичайного стану, а саме перевищення особами які беруть участь в підтриманні режиму надзвичайного стану своїх повноважень, так само як і неправомірне застосування сили при виконанні обов'язків з охорони громадського правопорядку, тягнуть за собою відповідальність згідно закону. А в статті 31 даного закону передбачено, що правосуддя на території, де введено надзвичайний стан, здійснюється лише судами, створеними відповідно до Конституції України. Введення будь яких скорочених або прискорених форм судочинства забороняється. Стаття 32 передбачає контроль Верховної Ради України за додержанням цього закону, а саме контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах дії надзвичайного стану здійснюється Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини. Стаття 33 даного закону передбачає, що контроль за діяльністю органів виконавчої влади в умовах надзвичайного стану здійснює Кабінет Міністрів України та Рада національної безпеки та оборони України.

Список використаних джерел:

1. Конституційне право України: підрчн. для студ. вищ. навч. закл. \ За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків : Право, 2008. 416 с.
2. Ткаченко Ю. В. Особливості Конституційно-правової відповідальності. Формула права. 2013 №3. С. 652-658.
3. Законом України "Про правовий режим надзвичайного стану" (відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, №23, ст. 176).

Н.Я. Лепіш,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

Я.П. Павлович-Сенета,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИ

Засоби масової інформації (далі – ЗМІ), що функціонують у мережі Інтернет – один з інститутів інформаційного суспільства, що найбільш активно розвиваються. серед основних зовнішніх факторів, що зумовлюють вплив ЗМІ на особистість, називають джерело масової інформації; канал передачі масової інформації; частота інформаційного потоку ЗМІ, визначаючи рівень залучення когнітивних процесів особи до комунікативного процесу та рівня опірності особи впливу; склад, норми та цінності соціальної групи та суспільства; рівень добробуту, конфліктності та тривожності суспільства та соціальних груп.

Джерелом поширення масової інформації у мережі є загальнодоступний та відкритий інформаційний ресурс. Свобода Інтернету від комерційних і політичних обмежень разом з доступністю та інтерактивністю надає електронним засобам комунікацій демократичний потенціал, оскільки дозволяє уникати цензури та регламентації. Ці можливості є основою існуючих загроз інформаційній безпеці, нелегальній діяльності суб'єктів господарювання, безконтрольного поширення реклами, зокрема реклами кримінального характеру. Анархічна основа Інтернету є причиною загроз на адресу суспільства. Складова загальної проблеми електронних ЗМІ – це вплив вмісту продукції електронних ЗМІ на аудиторію.

У реаліях такої свободи слова без меж дотримання конституційних права і

свободи людини та громадянина - другорядне. Розвиваючись та вдосконалюючись, мережа поки що не встигає встановити конкретні юридичні механізми та процедури захисту загально визнаних прав. Зміни у законодавстві зумовили різні підходи фахівців до проблеми відповідальності в Інтернеті праві. Ряд дослідників визначають цю проблему не лише як юридичну, але й як морально-етичну.

Відповідно до Конвенції про захист прав людини та основних свобод, здійснення свобод накладає обов'язки та відповідальність, може бути пов'язане з певними формальностями, умовами, обмеженнями чи санкціями. Перелічені умови мають бути передбачені законом і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, з метою запобігання правопорушення, для охорони здоров'я та моральності, захисту репутації або прав інших осіб, запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно, або забезпечення авторитету та неупередженості правосуддя [1].

Цікавим є досвід Франції. Закон Франції 1986 «Про свободу Комунікації» включає нові редакції чотирьох статей, що містять регулювання відносин у глобальній мережі [2]. Закон запровадив обов'язок встановлення особи творців сайтів, встановила відповідальність власників серверів. На підставі закону особи, чия діяльність складається з редагування повідомлень мережевих послуг, не включаючи приватне листування, повинні повідомляти громадськості с прізвище, ім'я та адресу, якщо вони є фізичними особами; якщо це – юридичні особи, то найменування підприємства міста і адресу, де зареєстровані.

Професійні редактори повинні вказувати ім'я головного редактора та, якщо необхідно, ім'я особи, відповідальної за редакційний зміст. Непрофесійні редактори можуть зберігати анонімність, передаючи інформацію про себе власнику, ім'я та адреса якого вказуються на сайті.

Вивчення французького кейсу закону проти маніпуляції інформацією є для України важливим не лише через зміст закону, тема якого є для України найбільшочішою, адже ми опинилися на першій лінії фронту нового для світу явища – гібридної війни. Для нас ця війна залишається в гарячій фазі, й нам треба досить швидко не тільки розробити свій закон протидії дезінформації, але й розпочати велику публічну дискусію для узгодження суспільних очікувань із політичними планами влади.

Можливість анонімної присутності в Мережі дозволяє приховати справжні імена автора, джерела та особи, яка розмістила інформацію. У зв'язку з відсутністю відповідного законодавства, чітко визначеного переліку суб'єктів діяльності в Інтернеті та їх правового статусу реальний судовий захист прав особи, що порушуються в мережі, не може бути забезпечений у повному обсязі.

Проблема полягає в тому, що для доведеності в суді факту поширення ганебних відомостей конкретними особами потрібно проведення досить складних процедур: перегляд протоколів доступу, перевірка облікових записів провайдерів доступу, перегляд вмісту серверів, встановлення власників серверів, часто різних країнах, що пов'язані з виконанням міжнародних доручень.

Європейський Суд з прав людини наголошує, що здійснюючи своє право на

вільне вираження поглядів, преса повинна діяти відповідно до своїх обов'язків та відповідальності, як цього вимагає пункт 2 статті 10 Конвенції. Ці обов'язки та відповідальність набувають особливої значущості, коли, як у цій справі, велика ймовірність того, що інформація, передана пресою, дуже позначиться на репутації та правах приватних осіб [1].

Необхідно підкреслити висновки Пленуму Верховного Суду України, що стаття 277 ЦК України надає громадянину право вимагати по суду спростування відомостей, що порочать його, у тому числі поширених у засобах масової інформації, а громадянину, щодо якого засобами масової інформації опубліковані відомості, що ущемляють права або охоронювані законом інтереси, декларація про опублікування с відповіді у засобах масової інформації, на самозахист права; якщо встановити особу, яка розповсюдила відомості, що ганьблять честь, гідність або ділову репутацію громадянина, неможливо, потерпілий від поширення таких відомостей вправі звернутися до суду із заявою про їх визнання такими, що не відповідають дійсності [4].

Позначимо однозначну правову позицію, сформульовану Конституційним Судом України: реальний захист прав та законних інтересів особи, чия честь, гідність та добре ім'я зазнали збитків внаслідок поширення негативної інформації, що не відповідає дійсності, у будь-якому випадку має бути забезпечений.

Лише ретельне опрацювання юридичного механізму реалізації конституційних гарантій прав, свобод та інших нематеріальних благ у контексті функціонування в мережі Інтернет засобів масової інформації здатне забезпечити ефективний та всебічний захист прав і свобод громадян.

В Україні, відсутнє законодавче визначення дифамації, внаслідок чого не застосовується і на практиці. Незважаючи на це, воно використовується в навчальній і науковій літературі, і є комбінованим, оскільки відображає взаємодію права на захист честі, гідності та ділової репутації зі свободою слова і масової інформації. У зв'язку з вищевикладеним вважаємо за необхідне ввести поняття про дифамацію як незаконне збирання та поширення відомостей про приватне життя особи, що ганьблять честь і гідність особи, і виділити її в окрему норму.

У зв'язку з відсутністю відповідного законодавства України не існує чітко визначеного переліку суб'єктів діяльності в Інтернеті та їх правового статусу.

Ключове положення у європейському законодавстві про дифамацію займає стаття 10 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод. У ньому йдеться, що кожен має право вільно висловлювати свою думку. Це право включає свободу дотримуватися своєї думки та свободу отримувати та поширювати інформацію та ідеї без будь-якого втручання з боку публічної влади та незалежно від державних кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам здійснювати ліцензування радіомовних, телевізійних чи кінематографічних підприємств

У країнах Європейського Союзу та у країнах Британської співдружності та інших країнах звичайного права, як стійка тенденція останніх років відзначається фактичне припинення застосування кримінального покарання за дифамацію.

Дифамаційним буде діяння, незалежно від відповідності даних відомостей

фактами, оскільки дифамація – це правопорушення у вигляді поширення неправдивих фактичних відомостей, що спричиняють негативні наслідки для ділової репутації особи. Дифамація є одним із протиправних діянь, що посягають на честь, гідність та репутацію і потребує подальшого вивчення у практиці Європейського Суду.

В епоху стрімкого розвитку Інтернету є неминучим збільшення кількості справ, що розглядаються судами за позовами про захист честі, гідності та ділової репутації, пов'язаних із діяльністю засобів масової інформації у мережі Інтернет. Особливо слід відзначити ймовірність значних труднощів на шляху судової практики з Інтернет спорами, оскільки невирішених питань поки що дуже багато.

Слід погодитися, що життя людини в інформаційному суспільстві неминуче робить його прозорішим для держави та суспільства, тому бажання зберегти інформаційну приватність стає все більш відчутним. Нові технології суттєво спростили збирання, обробку, зберігання, передачу даних, а з іншого – створили очевидні загрози незаконного обігу, що призводить до порушень прав особи.

Нічим не обмежені мережеві видання найчастіше зловживають наданою їм свободою, тому й виникає нагальна потреба у правовому регулюванні відносин, що виникають у сфері свободи масової інформації. З одного боку, основним законом держави закріплено право на висловлення своєї думки, свободу думки та слова. Водночас міжнародно-правові акти допускають певні законні обмеження свободи слова.

Стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, зазначає, що кожна людина має право на вільне вираження думки. Це право включає свободу шукати, отримувати та поширювати інформацію та ідеї незалежно від державних кордонів усно, письмово чи в пресі. Пункт 3 вищезгаданої статті попереджає, що користування передбаченими правами накладає особливі обов'язки та особливу відповідальність. Тому воно може бути пов'язане з деякими обмеженнями, які, однак, мають бути встановлені законом і бути необхідними для поваги до прав або репутації інших осіб.

Висновки. Організаційно-правове вирішення проблеми захисту особи від образ у мережі Інтернет (поширення ганебних матеріалів) можливе у вигляді посилення адміністративно-правової відповідальності. Відсутність правових механізмів контролю діяльності засобів масової інформації в мережі Інтернет створює сприятливі умови для правопорушень. Інтернет не може залишатися поза сферою правового регулювання, тим більше, коли йдеться про захист честі, гідності та ділової репутації.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Loi n 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication (Loi Léotard). URL. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000512205/>

3. Яковлев П. О. Досвід державного регулювання забезпечення інформаційної безпеки зарубіжних держав (на прикладі Сполучених Штатів Америки, Канади, Німеччини, Франції). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна*. Серія: Право. 2020. Випуск 30. С. 106-113.

4. Постанова Пленуму ВСУ у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи. URL. edem.org.ua/library/postanova-plenumu-vsu-u-spravah-pro-zahyst-gidnosti-ta-chesti-fizichnoyi-osoby-a-takozh-dilovoyi-reputatsiyi-fizychnoyi-ta-yurydychnoyi-osoby/

А. О. Лимонько,
студентка II курсу ННІ права
(Сумський державний університет)

Р. О. Дегтяр,
викладач-стажист кафедри КПДС ННІ права
(Сумський державний університет)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Стягнення аліментів у період воєнного стану може залежати від законодавства країни, а також від конкретних обставин воєнного стану. Зазвичай, законодавство про аліменти залишається в силі навіть під час воєнного стану, але можуть бути внесені зміни в процедуру стягнення або обчислення розміру аліментів. Наприклад, можуть бути встановлені обмеження на розмір аліментів, які можуть бути стягнуті з батьківських виплат, якщо такі виплати зменшуються через економічну нестабільність в період воєнного стану. Також можуть виникнути складнощі зі стягненням аліментів, якщо один з батьків перебуває на передовій або евакуйований з зони воєнних дій. У таких випадках суд може встановити тимчасове звільнення від сплати аліментів або зменшити розмір аліментів. Загалом, рішення щодо стягнення аліментів у період воєнного стану залежить від конкретної ситуації та законодавства країни, і рекомендується звернутися до юридичних консультантів для отримання конкретної інформації.

Актуальні питання стягнення аліментів у період воєнного стану можуть варіюватися в залежності від конкретних обставин воєнного стану. Однак, нижче наведені деякі загальні питання, які можуть виникнути у зв'язку із стягненням аліментів під час воєнного стану:

1. Обмеження на розмір аліментів. У період воєнного стану можуть бути встановлені обмеження на розмір аліментів, які можуть бути стягнуті з батьківських виплат, якщо такі виплати зменшуються через економічну нестабільність в період воєнного стану.

2. Застосування тимчасових заходів. Якщо один з батьків перебуває на передовій або евакуйований з зони воєнних дій, суд може встановити тимчасове звільнення від сплати аліментів або зменшити розмір аліментів.

3. Проблеми зі стягненням аліментів. У період воєнного стану можуть виникати проблеми зі стягненням аліментів, якщо один з батьків перебуває у зоні воєнних дій або внаслідок економічної нестабільності. У таких випадках можуть бути необхідні особливі процедури, щоб забезпечити виконання рішення суду.

4. Розподіл відповідальності за дітей. У період воєнного стану може бути потрібно переглянути розподіл відповідальності за дітей між батьками, якщо один з батьків перебуває на передовій або не може доглядати за дітьми через інші причини.

5. Міжнародні стандарти. У випадку, якщо війна стала причиною порушення прав на стягнення аліментів, важливо враховувати міжнародні стандарти.

Закон України «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», який набрав чинності 26 березня 2022 року, встановлює особливості виконання рішень про стягнення аліментів у період воєнного стану в Україні. Зокрема, звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника тимчасово припиняється, за винятком рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни РФ. Забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії РФ у період такої окупації. Підприємства, установи, організації, фізичні особи та фізичні особи-підприємці, які здійснюють відрахування з заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, повинні перераховувати стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок. У разі відсутності реквізитів рахунка стягувача, кошти перераховуються на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби або приватного виконавця [1].

У період воєнного стану стягнення аліментів можуть бути ускладнені через різні обставини, такі як економічна нестабільність, втрату робочих місць, зміну місця проживання, зниження доходів тощо. У даному рефераті ми розглянемо актуальні питання стягнення аліментів у період воєнного стану та шляхи їх вирішення.

Один із головних факторів, які впливають на стягнення аліментів у період воєнного стану, є економічна ситуація. Зазвичай в такий період економіка країни зазнає значних збоїв, що може призвести до зниження доходів більшості населення. Це може стати перешкодою для сплати аліментів та викликати конфлікти між батьками.

Іншим фактором є зміна місця проживання батьків або дітей. У період воєнного стану може бути необхідно евакуювати населення зі зони бойових дій.

Це може призвести до того, що батьки або діти переїдуть в інші міста або країни, що ускладнює процес стягнення аліментів.

Також у період воєнного стану може бути введено обмеження на пересування та роботу, що може призвести до втрати робочих місць та зниження доходів. Це також може вплинути на сплату аліментів.

Щоб вирішити ці питання, уряди країн можуть вживати різноманітних заходів. Наприклад, можуть бути прийняті закони, які передбачають зменшення суми аліментів у період воєнного стану або можуть бути виділені додаткові кошти для допомоги сім'ям. Також можуть бути прийняті заходи для забезпечення безперешкодного стягнення аліментів, наприклад, шляхом забезпечення безкоштовної юридичної допомоги для звернення до суду або шляхом встановлення альтернативних методів стягнення аліментів, які були більш ефективними в період воєнного стану.

Окрім того, можуть бути вжиті заходи для підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Наприклад, можуть бути надані додаткові соціальні послуги для сімей з дітьми, які мають проблеми зі стягненням аліментів. Можуть бути створені спеціальні фонди для надання фінансової допомоги сім'ям, які мають втрати через війну.

Загалом, у період воєнного стану стягнення аліментів може бути складним процесом через різні фактори, які впливають на сплату аліментів. Але з вжиттям відповідних заходів з боку урядів країн, можна забезпечити стягнення аліментів та допомогу сім'ям у період воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження»: Закон України від 15.03.2022 № 2129-IX. *Офіційний вісник України*. 2022 р., № 33, С. 54, Ст. 1728

Ю.Р. Лозинський,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Розбудова України як правової демократичної держави вимагає радикальної зміни пріоритетів у державній діяльності і реформування принципів та форм відносин між владою і приватними (фізичними та юридичними) особами. Людина, її права та свободи відповідно до Конституції України визнані

найвищою соціальною цінністю. У цьому аспекті сучасна держава має не управляти суспільством, а надавати йому послуги, якісно й ефективно.

Сфера послуг сьогодні – це одна з найперспективніших галузей державного управління, яка до того ж швидко розвивається. Зміна пріоритетів у правовідносинах держави та особи потребує змістовної переоцінки характеру взаємовідносин між державними органами і приватними (фізичними та юридичними) особами. Надання органами публічної адміністрації різноманітних послуг громадянам чи юридичним особам – новий формат оцінки їхніх взаємовідносин. Одна з категорій таких відносин – адміністративні послуги, які займають дедалі важливіше місце в діяльності органів публічної адміністрації.

У ст. 1 Закону «Про адміністративні послуги» адміністративна послуга визначається як результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [3].

Ключовим у цих визначеннях є те, що послуга є результатом, тобто офіційна (законодавча) позиція зводиться до уявлення адміністративної послуги як до результату. Питання визначення адміністративної послуги як результату, дії, правовідносин своїм корінням сягає суперечок вчених щодо суті саме поняття «послуга».

Для поняття «адміністративні послуги» визначальним все ж таки є слово «адміністративні», яке характеризує суб'єктів, що надають адміністративні послуги - державно-владні суб'єкти, що суттєво змінює природу таких послуг. Суб'єктом звернення є фізичні та юридичні особи, суб'єктом надання адміністративної послуги – орган виконавчої влади держави, місцевого самоврядування, а також посадові особи, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги [1].

Адміністративні послуги надаються лише обмеженим колом суб'єктів і на відміну від приватних чи інших публічних послуг отримати адміністративну послугу особі, як правило, можна тільки у одного суб'єкта - в одному органі. Наявність публічного елемента, наділеного владними повноваженнями, у відносинах у сфері надання адміністративних послуг, а також сувора регламентація порядку реалізації даних повноважень разом із законодавчим закріпленням обмеженого переліку результатів діяльності виключає таке утворення зі сфери цивільно-правового регулювання. Тому вважаємо цілком доречним використання категорії «адміністративні послуги» у чинному законодавстві України та віднесення останньої до сфери публічно-правового регулювання.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про адміністративні послуги» Центр надання адміністративних послуг – це постійно діючий робочий орган або виконавчий орган (структурний підрозділ) органу місцевого самоврядування або місцевої державної адміністрації [3].

З метою забезпечення належної доступності адміністративних послуг можуть утворюватися територіальні підрозділи центру надання адміністративних послуг. У разі утворення центру надання адміністративних послуг як постійно діючого робочого органу для здійснення матеріально-технічного та організаційного забезпечення діяльності центру надання адміністративних послуг у структурі відповідної міської ради, міської, районної державної адміністрації утворюється відповідний структурний підрозділ (виконавчий орган), на який покладаються керівництво та відповідальність за організацію діяльності такого центру [2].

Список використаних джерел:

1. Білоус В. Т. Деякі питання становлення інституту адміністративних послуг в Україні на підзаконному рівні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 23-28.
2. Буханевич О. М. Організаційно-правові проблеми діяльності центрів надання адміністративних послуг. *Часопис Київського університету права.* 2015. № 1. С. 110-113.
3. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>

Ю.Р. Лозинський,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
В.Р. Порцін,
*здобувач вищої освіти
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАБОРОН

Спосіб регулювання суспільних відносин підкреслює специфіку, особливість галузі права та законодавства. При формуванні адміністративно-юрисдикційної галузі законодавства переважаючим способом регулювання суспільних відносин є адміністративно-правова заборона. Правові заборони, поряд з іншими способами правового регулювання – позитивними зобов'язаннями та дозволами забезпечують реалізацію правових норм. Вони є т юридичним засобом, за допомогою якого забезпечується необхідний вплив на суспільні відносини. Для правових заборон характерна спрямованість на охорону суспільних відносин, прав і законних інтересів людини, захист

суспільства та держави від неправомірних діянь.

Правові заборони та правові обмеження мають широкий спектр інструментів, завдяки яким такі правові методи впливу здійснюють безпосереднє регулювання суспільних відносин, що виникають на різних рівнях та у різних сферах суспільного життя [1, с. 231].

Сенс встановлення правових заборон полягає у попередженні та недопущенні недозволеної поведінки, дій, вчинків. Порушення передбачає заходи впливу, включаючи юридичну відповідальність. Якщо правове регулювання у функціональному значенні – це орієнтир для суб'єктів права на нормативні приписи у межах правовідносин, а діяльність щодо здійснення регулятивної функції має епізодичний корекційний характер, то на підставі цього підходу можна мовити про чинники, що визначають виникнення превентивного регулювання [2, с. 42].

Правові заборони є важливими, необхідними юридичними засобами забезпечення організованості суспільних відносин, охорони прав і законних інтересів громадян, суспільства, створення бар'єрів для небажаних, соціально шкідливих діянь. Найбільш поширені у правовій системі адміністративно-правові заборони у адміністративно-деліктному праві.

Адміністративно-правова заборона це елемент механізму адміністративно-правового регулювання, що має призначенням захист публічних інтересів за допомогою встановлення в адміністративно-правовій нормі обов'язку утриматися від вчинення певних дій під загрозою застосування заходів адміністративної відповідальності.

Аналіз адміністративного законодавства підводить до висновку про неоднорідність адміністративно-правових заборон, пов'язаної з підставами, причинами встановлення та правовими наслідками недодержання.

У межах адміністративно-правових заборон, не пов'язаних безпосередньо з вчиненням адміністративних правопорушень, виділяється достатня кількість правових заборон, зумовлених інститутом державної служби. У їх числі заборони, пов'язані з поступленням громадянина на державну службу, заборони, що діють у період проходження та після звільнення з державної служби. Зазначені правові заборони не є адміністративно-деліктними і відповідно не відносяться до категорії адміністративних правопорушень. Основна частина цих заборон встановлена Законом України «Про державну службу» [3].

У разі порушення адміністративно-правових заборон, які є складовою частиною диспозицій адміністративно-правових норм адміністративно-юрисдикційного законодавства, передбачаються відповідні санкції, що зачіпають права, свободи та законні інтереси громадян. Знання специфіки та характерних рис адміністративно-правових заборон є важливим і необхідним у практичній діяльності осіб, які застосовують право.

Список використаних джерел:

1. Платоненко О. Правові заборони та обмеження, їх зв'язок із поняттями «дерогація», «аброгація», «нуліфікація». *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 231-235.
2. Єсімов С. С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 40-47.
3. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/889-19>

Г. Ю. Лук'янова,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права, психології та
інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА В УМОВАХ ДІЇ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Утвердження та забезпечення принципу гендерної рівності прав на сьогодні виступає одним із основних стандартів і водночас важливим показником демократичного поступу до втілення всезагальної законності. Рівність прав та можливостей жінок і чоловіків проголошено ключовим напрямком політики в діяльності Європейського Союзу, але реальність України демонструє очевидний відступ від принципів гендерної рівності в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Дотримання та забезпечення гендерної рівності є невід'ємною частиною загального правового статусу людини, однією з основних передумов сталого розвитку суспільства, а також індикатором розвинутості інститутів демократії громадянського суспільства та знаходить своє відображення у відомих засадах політичних, громадянських, економічних, соціальних і культурних прав та свобод жінок й чоловіків, рівності свобод, прав та обов'язків, однією із важливих складових концепції прав людини третього покоління.

Інтереси жінок і чоловіків захищаються національними законодавчими актами різної юридичної сили. Законодавче врегулювання гендерної рівності створило правові основи діяльності державних і громадських структур, визначило роль парламенту, уряду, громадських організацій, забезпечило гарантування юридичних можливостей для самоствердження жінок і чоловіків як рівних у правах, обов'язках і відповідальності. Водночас положення законів не встановлюють належних процедур та механізмів забезпечення гендерної

рівності в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, а тому залишаються декларативними [1, с. 765-766].

Війна в Україні, щоденна боротьба з агресором, протистояння російському терору стали причиною часткової втрати або ж не можливості функціонування на належному рівні – спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Саме тому нові виклики з'являються і перед проектною та законотворчою діяльністю, подолання гендерного розриву в оплаті праці та інші проблеми.

На жаль, повномасштабна війна демонструє, що гендерна категоричність може бути лише ситуативною та умовною. Потребують особливої уваги: внесення змін до Національного плану дій із виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 на період до 2025 року (Мінсоцполітики затвердило зміни, щодо переліку заходів надання ефективної своєчасної допомоги постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом); внесення змін до постанов, які регулюють діяльність спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб (в цих службах також надають послуги особам, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом); вдосконалення роботи Урядового контактного центру для постраждалих від насильства для надання допомоги громадянам, які перебувають за межами України й потребують нагального інформування, консультування; ухвалення урядом Стратегії гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження плану заходів із її реалізації на 2022–2024 роки (інформаційно-комунікаційна діяльність щодо впровадження гендерної стратегії; організація та проведення професійного навчання через інтерактивну освіту; створення умов для обміну досвідом щодо впровадження гендерної рівності у сфері освіти та науки).

Закономірно, що забезпечення гендерної рівності є обов'язковим компонентом майже усіх міжнародних документів, орієнтованих на людину та забезпечення її основоположних прав.

В липні 2022 року в місті Лугано (Швейцарія) за ініціативою Урядової уповноваженої з питань гендерної політики Катерини Левченко відбулася Міжнародна конференція з питань відновлення України, одночасно проведено десятки переговорів та затвердження матеріальної допомоги нашій державі на 2 млрд. доларів США. Вважаємо, що такі заходи покликанні моніторити реальний стан дотримання принципу гендерності, формувати нові пропозиції гендерної перспективи не лише у соціальній сфері, а у всіх секторах реформ. Дотримання принципів гендерної рівності є фундаментальним правом та необхідною умовою досягнення цілей зростання, соціальної єдності та демократії, індикатором розв'язання гендерної проблематики [2].

30 серпня 2022 року відбулася презентація проєкту «Жіноче лідерство: на шляху відновлення України» (зادля підвищення організаційного, технічного та адаптивного потенціалу та здатності місцевих жіночих організацій впливати та брати на себе лідируючу роль в процесі координації і надання гендерно чутливої відповіді на потреби швидкого реагування та відновлення) від міжнародної

організації Пакт, а також проєкту «Підтримка жінок, миру та безпеки в Україні» від Центру економічного відновлення. Обидва проєкти фінансуються завдяки допомозі Уряду Великої Британії [3].

15 вересня 2022 року під головуванням Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішиної відбулося сьоме засідання Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Під час засідання представники міністерств та інших органів влади, Верховної Ради, Офісу Генпрокурора, ООН, міжнародних та громадських організацій затвердили План реалізації Рамкової програми співробітництва між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй.

1 листопада в Україні набула чинності Стамбульська Конвенція. Фактично це перший міжнародний акт в Україні, який стосується саме насильства щодо жінок. Останні вісім місяців перед правоохоронними органами постає чимало викликів пов'язаних з фіксацією і розслідуванням сексуальних злочинів, вчинених російськими окупантами. Під час війни активно виявляються та розслідуються злочини проти статевої недоторканості та свободи. Набуття чинності Стамбульської конвенції відкриває додаткові шляхи запобігання та протидії насильству стосовно жінок (питання протидії та запобігання гендерно обумовленому та домашньому насильству стає юридичним зобов'язанням перед європейською спільнотою). Крім того, держава бере на себе додаткові зобов'язання захищати жінок від насильства та будь-яких форм дискримінації [4].

20 квітня 2023 року відбулася панельна дискусія на тему: «Жінки, мир, безпека – сектор оборони України», під час заходу відбулося обговорення реалізації установами сектору безпеки та оборони оновленого Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Офіційно жінки отримали змогу служити на бойових спеціальностях у різних видах військ лише нещодавно (Міноборони звітує про понад 38 тисяч жінок у лавах ЗСУ, з яких 5 тисяч – на передовій, ці цифри є одними з найбільших серед країн-членів НАТО).

Ці та інші заходи свідчать, протягом останнього десятиліття нашій державі вдалося досягти певного прогресу у формуванні політики гендерної рівності. Проте, 24 лютого 2022 року та початок великої війни принести нові виклики для дотримання та забезпечення принципу гендерності в Україні.

Україна не нехтує гендерною політикою в умовах війни та володіє численними досягненнями у сфері забезпечення належного рівня гендерної рівності: ухвалення законів про запобігання домашньому насильству, внесення змін до законодавства щодо кримінальної відповідальності стосовно домашнього насильства, введення у законодавство поняття гендерно зумовленого насильства, прийняття низки державних стратегій та національних планів, ратифікація міжнародних конвенцій та декларацій.

Гендерну політику держави в умовах дії правового режиму воєнного стану необхідно розглядати як сукупність усіх організаційних і правових засобів, заходів і способів, спрямованих на досягнення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків у сферах життя суспільства, політиці, що заснована на справедливому підході до місця та ролі особистості жінки та чоловіка як рівних у правах, свободах, обов'язках, можливостях і відповідальності за вчинки.

За умов дії правового режиму воєнного стану в Україні видається неможливим подолати усі гендерні нерівності. Життя українців змінилось і дискурс навколо гендерних питань змінився також. Реалії війни та щоденні воєнні дії утворюються нові гендерні нерівності, які впливають на сьогоденне життя та функціонування механізму усєї держави, але й будуть впливати далі на гендерну культуру нашого суспільства після перемоги.

Список використаних джерел

1. Lukianova N., Havryltsiv M. Ensuring implementation of the constitutional principle of gender equality in Ukraine: problems and prospects / *International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph*. Georgian Aviation University. Tbilisi, Georgia 2023. P. 760–782.
2. Гендерна складова має стати частиною плану відновлення України. *Мультимедійна платформа іномовлення України*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3539713-genderna-skladova-mae-stati-castinou-planu-vidnovlenna-ukraini-eksperti.html>
3. Презентація проекту «Жіноче лідерство: на шляху відновлення України». *Центр гендерної культури*. URL: <https://www.genderculturecentre.org/prezentuvali-proiekt-zhinoche-liderst/>
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11.05.2011 р. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>

М.М. Микієвич,
завідувач кафедри європейського права
доктор юридичних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ КРИТЕРІВ ДЛЯ ПОЧАТКУ ПЕРЕГОВОРІВ ПРО ВСТУП В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Рівно рік тому 23 червня 2022 року Україні було надано статус країни-кандидата на вступ до ЄС. В окремому документі Комісія ЄС визначила 7

головних завдань для України, які наша держава повинна виконати для початку офіційних переговорів про вступ до ЄС. [1]

Цього тижня повинно відбутися так зване усне оцінювання результатів виконання Україною цих головних 7 завдань. На сьогодні експерти приходять до висновку, що Україні вдалось виконати, більш менш повною мірою, 2 завдання з 7.

Ще одне оцінювання, яке відбулося в лютому 2023 року стосувалося оцінки вже за 32 індикаторами та загальна оцінка України була 2.16 балів з 5 можливих. Хоча це середня оцінка та за деякими критеріями Україна отримала тверду 4, зокрема, митний союз, зовнішня політика, сектор енергетики та безпеки, що свідчить про значну пророблену роботу. Інші сфери – наприклад, реформа місцевого самоврядування отримала низьку оцінку.

Таким чином, проаналізуємо головні результати виконання 7 базових вимог ЄС щодо реформування правової системи України.

Що стосується двох успішно виконаних критеріїв, то мова йде про реформування законодавства про Конституційний Суд України та завершення процедури судово-правової реформи.

Реформування законодавства про обрання суддів Конституційного Суду викликало серйозне обговорення в суспільстві, зокрема, щодо рекомендацій Венеційської Комісії. Україною враховано ряд поправок Венеційської Комісії, хоча й не повною мірою, але остаточний висновок був позитивним. Остаточним виконанням цього критерію буде власне початок конкурсної процедури та саме безпосередньо обрання суддів Конституційного Суду.

Щодо критеріїв проведення судово-правової реформи, то головними здобутками є початок роботи Вищої ради правосуддя і обрання членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Вища рада правосуддя почала свою роботу і прийнято ряд рішень щодо відставок суддів, включаючи суддів Верховного Суду. А обрання 16 членів ВККС, включно з головою та заступниками, дозволить найшвидшим часом вирішити проблему 2500 вакансій суддів України.

На сьогодні 5 інших завдань для України не отримали статусу виконаних, хоча необхідно зазначити, що це не означає відсутність прогресу в цих сферах. Велику увагу з боку Європейського Союзу привертають успіхи України в боротьбі з корупцією. На сьогодні необхідно зазначити, що в Україні створені і почали функціонувати всі головні антикорупційні органи, сформовано їхній керівний склад. Яскравим прикладом нетолерантного ставлення українського суспільства до корупції є безпрецедентний випадок з Головою Верховного Суду нашої держави, що демонструє готовність нашої правової системи протидіяти корупційним викликам.

Елементом виконання цього важливого завдання є затвердження Указом Президента України від 11.05.2023 року Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки. [2] Цим планом, зокрема, передбачено, що зміни в

системі органів правопорядку мають бути комплексними і стосуватися всіх аспектів їх функціонування: від підготовки та добору високопрофесійних співробітників на службу до забезпечення ефективності функціонування системи з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема, підзвітності та прозорості. Корупційні та інші ризики слід надалі мінімізувати, у тому числі шляхом посилення механізмів демократичного цивільного контролю за процесом прийняття рішень. Водночас загальна мета реформування органів правопорядку – удосконалити їхні ціннісні орієнтири, організаційну культуру, структуру управління, законодавче регулювання, зокрема з урахуванням потреб правозастосовної практики.

Як зазначається в документі, поточна ситуація потребує схвалення комплексного нормативно-правового акта, який закріплює концепцію проведення реформ у сфері діяльності органів правопорядку та прокуратури, що дадуть змогу вирішити низку проблемних питань, а саме: надмірну тривалість досудового розслідування внаслідок перенавантаження та подекуди неефективності органів досудового розслідування й прокуратури, нечіткість у розмежуванні компетенції та повноважень різних органів правопорядку, дублювання їхніх функцій, наявність корупційних ризиків у діяльності органів правопорядку та прокуратури, недосконалість механізмів призначення на посади й просування по службі, а також позитивно вплинуть на подальшу гармонізацію кримінального та кримінального процесуального законодавства України зі стандартами Європейського Союзу.

Проблемними залишаються завдання щодо комплексного прийняття законодавства в сфері відмивання коштів отриманих незаконним шляхом. В цій сфері вже прийнято ряд законів, зокрема, щодо визначення кінцевого бенефіціара та врегулювання трансферного ціноутворення, проте необхідно зробити ще багато.

Щодо прийняття антиолігархічного законодавства, то Україні рекомендують врахувати рекомендації Венеційської Комісії в цій сфері. Проблемним також видається вирішення завдання із прийняттям законодавства про національні меншини, щодо якого є негативні висновки європейських експертів.

Таким чином, звичайно, остаточний підсумок щодо стану виконання Україною зобов'язань для початку переговорів про вступ буде в кінці цього року, проте, враховуючи політичну волю держав-членів Європейського Союзу та прагнення України, перспективи видаються оптимістичними.

Список використаних джерел

1. European Council meeting (23 and 24 June 2022) - Conclusions
2. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки. Указ Президента України № 273/2023 від 11.05.2023 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023>

І.Л. Невзоров,
*кандидат юридичних наук,
професор кафедри теорії та
історії держави і права факультету № 1
(Харківський національний університет внутрішніх справ)*

А.Г. Байбак,
*кандидат юридичних наук,
викладачка кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
(Харківський національний університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ЮРИДИЧНА ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Під гарантіями прав і свобод людини та громадянина традиційно розуміють систему соціально-економічних, моральних, політичних, юридичних умов, засобів і способів, які забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [1, с. 219]. Своєю чергою, юридичні гарантії охоплюють усі правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод, поновлюються порушені права [2, с. 28-29].

В умовах сьогодення існують всі підстави вважати, що завдяки правовій визначеності людині гарантуються її права. Це проявляється у прозорості, передбачуваності правозастосування, очікуванні необхідних/бажаних правових результатів. Очікування правових результатів є запорукою, того що ці результати будуть досягнуті. Якщо ці результати будуть досягнуті, то людина буде переконана у тому, що норми права є стабільними, сталими, якісними.

Розглядаючи особливості гарантування прав людини, необхідно звернути увагу на особливості і сутність нормативних гарантій і виокремити значення правової визначеності у цій системі.

Важливу роль у функціонуванні норм права відіграє нормотворчість. Варто зазначити, що у юридичній науці висловлюються різноманітні погляди на систему принципів нормотворчості, серед яких розглядаються різні підходи вчених:

а) наукова обґрунтованість, демократизм, законність, гласність, професіоналізм, оперативність, диференціація нормотворчої компетенції [3, с. 35; 4, с. 187];

б) системність і узгодженість, наступність, професіоналізм, планування, своєчасність, використання правового досвіду, зв'язок із практикою, гуманізм, технічна досконалість [5, с. 83–86];

в) єдність інтересів людини та суспільства, поєднання динамізму і стабільності [6, с. 380–381].

У означеному контексті визначеність означає, що під час нормотворчості було дотримано певну юридичну процедуру, тобто пройдено на належному рівні всі її етапи.

Поряд з особливостями процедури нормотворчості, у сучасній правовій державі займає чільне місце і оприлюднення нормативно-правових актів, оскільки для чіткої і правильної реалізації норм права необхідною вимогою постає ознайомлення з нею. Так, ст. 57 Конституції України гарантує громадянам право знати свої права і обов'язки. Зокрема, закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, не є чинними [7, с. 24].

Отже, визначеність передбачає оприлюднення нормативно-правового акту, доведення до відомого адресату. Також визначеність забезпечує те, що не буде жодного не оприлюдненого нормативно-правового акту.

Наступний елемент визначеності як гарантії прав людини витікає з її властивостей: неможливість зворотної дії закону.

Звертаючись до вітчизняного правового досвіду, маємо зазначити, що вітчизняні законодавці дотримуються позиції заборони зворотної дії нормативно-правового акту в часі [8, с. 20-21].

На законодавчому рівні принцип «закон зворотної дії в часі не має» закріплений у ст. 58 Конституції України [9, с. 375]: «закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи» [10]. Невипадково Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення частини першої статті 58 Конституції України про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, стосується фізичних осіб і не поширюється на юридичних осіб. Але це не означає, що цей конституційний принцип не може поширюватись на закони та інші нормативно-правові акти, які пом'якшують або скасовують відповідальність юридичних осіб. Проте надання зворотної дії в часі таким нормативно-правовим актам може бути передбачено шляхом прямої вказівки про це в законі або іншому нормативно-правовому акті [11].

Закріплення названого принципу на конституційному рівні є гарантією стабільності суспільних відносин, у тому числі відносин між державою і громадянами, породжуючи у громадян впевненість у тому, що їхнє існуюче становище не буде погіршене прийняттям більш пізнього закону чи іншого нормативно-правового акта [12].

Розглянувши вказані акти, можна зауважити, що у них акцентується увага на декількох ключових складових зворотної дії нормативно-правового акта:

– зворотна дія має бути передбачена у самому акті (перехідних чи прикінцевих положеннях). Хоча правотворчі суб'єкти зазвичай зобов'язані дотримуватись наведених нижче конституційних положень;

– нормативно-правові акти, як правило, зворотної дії не мають;

– зворотна дія нормативно-правового акта допускається за умови відповідності конституційному принципу пом'якшення чи скасування відповідальності особи [13, с. 20].

Таким чином, у означеному випадку визначеність забезпечує ту обставину, що ретроактивна дія права не призведе до погіршення прав і свобод людини, чим саме чітко визначає і встановлює пріоритет прав людини.

Отже, правова визначеність як гарантія забезпечення прав людини проявляється у наступному:

визначеності як гарантії прав людини притаманні такі ознаки як стабільність та передбачуваність правозастосування, очікування правових результатів. Якщо ці результати будуть досягнуті, то людина буде переконана у тому, що норми права є стабільними, сталими, якісними;

визначеність висуває вимогу до чіткого дотримання юридичної процедури, тобто проходження на належному рівні всіх етапів процедури нормотворчості з урахуванням вимог (принципів) до створення нормативно-правового акту;

визначеність висуває вимогу до своєчасного оприлюднення нормативно-правових актів з метою чіткого і якісного їх виконання;

визначеність забезпечує ту обставину, що ретроактивна дія права не призведе до погіршення прав і свобод людини, чим саме чітко визначає і встановлює пріоритет прав людини.

Таким чином, наведені складові вказують на те, що правова визначеність має розглядатися як юридична гарантія забезпечення прав людини.

Список використаних джерел:

1. Мацькевич М. М. Поняття гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2014. № 3. С. 219–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

2. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика юридичних гарантій права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 29 (1). С. 27–32.

3. Дашковська О. Р. Принципи нормотворчої діяльності : загальна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35. Ч. II. Т. 1. С. 34–36.

4. Луць Л. А. Загальна теорія держави і права : навчально-методичний посібник (за кредитно-модульною системою). Київ : Атіка, 2007. 412 с.

5. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія права (зі схемами, кросвордами, тестами) : підручник. Київ : Кондор, 2002. 353 с.

6. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 583 с.

7. Легін Л. М. Оприлюднення нормативно-правових актів на прикладі концепцій Дж. Бентама та Дж. Марфі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2016. Вип. 37 (1). С. 23–26.

8. Кунцевич М. П., Юсан І. О. Принцип заборони зворотної дії закону в часі : порівняльно-правовий аналіз. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2015. № 2. С. 19–27.

9. Абрамович Р. Принцип незворотності дії закону в часі у судовій практиці судів загальної юрисдикції. *Публічне право*. 2012. № 3 (7). С. 375–382.

10. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) : Рішення Конституційного Суду України від 09.02.1999 р. № 1-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text>.

12. Дія нормативно-правового акта в часі : Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/35-diya-normatyvno-pravovogo-akta-v-chasi>.

13. Косович В. Напрямок дії нормативно-правових актів України у часі : теоретичні та практичні аспекти, необхідність вдосконалення. *Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична*. 2013. Вип. 58. С. 11–26

А.О. Нестеренко,
доктор філософії в галузі права
в.о. доцента кафедри права
факультету управління, економіки та права
(Львівський національний університет природокористування)

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЕВАКУАЦІЇ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ЗАКЛАДАХ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ ІЗ ЗОН БОЙОВИХ ДІЙ

Безпека дітей стала першочерговим завданням усіх без винятку державних інституцій з перших днів загарбницьких дій ворога (2014 року) та розгортання повномасштабної війни на території України з 24 лютого 2022 року. Особливо загострилися питання, що стосуються дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей, які перебували цілодобово у закладах інституційного догляду і виховання.

Переважає більшість закладів інституційного догляду та виховання дітей перебувають в галузевих системах трьох міністерств та підпорядкуванні відповідних структурних підрозділів обласних військових адміністрацій, а саме: Міністерства освіти і науки України (71%), Міністерства соціальної політики

України (19%), Міністерства охорони здоров'я України (5%) та 33 заклади (5%) є приватної форми власності.

Станом на початок війни, 24 лютого 2022 року, в Україні налічувалось 722 заклади інституційного догляду і виховання дітей комунальної та приватної форми власності, в яких виховувалось 104729 дітей, з них 7169 (6,8%) дітей мали статус дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, 15334 (14,6%) дитини з інвалідністю [1]:

Галузеве підпорядкування	Кількість інституційних закладів
МОН	515
МСП	137
МОЗ	37
Приватні	33
Всього	722

Окреслена проблематика має комплексний характер, оскільки виклики, що постають під час евакуації дітей, виникають не лише в соціально-психологічній площині, а, першочергово, на нашу думку – в правовій.

Так, в п.19 ст.8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» до заходів правового режиму воєнного стану віднесено проведення евакуації населення у разі виникнення або загрози виникнення надзвичайної ситуації, а також із зон збройних конфліктів (з районів можливих бойових дій) у безпечні райони [2].

Зважаючи на специфіку функціонування інституційних закладів догляду і виховання дітей (особливо зі східних і південних областей та північних прикордонних територій) розуміємо, що саме від оперативності прийняття рішень, вжиття заходів і документування всіх процесів евакуації залежала безпека дітей, їх адаптація до нових умов проживання (і на території України і за кордоном) надання необхідних їм послуг, призначення і виплати соціальної допомоги тощо.

Станом на лютий 2022 року загальний алгоритм евакуації дитячих будинків регулювався Постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 № 841 (зміни до якої було внесено в серпні 2022 року, тобто через 6 місяців після початку повномасштабної війни), в якій зазначено, що обов'язковій евакуації підлягає населення у разі виникнення низки загрози, в тому числі і збройних конфліктів (із районів можливих бойових дій у безпечні райони).

З метою захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, в умовах воєнного стану обласні військові адміністрації за погодженням з органами військового командування на відповідній території та Координаційним штабом з питань проведення обов'язкової евакуації населення в умовах воєнного стану можуть прийняти рішення про проведення обов'язкової

евакуації в примусовий спосіб дітей з їх батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками з окремого населеного пункту в місцевості, де ведуться бойові дії [3].

Обов'язкова евакуація в примусовий спосіб дітей здійснюється за супроводом одного з батьків, особи, яка їх замінює, або іншого законного представника.

В рішенні про обов'язкову евакуацію повинна міститися інформація про: строки проведення евакуації; збірні та приймальні пункти евакуації; державні органи з числа органів з евакуації, їх територіальні підрозділи, які залучаються до проведення евакуації; контактні дані уповноважених осіб приймальних пунктів евакуації.

Національне законодавство в умовах воєнного часу перебуває у стані динамічних змін. Так, лише 27 березня 2022 року було прийнято постанову № 385, якою затверджено порядок тимчасового переміщення (евакуації) та забезпечення умов для перебування на території України, де не ведуться бойові дії, або за межами України дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, в умовах воєнного стану.

На нашу думку ця постанова була прийнята із запізненням, адже евакуація таких закладів з дітьми відбувалася ще з 2014 року, і відсутність відповідного нормативно-правового акту не давала можливості оперативно реагувати та здійснювати необхідні заходи задля безпеки дітей.

Постанова № 385 втратила чинність, на підставі прийняття постанови КМУ № 546 від 01.06.2023 «Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення».

Що ж змінилося у правових механізмах тимчасового переміщення (евакуації) дітей з дитячих будинків?

По-перше – було затверджено порядок евакуації, розміщення, належного догляду, виховання, а також повернення за місцем постійного проживання, а в разі виїзду за кордон – в Україну дітей, які цілодобово перебувають у закладах різних типів;

По-друге – зобов'язано обласні, Київську міську військову адміністрацію вжити заходів для тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб відповідно до порядку, а також спільно з Національною соціальною сервісною службою, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти і науки, Міністерством оборони, Міністерством молоді та спорту, Міністерством культури та інформаційної політики визначити організації, заклади і установи, у яких можуть бути тимчасово розміщені діти;

По-третє – фінансування витрат, пов'язаних з тимчасовим переміщенням (евакуацією) та поверненням дітей та осіб на цілодобовому перебуванні, покладено на засновників закладів, а також воно може здійснюватися з інших джерел, не заборонених законодавством.

По-четверте – визначено територіальність евакуації дітей, а саме: під час воєнного стану в обов'язковому порядку здійснюється евакуація дітей та осіб, які цілодобово перебувають у закладах, розташованих на відстані менш як за 2 кілометри від підприємств критичної інфраструктури, та/або менш як за 100 кілометрів від лінії бойового зіткнення чи адміністративної межі з тимчасово окупованою територією України, або менш як за 50 кілометрів від державного кордону України з Російською Федерацією, Республікою Білорусь.

По-п'яте – встановлено, що на час воєнного стану такі заклади, за умови наявності захисних споруд цивільного захисту, споруд подвійного призначення, придатних для укриття дітей та осіб, можуть провадити діяльність, пов'язану з наданням освітніх, соціальних, медичних, реабілітаційних та інших послуг без зарахування дітей та осіб на цілодобове перебування [4].

Проаналізувавши постанову № 546, зазначимо, що деякі компоненти потребують системного дослідження та вдосконалення. Зокрема в частині фінансування витрат, пов'язаних з тимчасовим переміщенням (евакуацією), утриманням та поверненням дітей та осіб, де зазначено, що вони здійснюються за рахунок засновників закладів, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

Оскільки відсутність прямого бюджетного фінансування заходів евакуації може привести до невиконання рішень через відсутність коштів в установах, які мають самі фінансувати переміщення дітей та інших осіб, таким чином, загрожувати життю і безпеці дітей, вважаємо за необхідне передбачити державне фінансування на евакуацію, утримання та повернення дітей та інших осіб.

Підсумовуючи зазначимо, що війна вплинула на усі сфери життєдіяльності і безпеку кожного громадянина нашої країни, а особливо на ту категорію населення, яка потребує виняткового захисту – діти, які перебувають у закладах інституційного догляду та виховання. Саме цей фактор спонукає до пошуку дієвих безпекових рішень у спільнодії суб'єктів реагування в системі захисту прав дитини.

Список використаних джерел

1. Аналітичний звіт підготовлений експертами Партнерства «Кожній дитині» на виконання завдань проєкту «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни» представництва Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://www.unicef.org/ukraine/media/26731/file/UNICEF_CiAC-monitoring%20report.pdf.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

3. Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 № 841. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#top>.

4. Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення: постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 № 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2023-%D0%BF#Text>.

О. Б. Онишко,
*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії права, конституційного
та приватного права Факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі: Конвенція або ЄКПЛ) була прийнята 4 листопада 1950 року як інструмент захисту громадянських і політичних прав у міжнародній системі захисту прав людини. Проте за останні 20 років спостерігається збільшення порушень соціальних справ громадян, які підлягають розгляду Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) у рамках розгляду індивідуальних скарг щодо порушень державами-учасницями Конвенція про права, що в ній містяться. Значна частина цих питань, які мають принципове значення, особливо для питання трудового права, відбулася в останнє десятиліття, коли внаслідок глобалізації, економічної кризи 2008 р., європейської інтеграції та збільшення міжнародної торгівлі баланс між соціально-економічними свободами, особливо свободою поведінки, порушувалася економічна діяльність, і основні соціальні права особи.

У європейській системі захисту прав людини питання захисту соціальних прав не врегульовано окремо чи комплексно. Його формальна нормативна основа походить із загальної системи конфіденційності, заснованої на співіснуючих національних, наднаціональних та міжнародних стандартах.

Розглядаючи можливість захисту соціальних прав працівників, здебільшого, бачимо тенденцію їх захисту на підставі застосування дискримінаційних дій з боку держави чи працедавця (ст. 14 ЄКПЛ) в сукупності з іншими статтями, що стосується порушення права на приватне та сімейне життя (ст. 8 ЄКПЛ), свобода вираження поглядів (ст. 10 ЄКПЛ), свобода думки, совісті, релігії (ст. 9 ЄКПЛ), тощо. Також багато справ стосуються порушень як соціальних так і економічних прав у сукупності, що підпадає під норми Першого протоколу ЄКПЛ [1, 2].

Так, у справі «Ломбарді Вілалурі проти Італії» від 20.10.2009 мова йшла про відмову взяти на роботу до релігійної школи вчителя з поглядами, які суперечили католицькій доктрині. Заявник стверджував, що при прийнятті керівництвом рішення про відмову до уваги не бралися результати пройденої

ним співбесіди, практичний досвід викладання та інші професійні якості у порівнянні з іншими кандидатами. Суд прийняв рішення на користь заявника і зазначив, що мало місце порушення ст. 10 (свобода вираження поглядів) Конвенції. Він заявив, що інтерес університету у забезпеченні освіти на основі католицької доктрини не може поширюватися на порушення суті процесуальних гарантій, якими користується заявник відповідно до ст. 10. У зв'язку з вищезазначеним, з огляду на конкретні обставини справи, втручання у право заявника на свободу висловлення думки не було «необхідним у демократичному суспільстві». З тих самих причин Суд постановив, що заявник не мав реального доступу до суду та встановив порушення ст. 6 § 1 (право на справедливий суд) Конвенції [3].

Справа «Да Сілва Карвалхо Ріхо проти Португалії» від 01.09.2015 стосувалася зменшення пенсійних виплат після вжиття Португалією заходів жорсткої економії, зокрема надзвичайного податку на солідарність (далі – CES). Заявниця, пенсіонерка, пенсія якій нараховувався від державного пенсійного фонду, стверджувала, що ці заходи порушили її право на захист права власності. Суд визнав заяву неприйнятною, оскільки вона була явно необґрунтованою. Особливістю справи було те, що держава застосувала заходи жорсткої економії після початку економічної кризи 2008 р., враховуючи загальні суспільні інтереси Португалії, а також тимчасовий та обмежений характер вжитих заходів щодо пенсій не лише заявниці, а й численної кількості інших пенсіонерів. Відповідно, Суд дійшов висновку, що зниження пенсії було пропорційним обмеженням права заявника на захист власності з метою досягнення середньострокового відновлення економіки в країні [4].

У справі «Барбулеску проти Румунії» від 05.09.2017 моніторинг листування співробітника електронною поштою був порушенням його права на повагу до приватного життя та листування, встановив Європейський суд з прав людини. Справа стосувалася звільнення заявника з роботи на приватному підприємстві після перевірки приватної електронної кореспонденції та ознайомлення з її змістом роботодавцем. Йшлося про використання Інтернету на роботі в неробочих цілях у робочий час. Заявник стверджував, що рішення роботодавця припинити співпрацю з ним було наслідком попереднього порушення його права на повагу до його приватного життя.

Зокрема, національні суди не встановили, чи був пан Барбулеску раніше поінформований роботодавцем про можливість контролю за його кореспонденцією. Суди також не врахували той факт, що заявник не був поінформований ні про характер, ні про обсяг моніторингу, ні про ступінь втручання в його приватне життя та листування. Крім того, національні суди не встановили, по-перше, жодних конкретних причин, які б виправдовували використання моніторингу; по-друге, чи міг роботодавець використовувати менш нав'язливі засоби щодо приватного життя та листування заявника; по-третє, чи міг бути доступ до його кореспонденції без його відома. Таким чином, Рішенням Великої палати 11 голосами проти 6, Суд визнав порушення статті 8

(право на повагу до приватного, сімейного життя, житла та кореспонденції) Конвенції [5].

У справі «Райніс і Гаспарявічус проти Литви» заявники скаржилися на втрату їх роботи у сфері адвокатської діяльності, а також заборону згідно зі статтею 2 Закону про оцінку діяльності Комітету державної безпеки СРСР (НКВС, НКГБ, МГБ, КДБ) та нинішня діяльність постійних працівників Організації («Закон») щодо їх працевлаштування в різних сферах приватного сектора до 2009 року. Такі норми національного законодавства, на думку заявників, порушували ст. 8 Конвенції, взяту окремо та в поєднанні зі статтею 14 (дискримінація). Основний аргумент Уряду полягав у тому, що застосування Закону було добре збалансованим з огляду на законний інтерес для захисту національної безпеки держави, оскільки оспорювані обмеження щодо зайнятості накладалися на заявників через відсутність їх лояльності до держави. Запізнілий характер норм національного законодавства, який накладає на заявників оспорювані обмеження щодо зайнятості через десять років після відновлення незалежності Литви та припинення роботи заявників у КДБ, є вагомим аргументом, що норми національного законодавства по відношенню до заявників були дискримінаційним заходом. Таким чином, суд визнав порушення ст. 14, але не визнав порушення ст. 8, оскільки не мало місця втручання держави у сферу приватного життя заявників [6].

Справа «Брінкат та інші проти Мальти» від 24.07.2014 стосувалася працівників на верфі, які з 1950-х до початку 2000-х років зазнавали впливу азбесту, і, таким чином, страждали на пов'язані з цим захворювання. Заявники скаржилися на те, що їх і їхніх померлих родичів уряд не зміг захистити від фатальних наслідків впливу азбесту. Суд встановив, що мало місце порушення ст. 2 (право на життя) Конвенції щодо заявників, родич яких помер, та порушення ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Конвенції щодо інших заявників. У ньому, зокрема, зазначалося, що розлади здоров'я та смерть сталися внаслідок ризиків, пов'язаний з роботою з азбестом, і уряд Мальти не зміг виконати свої позитивні конвенційні зобов'язання, прийняти або вжити інших практичних заходів для забезпечення належного захисту та інформування заявників про ризики для їхнього здоров'я та життя. Насправді, до початку 1970-х років уряд Мальти знав або повинен був знати, що працівники верфі можуть постраждати від наслідків впливу азбесту, але він не зробив жодних позитивних кроків для подолання цього ризику до 2003 року [7].

У справі «Косек проти Німеччини» від 28.08.1986 заявник оскаржував рішення національних судів, де йому було відмовлено у отриманні посади викладача університету з причин його політичної діяльності та політичних переконань (порушення ст. 10 Конвенції). Суд не підтримав заяву, оскільки за наданими доказами на рівні національного права, заявник проходив співбесіду, надавав документи, де вказувався його практичний досвід і не пройшов за конкурсом. Таким чином, порушення соціальних прав в контексті ст. 10 не мало місця [8].

Першочергово, національні органи влади повинні оцінити ступінь суспільного занепокоєння щодо ефективності захисту суспільних прав. Ураховуючи й інші сфери правового регулювання, на які поширюються гарантії Конвенції, державні органи влади користуються широкою свободою розсуду. Наприклад, така свобода розсуду, якою наділений законодавчий орган для реалізації соціальної та економічної політики, матиме широкі межі, а отже, Суд поважатиме рішення законодавчого органу щодо визначення поняття «суспільний інтерес», якщо це рішення не є явно необгрунтованим (*Belane Nagy v. Hungary* [ВП], § 113). Крім того, поняття «суспільний інтерес» є неодмінно широким за змістом (*Vistins and Perepjolkins v. Latvia* [ВП], § 106; *R.Sz. v. Hungary*, § 44; *Grudic v. Serbia*, § 75). Суд зазвичай враховує аргументи Договірних Держав про те, що втручання було здійснено в інтересах суспільства, а інтенсивність проведення перевірки щодо втручання є низькою. Отже, докази заявника про те, що такий показник в дійсності відображав зовсім іншу мету, ніж та, на яку посилалася держава-відповідач в контексті даної справи перед Судом, рідко має серйозні перспективи успіху. У будь-якому випадку для Суду достатньо, щоб втручання слугувало саме суспільним інтересам, навіть якщо воно відрізняється від того, на що прямо посилався Уряд у судовому провадженні. У деяких випадках Суд навіть визначив мету з власної ініціативи (*Ambruosi v. Italy*, § 28; *Marija Bozic v. Croatia*, § 58) [9].

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що з огляду на проаналізовані вище рішення ЄСПЛ, позитивні вимоги, що висувуються до держав-учасниць Конвенції з прав людини та основоположних свобод Європейським судом з прав людини щодо реалізації соціальних прав громадян, фактично незначні. Суд вимагає від держав забезпечення вищих соціальних стандартів на національному рівні. Враховуються лише вагомі обставини, які застосовують держави у випадку зменшення соціальних стандартів та пільг, так як вони мають бути спричинені реальною вимушеною необхідністю та враховувати інтереси суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97>
2. Протокол до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом № 11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
3. Ломбарди Валлаури против Італії [*Lombardi Vallauri v. Italy*] (№ 39128/05). Постановление от 20 октября 2009 г. [вынесено II Секцией]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf>
4. Prawa związane z pracą. Dostęp do pracy. European Court of Human Rights. Maj 2018 r. URL: <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/>
5. Prawo do prywatności również w miejscu pracy - wyrok ETPCz 5 września 2017 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka – Wielka Izba – wydał wyrok

w sprawie Bărbulescu przeciwko Rumunii (61496/08). URL: <https://www.rp.pl/prawo-w-firmie/art>

6. Rainys and Gasparavičius v. Lithuania. European Court of Human Rights (2005). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng>

7. Брінкат і інші проти Мальти (2014). URL: <https://unba.org.ua/publications/1262-praktika-espl-faktichni-dani-zdorov-ya>

8. Жеплінський А. Свобода висловлювання і захист інформації, що загрожує національній безпеці і правопорядку, у рішенні органів Конвенції про захист прав людини та основних свобод. 04.09.2000. *Харківська правозахисна група. Інформаційний портал «Права людини в Україні»*. URL: <https://khp.org/968017272>

9. Посібник за статтею 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Захист власності. / пер. з англ. О.М. Дроздова та ін.; перше вид. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/>

Я.П. Павлович-Сенета,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У сучасній демократичній, соціальній і правовій державі адміністративне право має орієнтуватися на забезпечення потреб приватної особи у її відносинах із публічною владою. Нормативним підґрунтям такого підходу виступає Конституція України, де встановлено, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, порядок реалізації якого і має встановлюватись нормами адміністративного права [1]. Не можна не згадати у даному контексті й про те, що суб'єкти публічної влади на виконання своїх повноважень діють у межах та спосіб визначених Конституцією та законами України, зміст яких, насамперед, складають норми адміністративного права.

Органи державної (здебільшого виконавчої) влади та органи місцевого самоврядування є ключовими суб'єктами адміністративного права. Інститут суб'єктів адміністративного права, своєю чергою, є одним із фундаментальних елементів у механізмі правового регулювання адміністративного права. Воєнний час зумовлює потребу дослідження правового статусу як владних суб'єктів адміністративного права так і приватних суб'єктів адміністративного права, адже обсяг їх прав, свобод та обов'язків значно змінився.

Введення в Україні воєнного стану змінило функціонування та розвиток суспільних відносин в усіх сферах суспільного життя. Особливу відповідальність за таких умов було покладено на органи державної влади та місцевого самоврядування. Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2], органи державної влади та місцевого самоврядування і далі здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України. Військове командування разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування має забезпечити передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи й повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави. Отже, в умовах воєнного стану особлива роль відводиться органам публічної влади, що покликані забезпечити реалізацію прав та свобод приватних суб'єктів у цих надзвичайних обставинах, які сформувалися в нашій державі задля безпеки і миру.

Воєнний стан вплинув на адміністративно-правовий статус не тільки представників влади, а й приватних суб'єктів адміністративного права. В надзвичайних умовах, пов'язаних із військовою агресією та окупацією частини території України, опинилися і фізичні та юридичні особи приватного права, які є суб'єктами адміністративного права. Тисячі громадян України постраждали внаслідок агресії Російської Федерації: втратили рідних і близьких, зазнали фізичного чи психологічного насильства, залишилися без житла, були позбавлені майна, а також можливостей отримувати соціальний захист, працювати, навчатися, тощо. Те саме можна сказати про іноземців та осіб без громадянства, що проживали в Україні, на момент початку бойових дій.

Можна стверджувати, що воєнний стан в Україні зумовив покладення на органи публічної влади додаткових обов'язків, пов'язаних із вирішенням проблем, що виникають в часі воєнного часу. Що стосується приватних осіб, то вони отримали від держави, в особі її представників влади додаткові гарантії, пов'язані з реалізацією їхніх прав та свобод за даних надзвичайних обставин.

Суб'єктом адміністративного права є носій прав і обов'язків у сфері публічного адміністрування, що визначені адміністративно-правовими нормами, що здатен надати права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати.

Як, зазначає Р.С. Мельник, суб'єкти адміністративного права – це учасники адміністративно-правових відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами [3, с. 187].

У науковій літературі систему суб'єктів адміністративного права поділяють на дві основні групи – суб'єкти публічної адміністрації та приватні особи.

Суб'єкти публічної адміністрації (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інші державні органи, суб'єкти делегованих повноважень) – це група суб'єктів адміністративного права, що наділені

державно владними повноваженнями для виконання законів та інших нормативно-правових актів та діють у публічних інтересах.

Приватні особи (громадяни, іноземці, особи без громадянства, юридичні особи приватного права), як суб'єкти адміністративного права, державно-владними повноваженнями, як правило, не наділені (окрім випадків реалізації делегованих повноважень) та реалізують у адміністративно-правових відносинах власні права та обов'язки [3, с. 189].

До найбільш суттєвих ознак суб'єктів публічного адміністрування слід віднести такі:

- кожен із суб'єктів є відокремленою частиною єдиної функціональної системи суб'єктів публічного адміністрування;

- вони мають свій відповідний правовий статус, який визначається законами або підзаконними нормативними актами;

- усі суб'єкти публічного адміністрування реалізують не приватний, а публічний інтерес, незважаючи на те, що окремі з них можуть бути навіть суб'єктами приватного права;

- для здійснення публічного адміністрування суб'єкти наділені повноваженнями з прийняття публічних владних рішень;

- вони орієнтовані на діяльність на основі та для публічного виконання закону [3, с. 200].

Надзвичайні ситуації воєнного, соціально-політичного, техногенного та природного, санітарно-епідеміологічного характеру, впливаючи на суспільство, створюють особливі умови для діяльності органів публічної адміністрації (виконавчої влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, військових формувань тощо). Ускладнюючи процес управління, ці умови вимагають спеціального правового, організаційного й матеріально-технічного забезпечення, потребують створення нових нехарактерних для звичайної повсякденної діяльності управлінських структур. Зокрема, згідно ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації [2]. Відповідно до статті 8 цього Закону, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану.

Приватним особам в адміністративному праві відведено провідну роль, адже у їхніх інтересах функціонує інша група суб'єктів адміністративного права – публічна адміністрація.

Приватна особа – це особа, що діє від себе особисто, неофіційно. Вагомим правом приватної особи є правоможності володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю – приватною – як формою привласнення, коли засоби виробництва й продукти праці належать окремим особам [4, с. 219].

Для адміністративного права характерна значна кількість приватних суб'єктів з різними повноваженнями, статусом, структурою і правовими ознаками. Серед суб'єктів адміністративного права приватних осіб, які є учасниками адміністративних правовідносин і правовий статус яких характеризується відсутністю владних повноважень у сфері публічного управління, слід виділити: фізичних осіб; громадян України, іноземців, осіб без громадянства; фізичних осіб-підприємців; юридичних осіб приватної форми власності (підприємства, установи, господарські товариства); громадські об'єднання; професійні спілки; політичні партії; органи самоорганізації населення; релігійні організації.

Повертаючись до класифікації суб'єктів адміністративного права варто звернути увагу на підхід запропонований професором П.В. Діхтієвським. Вчений пропонує класифікувати усіх суб'єктів адміністративного права, на такі групи:

- фізичні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства;
- юридичні особи – органи виконавчої влади, будь-які інші державні органи, органи місцевого самоврядування;
- інші юридичні особи публічного права (підприємства, установи, фонди тощо);
- громадські об'єднання;
- колективні суб'єкти (утворення), які не мають ознак юридичної особи, але нормами адміністративного права тією чи іншою мірою наділені певними правами та обов'язками: структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ та організацій, деякі інші громадські утворення (наприклад, загальні збори громадян за місцем утворення) [5, с. 127].

Виходячи з цього усіх суб'єктів адміністративного права, загалом, можна поділити на два види суб'єктів адміністративного права:

- індивідуальні суб'єкти – фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства), які складають значну групу суб'єктів адміністративного права;
- колективні суб'єкти – юридичні особи (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування; підприємства, установи, організації незалежно від форм власності; громадські об'єднання, релігійні організації тощо) та суб'єкти (утворення), які не мають ознак юридичної особи, але нормами адміністративного права тією чи іншою мірою наділені правами й обов'язками (структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ, організацій, деякі інші громадські утворення).

Запровадження надзвичайних адміністративно-правових режимів завжди спричиняє виникнення певних адміністративно-правових наслідків. Це зокрема, зміна компетенції органів державної влади та органів місцевого самоврядування,

створення тимчасових органів управління, зміна правового статусу фізичних (обмеження прав і свобод) і юридичних осіб тощо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / За заг. редакцією Р.С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 312 с.
4. Загальне адміністративне право: підручник / І. С. Гриценко, Р. С. Мельник, А. А. Пухтецька та ін.; за заг. ред. І. С. Гриценка. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 495 с.
5. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 609 с.

Я.П. Павлович-Сенета,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Н.Я. Лепіш,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕЛЕМЕНТИ НАДЗВИЧАЙНИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ В УКРАЇНІ

Надзвичайний адміністративно-правовий режим – це заснований на нормах адміністративного права особливий порядок функціонування його суб'єктів, спрямований на подолання або запобігання негативних явищ у відповідній сфері публічного управління [1, с. 89].

Чинне українське законодавство передбачає такі види надзвичайних адміністративно-правових режимів: воєнний стан, надзвичайний стан, надзвичайна екологічна ситуація, режим антитерористичної операції. Правове регулювання зазначених адміністративно-правових режимів становлять Конституція України [2], закони України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» [3], «Про правовий режим воєнного стану», [4] «Про правовий режим надзвичайного стану», [5] «Про тимчасові заходи на період проведення

антитерористичної операції» [6] та низка підзаконних нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію названих законів.

Розглядаючи організаційно-правове забезпечення надзвичайних адміністративно-правових режимів, можна зробити висновок, що для всіх них характерні однакові елементи.

1. *Мета встановлення* відповідного адміністративно-правового режиму. Єдиною метою для всіх таких режимів є забезпечення загальної безпеки у державі. Для режиму воєнного стану – це створення умов для здійснення органами публічного управління наданих їм повноважень у випадку збройної агресії або загрози нападу, небезпеки державній незалежності України [4]. Для надзвичайного стану – якнайшвидша ліквідація особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізація обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, та ін. [5].

2. *Імперативний метод* правового регулювання адміністративно-правових режимів. Надзвичайні адміністративно-правові режими встановлюються в імперативному порядку, а їх норми є обов'язкові до виконання. Ні громадяни, ні органи публічної адміністрації не можуть вибрати користуватися їм режимними правилами чи ні, якщо держава встановила певний адміністративно-правовий режим усі зобов'язані виконувати його норми. Так, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року [7]. Зазначеним указом в імперативному порядку запроваджено воєнний стан, що зумовлює виникнення, зміну чи припинення відповідних адміністративно-правових відносин, пов'язаних із застосуванням заходів воєнного стану (наприклад, мобілізація, заборона виїзду закордон чоловіків призовного віку, створення і функціонування військових адміністрацій, тощо).

3. Основою будь-якого адміністративно-правового режиму, є встановлена у законодавчому порядку *сукупність правил поведінки* громадян, юридичних осіб, державних органів та їх посадових осіб і порядок реалізації ними своїх прав у певних ситуаціях (умовах), тобто, так би мовити, «режимні» правила. Чітка правова регламентація порядку соціальної діяльності в режимних сферах є важливою гарантією законності при запровадженні того чи іншого адміністративно-правового режиму.

Зокрема, статтею 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану» визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів

правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7].

Більшість адміністративно-правових режимів встановлюють обмеження прав та свобод людини. Разом з тим, права людини і громадянина в Україні можуть обмежувати тільки у випадках, прямо передбачених Конституцією і з метою:

- врятування життя людей та майна;
- запобігання злочинів чи його припинення;
- забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, економічного добробуту;
- забезпечення охорони здоров'я і моральності населення, захисту репутації або прав і свобод інших людей;
- запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно.

Серед заходів, що можуть запроваджуватися в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів варто назвати такі як: евакуація населення; комендантська година; трудова повинність; квартирна повинність; заборона масових заходів; заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на відповідній території; заборона на торгівлю алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі; заборона на торгівлю зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами; нормоване забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами; примусове відчуження майна, в тому числі того, що перебуває у приватній або комунальній власності, тощо [4; 5].

4. *Спеціальні державні органи*, на які покладено завдання щодо забезпечення дії адміністративно-правового режиму. Наприклад, згідно ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації [4].

Відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану [4].

Відповідно до статті 14 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», здійснення заходів по впровадженню і забезпеченню дії надзвичайного стану, покладається згідно з Указом Президента України на органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування та відповідні військові командування [5].

5. *Відповідальність* за порушення «режимних» норм. Залежно від характеру і ступеня суспільної небезпеки цих порушень відповідальність за них передбачається у кримінальному, адміністративному чи дисциплінарному порядку.

Зокрема, стаття 25 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює, що особи, винні в порушенні вимог або невиконанні заходів правового режиму воєнного стану, притягаються до відповідальності згідно із Законом [4]. Аналогічне положення міститься у ст. 29 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану». У даному випадку законодавець не конкретизує, хто може бути суб'єктом відповідальності, і відтак підкреслює, що режимні норми однаковою мірою обов'язкові і для осіб, покликаних стежити за їх додержанням.

У КУпАП вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин є обставиною, що обтяжує адміністративну відповідальність [8]. Одночасно слід зауважити, що перевищення особами, які беруть участь у підтриманні режиму надзвичайного стану, своїх повноважень, так само як і неправомірне застосування сили при виконанні обов'язків з охорони громадського порядку, тягнуть за собою відповідальність згідно з законом [5]. Однією з гарантій законності притягнення до юридичної відповідальності в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів є те, що правосуддя на території, де введено надзвичайний стан або воєнний стан, здійснюється лише судами, створеними відповідно до Конституції України, а введення будь-яких скорочених або прискорених форм судочинства забороняється [4; 5].

6. Особливі адміністративно-правові засоби встановлення прав та обов'язків учасників адміністративно-правових відносин, способів юридичного впливу, захисту прав тощо.

Надзвичайні адміністративно-правові режими, як система спеціальних правових норм виникають тільки на основі видання адміністративних актів правозастосовного характеру. Серед правових актів, що регулюють введення та функціонування адміністративно-правових режимів, виділяють правовстановлюючі, які містять первинні «режимні» норми, та правозастосовні акти.

Наприклад, на підставі ст. 106 Конституції та Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану в Україні» Президент України приймає рішення про введення режиму надзвичайного стану, в якому встановлюються певні правила, а місцевий орган виконавчої влади (обласна державна адміністрація), керуючись цим актом, встановлює комендантську годину [5].

Згідно статті 2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, згаданий Закон України та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України [4].

Крім того, кожен із названих законів опирається на низку підзаконних нормативно-правових актів, що забезпечують механізм реалізації його положень. Так, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» прийнято такі підзаконні акти правозастосовного характеру, як «Порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 р. № 753, «Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану» затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456, «Порядок встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан» затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1450 та інші.

7. *Особливий порядок обігу публічної інформації* в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів. Адже поширення інформації в надзвичайних умовах (війни, терористичних атак, масових безпорядків, стихійних лих), з одного боку має задовольняти запити суспільства, а з іншого – відповідати інтересам забезпечення безпеки та оборони країни.

Зокрема, у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб *не поширюються* вимоги пункту 3 частини першої (у частині оприлюднення проектів актів), частини четвертої статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [4].

Крім того, законодавство дозволяє тимчасово обмежувати окремі інформаційні права людини (наприклад, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України) чи права на свободу думки та слова (ст. 34 Конституції України)) [4].

8. Важливим елементом адміністративно-правового режиму є *визначення просторово-часових рамок* дії адміністративно-правового режиму, тобто тієї території, на якій буде введено режим, і того терміну, протягом якого він діятиме. Наприклад, Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» встановлено, що надзвичайний стан в Україні може бути введено на строк не більш як 30 діб і не більш як 60 діб в окремих її місцевостях (ст. 7) [5]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює у статті 5, що воєнний стан може бути введено в усій Україні або в окремих її місцевостях [4].

Отже, запровадження надзвичайних адміністративно-правових режимів пов'язане з необхідністю здійснення специфічної діяльності, що спрямована, передусім, на ліквідацію обставин, об'єктивно небезпечних для суспільства та держави. Запровадження надзвичайних адміністративно-правових режимів завжди спричиняє виникнення певних адміністративно-правових наслідків. Це зокрема, зміна компетенції органів державної влади та органів місцевого самоврядування, створення тимчасових органів управління, зміна правового статусу фізичних (обмеження прав і свобод) і юридичних осіб тощо.

Список використаних джерел:

1. Кузніченко С. О. Воєнний стан: закордонний досвід та українська модель (досвід комплексного дослідження): монографія. Одеса: Гельветика, 2019. 244 с.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000 № 1908-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1908-14>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
5. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-14. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>
6. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 02.09.2014 № 1669-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1669-18>
7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. Голос України від 24.02.2022. № 37.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

Я.П. Павлович-Сенета,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
В. Цибульська,
здобувач вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ

Серед підлітків поширеною є думка, що до настання повноліття за їх правопорушення відповідають батьки. Проте, це твердження є помилковим. Законодавством передбачено конкретні випадки, коли адміністративна відповідальність неповнолітніх починається з 16 років. Багато неповнолітніх, вчиняючи правопорушення або злочини, не усвідомлюють, що вони вже повною мірою підлягають відповідальності за вчинені суспільно-небезпечні діяння, а якщо й розуміють це – то помилково вважають, що можуть уникнути покарання.

На думку науковців, причинами неправомірної поведінки неповнолітніх найчастіше є неналежний догляд батьків або їхня відсутність. Загальне зниження рівня життя, неблагополуччя сімей, відсутність нормальних побутових умов, зниження якості та популярності освіти, призводить до вчинення деліктів

особами, що не досягли повноліття. Крім того, негативно впливає на неповнолітніх телебачення, що пропагує насильство і життя заради власного задоволення. Психологи стверджують, що психіка дітей зазнала за останнє десятиріччя незворотних змін: вони нічого не бояться, нічого не цінують, ні в що не вірять [1, с. 156].

Адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності фізичних і юридичних осіб, яка полягає в застосуванні уповноваженими державою – публічними органами (їх посадовими особами) певного виду адміністративного примусу – адміністративного стягнення (адміністративної санкції) [2, с. 289].

Основними ознаками адміністративної відповідальності є наступні:

1. адміністративна відповідальність є засобом охорони встановленого державою правопорядку;

2. адміністративна відповідальність є нормативно визначена і полягає у застосуванні (реалізації) санкцій правових норм;

3. адміністративна відповідальність є наслідком винного антигромадського діяння;

4. адміністративна відповідальність супроводжується державним і громадським осудом правопорушника і вчиненого ним діяння;

5. адміністративна відповідальність пов'язана з примусом, з негативними для правопорушника наслідками (морального або матеріального характеру), яких він має зазнати;

6. адміністративна відповідальність реалізується у відповідних процесуальних формах [3, с. 151].

Підставою адміністративної відповідальності є адміністративне правопорушення (проступок). До винних у вчиненні правопорушення застосовуються адміністративні стягнення, передбачені ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП). Серед суб'єктів адміністративної відповідальності вирізняються, так звані, спеціальні суб'єкти, що несуть адміністративну відповідальність не на загальних підставах. До них належать: неповнолітні, іноземні громадяни, військовослужбовці, посадові особи, народні депутати, батьки або особи, що їх замінюють, тощо. Якщо адміністративне правопорушення вчинене неповнолітнім у віці з 16 до 18 років, то до нього застосовуються заходи впливу передбачені ст. 24-1 КУпАП [4].

Неповнолітньою вважається дитина у віці до вісімнадцяти років. Неповнолітні, які не досягли встановленого в законі віку (14 років згідно з Кримінальним кодексом України та 16 років згідно з КУпАП) є малолітніми і юридичній відповідальності, у тому числі адміністративній, не підлягають, оскільки визнаються нездатними усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. До того ж адміністративна відповідальність неповнолітнього може настати тільки тоді, коли 16 років йому виповнилось на момент вчинення протиправного

діяння, а не до вирішення питання про притягнення його до адміністративної відповідальності [3, с. 152].

Отже, згідно з ст. 13 КпАП України до осіб віком 16-18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються відповідні заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУпАП, а саме:

- зобов'язання публічно або в іншій формі вибачитись перед потерпілим;
- попередження;
- догана або сувородогана;
- передання неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, або під нагляд педагогічному чи трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання [4].

Заходи впливу до неповнолітніх мають виховний характер і можуть бути застосовані до осіб, які вчинили адміністративний проступок у віці 16-18 років, якщо орган адміністративної юрисдикції дійде висновку, що виправлення правопорушника можливе без застосування до нього суворішого адміністративного стягнення. У сукупності ці заходи утворюють систему, що складена з урахуванням збільшення тяжкості примусових заходів – від менш суворих до суворіших [3, с. 153].

Варто зазначити, що вчинення адміністративного проступку неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує відповідальність. Пояснюється це тим, що неповнолітні загалом не мають стійкої психіки, достатнього життєвого досвіду, навичок правочинної поведінки, не завжди усвідомлюють шкоду від заподіяного, легко піддаються впливу інших осіб, особливо старших за віком, що часто стають організаторами або підбурювачами правопорушень, ураховується також, що неповнолітні легко піддаються виховному впливу і можуть виправитись без застосування до них жорстких заходів адміністративного стягнення [7, с.135].

У разі вчинення особами віком 16-18 років окремих адміністративних правопорушень, таких як: незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин, дрібному викраденні чужого майна, не виконання водіями вимог про зупинку, тощо, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. З урахуванням характеру вчиненого правопорушення до них можуть бути застосовані адміністративні стягнення визначені у ст. 24 КУпАП [4].

Згідно ст. 40 КУпАП, якщо у результаті вчинення неповнолітнім (у віці від 16 років) адміністративного правопорушення заподіяно майнову шкоду громадянину, підприємству, установі або організації у розмірі не більше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян, то орган, що розглядає справу про адміністративне правопорушення має право покласти на неповнолітнього відшкодування заподіяної шкоди або зобов'язати своєю працею усунути її за умови, якщо неповнолітній має самостійний заробіток. В інших випадках питання про відшкодування майнової шкоди неповнолітнім,

заподіяної адміністративним правопорушенням, вирішується в порядку цивільного судочинства [4].

Підсумовуючи вище сказане, ми розуміємо, що адміністративна відповідальність це один з інститутів адміністративного права, який є формою забезпечення одного із заходів адміністративного примусу (стягнення), різновидом юридичної (правової) відповідальності, ефективним засобом запобігання правопорушенням та забезпечення правопорядку. З огляду на теперішній час, неповнолітні як суб'єкти відповідальності повинні, з одного боку, знати і розуміти, що вони, як і всі громадяни, зобов'язані дотримуватись встановлених правил поведінки, поважати закони, тому що в разі їх порушення будуть відповідати згідно із законом. А з іншого боку, застосування адміністративного впливу до неповнолітніх повинно здійснюватись на засадах неухильного дотримання процесуальних норм, гуманного ставлення до їх духовного стану, забезпечення їх права на захист, справедливої оцінки скоєного проступку і невідворотного застосування заходів відповідного адміністративного примусу.

Список використаних джерел:

1. Гнатюк С. С. Провадження в справах про адміністративні проступки: проблемні питання структури: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 156 с.
2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 289 с.
3. Колпаков В.К. Курс адміністративного права України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 808 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Редакція від 27.09.2019 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
5. Адміністративне деліктне законодавство: зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / автор-упорядник О.А. Банчук. Київ: Книги для бізнесу, 2007. 912 с.
6. Про практику застосування судами примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06>
7. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. У двох томах: Том 1. Загальна частина / Редкол. В.Б. Аверьянов (голова) та ін. К.: Юридична думка, 2007. 592 с.

О.З. Панкевич,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СПРАВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ: ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Російське широкомасштабне вторгнення в Україну, крім тисяч смертей і руйнування важливої інфраструктури, вочевидь може також мати глобальні катастрофічні наслідки для екосистеми всієї Землі. Підрив Каховської ГЕС, ядерний шантаж росії на ЗАЕС, обстріли хімічних заводів та ліси, випалені ракетами, – це далеко неповний список масштабних екологічних загроз.

У цьому зв'язку у пропонованій публікації звернемося до деяких правових позицій Європейського суду з прав людини щодо захисту екологічних людських прав.

У вітчизняній науковій та навчально-методичній літературі справи в сфері екологічних прав та захисту довкілля, котрі розглядалися ЄСПЛ, умовно поділяють на три основні групи:

- справи стосовно впливу на довкілля, життя, здоров'я або власність об'єктів, що мають екологічно-небезпечного характер;
- справи про доступ й поширення інформації щодо стану довкілля;
- справи щодо участі громадськості й доступу до правосуддя [1, с. 57].

Розглянемо деякі з цих справ детальніше.

Ст. 2 Конвенції. Вперше питання про порушення права на життя у контексті екологічних загроз було розглянуто ЄСПЛ у справі «*Guerra and Others v. Italy*». Заявники у цій справі жили приблизно за кілометр від заводу з виробництва добрив і капролактамів. За час роботи останнього неодноразово ставалися аварії, найбільша із яких призвела до значного викиду забруднюючих речовин в атмосферу, через що півтори сотні осіб були госпіталізовані із важким отруєнням миш'яком. Заявники стверджували, що відсутність практичних заходів зі зменшення рівня забруднення та високий ризик аварій, пов'язаний із діяльністю заводу, порушували їхнє право на повагу до життя та фізичну недоторканність (статті 2 та 8 Конвенції). Вони також скаржилися на те, що відповідні органи влади не поінформували громадськість про ризики та про порядок дій в разі виникнення серйозної аварії, що порушило їхнє право на свободу інформації (стаття 10 Конвенції). Розглянувши факти у цій справі, Суд не визнав порушень статей 2 та 10, натомість постановив про порушення статті 8 Конвенції [2].

У справі «*Öneriyıldız v. Turkey*» зміст скарги полягав у тому, що національні органи влади не зробили всього, що від них можна було очікувати, щоб запобігти загибелі близьких родичів заявника в аварії 28.04.1993 р. на муніципальному

сміттєзвалищі. Суд зазначив, що стаття 2 «стосується не лише смертей внаслідок застосування сили представниками держави, але ... встановлює позитивне зобов'язання держав вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під їхньою юрисдикцією. ... це зобов'язання слід тлумачити як таке, що застосовується в контексті будь-якої діяльності, публічної чи ні, в якій право на життя може бути поставлене під загрозу, і тим більше у випадку промислової діяльності, яка за своєю природою є небезпечною, такою, як робота місць збору відходів (п.71) [3].

Отже, в цьому рішенні, де *уперше було визнано порушення статті 2 у контексті екологічних факторів*, Велика палата ЄСПЛ по суті інтерпретувала право, встановлене цією статтею, як «*право на захист життя*».

Ст. 14 Конвенції. У справі «*Hudorovič and Others v. Slovenia*» заявники – представники ромської громади, посилаючись на статтю 3 і статтю 8 Конвенції, скаржилися на те, що їхні будинки не мали доступу до основних комунальних послуг, зокрема питної води та каналізації. Вони також стверджували, що зазнали негативного та дискримінаційного ставлення з боку місцевої влади, яка відмовлялася будь-яким чином вирішувати їхні проблеми. У цьому зв'язку вони посилалися на статтю 14 Конвенції у поєднанні зі статтями 3 і 8 (п. 106) [4].

Зауважимо, що здебільшого, коли в певній справі йдеться про порушення декількох конвенційних прав, Суд зазвичай, як і в даному випадку, вирішує, що немає необхідності розглядати окремо статтю 14 [5, с. 506–538].

Важливо також, що у процесі розгляду «екологічних» справ ЄСПЛ використовує значну кількість джерел міжнародного екологічного права, де закріплено відповідні принципи, умови чи гарантії судового захисту прав людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля. З цього приводу професор O.W. Pedersen слушно зауважує, що Страсбурзький суд, посилаючись у своїх рішеннях на міжнародні документи, рідко вказує точний правовий статус міжнародних норм чи пояснює значення цих норм для конкретних фактів у справі [6].

Наприклад, у справі «*Taşkin and others v. Turkey*», яка стосується надання дозволів на експлуатацію золотодобувної копальні в Оваджику, район Бергама (Ізмір), ЄСПЛ зробив пряме посилення на «Декларацію про навколишнє середовище та розвиток» 1992 р., прийняту на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, Бразилія) та Орхуську конвенцію 1998 р. [7].

На думку вказаного науковця, цей момент є важливим з кількох причин: «По-перше, Декларація Ріо сама по собі не є юридично обов'язковим інструментом. По-друге, Туреччина не є учасником Орхуської конвенції, тому значення останньої для позову проти Туреччини не є таким вже очевидним, за винятком тієї міри, в якій можна сказати, що Конвенція відображає загальні положення міжнародного права. Здається, це, безумовно, не відображає формулювання «міжнародне право, [яке] застосовне у відносинах між сторонами» [6].

До того ж певні сумніви щодо цілковитої релевантності використовуваних Судом міжнародних документів породжують й непоодинокі посилання в різних справах «екологічного змісту» [8-9] на спроби ПАРЄ прийняти додатковий протокол до Конвенції про право на сприятливе навколишнє середовище, незважаючи на те, що вони були до сих пір невдалими.

Список використаних джерел:

1. Права людини та охорона довкілля : навч.-метод. посіб. для тренерів (суддів-викладачів) / С. В. Шутяк, Є. А. Алексєєва, І. А. Войтюк та ін.; за заг. ред. О. В. Кравченко. Львів : Вид-во «Компанія “Манускрипт”», 2016. 336 с. URL: <http://epl.org.ua/human-posts/prava-liudyny-ta-okhorona-dovkillia-navchalno-metodychnyi-posibnyk-dlia-treneriv-suddiv-vykladachiv/#modal-popup-document> (дата звернення: 04.04.2023).
2. Judgment in the Case of «Guerra and Others v. Italy» (116/1996/735/932), 19.02.1998. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58135> (accessed: 12.06.2023).
3. Judgment in the Case of «Öneryildiz v. Turkey» (Application no. 48939/99), 30.11.2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-67614> (accessed: 12.06.2023).
4. Judgment in the Case of «Hudorovič and Others v. Slovenia» (Applications nos. 24816/14 and 25140/14), 10.03.2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201646> (accessed: 26.04.2023).
5. Панкевич О. Тема 13. Практика Європейського суду з прав людини щодо заборони дискримінації. *Міжнародний захист прав людини* : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 506–538.
6. Pedersen O. W. The European Court of Human Rights and International Environmental Law (June 15, 2018). Chapter 5 in J H Knox, R Pejan (eds), *The Human Right to a Healthy Environment* (CUP 2018). URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3196971> (accessed: 12.06.2023).
7. Judgment in the Case of «Taşkin and others v. Turkey» (Application no. 46117/99), 10.11.2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67401> (accessed: 12.06.2023)
8. Judgment in the Case of «Taşkin and others v. Turkey» (Application no. 46117/99), 10.11.2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67401> (accessed: 12.06.2023)
9. Judgment in the Case of «Ivan Atanasov v. Bulgaria» (Application no. 12853/03), 02.12.2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-101958%22\]}:~:text=https%3A//hudoc.echr.coe.int/fre%3Fi%3D001%2D101958](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-101958%22]}:~:text=https%3A//hudoc.echr.coe.int/fre%3Fi%3D001%2D101958) (accessed: 12.06.2023).

Р.А. Попович,
аспірант кафедри права
(Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО У СУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Головною характерною ознакою демократичної та правової держави є визнання та закріплення всіх прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, а також здатність до реалізації їх правового захисту [1, с. 72]. Міжнародне правове визнання та закріплення правової природи основоположних прав і свобод людини та громадянина знаходиться в центрі пильної уваги на міжнародному рівні. З огляду на це, для України як активного учасника міжнародної спільноти важливою умовою повноправного членства є визнання та імплементація у національне законодавство загальновизнаних норм і принципів [1, с. 31].

Як зазначає Ю.В. Лисюк, дотримання прав, свобод та законних інтересів особи у будь-якій галузі прав є фундаментом розвитку людини, суспільства та держави в цілому, оскільки становлення суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави прямо залежить від дотримання, реалізації та захисту основних прав і свобод людини в державі, які в свою чергу виступають ключовим та основним гарантом правового статусу держави [2, с. 52].

Міжнародні правові стандарти у сфері захисту прав людини складаються із сукупності загальновизнаних норм і принципів, до яких відносяться такі складові: визнання та запровадження права та свободи особи в усіх сферах життєдіяльності; обов'язкове закріплення кожною державою загальних принципів природного права; забезпечення та дотримання прав особи без будь-якої дискримінації; відповідальність держави за порушення прав особи; подальше постійне удосконалення та розширення захисту прав особи та запровадження ефективного контролю правового механізму відновлення порушених прав.

Дослідження положень міжнародних нормативно-правових актів дає можливість зробити висновок, що значна увага в них приділена саме захисту прав підозрюваного, обвинуваченого, зокрема щодо затримання, тримання під вартою, участі у провадженні захисника та ін. Водночас, реалізація прав потерпілого (жертви), а також та його захист впливає із загальних прав кожної людини, зокрема: право на рівний доступ до суду та рівність перед судом; право на відкритий судовий розгляд; право на судовий розгляд компетентним, незалежним і безстороннім судом тощо.

В контексті реалізації прав потерпілого у кримінальному провадженні важливого значення набуває положення, відповідно до якого суд зобов'язаний визначити істотним порушенням прав людини і основоположних свобод у разі порушення права на захист. При цьому, у положеннях ст. 20 КПК України

правом на захист забезпечений підозрюваний, обвинувачений, виправданий і засуджений. Між тим, у світлі рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи основною функцією кримінального правосуддя має бути задоволення запитів і охорона прав та законних інтересів й потерпілого [3].

Одним із перших документів, в якому було звернено увагу на жертви злочинів, стала Конвенція про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 р., у ст. 2 якої закріплено необхідність відповідальності держави за шкоду, заподіяну особі в результаті вчинення щодо неї навмисних насильницьких злочинів. Також у ст. 3 Конвенції зазначається, що відшкодування шкоди здійснюється тією державою, на території якої вчинено злочин. Держави повинні вжити всіх заходів до того, щоб потенційним суб'єктам була надана повна інформація про відшкодування заподіяної шкоди.

Згодом, 29.11.1985 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, у якій пропонується створити і зміцнити на державному рівні судові і адміністративні механізми щоб забезпечити можливість жертвам одержувати компенсацію за допомогою офіційних або неофіційних процедур, які б мали оперативний характер, були б справедливими, недорогими і доступними, сприяти тому, щоб судові і адміністративні процедури відповідали потребам жертв злочинів. Крім того, у Декларації наголошено на тому, що держави повинні розвивати й широко забезпечувати відповідні права й засоби правового захисту для жертв злочинів [4, с. 223-225].

Питанням відновлення прав потерпілих приділяють увагу й Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням («Токійські правила»), прийняті Резолюцією 45/110 Генеральної Асамблеї ООН 14.12.1990 р. Зокрема, п. f ст. 8.2 Резолюції серед санкцій, що можуть бути призначені органами, які виносять вирок щодо неповнолітніх, передбачено такий захід, як повернення майна жертві або постанову про компенсацію [5].

Удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування, зокрема щодо реалізації прав і законних інтересів потерпілого та його захисту, постійно розвивається з урахуванням соціально-економічних, політичних та інших суспільних потреб, а також стандартів, вироблених міжнародною спільнотою.

Аналіз вищезазначених міжнародно-правових актів дав змогу зробити висновок, що у них відображені основні правові стандарти захисту прав потерпілого, дотримання яких є надзвичайно важливим у кожній демократичній, правовій державі. Зокрема, важливим є положення щодо надання справедливої реституції жертвам злочинів, їх сім'ям або утриманцям (повернення власності, виплата за заподіяну шкоду, відшкодування витрат, понесених в результаті віктимізації, надання послуг і відновлення порушених прав) правопорушниками або особами, які несуть відповідальність за їхню поведінку.

Список використаних джерел:

1. Абламський С.Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Харків: Панов, 2015. 240 с.

2. Лисюк Ю.В. Процесуальна форма як гарант прав і свобод людини у кримінальному провадженні. *Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення* : матер. наук.-практ. конф., м. Харків, 5 квіт. 2013 р. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2013. С. 52-56.

3. Рекомендация R (85) 11 Комитета министров государствам-членам относительно положения потерпевшего в рамках уголовного права и уголовного процесса от 28.06.1985 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_127.

4. Капліна О. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав потерпілих у кримінальному процесі: інтерпретація і проблеми імплементації в національне законодавство України. *Вісник Хмельницького ін-ту регіонального управління та права*. 2004. № 1–2. С. 224–225.

5. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила) : Резолюцией 45/110 Генеральной Ассамблеи ООН от 14.12.1990 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_907.

О.Ю. Поцюрко,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарної підготовки,
факультету № 3*

*Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
(Львівський державний університету внутрішніх справ),*

М.М. Поцюрко,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін,
(Львівський державний університет фізичної культури
ім. Івана Боберського)*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН ТА РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО ТАНУ

Зважаючи на географічний, історичний, ментальний, культурний, цивілізаційний та чимало інших факторів, які значним чином впливають на розвиток громадянського суспільства в Україні, а також на вибір євро

інтеграційного вектору, протистояння між Україною та росією було неминучим. Нажаль воно вилилося у страшну та кровопролитну агресію та окупацію.

Суспільство потрапило у нові обставини, змушене відповідати на нові виклики, пристосовуватися до нової реальності. Знову і знову ставити питання, які стосуються значущості власної свободи та спів відповідальності за все те, що коїться довкола українців. Як кажуть чимало науковців з'явилося багато проблем, і водночас з'явилося багато можливостей. Пересічний громадянин України фактично оцінює два світи (демократії та авторитаризму), зрештою культурно, цивілізаційно та ментально він вже давно зробив свій вибір на користь одного зі світів.

Загострене відчуття можливості втрати людиною її найбільшої цінності життя, та власної захищеності в умовах воєнного стану, звертає увагу громадян на потребу переосмислення ролі та значення інституцій безпеки у структурі державної організації. Нажаль приходять на гадку вираз «Народ, який *не хоче годувати свою армію*, незабаром буде змушений годувати чужу», всі знали що в нас проблеми, проте не було перш за все політичної волі щоб їх вирішити.

Сьогодні вкрай актуальним, зважаючи на введення в Україні воєнного стану, для українських громадян є питання обороноздатності держави та реалізації громадської безпеки. Їх вирішенням, зокрема займаються службовці Національної поліції України.

Одна з ключових вимог, які висуває сучасне суспільство до держави є впевненість у власній безпеці та відчуття захищеності з боку органів державної влади.

Основна мета діяльності Національної поліції визначена Законом України «Про Національну поліцію», перша стаття якого стверджує про те, що «Національна поліція України (поліція) - це центральний орган виконавчої влади який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [5]. Основним завданням діяльності Національної поліції є забезпечення верховенства права, дотримання та захист конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану визначається чинним законодавством, перш за все Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [6]. Відповідно до цього закону Національна поліція переорієнтувалася на здійснення діяльності яка передбачає «відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [6]. Також Національна поліція сприяє діяльності військової адміністрації, судів, прокуратури, судових органів в період дії воєнного стану; звітує перед військовою адміністрацією про правове становище на відповідній території, бореться зі злочинністю, здійснює охорону громадського порядку та результати діяльності [6].

Як стверджує О.С. Єлісеєва «спектр повноважень, що покладений на кожного поліцейського, збільшується і є направленим на максимальне забезпечення вирішення ситуацій на місцях із забезпеченням особистої безпеки поліцейського» [3].

Крім того 15 березня 2022 року народні депутати України ухвалили Закон (проект № 7147) «Про внесення змін до законів України» «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою вдосконалення діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану» [4].

Зважаючи на воєнний стан поліцейських наділили додатковими повноваженнями, зокрема:

- поліцейський за письмовим запитом одержує від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності інформацію, необхідну для виконання завдань і повноважень поліції, зокрема про військовополонених;

- конвоювання осіб, затриманих за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охорона їх у залі суду;

- поліцейський може утримувати в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, щодо яких як запобіжний захід застосовано тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених;

- представництво та виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі;

- співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європол);

- збір біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання;

- здійснення адміністративного нагляду відповідно до закону [4].

Робота Національної поліції в умовах воєнного стану ускладнилась і потребує «забезпечення її необхідними матеріально-технічними ресурсами для розробки алгоритмів дій поліції під час можливої надзвичайної ситуації такої як наприклад захоплення будівель органів влади, особливо важливих об'єктів, заручників тощо [2, с. 30]. Дуже гостро постає питання в грамотному плануванні роботи поліцейських, що є запорукою ефективної діяльності підрозділів превентивної діяльності.

Є. С. Гніденко наголошує на тому, що «стандартне планування в умовах воєнного стану, наприклад, організація оперативно-розшукової операції у разі озброєних злочинних груп, вимагає певного досвіду керівника, знання місцевості, аналізу бойової обстановки тощо» [1].

В нових умовах виникає потреба в значній комунікації Національної поліції з суспільством. Важливого значення набуває психологічна підготовка працівника поліції, його стресостійкість та здатність реагувати на зростаючу кількість конфліктних ситуацій, вміння зорієнтуватися у раптових

непередбачуваних ситуаціях. Крім превентивної, профілактичної, Національна поліція також виконує і виховну функцію.

В час війни поліція реагує на зростання загрози проявів тероризму, криміналізацію суспільства, розвиток «тіньової економік», на різноманітні прояви кібер злочинності, забезпечує громадську безпеку.

Список використаних джерел:

1. Гіденко Є.С. Дії працівників національної поліції України в умовах воєнного стану. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5364>

2. Голуб М.В. Взаємодія поліції та населення як обов'язкова умова забезпечення належного стану публічного порядку в сучасних умовах. *Форум права*. 2016. № 2. С. 30-33.

3. Єлісеєва О.С. Особливості діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/df0a9048-4a26-4e04-bbd0-c77fd3906a23>

4. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану : Проект Закону України від 15.03.2022 р. № 7147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>

5. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 28 ст. 250 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

І. М. Проць,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін

Інституту права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день економіка України переживає глибокі структурні зміни, які змусили по-іншому поглянути на стан та перспективи розвитку усієї банківської системи та окремих її сегментів. Примітним є той факт, що економічні перетворення в Україні відбуваються на тлі масштабних проблем та нестабільного розвитку зовнішнього середовища, що призводить до зміни пріоритетів при реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони,

та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони за рахунок внесення змін до Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони у сфері банківської діяльності [1; 2]. Однак ця ситуація демонструє недоліки національної банківської системи, які потребують змін.

У Національній економічній стратегії на період до 2030 року зазначено, що існує реальна необхідність надати нового імпульсу інституційному розвитку банківської системи [3].

Українському ринку потрібна європейська банківська система, здатна надавати всю сукупність банківських послуг, бути центром ринкового регулювання економіки та входити до європейського фінансово-економічного простору. У цьому випадку доцільно розглянути не лише досвід наших сусідів із Центральної Європи, які входять до Європейського Союзу, а й досвід країн Шенгенської зони Європейського Союзу.

Незважаючи на суттєві успіхи, досягнуті банківськими системами країн Центральної Європи, що входять до Європейського Союзу, на сьогоднішній день ринки банківських послуг регіону розрізняються за структурою та обсягами операцій, що проводяться. За даними світових рейтингових агентств, ризики банківських систем країн Центральної Європи, що входять до Європейського Союзу, є високим для країн у розвиненою економікою [4].

Це пояснюється наявністю тіньової економіки, збільшенням позикової заборгованості кредитних установ, низькою довірою населення до банків, невисокою якістю кредитних портфелів, наявністю «кишенькових» банків.

На ефективність функціонування банківської системи впливає структура активів та пасивів. Якщо у Польщі спостерігається яскраво виражений характер операцій на міжнародних ринках позичкових капіталів з метою поповнення пасивів банків, то в Угорщині та Словаччині певну роль відіграють перекази співвітчизників з-за кордону, які формують депозити. Щодо структури активів банків центрально-європейського простору, то для кредитних установ регіону характерна досить висока концентрація активів у галузях економіки.

У Польщі та Словаччині, наприклад, у передкризові роки (до епідемії коронавірусної хвороби) значна частка кредитних операцій була зосереджена у сфері нерухомості та будівництва. Якість активів, певний рівень використання в економіці вільно конвертованих валют, підвищують уразливість фінансових систем країн Центральної Європи, що входять до Європейського Союзу.

Ці висновки стосуються банківської системи України. У даний час при дефіциті бюджету ця тенденція не є сприятливою. Відкликання ліцензій у кредитних установ призводять до зростання недовіри населення до фінансових інститутів та провокують хаотичні зміни в обсягах депозитів.

Ще однією проблемою, що підриває стабільність банківського сектора, є іпотечне кредитування, а саме його зростання, яке спостерігають з 2018 року. Тут

важливо наголосити на послідовності дій Національного банку України, який діє комплексно та послідовно, внаслідок чого на ринку зберігається відносна стабільність [5].

Поетапно приймаються рішення щодо підвищення коефіцієнтів ризику активних операцій банку та посилюються вимоги до достатності власних коштів. З великою ймовірністю в 2023 році слід очікувати стабілізацію темпів кредитування, що має запобігти негативним тенденціям у банківських системах країн Центральної Європи, які входять у Європейський Союз. Постійний розвиток банківської системи пов'язаний безпосередньо з економічними, політичними та соціальними умовами, що швидко змінюються, з еволюціонуванням функцій грошових коштів, а також із зовнішньоекономічними зв'язками між державами Європейського Союзу щодо реалізації економічних санкцій проти росії.

Нині рівень конкуренції за клієнтів на банківському ринку є надзвичайно високим. Утримання та розвиток позицій вимагає швидкої реакції на зміну переваг споживачів, прийнятті швидких управлінських рішень [6].

Сьогодні споживачами банківських послуг активно використовуються різні онлайн-сервіси, електронні платіжні картки, брокерські послуги з використанням Інтернет-технологій. Все це задає темпи розвитку банківської системи, яка намагається оперативно реагувати та відповідати вимогам часу.

У найближчі періоди часу ринок фінансових технологій задаватиме тренд банківської галузі та впливатиме на пропозиції банків для юридичних та фізичних осіб. У високотехнологічному банку майбутнього основний акцент буде зроблено на впровадження інформаційних технологій, оптимізацію бізнес-процесів шляхом використання штучного інтелекту та машинного навчання, що дозволить скоротити витрати та виключити людський фактор.

Безперервний розвиток банківської системи пов'язано зі стрімкими змінами економіки та політики. Як основні напрями розвитку банківської системи, які сприяють її структуризації, вважаємо: вдосконалення споживчого кредитування, створення умов для зниження вартості кредитів; підвищення довіри громадян до банків та запропонованих послуг.

Щоб вижити на банківському ринку в найближчому майбутньому, банку необхідний високий рівень автоматизації, клієнто-орієнтованість, агресивна маркетингова політика, новаторський підхід, захист від кіберзлочинності, мобільність, гнучкість, швидкість, перетворення на цифровий банк.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від

25.10.2017 р. № 1106. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text>

3. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

4. Visegrad group countries: selected indicators of the 2030 agenda for sustainable development. URL. <https://www.visegradgroup.eu/documents/essays-articles>

5. Наглядова статистика. Основні показники діяльності банку. Національний банк України. 04.2023 р. URL. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1>

6. Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп: Постанова Національного банку України від 25.02.2022 р. № 23. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0023500-22#Text>

І. М. Проць,

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

С. С. Єсімов,

*кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інститут права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ЗАКОННОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦІЄЮ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУШЕННЯ

Розглядаючи поняття заходів адміністративного примусу як окремого комплексу заходів у контексті інституту державного примусу, можемо відзначити особливий метод державного управління, який полягає у примусовому застосуванні представниками державно-владних органів на підставі положень Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) примусових заходів, покликаних забезпечити дотримання законодавчих норм правопорушниками.

Слід зазначити наявність дискусії у науковому середовищі щодо визначення «примусових заходів» (зокрема адміністративного). М. М. Швайка зазначає, що під мірою примусу слід розуміти індивідуальний акт управлінського характеру, який має певного адресата та тягне виникнення негативних правових наслідків [1].

В. Ю. Мосузенко, Э. Ф. Бахчеван розглядають міру адміністративного примусу як: закріплений нормою адміністративного права спосіб впливу

уповноважених посадових осіб на суб'єктів правовідносин з метою запобігання та припинення правопорушень, притягнення до відповідальності, забезпечення належного здійснення адміністративного процесу, а також у разі виникнення інших обставин, що загрожують безпечному стану особи та суспільства [2].

У ході розгляду підходів до визначення поняття заходів адміністративного примусу, сформулюємо їх відмінні риси: – виступають як імперативні засоби здійснення впливу, що тягне за собою негативні наслідки для суб'єкта правовідносин; метою виступає примус дотримання правил гуртожитку та встановлених правових норм; призначення полягає у запобіганні та припиненні протиправної поведінки; застосування регулюється адміністративним законодавством; обмежене коло осіб, які застосовують право.

І. В. Костенко сформулював дефініцію заходів адміністративного примусу в такий спосіб – засоби та способи примусового впливу, які використовуються державними органами та уповноваженими посадовими особами у процесі реалізації виконавчої влади [3].

Для розкриття поняття заходів адміністративного примусу необхідно, зокрема спиратися на конкретні способи примусового впливу, відображені у законодавстві: доставлення (ст. 259 КУпАП); адміністративне затримання (ст. 261 КУпАП) через утримання затриманих осіб у спеціальних приміщеннях (ст. 262 КУпАП); попередження (ст. 26 КУпАП); адміністративний штраф (ст. 27 КУпАП); адміністративний арешт (ст. 32 КУпАП); застосування фізичної сили, у тому числі бойових прийомів боротьби, спеціальних засобів чи табельної зброї (ст. 44, ст. 45, ст. 46 закону «Про Національну поліцію») [4; 5].

При застосуванні поліцейськими заходів адміністративного примусу суттєвим є питання законності застосування таких заходів, внаслідок чого слід проаналізувати наявні точки зору з цього питання та сформулювати визначення терміну, що розглядається. Для предметного розуміння поняття, що розглядається, необхідно звернутися до нормативно-правових актів.

На підставі ст. 19 Конституції України, в якій відображено основний принцип діяльності правової держави, принцип законності, а саме: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, посадові особи, громадяни та їх об'єднання повинні дотримуватися Конституції України», а також закон «Про Національну поліцію», якому містяться положення щодо принципу законності у ст. 8 вказаного нормативно-правового акта.

Останнім часом можна відзначити тенденцію заміни принципу законності принципом верховенства Конституції України, тим часом законність повинна займати головне становище стосовно діяльності державно-владних органів під час здійснення відведених їм правових можливостей.

Слід зазначити позицію К. С. Король, яка вказував, що у силу нормативності права можна говорити про принцип законності, оскільки обов'язковість правових норм підкріплюється вимогою від суб'єктів права здійснювати власну діяльність у межах закону [6]. Варто зазначити, що законність має розглядатися не лише як принцип здійснення діяльності.

Найбільш показовою є позиція Д. В. Савчука, який розглядає її в числі методів державного управління [7]. Характеризуючи даний метод, учений зазначає, що вирішення поточних та довгострокових державно-громадських завдань провадиться державно-владними органами за допомогою застосування правових норм.

Адміністративно-правовий зміст терміна «законність» втілюється шляхом використання у сфері державно-владних відносин. Згідно з позицією Ю. Ю. Козара, під законністю слід розуміти такий режим взаємовідносин фізичних та юридичних осіб із суб'єктами державної влади, які дозволяють належною мірою забезпечити права та законні інтереси суб'єкта права, сприяють подальшому становленню громадянського суспільства, продуктивній діяльності органів влади [8].

Під терміном законності застосування поліцейськими заходів адміністративного примусу пропонується розуміти дотримання поліцейськими положень закону, що містять підстави, цілі, порядок та умови фактичного застосування окремих примусових заходів, особливості процедури їх застосування та процесуального закріплення.

На підставі проведеного аналізу думки вчених-юристів, можна зробити проміжні висновки щодо законності застосування поліцейськими заходів адміністративного примусу:

- під застосуванням заходів адміністративного примусу поліцейськими слід розуміти фактично реалізовані метод чи засіб примусового на правопорушника, закріплені в правовій нормі і характеризують внутрішній зміст застосовуваної міри примусу.

- під законністю застосування поліцейськими заходів адміністративного примусу, слід розуміти дотримання поліцейськими положень закону, що містять підстави, цілі, порядок та умови фактичного застосування окремих видів примусового впливу, а також внутрішній зміст міри адміністративно-правового примусу, особливості процедури її застосування та процесуального оформлення.

Список використаних джерел

1. Швайка М. М.. Сучасні підходи до розуміння сутності та змісту категорії «адміністративний примус». *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. № 12. С. 143-146.

2. Мосузенко В. Ю., Бахчеван Є. Ф. Нормативно-правові засади застосування поліцейських заходів примусу під час виконання службово-бойових завдань: постановка проблеми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 36-41.

3. Костенко І. В. Поліцейські заходи в Україні: види та застосування. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. Випуск 2 (50). С. 134-137.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580. URL.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

6. Король К.С. Напрямки удосконалення застосування поліцейських заходів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 430-432.

7. Савчук Д. Принципи застосування заходів примусу правоохоронними органами. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 182-187.

8. Козар Ю. Ю. Генеза поняття «примус» у діяльності правоохоронних органів України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 2 (79). С. 80-88.

С.М. Пуш,

аспірант кафедри права

(Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»)

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ЗІ СПІВРОБІТНИКАМИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ

Здійснення досудового розслідування на високому професійному рівні, досягнення його результатів у стислі строки можливе лише за умови спільної, чіткої та узгодженої діяльності (взаємодії) слідчого з працівниками оперативних підрозділів.

В умовах протидії організованій міжрегіональній кримінальній протиправності особливої актуальності набувають питання взаємодії підрозділів поліції з іншими підрозділами, правоохоронними органами України і міжнародними правоохоронними органами, державними установами та організаціями, недержавними установами і підприємствами, а також організації обміну оперативно-розшуковою інформацією [1, с. 232].

Під час розслідування насильницького зникнення людини (ст. 146-1 КК України) органи досудового розслідування взаємодіють з іншими підрозділами Національної поліції України, насамперед, з оперативними. Зважаючи на вимоги Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України [Інструкція з організації], організація взаємодії слідчих підрозділів з іншими органами досудового розслідування при розслідуванні насильницьких зникнень людини може забезпечуватись шляхом: комплексного використання сил і засобів усіх підрозділів органів поліції під час досудового розслідування зазначених злочинів; створення для всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин насильницького зникнення людини слідчо-оперативних груп із включенням до їх складу працівників оперативних та інших підрозділів органів Національної поліції України, а у разі необхідності – міжвідомчих слідчо-оперативних груп; ефективного контролю за своєчасним та повним виконанням оперативними підрозділами доручень слідчих про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД); якісної підготовки матеріалів з проблемних питань діяльності

органів досудового розслідування при розслідуванні насильницького зникнення людини та їх обговорення на спільних колегіях і нарадах, зокрема й з іншими правоохоронними та державними органами та прийняття конкретних і ефективних управлінських рішень.

Переважає більшість науковців, не наводячи визначення форм взаємодії, зазвичай поділяють їх на правові або процесуальні та організаційні або непроцесуальні [4].

До процесуальних форм взаємодії під час розслідування злочинів, передбачених ст. 146-1 КК України, можна віднести:

- Виконання письмових доручень слідчого оперативними підрозділами щодо проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД. Так, відповідно до ст. 41 КПК України, оперативні підрозділи органів Національної поліції України здійснюють слідчі (розшукові) дії та НСРД у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [5; 6];

- Здійснення розшуку підозрюваного оперативними підрозділами за дорученням слідчого, прокурора (55 %). Відповідно до ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцеперебування підозрюваного невідоме або він перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови належного повідомлення про такий виклик, то слідчий, прокурор оголошує його розшук. Про оголошення розшуку виносять окрему постанову [4]. Здійснення розшуку підозрюваного можуть доручити оперативним підрозділам.

До непроцесуальних (організаційних) форм взаємодії насамперед слід віднести такі: обмін інформацією між суб'єктами взаємодії; узгоджену діяльність у складі слідчо-оперативних груп; планування проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД; надання допомоги слідчому оперативними підрозділами під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема таких, що потребують значного обсягу роботи або забезпечення належної поведінки щодо осіб, які беруть у них участь (огляди місць подій, обшуки, слідчий експеримент); спільне проведення тактичних операцій.

На питання, які чинники негативно позначаються на взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час розслідування злочинів, передбачених ст. 146-1 КК України, слідчі вказали на такі проблеми: формальне надання оперативними працівниками відповіді на доручення слідчого; невиконання вказівок слідчого у визначений КПК України термін; ігнорування доручення слідчого. У свою чергу, оперативні працівники виділяють такі негативні чинники: відсутність можливості ними здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою, звертатися з таким клопотанням до слідчого судді чи

прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК України); постановка перед ними неконкретного завдання, формальність направлення слідчим доручення або дублювання аналогічних доручень; доручення слідчим значної кількості слідчих (розшукових) дій.

Отже, можемо зробити висновок, що розслідування насильницького зникнення людини передбачає залучення до проведення відповідних заходів широкого кола суб'єктів, які визначаються залежно від конкретної слідчої ситуації, а також від їх компетенції та повноважень. Досягнення позитивного результату в діяльності з виявлення та припинення зазначених злочинів, їх розслідування залежить від налагодження дієвого механізму взаємодії за керівної ролі слідчого, вибору ним відповідної форми взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Черноус Ю. М. Особливості взаємодії при розслідуванні злочинів міжнародного характеру. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. О. Е. Дідоренка*. 2012. № 1 (58). С. 231–239.

2. Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України 06 лип. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17>

О.В. Ряшко,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

Б.Т. Гарасимів,
*слухач магістратури
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПРОЦЕС ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Відповідно до ст. 3 Конституції України серед усіх категорій осіб, чії права і свободи зобов'язалася утверджувати і забезпечувати наша держава, слід виділити окрему групу – неповнолітніх, яким органи законодавчої та виконавчої влади повинні приділяти особливу увагу. На виконання міжнародно-правових угод, а також Закону України «Про охорону дитинства» у ч. 2 ст. 484 КПК передбачено, що під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, у тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші учасники, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим і психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Варто наголосити на тому, що питання відправлення правосуддя відносно дітей завжди привертає велику увагу науковців, правоохоронців, суддів, громадськість та суспільства в цілому. В юридичній літературі зазначається, що для неповнолітніх звичайне судове провадження пов'язане із багатьма загрозами. Звідси виник широкий рух на користь ідеї створення особливих судів для неповнолітніх і прийняття ними особливого порядку провадження, більш пристосованого для потреб цієї категорії правопорушників. Ця думка науковців і практиків знайшла своє підтвердження в заснуванні та практичному функціонуванні в багатьох країнах світу окремого провадження щодо неповнолітніх, яке здійснюється в особливому правовому режимі.

Принцип реабілітації та перевиховання неповнолітнього тісно пов'язаний з принципом найкращих інтересів дитини та у контексті кримінальних проваджень стосовно неповнолітніх, серед іншого, означає, що мета покарання за вчинений злочин поступається меті реабілітації та відновного правосуддя у відносинах із неповнолітніми правопорушниками (п. 10 Загального коментаря №10 Комітету з прав дитини (2007); п. 28 Загального коментаря №14 Комітету з прав дитини). Під час обрання найбільш оптимального підходу до неповнолітнього у кримінальному провадженні підлягають врахуванню такі

фактори: у всіх випадках можливість звільнення від кримінальної відповідальності або покарання має бути розглянута та врахована судом; надання можливості примирення з потерпілим сприятиме появі відчуття відповідальності та відшкодуванню шкоди, завданої потерпілому; особливу увагу слід звернути на мету перевиховання та реінтеграції, а не покарання. Застосування згаданого принципу у контексті української системи кримінального права означатиме зміну підходу до покарання, відображеного у ч. 2 ст. 50 КК.

Ця стаття містить цілі покарання, не вказуючи при цьому на пріоритетність будь-якої з них. Водночас такий пріоритет з'являється у випадку провадження щодо неповнолітніх, оскільки принцип реабілітації та перевиховання, а також принцип найкращих інтересів дитини вимагає обрання такого покарання, головною метою якого буде саме виправлення засуджених [1, с. 22]

До числа особливостей доказування у кримінальному процесі щодо неповнолітніх слід віднести два основних аспекти: предмет доказування (його зміст, значення, повнота) та дотримання особливих вимог щодо збирання та фіксування доказів (особливості участі неповнолітніх у слідчих (розшукових) діях, участь додаткових суб'єктів тощо).

Отже, предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх – це передбачена кримінальним процесуальним законом сукупність обставин, які підлягають обов'язковому встановленню у кожному кримінальному провадженні щодо неповнолітніх з урахуванням їхніх вікових та соціально-психологічних особливостей з метою ефективного виконання завдань кримінального провадження [2, с. 13]

Також слід відмітити, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх окрім загальних завдань (ст. 2 КПК України), вирішує і власні соціально значимі завдання виховного плану та охоронної спрямованості, що обумовлено специфікою участі у ньому неповнолітніх та їх психофізіологічними особливостями, специфікою їх соціалізації. І якщо врахувати таку подвійність (процесуальну та виховну або реабілітаційну) завдань цього особливого кримінального процесу, то для їх забезпечення потрібне існування такого предмета доказування, який би сприяв їх виконанню, де цей предмет доказування – це єдине цілісне явище, передбачене в ст.ст. 91, 485 КПК України, одночасно спрямоване як на встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення (ст. 2 КПК України), так і на забезпечення приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ст. 3 Конвенції про права дитини) з метою створення умов для її ресоціалізації та відновлення її статусу.

Щодо особливостей процесу доказування в досліджуваному провадженні, то у ст. 91 КПК України викладено перелік обставин, що належать до предмета доказування у кримінальному провадженні, таких як сукупність фактів і обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове, цивільно-правове, кримінальне процесуальне значення і є необхідними і достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті.

Мова йдеться про обставини, які вказують на наявність або відсутність у досліджуваному діянні складу злочину, що впливають на визначення міри покарання чи звільнення від відповідальності або є підставами для закриття кримінального провадження. Положення КПК України мають узагальнюючий орієнтуючий характер для всіх видів кримінального провадження, тому в теорії доказів отримали назву загального предмета доказування на всіх стадіях кримінального провадження. Водночас індивідуалізація предмета доказування у конкретному провадженні здійснюється з урахуванням вимог диспозиції статті КК України, за якою кваліфікується діяння, що підлягає доказуванню. З поняттям предмета доказування тісно пов'язане поняття меж доказування, під якими слід розуміти доказування такого обсягу доказів, який забезпечує достовірне встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

Звернення до змісту положень ст. 485 КПК України свідчить, що в ній здійснено акцент саме на додатковому та більш ретельному вивченні слідчим, прокурором обставин, що характеризують особу неповнолітнього правопорушника, а також на виявленні причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Законодавець вважає, що особливості особистості підлітка, який вчинив кримінальне правопорушення, повинні стати визначальним фактором, що впливає на хід розслідування кримінального провадження, зокрема, на встановлення обставин, що підлягають доказуванню у даній категорії кримінальних проваджень [3, с. 202]

Так, відповідно до п.4 ч.2 ст. 242 КПК України підставою проведення експертизи є встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості. Частина 1 ст. 485 КПК України зазначає, що при наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними. Під розумовою відсталістю варто розуміти значне відставання від нормального рівня розвитку даного віку.

Таке відставання не пов'язано із хворобливим станом психіки неповнолітнього, а тільки із затримкою його розумового розвитку. При наявності даних про подібну розумову відсталість необхідно з'ясувати, рівню якого віку відповідає фактичний розвиток неповнолітнього, чи повністю він усвідомлює значення своїх дій. Залежно від рівня фізичної й розумової відсталості неповнолітнього суд вправі вирішити питання про звільнення його від кримінальної відповідальності й обмежитися застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Кримінальне процесуальне законодавство містить спеціальну норму, що визначає предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК). Положення цієї статті деталізують деякі загальні положення ст. 91 КПК, в якій визначено обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, але жодною мірою не

встановлюють і не замінюють їх, як і не створюють якийсь «особливий» предмет доказування.

Таким чином, враховуючі певні особливості неповнолітніх (психологічні, біологічні та соціальні) законодавство забезпечує їх посилену кримінально-правову охорону, передбачає особливості притягнення їх до відповідальності, призначення покарання і його відбування.

Вдосконалення процесу задоволення прав і гарантії свобод особи є актуальним напрямком в розвитку демократії та гуманізації суспільства. Особливого значення це твердження набуває у сфері кримінального провадження щодо неповнолітніх, яке пов'язане із втручанням в їх особисте життя, обмеженням свободи та особистої недоторканності неповнолітніх, застосуванням до них заходів процесуального примусу. Проблема дотримання прав та законних інтересів неповнолітніх, які вчинили злочин, постійно знаходяться в центрі уваги міжнародної спільноти. Тому дослідження предмету доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх має вагомий суспільний значення, оскільки слугуватиме забезпеченню прав і охороні законних інтересів цієї категорії осіб [4, с. 165]

Список використаних джерел:

1. Особливості здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Навчально-методичний посібник за заг. ред. Щепоткіної В.В., Слуцької Т.І. Київ, 2017. 238 с.
2. М. Кокоско. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Науковий часопис Національної академії прокуратури України 2'2016. С. 10-17.
3. Р.М. Балац. Особливості вивчення особи неповнолітнього у кримінальному провадженні. Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 312 с.
4. Ільченко А. Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Новітні кримінально-правові дослідження. 2017 : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2017. 386 с.

В.В. Сенник,
кандидат технічних наук, доцент
завідувач кафедри інформаційного та аналітичного
забезпечення діяльності правоохоронних органів
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
доцент кафедри обчислювальної математики та програмування
(Національний університет "Львівська політехніка")

Я.П. Хімко,
викладач кафедри інформаційного та аналітичного
забезпечення діяльності правоохоронних органів
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ЧАСТИНИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ НА 2023–2027 РОКИ

У вересні 2020 року введено в дію нову Стратегію національної безпеки України [1], що дано старт підготовці проектів низки стратегічних безпекових документів. Одним із таких документів є Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки.

Досвід попередніх років дозволяє виокремити низку окремих проблем, які можуть вплинути на його формування та реалізацію. До таких проблем слід віднести наступне:

- окремі терміни є законодавчо невизначені, що призводить до неоднозначного їх трактування та розуміння;
- формулювання пріоритетів та напрямів забезпечення кібербезпеки України є надмірно широким;
- багато цілей не мають зрозумілої кінцевої мети або така мета не може бути конкретизована;
- низька кореляція документів у даній галузі між собою;
- низька ефективність заходів (складається ситуація, за якої заходи є мало пов'язані між собою або стосуються досить обмеженого кола пріоритетів, часто є широкими та неконкретними, що ускладнювало їх реалізацію);
- надмірний акцент на участі у реалізації Плану суто суб'єктів сектору безпеки та оборони та мінімальне залучення цивільних міністерств і відомств (наукових установ, МОН, МЗС тощо).

Важливим аспектом формування Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки є врахування базових стратегічних засад, визначених статтею 4 Стратегії національної безпеки України [1] року, а саме стримування,

стійкості та взаємодії. План має передбачати не лише наявність цих засад, але і розкривати кожну з них у розрізі забезпечення кібербезпеки держави.

Також важливим під час формування Плану є врахування останніх стратегічних напрацювань Європейського Союзу, інтеграція до якого є одним ключових завдання зовнішньої та внутрішньої політики України. Таке врахування може відбуватись на декількох рівнях, що включає як оцінку безпекового середовища, в якому формуються нові стратегічні пріоритети, так і самих пріоритетів. Європейський Союз у грудні 2020 року оприлюднив свою нову Стратегію кібербезпеки, що дає розуміння викликів, з якими стикається як сам Союз, так і його члени, та до яких заходів він планує вдаватись, щоб зробити європейський цифровий простір безпечнішим для громадян та бізнесу [2].

Зрештою, важливим аспектом Плану є очікувані результати та критерії їх оцінки. Тут необхідно визначити не лише загальні цілі реалізації Плану, а й, що не менше важливо – інструмент інформування щодо стану його реалізації. Для цього слід створити чіткий та зрозумілий інструмент звітування. Наприклад, щорічно оприлюднювати звіт про стан його реалізації та загальну оцінку стану кібербезпеки.

Список використаних джерел:

1. Стратегія національної безпеки України / Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
2. Дубов Д.В. Формуючи нову стратегію кібербезпеки України: чи можемо уникнути помилок першої спроби стратегування? URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/tezy-dubov-2.pdf>

С.В. Сеник,

*доктор філософії у галузі права
доцент кафедри європейського права*

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

Т.В. Желеховська,

здобувачка вищої освіти

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ОСІБ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Майже кожна демократична країна у своїй діяльності в будь-якій галузі приділяє істотну увагу дотриманню й забезпеченню прав людини. У різні часи окремі права людини привертають значну увагу населення, у той час, як інші права людини держава певною мірою обмежує. Сьогодні в Україні нагальною

потребою є створення ефективних способів забезпечення, гарантій захисту прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях [1, с. 19].

Питання забезпечення конституційних прав осіб на тимчасово окупованих територіях постало ще з 2014 року, з початку збройної агресії Російської Федерації на території України і подальшої окупації Криму та окремих регіонів Донецької й Луганської областей. Складність цього питання посилюється тим, що на зазначених територіях де-факто не діє влада України, і відповідно можливість здійснювати контроль за дотриманням прав і свобод людини є вкрай проблематичною та обмеженою.

Верховна Рада України 15 квітня 2014 року ухвалила Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» №1207-VII, у якому визначаються внутрішні організаційні та процесуально-правові засади та заходи щодо забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях України. Цей закон та низка інших нормативно-правових актів, в яких побічно регулюється це питання, є засобами визначення правового режиму тимчасово окупованих територій, правового статусу осіб, які проживають на цих територіях тощо.

Відповідно до цього закону тимчасово окупована Російською Федерацією територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

Внаслідок окупації частини території України існують проблеми з доступом до судового захисту, свободою пересування, свободою слова та іншими правами. Виникають випадки свавільних затримань, переслідувань та обмежень національних та культурних прав.

Правовий режим тимчасово окупованої території передбачає особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України, які там проживають. Це означає як існування особливого правового статусу цих осіб, так і особливі методи забезпечення їх конституційних прав і свобод.

Україна вживає необхідні заходи щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України усім громадянам, які проживають на тимчасово окупованій території.

Зокрема, Україна зобов'язується підтримувати і забезпечувати економічні, фінансові, політичні, соціальні, інформаційні, культурні та інші зв'язки з громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, сприяти їх залученню до процесів утвердження української національної та громадянської ідентичності.

До основних напрямків захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях відносять наступні:

- 1) захист основоположних політичних і громадянських, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод людини;

- 2) вжиття заходів для звільнення всіх незаконно затриманих чи утримуваних Російською Федерацією або окупаційною адміністрацією Російської Федерації

громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебували на момент їх затримання на території України;

3) сприяння забезпеченню відновлення порушених матеріальних прав;

4) сприяння забезпеченню соціально-економічних, екологічних та культурних потреб, зокрема шляхом реалізації заходів, визначених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань тимчасово окупованих територій, на виконання відповідних рішень Кабінету Міністрів України;

5) надання правової та гуманітарної допомоги, у тому числі із залученням міжнародної допомоги, зокрема надання медичних та соціальних послуг на контрольованих Україною територіях;

6) сприяння підтриманню культурних зв'язків;

7) забезпечення доступу до закладів освіти та медіа України [2].

Постійним спостереженням за додержанням конституційних прав і свобод громадян України на тимчасово окупованій території, окрім правозахисних організацій, також займаються відповідні органи та посадові особи. Зокрема мова йде про діяльність в цьому напрямку Кабінету Міністрів України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [3].

Кабінет Міністрів України здійснює постійний моніторинг стану дотримання прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території, за результатами якого оприлюднює та надає відповідну інформацію міжнародним організаціям у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина та вживає необхідних заходів (у тому числі через міжвідомчий координаційний орган) для узагальнення правової позиції держави у питанні відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та підготовки і супроводження консолідованої претензії України до Російської Федерації щодо реалізації її міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію проти України.

Не менш важливу роль в забезпеченні прав громадян займає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованих територіях та, у разі необхідності, представляє Верховній Раді України спеціальну доповідь про стан додержання прав і свобод людини і громадянина на цих територіях.

Однією із найбільших проблем забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях України стало питання державної реєстрації актів цивільного стану, які мали місце на тимчасово окупованих територіях. На сьогодні такого роду державна реєстрація здійснюється виключно у судовому порядку на підконтрольній Україні території. У цьому питанні суди України стосовно тимчасово окупованих територій активно використовують практику Міжнародного суду ООН, зокрема його Консультативний висновок від 21 червня 1971 р. (Namibia case), у якому сформульовано т. зв. «Намібійські винятки»: документи, видані окупаційною владою, суди повинні брати до уваги, якщо їх нехтування веде за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян.

Розгляд судами таких документів не означає визнання окупаційної влади [4, с. 90].

Отже, для забезпечення прав осіб на тимчасово окупованих територіях органами державної влади було прийнято відповідні нормативно-правові акти та здійснюється низка заходів, які в сукупності покликані забезпечити відносно вільне функціонування різних правових інститутів на тимчасово окупованих територіях. та забезпечити конституційні права та свободи особи.

Список використаних джерел:

1. Ляшко О. О. Порушення громадянських і політичних прав та свобод людини на тимчасово окупованих територіях України та способи їх захисту. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 19–27. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/4_2018/6.pdf.

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

3. Конституція України. від 28 червня 1996 року // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

4. Нестерович В. Ф. Верховенство права та забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 85–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2017_200_18.

М.Я. Сидор,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ ЯК СИСТЕМА ЗАГАЛЬНИХ УМОВ І СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

Людство завжди прагнуло створити конституційний лад, який справді був би демократичним і захищав би його права та свободи, а без створення надійного механізму гарантування це уявляється неможливим. Тривалий час науковці прагнули на теоретичному рівні показати необхідність створення легітимних соціальних інститутів, які мали б гарантувати існування демократичного державного ладу. Варто зазначити, що на сьогоднішній день термін «гарантії» використовується в багатьох галузях юридичної, політичної та інших наук.

Гарантування конституційного ладу актуалізується необхідністю вдосконалення діяльності держави як у цілому, так і окремих органів державної влади, що покликані забезпечувати стабільність її базових принципів та інститутів.

Багатозначність терміна «гарантія» безумовно позначається на різноманітності його трактування в юридичній науці, яка далеко не завжди оперує цим поняттям у суто юридичному його значенні. Етимологічно термін «гарантія» походить від французького слова «garantie», яке утворене від «garantir» – забезпечувати, охороняти.

У Конституції України термін «гарант» зустрічається всього лише один раз. Він характеризує конституційну правосуб'єктність Президента України (ч. 2 ст. 102).

Наукове опрацювання цієї проблематики дозволяє визначити гарантії конституційного ладу України як систему загальних умов і спеціальних (нормативно-правових та організаційно-правових) засобів, що забезпечують існування та дієвість інститутів конституційного ладу. Гарантії конституційного ладу слугують базою для формування певних суспільних відносин, які мають загальну специфіку. Це дозволяє поєднати їх в одну групу і охарактеризувати шляхом виокремлення спільних ознак, які притаманні гарантіям конституційного ладу взагалі.

Серед нормативно-правових гарантій конституційного ладу Конституція України є найважливішою. Її роль у гарантуванні конституційного ладу визнається практично всіма без винятку дослідниками. У низці праць Конституцію називають не лише гарантією стабільності конституційного ладу, а й взагалі умовою його існування.

Гарантування конституційного ладу України полягає у встановленні власного статусу Конституції і відповідно статусу тих інститутів, які вона закріплює: у обмеженні можливостей внесення змін і доповнень до неї, тобто забезпеченні самою Конституцією власної стабільності, а також у регулюванні нею порядку визначення, охорони, функціонування та зміни державного ладу України.

Конституція України має найвищу юридичну силу, визначає статус державних і недержавних інститутів, які виступають гарантами реалізації конституційних норм про державний лад України, внаслідок чого здійснюється функціонування відповідного конституційного ладу. Тому важливою гарантією конституційного ладу є стабільність Конституції. Стабільність обумовлена стійкістю тих суспільних відносин, які регулюються Конституцією, і передбачає дію її основних положень протягом тривалого історичного періоду розвитку держави та суспільства.

Гарантіями конституційного ладу України є такі положення Конституції України:

а) неможливість зміни Конституції, якщо ці зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на

ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (ч. 1 ст. 157);

б) неможливість зміни Конституції в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 157);

в) ускладнений порядок внесення змін до першого розділу Конституції, присвяченого засадам конституційного ладу України;

г) конституційне визначення статусу Президента України як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ч. 2 ст. 102) та встановлення відповідальності Президента України у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину (ст. 111);

д) заборону утворювати політичні партії та громадські організації, програмні цілі або дії яких спрямовані на зміну конституційного ладу насильницьким шляхом (ч. 1 ст. 37);

є) присягу народних депутатів України щодо додержання Конституції України та законів України (ч. 2 ст. 79);

ж) конституційний обов'язок Кабінету Міністрів України забезпечувати державний суверенітет України, виконання Конституції і законів України (п. 1 ст. 116);

з) діяльність спеціального органу захисту конституційного ладу – Конституційного Суду України – який вирішує питання про конституційність чинного законодавства, актів Президента України та актів Кабінету Міністрів України (ст. 150) [1, с. 147].

Екстраординарним засобом захисту конституційного ладу є правовий режим надзвичайного стану, що може бути введений в Україні або в окремих її місцевостях Указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України протягом двох днів од моменту звернення Президента України, з метою усунення загрози та якнайшвидшої ліквідації особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізації обстановки, відновлення правопорядку за спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Ковалів М.В., Гаврильців М.Т., Бліхар М.М. Конституційне право України: навч. пос. Львів, 2014. 402 с.

М. М. Сірант,
*доктор юридичних наук, професор,
заступник директора Навчально-наукового Інституту
права, психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)*

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Екологічне правопорушення – протиправне винне діяння, вчинене дієздатним у правовому відношенні суб'єктом, що завдає екологічну шкоду чи створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди чи порушує правничий та законні інтереси суб'єктів екологічного права [1, з. 291]. З цього визначення можна сформулювати першу особливість: екологічне правопорушення який завжди тягне у себе шкода, але є реальна загроза його наступу.

Як приклад, можна навести статтю 236 «Порушення правил екологічної безпеки» розділу VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за порушення правил обігу екологічно небезпечних речовин та відходів, що створило загрозу заподіяння суттєвої шкоди здоров'ю людини чи навколишньому середовищу. Цей злочин підриває екологічну безпеку України та порушує гарантоване Конституцією України право на сприятливу довкілля [2; 3].

Наступною особливістю є те, що з екологічне правопорушення встановлюється кримінальна, цивільно-правова (майнова), дисциплінарна і адміністративна відповідальність.

Саме адміністративна відповідальність найчастіше застосовується до осіб, які вчинили правопорушення у сфері екології. На є причина, яка полягає в тому, що останнім часом адміністративне право набуває все більшого впливу на екологічні правопорушення. Це відображається у главі 7 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини» Кодексу України про адміністративні правопорушення [4].

Говорячи про цю відповідальність не можна згадати про інструменти примусу, які є особливими.

Перший інструмент – це екологічна експертиза, яка передбачає встановлення відповідності документів та (або) документації, що обґрунтовують плановану господарську та іншу діяльність, вимогам в галузі охорони навколишнього природного середовища [5].

Екологічна експертиза буває п'яти видів: державна, яка є обов'язковою для всіх будівельних об'єктів і здійснювана комісією, яка формується уповноваженим те що органом виконавчої влади. Громадська експертиза, що проводиться з ініціативи громадських організацій та громадян.

Відомча експертиза проводиться лише щодо об'єктів, у яких зацікавлене будь-яке відомство. Наукова експертиза не має строго регламентованих

положень проводиться з метою перевірки наукових фактів, а також комерційна експертиза, яка проводиться на добровільній основі.

Екологічний контроль спрямований на виявлення, припинення та запобігання порушенням законів у галузі охорони навколишнього природного середовища. Цей контроль може здійснюватися державою в особі уповноважених органів, профспілками та підприємствами.

Наступним інструментом є екологічне ліцензування, обов'язкове для осіб, які ведуть господарську діяльність, пов'язану з використанням лісів, надр, вод та об'єктів тваринного світу. Прикладами такої діяльності є: природоохоронна діяльність, надрокористування, користування природними ресурсами тощо.

Екологічний ліцензування регулюється окремим нормативним актом – Законом «Про ліцензування видів господарської діяльності» [6]. Екологічна сертифікація проводиться з метою забезпечення екологічно безпечного провадження господарської та іншої діяльності на території України, може мати обов'язковий та добровільний характер.

Екологічна сертифікація є обов'язковою для фізичних і юридичних осіб, які задіяні у Системі екологічної сертифікації та маркування згідно ISO 14024. Для інших вона є добровільною, але має певну кількість вигод.

Ще однією особливістю екологічних правопорушень є те, що позови про компенсацію шкоди навколишньому природному середовищу, заподіяну порушенням законодавства у галузі охорони навколишнього природного середовища, можуть бути пред'явлені протягом двадцяти років. Цей термін позовної давності одна із найбільших у законодавстві визначено тим, що зачіпаються приватний та публічний інтереси.

Екологічні правопорушення мають велику ступінь суспільної небезпеки та загрожують функції життєзабезпечення, яке виконується довкіллям, що неодмінно веде до нових екологічних проблем.

Список використаних джерел:

1. Екологічне право України : курс лекцій / за ред. Каракаша І. І. Одеса: 2020. 321 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- 3 Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text4>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/conv#>
5. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. URL/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/222-19>

Г. М. Сіромська,
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри соціально-поведінкових,
гуманітарних наук та економічної безпеки
Інституту управління, психології та безпеки
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Право на доступ до публічної інформації є важливою складовою прав людини і головним засобом, за допомогою якого громадськість може контролювати дії влади та інших суб'єктів владних повноважень.

Інформація в сучасному світі перетворилася на глобальний стратегічний ресурс, використання якого дає змогу значно збільшити ефективність керування усіма життєвими сферами, постаючи в якості основного ресурсу боротьби за владу й методом її контролю, засобом впливу на свідомість людей та способом формування їх ідентичності.

Право на доступ до публічної інформації громадян нашої держави гарантовано Конституцією України (ст. 34, 50) [1], Законами України “Про доступ до публічної інформації” [2], “Про інформацію” [3] та іншими нормативно-правовими актами як українського так і міжнародного законодавства.

Основними документами, які визначають міжнародні стандарти права на доступ до публічної інформації є: Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів [4], Рекомендація Ради Європи №R (81) 19 про доступ до інформації, що перебуває у володінні державних органів [5], Рекомендація Ради Європи №R (2002) про доступ до офіційних документів [6], практика Європейського суду з прав людини [7, С. 24].

Правове визначення поняття “публічна інформація” міститься у ст. 1 Закону України “Про доступ до публічної інформації”, згідно з якою *публічна інформація* – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом [2].

В умовах воєнного стану доступ до публічної інформації є важливим правовим інструментом, здатним врятувати життя та вберегти здоров'я людини. Завчасне інформування громадян про загрозу нападу, окупації може сприяти своєчасній евакуації населення, запобігти гуманітарним катастрофам та вчиненню злочинів проти людяності. Водночас, реалізація права на доступ до публічної інформації в умовах війни може бути ускладненим через обмеження,

які супроводжують воєнний конфлікт. Так, відповідно до п. 3 Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” №64/2022 у зв’язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” [8].

Конституційне обмеження права особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується з положеннями п. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, в яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві (Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 р. №2-рп/2012) [9].

У зв’язку із повномасштабним російським вторгненням 24 лютого 2022 р. на територію України основними підставами для обмеження такого права є “захист інтересів національної безпеки та територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам...” [1].

Умови війни в Україні створюють ряд особливостей у реалізації громадянами права на публічну інформацію, яке може бути обмежене через: впровадження контролю за змістом і поширенням інформації; тимчасове призупинення роботи державних реєстрів та баз даних; запровадження особливого режиму роботи та посилення охорони об’єктів державного значення; запровадження комендантської години; відстрочення в задоволенні запитів на інформацію [9].

Державою можуть бути запроваджені такі заходи інформаційної безпеки:

1. Обмеження доступу до інформації: Уряд вправі обмежити доступ до деякої інформації, яка вважається чутливою або стратегічно важливою в умовах конфлікту. Це може стосуватися військової та розвідувальної інформації.

2. Цензура та контроль: Уряд має право застосовувати цензуру та контроль над засобами масової інформації з метою обмеження поширення неперевіреної або неприйнятної інформації, що може впливати на безпеку або воєнні операції. Це, зокрема, передбачає блокування деяких веб-сайтів, соціальних мереж або засобів масової інформації, обмеження інтернет-провайдером доступу до інформаційно-пропагандистських ресурсів ворога тощо [9]. Даний перелік обмежень не є вичерпним та може бути доповнений окремими законами України.

У разі війни важливо зберігати баланс між правом на публічну інформацію та національною безпекою. Обмеження доступу до інформації повинно відповідати чинному законодавству, адже в наш час, беззаперечним є той факт,

що без належного забезпечення права суспільства на доступ до достовірної, точної та повної інформації неможливе існування демократичних свобод та прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України “Про доступ до публічної інформації”. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
3. Закон України “Про інформацію”. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
4. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text
5. Рекомендація Ради Європи № R (81) 19 про доступ до інформації, що перебуває у володінні державних органів. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-81-19-pro-dostup-do-informatsiyi-shho-znahodytsya-u-rozporoyadzhenni-derzhavnyh-organiv/>
6. Рекомендація Ради Європи № R (2002) про доступ до офіційних документів. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a33#Text
7. Науково-практичний коментар до Закону України “Про доступ до публічної інформації”. Київ, 2012. 335 с.
8. Указ Президента України Про введення воєнного стану в Україні. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
9. Особливості реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. Роз’яснення підготовлені за сприяння експерта з доступу до інформації О. Кабанова (ГО “Центр з доступу до інформації”). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/rozyasnennya-shchodo-doderzhannya-prava-na-dostup-do-informatsii-v-umovakh-voennogo-stanu13042022-3.pdf>

А. О. Собакаръ,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри загально-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ НАСИЛЬСТВА ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ (ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА)

Проблема диференціації соціальних відмінностей, зумовлених біологічною статтю, – одна з дискусійних та складних у системі наукових знань про людину. Складність цієї проблеми полягає у необхідності застосування комплексного підходу, використання даних не тільки різних галузей юридичної науки, а також психології, медицини, фізіології, соціології, культурології тощо. При цьому питання відмінностей у поведінці та особливо злочинних насильницьких дій, що обумовлені статтю, вимагають свого власного обґрунтування.

Гендерне насильство (насильство за ознакою статі) – глобальна проблема сучасного нестабільного світу. Ця проблема, на жаль, не має меж, не залежить від віку, класу, соціального стану, етнічної приналежності, країни проживання тощо.

Нечутливість суспільства до проблеми гендерного насильства пов'язана з тим, що, по-перше, сучасна культура розглядає гендерне насильство лише як психологічну проблему, ігноруючи гендерну проблематику; по-друге, державна соціальна політика практично не займається розв'язанням цієї проблеми. У контексті соціальних відносин гендерне насильство найчастіше розглядається як застосування чоловіками примусового впливу, жорстокого поводження щодо осіб жіночої статі. Внаслідок цього гендерне насильство необхідно розглядати як феномен соціокультурного простору, що функціонує у сучасній культурі.

Означений вид насильства є соціальним феноменом, складним, багатоаспектним у своїй структурі, що сформувався задовго до цивілізованого суспільства. У масовій свідомості «гендерне насильство» частіше зводиться до стереотипу як чисто фізичної наруги чоловіка над жінкою, але це вузький, односторонній підхід. Насправді «гендерне насильство» в будь-якому суспільстві та за будь-якого державного ладу – категорія соціокультурна, насамперед за своїми спонукальними мотивами та наслідками. Маючи універсальний характер, воно існує у різноманітних формах практично у всіх сферах життя: політичній, економічній, духовній та сімейно-побутовій.

Поняття «гендерне насильство» у міждисциплінарних дослідженнях слід відмежувати від інших аналогічних понять: «домашнє насильство», «побутове насильство», «сімейне насильство», «подружнє насильство», «насильство щодо жінок» та ін.

Найближчим до визначення поняття «гендерне насильство» є визначення «насильства щодо жінок», яке міститься в Декларації про викорінення

насильства щодо жінок, прийнятій ООН у 1993 році. Декларація визначає «насильство щодо жінок» як дії, що включають «будь-який акт насильства, вчинений на підставі статевої ознаки, яка завдає або може завдати фізичної, статевої чи психологічної шкоди чи страждання жінкам, а також загрози вчинення таких актів, примус чи довільне позбавлення волі, чи то у суспільному чи особистому житті» [1].

Поняття «подружнє насильство» виражає прояв насильства по відношенню до осіб протилежної статі, які безпосередньо перебувають у шлюбі, тоді як у даному випадку не оцінюється насильство по відношенню до осіб, які проживають в одній сім'ї. Наприклад, дітям, батькам, сестрам та іншим членам сім'ї. Також при визначенні даного поняття не враховуються факти насильства стосовно осіб протилежної статі, які не перебувають у сімейних відносинах [2].

Необхідність забезпечення попередження насильства за ознакою статі визнається, насамперед, міжнародними документами, які чинні і в Україні: Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III); Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 року, ратифікована Президіумом Верховної Ради СРСР 19 грудня 1980 року; Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, ратифікований Законом України від 5 червня 2003 року № 946-IV; Конвенція про права дитини 1989 року, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII; Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1949 року, приєднання Української РСР із застереженнями до статті 22 від 15 листопада 1954 року; Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ратифікований Законом України від 4 лютого 2004 року № 1433-IV; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, ратифікований Законом України від 3 квітня 2003 року № 716-IV; Декларація про викорінення насильства проти жінок, проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року № 48/104; Декларація про захист жінок та дітей в надзвичайних ситуаціях та в період збройних конфліктів, проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року № 3318.

Згідно зі статтею 24 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та статтею 29 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а так само кривдник, який порушив вимоги спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом [3].

Набрання чинності законодавства щодо протидії домашньому насильству доповнило відповідну статистику окремими показниками, що дало можливість

відстежувати динаміку вказаних фактів для оцінки ефективності попереджувальної діяльності та внесення необхідних коректив, підтвердженням тому є й Указ Президента України № 398/2020 від 21 вересня 2020 року «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» [4].

Разом з тим, чинне законодавство передбачає дефініцію терміну «насильство за ознакою статі», що характеризується вчиненням діяння, котрі спрямовані проти осіб через її стать, або поширення в суспільстві звичаїв чи традицій (стереотипних уявлень щодо соціальних функцій (становища та обов'язків тощо) жінок й чоловіків), або діяння, які стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті [3].

Важливість виокремлення насильства за ознакою статі підтверджується й статистичними даними. Зокрема, у 2018 році з 1440 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством тільки 148 (10%) були жінками. При цьому, частка жінок, які вчинили правопорушення, пов'язані з домашнім насильством з року в рік зменшується зі значним ростом самої кількості таких правопорушень. Так, у 2019 році менше 8% осіб, які вчинили правопорушення, пов'язані з домашнім насильством були жінками, а у 2020 та за 10 місяців 2021 року їх кількість складала менше 6% [5].

Відтак, ознаки домашнього насильства та насильства за ознакою статі мають певні спільні риси: спроба прояву переваги над іншою особою, до якої застосовується насильство; намір нашкодити, тобто кривдник навмисно завдає емоційного або фізичного болю потерпілому; погроза подальшої агресії, тобто кривдник і жертва розуміють, що це не перший і не останній випадок знуцання. Водночас, відокремлення вчинення насильства за ознакою статі в окремий склад адміністративного правопорушення узгоджується з напрямом реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, яка спрямована на утвердження гендерної рівності, недопущення дискримінації за ознакою статі, застосування позитивних дій, запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків, підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства, виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері, захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

У той же час, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства тобто стосуються

приватного життя громадян.

Підсумовуючи викладене, можливо зробити висновок, що домашнє насильство і насильство за ознакою статі це різні поняття та різні склади правопорушень, що зумовлює необхідність внесення до Кодексу України про адміністративні правопорушення окремої статті, яка б передбачала настання юридичної відповідальності за насильницькі дії проти особи за ознакою статі. У зв'язку з цим, пропонуємо доповнити КУпАП статтею наступного змісту:

«Стаття 173-5. Насильство за ознакою статі

Вчинення насильства за ознакою статі тобто умисне вчинення будь-яких діянь, що спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті, – тягнуть за собою громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин або адміністративний арешт на строк від п'яти до п'ятнадцяти діб».

Проведений аналіз чинного законодавства та практики його реалізації щодо особливостей провадження у справах про адміністративні правопорушення, вчинені за ознакою статі в Україні, засвідчив, що це питання потребує серйозної процесуальної модернізації, заповнення наявних прогалів, приведення процесуальних механізмів у відповідність до вимог практики, а також у подальшому створенні певних рекомендацій щодо подальшого запобігання та адміністративно-правової протидії виникненням випадків домашнього насильства взагалі та насильства за ознакою статі в Україні зокрема.

Список використаних джерел:

1. Декларация об искоренении насилия в отношении женщин. Провозглашена резолюцией 48/104 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1993 года URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2019. 288 с.
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України № 2866-IV від 08.09.2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
4. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства: Указ Президента України № 398/2020 від 21 вересня 2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text>
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2018 та жовтень 2021 року. Офіс Генерального прокурора України URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

О. А. Стасишин,
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЦІЛІ ЯК КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

В Україні увага до судової системи підвищена не лише з боку юридичної спільноти, а й суспільства, оскільки сама система судових органів спрямована на забезпечення непорушності основ конституційного ладу, охорону правопорядку, законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Оцінка ефективності правосуддя з адміністративних справ, а також діяльності суду в адміністративному судочинстві останнім часом є дуже актуальною, у зв'язку з чим систематично готуються Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, спрямовані на розвиток судової системи [1].

Від ефективності судової системи безпосередньо залежить не лише захист прав та інтересів громадян, а й розвиток України як правової демократичної держави. Слід зазначити, що ні з теорії права, ні з правозастосовчої практики не вироблено єдиної погляду поняття «ефективність правосуддя», «ефективність судочинства», зокрема й адміністративного.

Поняття ефективного судочинства не міститься у процесуальному законодавстві України, хоча є позиції Конституційного Суду України про те, що правосуддя може бути визнано ефективним лише за умови, якщо воно відповідає вимогам справедливості та здатне забезпечити ефективне відновлення прав [2]. Заслужують на увагу дефініції «ефективності правосуддя», запропоновані деякими теоретиками права.

Ефективність правосуддя в адміністративних справах є здатність правосуддя забезпечувати за певних умов досягнення соціально значимих цілей, тобто здійснення судом особливої діяльності з розгляду та вирішення конкретних судових справ, винесення у цих справах законних, обґрунтованих і справедливих рішень. Ефективність правосуддя прирівнюється до досягнення мети судового захисту, завдань правосуддя, зокрема в адміністративному судочинстві.

Правосуддя є доступним для конкретної особи, яка бере участь у справі, не тільки тоді, коли суб'єктивні права, свободи або інтереси вказаних осіб, що охороняються законом, захищені судом, який своєчасно розглянув справу і виніс законне, обґрунтоване, аргументоване та справедливе рішення, але й тоді, коли рішення суду виконано, якщо воно добровільно не виконується.

Я. О. Берназюк зазначає, що при визначенні ефективності правосуддя, слід виходити з сутності правосуддя, яка є не що інше, як дії суду або судді, спрямовані на досягнення передбачених законом цілей. Визначати ефективно чи неефективно правосуддя необхідно, насамперед, стосовно учасників правового

конфлікту, що становить зміст адміністративної справи [3, с. 152].

Сучасні підходи до поняття ефективності правосуддя та адміністративного судочинства зводяться до того, що ефективність визначається як здатність правосуддя досягати мети та вирішувати завдання, визначені законом, причому по відношенню до конкретних суб'єктів-осіб, що беруть участь у справі. І це не випадково, бо, як зазначалося, підвищено увагу суспільства до судової системи, а також безпосередньо до адміністративного судочинства, у межах якого щорічно розглядаються сотні публічно-правових спорів.

Адміністративне судочинство складається з самостійних стадій: порушення адміністративної справи, підготовка адміністративної справи до судового розгляду, безпосередньо судовий розгляд, який, у свою чергу, складається з окремих частин, характеризується єдністю зазначених стадій, основою якої є мета адміністративного судочинства.

З положень Кодексу адміністративного судочинства України випливає, що основною метою адміністративного судочинства є захист інтересів порушених чи оспорюваних прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, прав та інтересів України, місцевих утворень, інших осіб, які є суб'єктами адміністративних, бюджетних чи інших правовідносин, а також, хоч і дещо віддалено, зміцнення законності та правопорядку, попередження правопорушень та формування шанобливого ставлення до закону та суду [4].

Основними завданнями, без виконання яких неможливо досягти основної мети адміністративного судочинства, є правильний і своєчасний розгляд та вирішення адміністративних справ.

Незважаючи на різні підходи до визначення ефективності судочинства, більшість авторів наголошують на зв'язку даного поняття саме з досягненням цілей, поставлених законодавцем перед адміністративним процесом, що цілком обґрунтовано. Ці підходи відповідають міжнародно-правовим стандартам у сфері правосуддя з адміністративних справ. Щодо критеріїв ефективності правосуддя та ефективності адміністративного судочинства, то вони дотепер чітко не визначені.

Виділяють, наприклад, такі критерії: суд ефективний, оскільки у вирішенні певних спорів йому немає альтернативи; рішення, що приймаються судом, відповідають соціальним очікуванням; суд може оперувати такими категоріями, як законність, обґрунтованість, справедливість; суд є останньою інстанцією.

В. Б. Авер'янов як критерій ефективності адміністративного судочинства розглядав ступінь досягнення встановлених законом цілей. Виділяються такі критерії, як винесення судами законних та обґрунтованих рішень; забезпечення судами прав осіб, що у адміністративних справах, та інших.

Різні підходи в досліджуваному питанні зводяться до того, що основним критерієм ефективності правосуддя та судочинства (в даному випадку адміністративного в контексті ефективності захисту прав учасників бюджетних правовідносин) виступають процесуальні цілі та завдання.

Критерієм ефективності судочинства виступають, перш за все, завдання

щодо правильного і своєчасного розгляду та вирішення справ, які виступають у ролі засобу досягнення всіх перерахованих кінцевих цілей правосуддя.

Численні матеріали судової практики свідчать про те, що неефективність адміністративного судочинства в контексті ефективності захисту прав учасників бюджетних правовідносин відбувається найчастіше через те, що судді формально підходять до виконання завдань адміністративного судочинства ще на стадії підготовки справи до судового розгляду, хоча саме на цій стадії закладається фундамент для правильного розгляду та вирішення спору.

Неправильне визначення предмета доказування, закону, яким слід керуватися, вирішуючи справу та визначаючи правовідносини сторін, складу осіб, які беруть участь у справі, відсутність необхідних доказів неминує призводити до скасування судового рішення, що не сприяє досягненню мети адміністративного судочинства.

Цілі адміністративного судочинства пронизують весь судовий процес у адміністративній справі, починаючи від порушення адміністративної справи і завершуючи прийняттям судового рішення, проте досягти ефективності адміністративного судочинства можна лише за їх комплексної реалізації, сформувавши основні критерії, показники, що використовуються для розрахунку ефективності судочинства.

Заслуговує на увагу переконлива та аргументована позиція О. Л. Грицаєнко на систему критеріїв, показників ефективності адміністративного судочинства та на вимоги до них. Наприклад, проводить оцінку ефективності судочинства за такими критеріями:

- ефективний захист прав і законних інтересів учасників правовідносин, що характеризує ступінь досягнення основних цілей судочинства;
- досягнення мети справедливого публічного судового розгляду в розумний термін;
- ступінь економічності процесуальної форми правосуддя в адміністративних справах у контексті ефективності захисту прав учасників бюджетних правовідносин, оптимальний рівень судових витрат, що дозволяє досягти кінцевого результату адміністративного судочинства [5, с. 54].

Щодо системи показників, вона побудована виходячи з основних елементів ефективності адміністративного судочинства. Йдеться про показники ефективності: процесуального права, звернення до суду, судового розгляду, судового рішення, перевірочних проваджень і умов ефективності адміністративного судочинства.

Запропоновані критерії ефективності адміністративного судочинства є важливим інструментом у досягненні основної мети судового захисту прав учасників адміністративного процесу у контексті ефективності захисту прав учасників бюджетних правовідносин та дозволять вирішити проблеми якості правосуддя у адміністративних справах зазначеної категорії, термінів розгляду справ та ін.

Назріла необхідність розробити на законодавчому рівні чіткі критерії

ефективності судочинства, які можуть стати для суддів, які розглядають адміністративні справи щодо захисту інтересів учасників бюджетних відносин, свого роду стимулом для професійного вдосконалення, дозволять правильно організувати роботу, оперативно розглядати справи, полегшить доступ зацікавлених осіб до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10>

2. Правосуддя. Конституційний Суд України. URL. <https://ccu.gov.ua/publikaciya/pravosuddya-statti-124-131>

3. Берназюк Я. О. Ефективність судового рішення в адміністративному судочинстві як складова ефективного правосуддя. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Том 2. № 98. С.145-157.

4. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>

5. Грицаєнко О. Л. До питання ефективності захисту прав особи в адміністративному судочинстві. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 2. Том 31 (70) Ч. 2. С. 53-58.

С. П. Стецюк,

*доктор філософії у галузі право,
викладач кафедри правового забезпечення
Військового інституту*

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У східній та південній частині нашої держави продовжуються важкі бої, метою яких є звільнення окупованих росією територій. При цьому, за словами генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга, сили оборони України демонструють перші ознаки успіху наступальної операції, яка за його прогнозами буде кривавою та важкою [1]. Очевидно, що людські та економічні втрати нашої держави будуть накопичуватися й надалі, допоки росія не зазнає повної капітуляції. Саме ця подія і буде відправною точкою для початку відновлення України, яке включатиме комплекс заходів із відновлення та розбудови транспортної, медичної, соціальної, комунальної, виробничої інфраструктури та житла, інфраструктури енергетики, зв'язку, військової інфраструктури і військово-промислового комплексу, структурну модернізацію та перезапуск економіки, заходи з подолання

безробіття, підтримки сімей з дітьми, вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок війни, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини тощо.

Подолання наслідків російської збройної агресії проти України потребуватиме багато людських зусиль і часу, а тому потребує завчасного розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. Саме для цих цілей указом Президента України від 21.04.2022 № 266/2022 [2] створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни (далі - Рада), яка функціонує як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. Для належної роботи Ради та підготовки фахових пропозицій, які впливають із її завдань, при Раді утворено робочі групи з питань: європейської інтеграції; аудиту збитків, понесених внаслідок війни; відновлення та розбудови інфраструктури; відновлення та розвитку економіки; повернення громадян, які тимчасово переміщені, зокрема за кордон та їх інтеграції в суспільно-економічне життя держави; функціонування фінансової системи, її реформування та розвитку; розвитку військово-промислового комплексу; модернізації та розвитку сфери безпеки і оборони; енергетичної безпеки; державного управління; будівництва, містобудування, модернізації міст та регіонів; нової аграрної політики; діджиталізації; захисту прав ветеранів війни; освіти і науки; молоді та спорту; культури та інформаційної політики; юстиції; антикорупційної політики; охорони здоров'я; екологічної безпеки; соціального захисту; прав людини; захисту прав дітей та повернення дітей, які тимчасово переміщені за кордон [2].

Крім того, питання відновлення регіонів, територій та інфраструктури лягли в основу постанови Кабінету Міністрів України від 13.06.2023 № 593 [3], якою погоджено пропозицію Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури щодо необхідності введення у Міністерстві розвитку громад, територій та інфраструктури, Міністерстві оборони, Міністерстві охорони здоров'я, Міністерстві освіти і науки, Міністерстві культури та інформаційної політики, Міністерстві енергетики, Міністерстві цифрової трансформації, Міністерстві соціальної політики та дванадцяти обласних адміністрацій, території яких найбільше постраждали від російської агресії посад заступника міністра та відповідно заступника голови обласної державної адміністрації з питань відновлення регіонів, територій та інфраструктури. За словами Віце-прем'єр-міністра з відновлення України – Міністра розвитку громад, територій та інфраструктури Олександра Кубракова «...введення відповідних посад дозволить швидше реалізовувати проекти критичного відновлення, ефективніше використовувати ресурси та краще координувати зусилля на рівні центральних і регіональних органів влади» [4].

Пильної уваги наразі заслуговує і міжнародна Конференція з питань відновлення України (URC 2023) [5], яка організована спільними зусиллями Великої Британії та України і відбудеться у Лондоні протягом 21–22 червня 2023 року. Попередня подібна конференція була проведена Швейцарією спільно з

Україною в Лугано і заклала основу для відбудови України та об'єднання зусиль переважної більшості світу.

То ж як бачимо, коло питань пов'язаних із подоланням наслідків російської збройної агресії проти України є дуже широким та вкрай актуальним як на рівні української влади, так і міжнародної спільноти. Воно потребує наявності відповідного нормативно-правового регулювання, а отже і постійного наукового супроводу, яким ми власне і плануємо зайнятись у своїх подальших наукових дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Vanden Brook T., Chambers F. NATO secretary general: Ukraine 'gaining ground' against Russia in counteroffensive. USA Today. June 12, 2023. URL: <https://www.usatoday.com/story/news/politics/2023/06/12/nato-stoltenberg-ukraine-russia-counteroffensive/70314530007/> (дата звернення: 14.06.2023).

2. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни : Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/266/2022> (дата звернення: 14.06.2023).

3. Деякі питання діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань відновлення регіонів, територій та інфраструктури : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2023 № 593. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-diialnosti-tsentralnykh-ta-mistsevykh-a593> (дата звернення: 14.06.2023).

4. У міністерствах і обласних адміністраціях з'являться заступники з питань відновлення. Урядовий портал. 14 червня 2023 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-ministerstvakh-i-oblasnykh-administratsiakh-ziavliatsia-zastupnyku-z-pytan-vidnovlennia> (дата звернення: 14.06.2023).

5. Ukraine Recovery Conference (URC 2023). June 21-22, 2023 URL: <https://ua.urc-international.com/urc-2023-info> (дата звернення: 14.06.2023).

І.Б. Тацишин,
к.ю.н., доцент
адвокат

ПРАВОВІ ПИТАННЯ БРОНЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОЗОВ'ЯЗАНИХ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Бронювання військовозобов'язаних, які перебувають у запасі, здійснюється в мирний та у воєнний час з метою забезпечення функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій в особливий період.

Бронюванню підлягають військовозобов'язані, які працюють:

1) в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, у разі якщо це необхідно для забезпечення функціонування зазначених органів;

2) на підприємствах, в установах і організаціях, яким встановлено мобілізаційні завдання (замовлення), у разі якщо це необхідно для виконання встановлених мобілізаційних завдань (замовлень);

3) на підприємствах, в установах і організаціях, які здійснюють виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг, необхідних для забезпечення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань;

4) на підприємствах, в установах і організаціях, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Критерії та порядок, за якими здійснюється визначення підприємств, установ і організацій, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період, визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час».

Визначення підприємства критично важливим для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період здійснюється за такими критеріями:

1) загальна сума податків, зборів, платежів, нарахованих, утриманих та сплачених до державного і місцевих бюджетів, крім митних платежів, протягом звітного податкового року перевищує еквівалент 1,5 млн. євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом Національного банку за той самий період, що підтверджується довідкою контролюючого органу, в якому на обліку перебуває підприємство;

2) сума надходжень в іноземній валюті, крім кредитів і позик, за звітний податковий рік перевищує еквівалент 32 млн. євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом Національного банку за той самий період, що підтверджується довідкою відповідного обслуговуючого банку;

3) підприємство має стратегічне значення для економіки і безпеки держави відповідно до переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 р. № 83;

4) підприємство має важливе значення для галузі національної економіки чи задоволення потреб територіальної громади. Критерії, за якими здійснюється визначення підприємства, яке має важливе значення для галузі національної економіки чи задоволення потреб територіальної громади, встановлюються органами виконавчої влади, іншими державними органами, органами державного управління, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, за сферою їх управління чи галуззю національної економіки або

обласною, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями, або обласною, Київською та Севастопольською міськими військовими/військово-цивільними адміністраціями (у разі їх утворення) з урахуванням потреб територіальної громади;

5) відсутність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що підтверджується довідкою про відсутність заборгованості з платежів, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, або витягом з інформаційної системи органів ДПС щодо статусу розрахунків платника з бюджетом та цільовими фондами, засвідченим керівником підприємства;

б) розмір середньої заробітної плати застрахованих осіб-працівників на підприємстві за останній календарний квартал становить не менше розміру середньої заробітної плати у регіоні за IV квартал 2021 р. (відповідно до даних Держстату), що підтверджується довідкою, наданою підприємством;

7) підприємство є резидентом Дія Сіті.

У Львівській області розпорядженням начальника Львівської обласної військової адміністрації від 28.02.2023р. №101/0/5-23ВА затверджено критерії визначення підприємств, установ та організацій, які мають важливе значення для галузі національної економіки чи задоволення потреб територіальної громади в особливий період, зокрема:

1) підприємство сплатило податків і зборів до загального фонду бюджету територіальної громади за передній рік на суму, що становить не менше:

1% суми бюджету територіальної громади, якщо індекс податкоспроможності громади дорівнює або є більшим 1;

2% суми бюджету територіальної громади, якщо індекс податкоспроможності громади становить від 0,5 до 0,999;

3% суми бюджету територіальної громади, якщо індекс податкоспроможності громади становить 0 до 0,499;

2) фактична чисельність працівників підприємства (з урахуванням мобілізованих працівників) дорівнює кількості працівників, які були працевлаштовані на підприємстві станом на 01 січня 2022 року, або збільшилась (на дату звернення підприємства);

3) підприємство працевлаштувало протягом дії правового режиму воєнного стану внутрішньо переміщених осіб в кількості 5 % або більше від загальної чисельності працівників на підприємстві (з урахуванням мобілізованих працівників);

4) підприємство здійснює сільськогосподарську діяльність з вирощування:

плодових та/або ягідних культур на земельних ділянках, площею 15 гектарів та більше;

овочевих культур на земельних ділянках, площею 50 гектарів та більше;

інших сільськогосподарських культур на земельних ділянках, площею 100 гектарів та більше;

5) підприємство визнане секторальним органом у сфері захисту критичної інфраструктури об'єктом критичної інфраструктури;

6) підприємство здійснює зовнішньоекономічну діяльність та експортувало 50% або більше продукції, яка була вироблена або піддана достатній переробці чи обробці підприємством за попередній рік;

7) підприємство не має заборгованості по виплаті заробітної плати, сплати податків і зборів за попередній рік та загальна чисельність працівників (з урахуванням мобілізованих працівників) на підприємстві становить 50 та більше;

8) підприємство належить до комунальної форми власності та не має заборгованості по виплаті заробітної плати, сплати податків і зборів за попередній рік;

9) основною діяльністю підприємства є виробництво продукції або оптова чи роздрібна торгівля продуктами харчування в обсягах, що дорівнює або перевищує 200 мільйонів гривень на рік (за попередній рік).

Постановою Кабінету Міністрів від 28.04.2023р. №400 були внесені зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час». Дані зміни чітко конкретизували строки розгляду звернень підприємств, що беззаперечно позитивно вплинуло на процес бронювання.

Наведений алгоритм бронювання працівників на нашу думку є чітко структурованим та доступним для розуміння, але поряд з тим, на практиці існують певні проблеми з підтвердженням певних критеріїв так як документи, які їх підтверджують, потребують письмових звернень зокрема до Головного управління ДПС у Львівській області та залучення відповідних службовців для збирання та узагальнення інформації для надання відповіді на звернення підприємств, що в певних випадках є доволі протяжним у часі.

На нашу думку, з метою покращення даного процесу, необхідно змінити умови підтвердження критеріїв інформацією, яку можна отримати шляхом звернення в електронному кабінеті платника податків, що значно прискорить процес підтвердження критеріїв.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 21.06.2023).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 21.06.2023).

3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#n458> (дата звернення: 21.06.2023).

4. Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 р. № 76. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#n111> (дата звернення: 21.06.2023).

5. Про встановлення критеріїв визначення підприємств, установ та організацій, які мають важливе значення для галузі національної економіки чи задоволення потреб територіальної громади в особливий період: розпорядження Начальника ЛОВА від 28.02.2023 № 101/0/5-23ВА URL: <https://loda.gov.ua/documents/56442> (дата звернення: 21.06.2023).

В.І. Тиравський,
аспірант кафедри права
(Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»)

НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах розв'язаної на території України війни виникає загроза перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, обмеження свободи слова, заборони на доступ до інформації, збільшується ризик фізичного та психологічного впливу на зазначених осіб та членів їх сім'ї. Викладене викликає необхідність з'ясування національних гарантій захисту прав журналістів, які відображені в нормативно-правових актах вітчизняного законодавства.

Зокрема, Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» містить наступні гарантії: право на охорону праці, пільги та компенсації за роботу із важкими та шкідливими умовами праці, на медичні огляди, соціальне страхування, на всебічне розслідування нещасних випадків, смерті і шкоди, завданої здоров'ю при виконанні службових обов'язків, та право на відповідні відшкодування; право для членів сімей загиблих журналістів на матеріальну допомогу та допомогу у похованні; право для членів сімей загиблих журналістів на одноразову грошову допомогу у розмірі 100 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб на час виплати та ін. [1].

У Наказі Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» зазначається, що журналісти мають статус цивільної особи. Але будучи цивільними особами, на національному рівні вони також користуються усіма гарантіями, які передбачені законодавством України (виплати у разі тимчасового переселення, право на компенсації за зруйноване житло тощо) [2].

Варто також нагадати, що 14.04.2022 р. Верховна Рада України прийняла

Постанову «Про Заяву Верховної Ради України про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану», у якій, зокрема вказується, що: одним з ключових завдань Української держави повинно стати забезпечення встановлених Конституцією України гарантій свободи слова, вільного отримання, збирання і поширення інформації з урахуванням встановлених законами України обмежень, пов'язаних з воєнним станом. Українська держава не має права копіювати тоталітарні практики держави-агресора. Будь-які незаконні спроби втручання в роботу журналістів та засобів масової інформації, будь-які злочини проти журналістів або випадки технічного вимкнення проукраїнських телеканалів з ефіру повинні отримувати рішучу реакцію правоохоронних органів з притягненням винних до справедливої відповідальності. В умовах воєнного стану держава підтримуватиме чесних журналістів, незалежні засоби масової інформації, що є ознакою будь-якого демократичного суспільства, яким, безумовно, є суспільство України [3].

Правила роботи журналістів та журналісток, затверджені 03.03.2022 р. Наказом № 73 Головнокомандувача ЗСУ, регламентують процедуру акредитації представників ЗМІ під час воєнного стану, визначають перелік інформації, яку заборонено розголошувати, встановлюють порядок роботи журналістів в зоні ведення бойових дій [3]. Серед іншого зазначається, що до переліку інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника та негативно вплинути на виконання завдань належить: інформація щодо системи охорони та оборони системи військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, які використовуються. Водночас уточнюється, що не йдеться про ті об'єкти, які видимі або очевидно виражені [4].

Крім того, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. У тому числі обмеження можуть стосуватися свободи слова. Ці обмеження пов'язані з тим, що оприлюднення деякої інформації може становити ризик для цивільних та військових [5].

У зв'язку з відсутністю в Україні монополії на поширення інформації, події повномасштабної війни можуть висвітлювати як професійні, так і громадянські журналісти (блогери).

Прийнятий 31.03.2023 р. Закон України «Про медіа» визначає, що журналіст – творчий працівник суб'єкта у сфері медіа, який професійно збирає, одержує, створює, редагує, поширює і забезпечує підготовку інформації для медіа [6]. З даного визначення вбачаємо ключову ознаку, за якою журналіст відрізняється від блогера – «професійно».

Якщо говорити про те, чим репортажі воєнкорів відрізняються від стрімів, які постійно ведуть самі військові з точки зору точності, актуальності, оперативності, відповідності певним етичним нормам, то між ними відмінності. Професійні журналісти: спеціально навчені збирати, перевіряти і подавати інформацію; знімають не те, що хочуть, а те, що суспільно важливе; наявність

редакційної політики, планів і завдань; дотримання журналістських стандартів та Кодексу етики. У діяльності військових часто простежується відсутність збалансованості та суб'єктивізм [7].

Обмеження на поширення певної інформації під час воєнного стану можуть створювати складнощі для журналістів, які намагаються висвітлити суспільно важливі теми. Проте воєнний стан не виключає можливості медіа докладати зусиль для чесного інформування громадськості. Журналісти мають дотримуватися етичних норм і професійних стандартів, щоб забезпечити якісне та об'єктивне висвітлення важливих для всіх українців тем [15].

Також варто зазначити, що в Наказі ЗСУ № 73 йдеться про такий перелік інформації, яку не можна розголошувати в медіа: найменування військових частин та інших військових об'єктів в районах виконання бойових завдань, географічні координати місць їх розташування; чисельність особового складу військових частин і підрозділів; кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання; описи, зображення та умовні позначки, які ідентифікують або можуть ідентифікувати військові об'єкти; інформація щодо бойових дій чи операцій, які проводяться або плануються; інформація щодо системи охорони та оборони військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, які використовуються (крім тих, які видимі або очевидно виражені); порядок залучення сил та засобів до виконання бойових завдань; інформація про збір розвідувальних даних (способи, методи, сили та засоби, що залучаються); інформація про переміщення та розгортання своїх військ (найменування, кількість, місця, райони, маршрути руху) та ін. [3].

Таким чином, гарантії прав журналістів та членів їхніх сімей відображені на міжнародно-правовому та національному рівні. Національні механізми захисту прав журналістів в умовах війни – передбачена на національному рівні система норм, принципів, правових і організаційних засобів, умов і вимог, за допомогою яких здійснюється дотримання, забезпечення, охорона і захист прав журналістів та їх сімей під час дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів. Закон України {Назва Закону в редакції Закону № 2849-IX від 13.12.2022} (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 50, ст. 302). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

3. Про Заяву Верховної Ради України про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану. Постанова № 2190-IX, від 14.04.2022 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2190-IX#Text>

4. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України №73 від 03.03.2022 р. (Із змінами, внесеними згідно з наказом № 196 від 12.07.2022; № 266 від 03.10.2022; № 49 від 27.02.2023). URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2022/2023_02_27_%20%E2%84%9673_new.pdf?fbclid=IwAR2iUdXTqEUVs5RgKvgiSaSIZXAykMbdSRp44HrnM4E0dO350R88ujlbKJQ

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

6. Про медіа. Закон України № 2849-IX від 31.03.2023 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

7. Роль професійних журналістів і блогерів під час війни URL: <https://detector.media/infospace/article/203615/2022-10-11-yaki-obmezhennya-ta-osoblyvosti-roboty-media-diyut-v-ukraini-pid-chas-velykoi-viyny/>

Р.Б. Тополевський,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загально-правових дисциплін Інституту права

(Львівський державний університет внутрішніх справ),

старший науковий співробітник

(Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного

будівництва та місцевого самоврядування

Національної академії правових наук)

Л. Тополевська,

керівник Львівської приймальні

(Українська Гельсінська спілка з прав людини),

директор (ГО «Центр правових та політичних досліджень «СІМ»)

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ ТА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ВНАСЛІДОК АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Внаслідок російської агресії в Україні з 2014 року Україна ініціювала низку проваджень в міжнародних судах та міжнародних органах: Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини.

Так, до Європейського суду з прав людини подано принаймні 10 справ.

Європейський суд з прав людини. 28 лютого 2022 року Україна звернулася до ЄСПЛ проти росії із вимогою вжити термінові забезпечувальні заходи і зобов'язати росію зупинити військову агресію проти України. ЄСПЛ зобов'язав

рф «утримуватися від військових нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти, включаючи житлові приміщення, автомобілі екстрених служб та інші цивільні об'єкти, що охороняються, такі як школи та лікарні, а також негайно забезпечити безпеку медичних установ, особового складу та аварійно-рятувальних служб у межах території, атакованої або захопленої російськими військами». Згодом, ЄСПЛ розширив перелік зобов'язань рф щодо тимчасових заходів.

16 березня 2022 Комітет Міністрів Ради Європи виключив Росію зі складу Ради Європи. В той же час розгляд 10 справ поданих Україною проти рф та тисячі індивідуальних скарг громадян України проти рф триватиме.

Міжнародний суд ООН. У червні 2023 року Міжнародний суд ООН розглянув справи ініційовані Україною проти Російської Федерації в 2017 р. та 26 лютого 2022 р. – після початку повномасштабного нападу заслухав справи за двома заявами України проти Російської Федерації.

Так, 26 лютого 2022 року Україна звернулася з заявою [1] до Міжнародного суду ООН, стверджуючи, що російська федерація порушила Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [2].

В цій заяві Україна вказує, що має місце зловживання правом, оскільки під приводом неправдивих тверджень щодо, нібито, вчинених Україною актів геноциду в Луганській та Донецькій області України, російська федерація визнала так звані «Донецьку Народну Республіку» та «Луганську Народну Республіку», і розпочала «спеціальну військову операцію» проти України. Україна, заперечуючи такі акти геноциду подала заяву, «щоб встановити, що Росія не має законної підстави вживати заходів в Україні та проти неї з метою запобігання та покарання будь-якого передбачуваного геноциду».

В свою чергу, Україна звинуватила росію у «плануванні актів геноциду в Україні» та в тому, що остання «навмисно вбиває та заподіює серйозних ушкоджень представникам української національності [3].

До участі у цій справі також долучилося понад 30 держав. Україна просить Суд визнати всі події, вчинені російською федерацією на території України після 24 лютого 2022 року геноцидом, а також зобов'язати відшкодувати всю шкоду, заподіяну Україні протягом цього часу.

Міжнародний суд ООН крім того розглядає справу, розпочату Україною проти росії ще у 2017 році. Заява України стосувалася порушення рф положень двох міжнародних договорів: Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року.

Україна обвинуватила російську федерацію в тому що та з 2014 року порушує свої міжнародно-правові зобов'язання за Міжнародною конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму шляхом підбурювання та підтримки збройного повстання проти української влади на сході України. Так само в тому, що з 2014 року Російська Федерація порушила свої міжнародно-правові зобов'язання за Конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації

шляхом створення в Автономній Республіці Крим «атмосфери насильства та залякування неросійських етнічних груп», зокрема через утиски прав кримськотатарської громади та заборони освіти українською мовою. Ці обвинувачення підтверджуються наступними фактами: надання різного виду допомоги представникам «Л/ДНР», зокрема, зброї; обстріли цивільного населення; збиття малазійського боїнга МН-17; заборона діяльності Меджлісу кримськотатарського народу у Криму; утиски української та кримськотатарської громад, зокрема насильницькі зникнення та вбивства тощо [4].

Міжнародний кримінальний суд. Окремо варто підкреслити роль МКС в розгляді міжнародних злочинів вчинених конкретними особами: геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин агресії. Україна з 2014 року визнала юрисдикцію МКС і передала низку доказів вчинення представниками рф на території України воєнних злочинів та злочинів проти людяності. З лютого 2022 р. прокурор МКС надіслав своїх представників для розслідування фактів вчинення воєнних злочинів представниками рф в Україні [5].

За результатами розслідування прокуратура Міжнародного кримінального суду видала ордер на арешт президента рф Володимира Путіна за обвинуваченням у вчиненні геноциду щодо українських дітей.

Варто відзначити, що поза межами юрисдикції МКС опинився міжнародний злочин агресії. Саме тому, міжнародна спільнота обговорює створення нового міжнародного судового органу, який матиме юрисдикцію розглядати злочин агресії. Однак, поки що йдуть суперечки щодо того, який формат повинен мати цей орган: чи це буде міжнародним органом, створеним Генеральною Асамблеєю ООН, чи це буде орган створений за договором між Україною та міжнародними організаціями, чи це буде гібридний орган, який включатиме в себе українських та міжнародних суддів. В будь якому випадку, очевидно, що такий орган буде створений.

Варто зазначити, що існують також інші механізми фіксації міжнародних злочинів рф в Україні. Серед них можна назвати Міжнародну слідчу комісію ООН. [6].

Російська агресія в Україну порушила широке коло міжнародних договорів, в тому числі сам Статут ООН. Саме тому, притягнення рф до міжнародної відповідальності та компенсація заподіяної шкоди за масові порушення людських прав повинна супроводжуватися ефективними гарантіями безпеки Україні. В іншому випадку саме існування міжнародного права ставиться під загрозу.

Список використаних джерел:

1. International Court of Justice. Application instituting proceedings filed in the Registry of the Court on 26 February 2022. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v.

Russian Federation) <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220227-APP-01-00-EN.pdf>.

2. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього: Міжнародний договір. ООН. Резолюція 260 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1948 року. URL: <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm>

3. Лебідь В. Порухення конвенції про запобігання геноциду: що далі відбудуватиметься у Міжнародному Суді ООН? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/sprava-ukraina-proty-rosii-shchodo-porushennia-konventsii-pro-zapobihannia-henotsydu-shcho-dali-vidbuvatymetsia-u-mizhnarodnomu-sudi-oon/>

4. Куваєва О. Україна в Міжнародному суді ООН доводить, що Росія має платити репарації за геноцид та терор. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/ukraina-v-mizhnarodnomu-sudi-oon-dovodyt-shcho-rosiia-maie-platyty-reparatsii-za-henotsydu-teror>

5. Лебідь В. Що відбувається на юридичному фронті у міжнародних судах? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/shcho-vidbuvaietsia-na-iurydychnomu-fronti-u-mizhnarodnykh-sudakh/>

6. Human Rights Council. *Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine* (A/HRC/52/62. 15 March 2023). URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_AUV_EN.pdf

Н.В. Федіна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права факультету №1 ІПФПНП,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

К.А. Гащук,
*рядова поліції, здобувачка 1-го курсу,
факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університету внутрішніх справ)*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Жахлива реальність українського сьогодні є вагомим свідченням серйозного порушення прав людини російською державою. Реальні події, які зараз відбуваються на території нашої держави, чи не щодня ми чуємо звуки вибухів і читаємо жахливі повідомлення про нелюдські вчинки російської армії, потрапляють саме у сферу захисту прав і свобод людини і громадянина. Саме зараз, в умовах воєнного стану, люди як ніколи потребують захисту своїх прав і свобод. З початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України

перед нашою державою постало важливе завдання захисту законних прав кожного громадянина від незаконних втручань військового агресора.

Конституція України містить окремі положення, які визначають особливості застосування прав людини в умовах воєнного стану. Ці норми містяться в розділі II Основного закону [1]. Норми інших конституційно-правових інститутів у системі конституційного права переважно визначають процедурні та інституційні аспекти запровадження воєнного стану.

Сучасна теорія прав людини, яка сформувалася в межах європейської правової культури, передбачає, серед іншого, поділ прав за критерієм можливості чи неможливості їх обмеження на абсолютні та відносні. Водночас абсолютно «є такі права людини, які не можуть бути обмежені ні за яких умов» [2, с. 80-81].

Це положення повністю реалізовано у підході до забезпечення прав людини в Україні. Так, відповідно до ст. 64 Конституції України права людини «не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [1].

Конституція України встановлює особливий порядок внесення до неї змін, які є засобом захисту Конституції, у тому числі обмеження прав людини. Виходячи з характеру обмеження прав людини, видається правильним конституційно-правовий механізм їх обмеження.

Додаємо, що відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України «в умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Права і свободи, встановлені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції, не можуть бути обмежені» [1].

Ця конституційна норма є комплексною, містить перелік статей конституції, які закріплюють ті права і свободи людини, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану. Цілком очевидно, що цей перелік складається не з декількох прав, а містить цілий спектр, оскільки права людини мають фундаментальний характер: права являють собою такі можливості людини, які забезпечують базові потреби людини, без яких людина «втрачає» його сутність. Такий стан має бути іманентним для демократичної держави. «У суспільстві, яке сприймає людину як найважливішу соціальну цінність, її внутрішню свободу та права як вияв цієї свободи, формується імперативний посил державі та її інституціям про визнання, дотримання та захист прав і свобод людини і громадянина» - зазначає В. Сокурєнко [3, с. 7].

Крім того, слід зазначити, що сам воєнний стан вводиться для відновлення умов, за яких людина зможе ефективно реалізовувати свої права та свободи. Додамо, що в преамбулі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» серед іншого зазначено, що метою цього нормативно-правового акту є «гарантування прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтереси юридичних осіб» [4].

На підставі викладеного можна зробити висновок, що права людини можуть бути обмежені (за винятком тих, які відповідно до конституції не підлягають

обмеженням) лише на певний час і лише в таких межах, які не впливають на їх істотний зміст (на основі їх фундаментальності).

Компетентні правоохоронні органи покликані захищати права людини, виявляти факти порушення прав і свобод громадян, надавати їм належний захист. Усі заходи, які обмежують права людини під час запровадження воєнного стану, мають лише головну охоронну роль – зберегти життя людини та захистити її від агресивних дій ворога та підтримувати порядок у державі.

Права і свободи людини і громадянина мають залишатися пріоритетом держави навіть в умовах запровадження воєнного стану на всій території України, що нині є складним явищем для нашої держави і, безумовно, спричиняє труднощі у функціонуванні механізму дотримання та захисту конституційних прав і свобод. У разі їх порушення держава повинна гарантувати їх відновлення та подальший надійний правовий захист.

Проте сьогодні Україна позбавлена можливості контролювати окуповані території і, відповідно, забезпечувати норми Конституції України на певній частині території нашої держави. «Справа в тому, що Росія як держава-окупант порушує міжнародні договори з прав людини та зобов'язання, що випливають з міжнародного гуманітарного права» [5, с. 51-52].

Одним із потужних інструментів у сфері захисту прав людини є Загальна декларація прав людини, прийнята та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р. [6]. Безумовно, Загальна декларація прав людини є основним джерелом міжнародного права та основою, на якій базується більшість конституційних положень не лише України, а й інших країн світу. Проте, як свідчать останні військові події, що відбуваються на території нашої держави та постійні порушення і злочини проти природно-правових та законних прав українців, можемо спостерігати та фіксувати численні недотримання законів та договорів, як міжнародних, так і нашого законодавства, з боку Росії.

Підсумовуючи, наголошуємо, що кожна злочинна дія російського окупанта за своєю суттю має наслідком порушення законів і звичаїв війни, які встановлені міжнародними актами, законами України та міжнародними договорами. Конституційне право кожного на законне додержання прав і свобод людини і громадянина та їх правовий захист є абсолютним і непорушним правом, а тому держава повинна його забезпечувати та надавати йому належну співпрацю у разі їх порушення, у тому числі в умовах війни чи інших ускладнених існуванням держави і суспільства умов. За таких обставин українська влада як ніколи повинна злагоджено працювати над удосконаленням та зміцненням організації захисту прав громадян та тісно співпрацювати з різноманітними міжнародними державними та недержавними організаціями та структурами для відновлення порушених прав людини та громадянина.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28. 06. 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кучук А.М. Теорія держави і права. Частина 1. Теорія держави : навчально-методичний посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 112 с.
3. Сокурєнко, В. В. Права людини як фундаментальна цінність. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини* : тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2016. С. 7-9.
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Задорожній О.В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації, 1991–2014. Монографія. Київ. 2015. 959 с.
6. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Ю. А. Хатнюк,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВАЖЛИВІСТЬ ТА НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ І НАСЕЛЕННЯ

Успіх демократичних змін в Україні неможливий без якісного правового регулювання і практичного функціонування інституту участі населення в правоохоронній діяльності як важливого інструменту, здатного реально і ефективно впливати на рівень правопорушень та стан забезпечення публічного порядку в Україні. Рішучі заходи, направлені на боротьбу із злочинністю, попередження правопорушень, не приведуть до кардинального поліпшення ситуації до тих пір, поки зусилля правоохоронних структур, зокрема поліції, не отримають підтримки з боку громадськості.

Що об'єднує людей, окремих індивідів в суспільство – єдність інтересів, наявність загальних цілей, і при цьому кожна людина в рамках досягнення цієї загальної мети, реалізує свої інтереси самостійно або за допомогою членів суспільства або самого суспільства. Одним із чинників життєздатності суспільства є взаємодія його представників.

Взаємодія поліції з населенням є заснованою на законі, співпрацю, яка має загальну мету – підтримка належного стану громадського порядку перш за все на вулицях і в інших громадських місцях, зниження рівня вуличної злочинності, залучення до спільних заходів все більшої кількості населення, збільшення кількості громадських формувань по охороні громадського порядку, підвищення ефективності їх роботи [1, с. 41].

Поліція може досягти значних успіхів в сфері протидії правопорушенням лише у тому випадку, коли буде побудовано атмосферу взаємоповаги і співпраці між нею і населенням. Згідно із законом «Про Національну поліцію» поліція здійснює свою діяльність в тісній співпраці і взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на принципах партнерства, зважаючи на специфіку регіону і проблем територіальних громад [2].

Ідею партнерства поліції і населення Проневич О. С. визначає як «усвідомлення поліцією необхідності врахування думки і побажань громадськості при визначенні та оцінці своєї роботи, співпраця з населенням з метою виявлення і вирішення місцевих проблем, яка має бути орієнтована на превенцію правопорушень» [3, с. 601]. Населення повинне сприйматися як партнер поліції і повноправний учасник діяльності по вдосконаленню та поліпшенню роботи поліції.

Отже, саме залученість суспільства до забезпечення і охорони правопорядку, становлення і розвиток партнерства Національної поліції України з населенням сприятиме:

- підвищенню рівня довіри між суспільством і правоохоронними органами;
- активізації діяльності суспільних формувань;
- зміцненню правопорядку;
- регулюванню соціальних конфліктів;
- поліпшенню безпеки життя громадян;
- подоланню кризових явищ.

Проведене дослідження та аналіз нормативно-правових джерел, якими врегульована взаємодія органів і підрозділів Національної поліції з громадськістю, вивчення та розгляд особливостей залучення населення до взаємодії з поліцією дає можливість виділити основні напрями, по яких ця взаємодія відбувається, зокрема:

1) здійснюються відповідно до стратегії поліцейської діяльності орієнтованою на суспільство:

- проведення роз'яснювальної роботи для формування в населення правової культури, профілактики правопорушень, підвищення правосвідомості громадян;
- залучення населення до профілактики правопорушень, охорона публічного порядку і протидії злочинності (отримання інформації);
- проведення зустрічей із громадянами, суспільством, громадськими організаціями, керівниками органів місцевого самоврядування;

- співпраця з органами місцевого самоврядування, керівниками підприємств, установ, організацій, установ;
- визначення загальних пріоритетних напрямів роботи з врахуванням думки і потреб суспільства;
- інформування населення про криміногенну ситуацію і міри по охороні публічного порядку;
- розробка планів спільних заходів з населенням, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування;
- організація навчальних семінарів для представників громади, які беруть активну участь в правоохоронній діяльності;
- спільні проекти («Поліцейський офіцер громади», «Школа і поліція» та ін.);

2) напрями загального профілю:

- робота із зверненнями громадян і їх особистий прийом;
- надання правової допомоги;
- просвітницька робота з дітьми, підлітками і молоддю по формуванню правосвідомості;
- співпраця з населенням в рамках проведення оперативно-розшукової діяльності;
- співпраця з громадськими об'єднаннями правоохоронної спрямованості;
- співпраця по розшуку зниклих, викрадених або узятих в полон осіб;
- заохочення представників громадськості, за вагомі досягнення у правоохоронній діяльності;
- надання допомоги особам, що виявилися у скрутному становищі;
- здійснення громадського контролю у сфері правоохоронної діяльності;
- організація і функціонування прямої «гарячої лінії» для населення;
- нормативне правове закріплення основних принципів взаємодії (нормативно-законодавчий аспект);
- співпраця під час провадження у справах про адміністративні правопорушення або кримінального провадження в якості свідків, понятих тощо.

Перелік усіх форм взаємодії Національної поліції і населення визначити досить важко, це пов'язано із змінами в політичному стані держави, законодавства України, економічної нестабільності, розвитку наукового прогресу тощо. Музичук О. М. запропонував вдале угруповання форм взаємодії поліції та населення:

- а) загальна організація і здійснення заходів щодо профілактики правопорушень і охорони публічного порядку;
- б) узгодження самостійних дій громадськості по боротьбі з правопорушеннями та охорони публічного порядку;
- в) обмін оперативною інформацією;
- г) здійснення громадськими формуваннями правоохоронної спрямованості заходів за ініціативою органів Національної поліції України;

д) допомога працівникам поліції в проведенні заходів щодо боротьби із правопорушеннями і охорони публічного порядку;

е) безпосередня спільна діяльність громадських формувань правоохоронної спрямованості і поліцейських;

є) організація правового та спеціального навчання громадян, що бажають виконувати правоохоронні завдання [4].

Отже, взаємодію поліції і населення необхідно розуміти як соціально обумовлену, спільно погоджену діяльність, виражену в тісній співпраці між суб'єктами взаємодії із застосуванням певних форм і методів задля досягнення єдиної мети. Активна участь громадян в правоохоронній діяльності ґрунтується перш за все на розвиненій правосвідомості і відповідальності перед суспільством і державою.

Список використаних джерел:

1. Сибірна Р. І., Гап'як С. С. Взаємодія поліції та населення як обов'язкова умова забезпечення безпеки та громадського порядку. *Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі: матеріали круглого столу*, (м. Львів, 23 лис. 2017 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 40–43.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

3. Проневич О. С. Німецька та польська моделі партнерської взаємодії поліції та населення на локальному рівні. *Форум права*. Харків. 2011. № 4. С. 600–606.

4. Музичук О. М. Організаційно-правові основи участі громадян в охороні громадського порядку і боротьбі з правопорушеннями: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/179>

С. Д. Чвак,
*здобувачка вищої освіти ОС «бакалавр» Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
М. Т. Гаврильців,
*кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ДІЇ В УКРАЇНІ ВОЄННОГО СТАНУ

Особливої актуальності питання реалізації, охорони і захисту інформаційних прав людини й громадянина набувають сьогодні – в умовах теперішньої російської агресії проти України та гібридних методів її ведення. Гостроти проблематики наукової роботи додає той факт, що інформаційна складова є безумовним об'єктом маніпуляції в умовах гібридної війни. Деякі фахівці навіть вважають, що в Україні фактично відсутня ефективна система інформаційної безпеки, яка б забезпечувала виявлення та аналіз інформаційних загроз національній безпеці, а також протидії цим загрозам. Забезпечення інформаційної безпеки на сьогодні стає вагомим складовою національної безпеки нашої держави.

Як регулятор суспільних відносин право може і повинно належним чином регулювати питання забезпечення інформаційної безпеки. Водночас запровадження повної цензури, так званих «законів воєнного часу», аж ніяк не є хорошою політикою. У демократичній державі влада повинна реагувати на вимоги суспільства щодо забезпечення якомога більшої кількості демократичних прав і свобод навіть в умовах воєнного стану [1, с. 1].

З моменту оголошення воєнного стану влада вносить зміни до нормативно-правових актів з урахуванням реалій ведення війни. Здебільшого вони регулюють окремі аспекти правовідносин щодо інформації щодо заборони розповсюдження певної інформації з огляду на її суспільну небезпеку, регламентують питання обліку інформаційних технологій в умовах воєнного стану, встановлюють чи посилюють відповідальність за розповсюдження, стандартизувати роботу програми, пов'язану з вилученням інформації.

Верховна Рада України 24 березня 2022 року прийняла Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» [2].

22 березня 2022 року набув чинності Закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам, відповідно до якого спрощено проведення слідчих дій та тимчасових доступів до речей і документів, слідчий може здійснити фіксацію комп'ютерних даних на місці обшуку, навіть якщо про це не сказано в дозволі [3].

16 березня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» [4].

Це, безперечно, зміни, які реалізують забезпечення національної безпеки, насамперед, в інформаційному просторі. Проте, рішенням Ради національної безпеки і оборони від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» об'єднанням усіх загальнонаціональних телеканалів створено цілодобовий інформаційний марафон «Єдині новини #UАразом» [5].

Згідно із цим Рішенням декілька каналів, які є опозиційними владі, проте завжди з проукраїнською позицією, відімкнули в цифровій мережі Т2, хоча жодний уповноважений орган, з таких як Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Міністерство оборони України, яке регулює режим воєнного стану, відповідно до закону, РНБО України чи суд не приймали рішень про відключення даних телеканалів [6].

Вважаємо це обмеженням права громадян на отримання інформації з різних джерел. Новини подаються як єдині правильні і на телебаченні, фактично, немає альтернативного джерела отримання інформації. Для тих, хто отримує новини лише з телебачення, що стосується особливо літніх людей, оскільки молоді люди переважно користуються незалежними ЗМІ, це є несправедливим і небезпечним обмеженням їхнього права на інформацію.

Україна має необхідні ресурси для забезпечення своєї інформаційної безпеки. Їх доцільно використовувати в таких напрямках: розроблення основних напрямів національної політики у сфері вдосконалення інформаційного забезпечення зовнішньополітичного курсу; створення умов для роботи українських представництв та організацій за кордоном щодо нейтралізації дезінформації про зовнішню політику.

Найважливішою складовою інформаційної політики України слід вважати посилення інформаційного впливу у світі. Для успішної протидії зовнішнім і внутрішнім інформаційним загрозам з боку росії насамперед необхідні внутрішньополітична стабільність і суспільна консолідація. Проте реалії українського суспільства характеризуються розколом на прихильників національної ідеології та так званого «руського міра» що послаблює протистояння інформаційній загрозі. Тому Україні необхідно посилити свій

вплив у сфері інформаційної безпеки з метою захисту інтересів, цілісності та суверенітету країни [7, с. 55-56].

Законодавче забезпечення формування єдиного інформаційного простору в Україні має сприяти гармонійному розвитку інформаційних ресурсів, інформаційних послуг і засобів виробництва інформації в процесі руху країни до інформаційного суспільства.

Зважаючи на те, що військові дії часто призводять до необхідності стирання особистих прав, важливо розуміти, що держава не завжди може гарантувати усі права людини. Проте створення систем захисту правової інформації зберігає політико-правові основи демократії. Після всього цього хаосу знову можна побудувати відроджену демократичну систему. Забезпечення захисту інформації є одним із найважливіших завдань, адже являє собою гарантії національної безпеки України. Якщо інформаційна війна буде програна, ситуація на передовій буде ще більш загостреною.

Список використаних джерел:

1. Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/25.pdf

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України 15.03.2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text>

5. Рішення ради національної безпеки та оборони України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» від 18.03.2022: введено в дію Указом Президента України від 19.03.2022 р. № 152/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text>

6. Еспресо TV: Концерн РРТ вимкнув мовлення «Еспресо» в цифровій мережі T2: відкритий лист телеканалу до президента, РНБО, СБУ, Міноборони, Нацради. URL: <https://espreso.tv/kontsern-rrt-vimknuv-movlennya-espreso-v->

7. Запорожець С. А. Інформаційна безпека України в умовах гібридної війни. *Проблеми створення, випробування, застосування та експлуатації складних інформаційних систем*. 2019. № 17. С. 52–63.

Б. В. Шведа,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

СУДДІВСЬКИЙ РОЗСУД ЩОДО РІШЕНЬ ЗА СКАРГАМИ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Чинний Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) містить норму, яка дозволяє судді оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на сукупності наявних в адміністративній справі доказів, керуючись при цьому законом та совістю [1].

У нормі використовуються такі оцінні категорії, як «внутрішнє переконання», «совість». Це цілком виправдано, адже будь-яка людська діяльність не може існувати поза цим. Нам хотілося б поміркувати про те, що має місце в практиці явище, як суддівський розсуд.

Саме суддівський розсуд нерозривно пов'язаний із внутрішнім переконанням та совістю судді, який приймає рішення.

Слід зазначити, що автор поділяє ці поняття, хоча на перший погляд вони здаються тотожними. Внутрішнє переконання – це внутрішнє ставлення судді, що склалися внаслідок уявної діяльності у процесі роботи з вирішення певного питання, що входить до його компетенції.

Внутрішнє переконання може бути чимось обмежено, своєю чергою, суддівський розсуд – це рішення суду, не суперечить нормам матеріального і процесуального права, реалізується у межах повноважень, наданих суб'єкту правозастосовчої діяльності, але обмежене законом [2, с. 114].

Поняття внутрішнього переконання ширше, ніж суддівський розсуд. Як ми розуміємо, у судовій практиці можуть складатися ситуації, коли переконання одне, але рішення слід приймати виключно в рамках закону, ось тоді починає працювати сумління і судовий розсуд. Внутрішнє переконання впливає на суддівський розсуд, але останнє стримує їх у межах закону.

Існує тонка грань між внутрішнім переконанням та суддівським розсудом. Головне, щоб суддівський розсуд не перетворювався на суддівське свавілля під маскою розсуду. Питання про те, що такий суддівський розсуд є не новим, проте продовжує залишатися дискусійним; так, досі законодавцем не дано чіткого його визначення.

Різні автори визначають його як свободу суду (Л. К. Байрачна), вибір із кількох альтернатив (Т. І. Бондар), особливий вид правозастосовчої діяльності (В. М. Харченко), право на доопрацювання і навіть виправлення закону з урахуванням вимог справедливості (Я. С. Іваненко) [3-5].

Судовий розсуд – це спеціальний інтелектуальний вольовий аспект правозастосовчої діяльності судді.

Найбільший інтерес викликає суддівський розсуд під час вирішення скарг учасників адміністративного процесу у зв'язку з тим, що більшість робіт учених-процесуалістів присвячено суддівському розсуду при вирішенні справи по суті у першій інстанції.

Осторонь залишається суддівський розсуд під час вирішення скарг, пов'язаних із переглядом справи в апеляційному порядку, у цьому випадку касація та нагляд не будуть порушені, оскільки розсуд безпосередньо пов'язаний із справедливістю ухвалення рішення з конкретного питання.

Саме питання справедливості входять до повноважень суду апеляційної інстанції (стаття 292 КАС України), водночас не можемо заперечувати той факт, що на інших судових стадіях адміністративного процесу є судовий розсуд.

Кодекс адміністративного судочинства України дає можливість учасникам адміністративного процесу звернутися зі скаргою на дії (бездіяльність) та рішення суду.

Аналіз підсумків розгляду скарг показує, що ефективність роботи різна. Скарги, за якими носіями відомчого контролю було відмовлено у їх задоволенні, згодом задовольняються у судовому порядку. При зверненні зі скаргами рівень довіри учасників адміністративного процесу схиляється на користь судового контролю. Проте нині спостерігається тенденція втрати довіри судовим органам, саме через наявність в суддів можливості варіювати своїми рішеннями з різних обставин.

У 2020 році Харківською правозахисною групою було проведено опитування практично 1,5 тисяч у різних областях України з метою одержання громадської думки про судову систему [6]. З'ясувалося, що половина опитаних (50 %) по-різному не довіряють судовій системі; 34%, навпаки, довіряють по-різному; 14,6% – важко відповісти; 1,4% – вибрали свій варіант відповіді.

Значна кількість громадян вважає наявність внутрішнього переконання, як наслідок, розсуд негативним явищем та прирівнює його до інших негативних факторів. Щоб повноцінно оцінити картину про роль суддівського розсуду, необхідно подивитися на рішення, що приймаються апеляційною інстанцією, пов'язані зі скасуванням рішень судів, що стоять нижче та допустили несправедливі рішення в частині призначення невідповідного покарання, оскільки саме цей показник відображає суддівський розсуд. Ми не беремо порушення, пов'язані, наприклад, з невідповідністю викладених у вирішенні висновків фактичним обставинам справи або неправильним застосуванням адміністративного законодавства, оскільки їх причиною є не розсуд, а некомпетентність, незнання чи недосвідченість судді.

Дані показники свідчать, що судді приймають рішення на власний розсуд, а вищий суд – по-своєму, й у разі ніяк не можна говорити про порушення закону, оскільки закон, у разі Кодекс адміністративного судочинства, визначає лише верхню межу, все, решта – це розсуд судді з обставин справи. Питання у тому, як застосовується цей розсуд. Тільки в міру застосований судовий розсуд буде служити на благо правосуддя, вихід за його межі неминуче призводить до судового свавілля.

Законне право судді на свій розсуд приймати рішення, у тому числі, не погоджуючись із суддею першої інстанції, приводить громадян до думки, що потрібна плата за потрібне рішення. Це видно в результатах опитування, але тут постає питання, а як тоді совість і чи впливає на ухвалення суддею рішення.

Наявність у Кодексі адміністративного судочинства України диспозитивних норм завжди є корупціогенним фактором, але слід зазначити, що без можливості варіації поведінки приймати рішення щодо кожної конкретної ситуації просто неможливо, адже кожна розв'язувана судом ситуація/проблема індивідуальна має тільки їй властиві особливості. У зв'язку з цим «викорінення» суддівського розсуду є доцільним.

Незважаючи на те, що з'являється все більше супротивників суддівського розсуду, необхідно змінювати не закон, ставлячи суддів у жорсткі правові межі, а слід змінювати ставлення громадян до правосуддя, зміцнювати їхню правосвідомість.

Державі слід було б максимально ретельно підходити до відбору кандидатів на посади суддів, оцінювати їх не лише з погляду компетентності, а й добросовісності. Саме в ньому й полягає позитивна характеристика суддівського розсуду. Як вихід із ситуації може бути розглянуто на законодавчому рівні питання про виборність суддів громадянами України.

Найбільш повне визначення суддівського розсуду визначає його як спеціальний інтелектуальний вольовий аспект правозастосовчої діяльності судді, яка здійснюється у процесуальній формі, що передбачає надання йому в нормативно обґрунтованих випадках повноважень щодо вибору рішення в межах, встановлених правовими нормами, виходячи з принципів права, цілей судової влади, конкретних обставин спору, інтересів сторін, та основ справедливості, сумлінності та розумності.

Тільки з урахуванням цих складових можна говорити про суддівський розсуд під час прийняття підсумкових та проміжних рішень виключно у позитивному аспекті.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>
2. Віцінгловська І.П., Никифорок В. М. Суддівський розсуд та дискреційні повноваження судді як оціночні поняття в цивільному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 112-115.

3. Байрачна Л. К., Бондар Т. І. Суддівський розсуд як інструмент забезпечення справедливості судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 6 (41). С. 22-27.

4. Харченко М. В. Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві: дис. ... д-ра філософії. Запоріжжя, 2023. 208 с.

5. Іваненко Я. М. Правозастосовча дискреція у площині теорії соціальної кризи. *Правничий часопис*. 2022. № 2. С. 26-34.

6. Харківська правозахисна група. URL. <https://khpg.org/1081633103>

Р. Я. Шийович,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ЗАГАЛЬНИЙ І ЛОКАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ ДОКАЗУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Джерела формування предмета доказування це чинники, які впливають на зміст і межі предмета доказування, встановленого судом. Ця категорія не є новою для процесуально-правових наук, досить докладно розглянута у цивільному, господарському та кримінальному процесі. Незалежно від конкретної галузі процесуального права популярним є підхід, заснований на широкому тлумаченні терміна «предмет доказування».

Під класичним поглядом схильні розуміти, наприклад, погляд В. Б. Авер'янова. Він виділяє два джерела формування предмета доказування у справі: норми матеріального права; підстави вимог та заперечень сторін [1].

У цьому контексті норма матеріального права виступає загальним джерелом предмета доведення, що формується, як основний регулятор матеріально-правових відносин, перенесених у процесуальну площину, а підстави вимог і заперечень за позовом служать меті конкретизації фактичних обставин, що підлягають встановленню відповідно до цих норм матеріального права.

Цю тезу цілком можливо поширити на відносини в адміністративному судочинстві. У законодавстві неможливо прописати всі умови, за яких можуть виникнути спірні правовідносини, а отже, не можна повною мірою передбачити предмет доведення навіть за типовими спорами у положеннях законодавства.

Підстави та заперечення сторін, по суті є аргументацією збігу конкретних фактичних обставин та ситуації, передбаченої законом, не вносять у формування предмета доведення необхідної ясності. Такі приклади неодноразово відзначені представниками різних юридичних наук.

Щодо розгляду сімейно-правових спорів у порядку цивільного судочинства Верховний Суд зазначає, що відсутність мети створення того, що ніяк не формалізовано в законі (сім'ї чи подружжя), не дозволяє суду чітко сформулювати

предмет доказування у справі. Картину подолання подібних труднощів особами, що застосовують право, дає лише судова практика [2]. Наприклад, напрацьовано судову практику у питанні визначення предмета доказування у справах щодо притягнення до субсидіарної відповідальності керівника боржника у банкрутстві.

З урахуванням викладеного у реаліях сучасного цивілістичного процесу судову практику обґрунтовано зараховують до джерел формування предмета доказування. Повною мірою наведене твердження відноситься до адміністративного судочинства.

Про необхідність розширення переліку свідчить об'єктивний характер існування локального предмета доведення. Наприклад, потрібно обґрунтувати застосування заходів забезпечення позову, або необхідність залишення адміністративної позовної заяви без розгляду.

Обставини, що підлягають підтвердженню, в даному випадку навряд чи можна включити до основного предмета доказування у справі, але коло таких локальних предметів доведення суд має чітко визначити. Помилка у визначенні може призвести до не менш фатальних наслідків, ніж помилка у визначенні основного предмета доказування.

Різниця у джерелах формування предмета доведення – класичного та локального – кардинальна. Тим часом за рідкісним винятком це питання не можна визнати підданим науковому аналізу в правовій науці. Насправді формування предмета доказування представляється логіко-юридичним процесом, суб'єктом якого, насамперед, виступає суддя.

Щодо Кодексу адміністративного судочинства України обставини, що мають значення для правильного вирішення адміністративної справи, визначаються судом відповідно до норм матеріального права, що підлягають застосуванню до спірних публічних правовідносин, щодо вимог і заперечень осіб, які приймають участь у справі [3].

Суд не пов'язаний підставами та доводами заявлених вимог щодо адміністративних справ про оскарження нормативно-правових актів, рішень, дій (бездіяльності), прийнятих чи вчинених органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими органами та організаціями, наділеними окремими публічними повноваженнями, посадовими особами, державними службовцями чи службовцями органів місцевого самоврядування, а також у адміністративних справах про захист виборчих прав і права на участь у референдумі громадян України.

Якщо говорити про свободу суду у питанні формування доведення, зазначеної в законі, то одним із найбільш показових прикладів є право суду витребувати докази не лише за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, а й за своєю ініціативою, закріплене в Кодексі адміністративного судочинства.

Процесуальна активність суду в адміністративному судочинстві є лише наслідок, зовнішнє вираження активної ролі. А причиною, внутрішнім змістом активності суду як процесуального феномену слід вважати його особисте

волевиявлення чи, як свідчать практики, розсуд. Саме на власний розсуд суддя не лише організовує доведення з основних, у контексті конкретного адміністративного позову, питань, отже, формує загальний предмет доведення, а й визначає обставини, що підлягають встановленню під час реалізації окремих процесуальних ініціатив сторін.

Викладене створює міцний ґрунт для заперечень проти тези про вичерпний перелік джерел формування предмета доказування. У справах публічного права суд має бути більш активним стосовно питань про об'єктивну істину. Він має право як формувати предмет доказування та витребувати докази.

Предмет доведення формується об'єктивно, за наявності регулюючих спірних відносин і юридичних фактів за підставою заявлених сторонами вимог і заперечень, та за суб'єктивною участю суду. Приклад участі суду у формуванні предмета доказування зроблено судом із призначення адміністративного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Вибрані наукові праці / В. Б. Авер'янов; ред.: О. Ф. Андрійко. Київ: НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2011. 447 с.
2. Верховний Суд опублікував огляд актуальної судової практики КЦС ВС за лютий 2023 року. Юридична газета online. 20 березня 2023 року. URL. <https://jur-gazeta.com/golovna/verhovniy-sud-opublikuvav-oglyad-aktualnoyi-sudovoyi-praktiki-kcs-vs-za-lyutiy-2023-roku.htm>
3. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>

С. Я. Шийович,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПРАВОВЕ ОФОРМЛЕННЯ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

Юридична наука покликана осмислити та переробити всі юридично значущі феномени та фактори, враховуючи при цьому ідеї та пропозиції галузевих юридичних наук, даючи їм оцінку та орієнтуючи на продовження конституційно закріплених моделей у критично зваженому форматі.

Сьогодні концептуальним та пріоритетним завданням держав Європейського Союзу вважається формування та розвиток інформаційних і цифрових технологій з метою удосконалення державного управління, покращення якості життя громадян, економічного зростання, сталого розвитку, збереження та зміцнення суверенітету держави.

З огляду на масштаби України та кількість державних відомств, які займаються вирішенням проблем громадян, концепція цифрової держави вважається першорядною, що відображено у Угоді про асоціацію України та ЄС.

В Україні спостерігається поступовий перехід соціальної сутності держави від стилю державного управління, що зобов'язує, до того, хто надає. Метод надання публічних послуг сприйнятий як реалізацію конституційної моделі соціальної держави.

Послуги – основа ідеології сервісної держави. У ньому діяльність публічно-правового утворення має бути спрямована на задоволення потреб населення, причому взаємодія населення з органами публічної влади (державної та місцевої) у цьому процесі носить специфічний характер, який найповніше охоплюється категорією «публічні послуги».

Останні роки в Україні ознаменовані переходом не лише на надання різного виду послуг (соціальні, публічні та інші), а й на динамічний розвиток технологій, включених до поняття «цифрова держава», та її складових частин: цифрової економіки, «електронного уряду», інформаційного суспільства.

Зазначимо змішання цих та інших понять у зазначеній сфері у нормативних актах та у науці. Вчені по-різному належать до наповнення зазначених термінів. Наприклад, електронне державне управління розцінюється як нова форма взаємовідносин особи, суспільства та держави, а електронна демократія – це лише електронна форма отримання адміністративних послуг.

У праві мають превалювати реалії, необхідно закріплення інформаційно-комунікаційних технологій у механізмі реалізації конституційного імперативу, а поява нових наукових термінів, щоб уникнути підмін, має бути аргументованою. Незважаючи на це, спроби формулювання визначень, що використовуються в нормативних актах, мають якнайшвидше завершитися – це соціальне замовлення законодавця, адже сучасна наука не випереджає, а слідує за нормативною творчістю.

Для покращення ефективності взаємодії фізичних і юридичних осіб з державою використовуються комунікаційні та інформаційні технології, чому сприяє формування цифрової держави. Основною ідеєю цифрової держави вважається надання бізнесу та населенню країни послуг державного характеру в електронній формі.

Розвиток інформаційних технологій розширює доступність та асортимент товарів, послуг, тим самим впливаючи на рівень та якість життя багатьох людей, сприяє прискоренню руху інформації як необхідного інструменту надання послуг державою та не тільки.

Застосування інформаційних технологій сприяє більш ефективному вирішенню проблем у сфері надання публічних послуг через не тільки оптимізацію та зниження бюджетних витрат на ці цілі, а й підвищення довіри до влади споживачів публічних послуг. Вони економлять час, отримують необхідні їм у їхній життєвій ситуації послуги, тим самим отримуючи від держави очікувані результати, реалізують законні інтереси, частково досягають

поставленої мети за допомогою держави.

Актуалізується потреба у швидшому наданні публичних послуг, що потребує прискорення обробки та передачі. Цей взаємозв'язок закріплений у Національній економічній стратегії на період до 2030 року [1].

Інформатизація життя суспільства та держави, що прискорюється, вимагає створення внутрішньодержавного правового середовища, законодавства (з урахуванням міжнародного рівня) в галузі передових комунікаційних технологій. Вирішення зазначеного питання спрямоване не тільки на впорядкування нових суспільних відносин, що виникають, а й на освіту, підвищення правової культури жителів країни, на швидке та якісне задоволення потреб особи за допомогою різних досягнень техніки, наприклад, ідентифікації в інформаційно-комунікаційних системах у режимі онлайн-послуг.

Публічні послуги в електронній формі поступово переходять із рангу політичного завдання до архітектури електронного уряду. Сьогодні створено працюючі механізми.

Національна економічна стратегія на період до 2030 року заклала стратегічну основу для формування в країні цифрової держави. Цей документ визначає основні етапи становлення цифрової держави на наступне десятиліття.

На підставі прийнятої Національної економічної стратегії було прийнято Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [2].

Введені в користування та активно використовуються основні публічні послуги, що надаються за допомогою порталу Дія [3, с. 107-109].

Фактично реалізувався курс на переведення в електронну форму більшості послуг, що надаються населенню. Законом України «Про особливості надання публичних (електронних публичних) послуг» було встановлено показник зростання долі громадян, які використовують механізм отримання послуг в електронній формі [4].

Не варто забувати про ризики, що супроводжують цей, безперечно, передовий процес. Під ризиком у праві розуміється явище, що супроводжує правовий розвиток, модель альтернативно-негативної реалізації права, реальність якої загрожує деформацією кінцевих правових результатів та зниженням якості правового регулювання.

Нейтралізація загроз та мінімізація ризиків порушення – одне із завдань, які стоять перед вченими при розробці комплексної концепції правового простору. Посильну участь у коригуванні правового простору у сфері використання здобутків науково-технічного процесу вносить Конституційний Суд України. Він вважає за необхідне враховувати рівень інформаційного розвитку суспільства та ступінь прискореності сучасних технологій у повсякденному житті. Оцінюючи конституційність нормативних положень, що виключили застарілі (паперові) способи подання звітності до державних органів, суд справедливо зазначив, що встановлений законодавцем обов'язок щодо надання інформації саме в електронній формі з використанням електронного підпису не може розглядатися як надмірне обтяження та порушення конституційних прав

заявника.

Аргументом для такого висновку послужила загальна тенденція переходу на електронний документообіг. Було прийнято до уваги сучасний рівень доступності та розвитку комп'ютерних технологій, які спрощують та прискорюють обробку електронної інформації, та офіційне розміщення у мережі Інтернет.

До сфери ризиків можна зарахувати питання: про створення єдиного безпечного інформаційного простору; про нерівність громадян у цифровій державі, хоча позначалася проблема рівноправності громадян у зазначеній сфері; про якість послуг і про відповідальність за неякісні публічні послуги; про визначення та захист публічних інтересів; про фінансові та організаційні можливості місцевого рівня публічної влади при впровадженні та використанні цифрових технологій. Без попередження негативних наслідків вони можуть реалізуватися, завдавши відчутної шкоди.

Роль знань та інформаційних технологій постійно зростає. Цей процес стосується всіх сфер людського життя. Неминучий перехід суспільства від індустріального етапу розвитку до інформаційного диктує нові правила побудови та життєдіяльності соціальної, культурної, політичної та економічної системи у державі.

Згідно з Доктриною інформаційної безпеки України, інформаційні технології набули глобального транскордонного характеру та стали невід'ємною частиною всіх сфер діяльності особистості, суспільства та держави [5]. Їхнє ефективне застосування є фактором прискорення економічного розвитку держави та формування інформаційного суспільства/ Інформаційна сфера відіграє важливу роль у забезпеченні реалізації стратегічних національних пріоритетів України.

На завершення відзначимо корисність досвіду країн Європейського Союзу у формуванні та розвитку цифрової держави. Він показує покращення показників життя суспільства та держави у різних сферах, насамперед у соціальній та економічній.

Дослідження становлення цифрової держави в Україні дозволяє зробити висновок щодо задовільного процесу цифровізації: створення інфраструктури, баз даних та механізмів їх обробки, надання послуг населенню з використанням цифрових технологій. Має бути вдосконалено та побудовано правовий простір, спрямований на розширення видів та способів публічних послуг, що надаються.

Метою держави є така інформаційно-технологічна організація взаємодії громадян і органів публічної влади, яка найбільш повно забезпечить реалізацію потреб громадян та надання їм публічних послуг, що реалізуються з використанням цифрових технологій.

Інноваційний шлях цифрових технологій обраний та нормативно закріплений в Україні як основа економічного розвитку – бази соціальної державності. Це вимагає наукового осмислення та розробки механізмів його реалізації у соціальних питаннях у правовій площині.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>
2. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 р. № 1667-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1667-20>
3. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г.. Інформаційне право України: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.
4. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/47/2017>

І.М. Шопіна,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОМАНДУВАЧА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Законодавство, яке визначає правовий статус керівництва Національної гвардії України, постійно розвивалося, і з моменту набуття нашою державою незалежності пройшло складний шлях, спрямований на досягнення стандартів функціонування військових формувань у сучасній правовій демократичній державі.

24 серпня 1991 року постановою Верховної Ради України № 1431-ХІІ «Про військові формування на Україні» всі військові формування, дислоковані на території республіки, були підпорядковані Верховній Раді України, а Уряд було зобов'язано приступити до створення Збройних Сил України, республіканської гвардії та підрозділу охорони Верховної Ради, Кабінету Міністрів і Національного банку України [1]. На основі військових частин внутрішніх військ, відповідно до Указу Президії Верховної Ради України «Про підпорядкування Україні внутрішніх військ, що дислокуються на її території», було утворено Республіканську гвардію України, керівництво якою покладено

на командуючого Республіканською гвардією України. Командуючий затверджувався Верховною Радою України і підпорядковувався безпосередньо Голові Верховної Ради України [2]. Такий непритаманний демократичним державам, з їх багатовіковою увагою до балансу у розподілі влад, порядок підпорядкування військового формування парламенту був обумовлений початковим етапом державного будівництва і недостатньою сформованістю всієї вертикалі органів публічної влади, що потребувало централізації управління мілітарними структурами.

Закон України «Про Національну гвардію України» було прийнято Верховною Радою України 4 листопада 1991 року. Легальне визначення цієї інституції звучало як «державний озброєний орган, створений на базі внутрішніх військ, покликаний захищати суверенітет України, її територіальну цілісність, а також життя та особисту гідність громадян, їх конституційні права і свободи від злочинних посягань та інших антигромадських дій» [3]. Як можна побачити, порівнюючи сферу компетенції Національної гвардії України з сучасними повноваженнями суб'єктів сектору безпеки і оборони, у 1991 році було зроблено спробу наділити це формування рисами Збройних Сил України та Національної поліції, до того ж підпорядкував його напряму Верховній Раді України. Безпосереднє керівництво Національною гвардією здійснював командуючий, який призначався Верховною Радою України за поданням Президента України строком на 5 років. Одна і та ж особа не могла бути командуючим Національною гвардією більше двох строків підряд. Заступники командуючого Національною гвардією призначалися на посади Президентом України за поданням командуючого [3], що, з одного боку, створювало систему гарантій здійснення командуючим своїх управлінських повноважень, але, з іншого боку, ставило його у залежність від Президента України, яка не стримувалася якимись демократичними запобіжниками.

26 березня 1992 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про війська внутрішньої та конвойної охорони», який, зокрема, визначав, що війська внутрішньої та конвойної охорони створюються на базі внутрішніх військ, входять до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначені для охорони важливих державних об'єктів, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України, виправно-трудових і лікувально-трудових установ. Відповідно до ст.6 вказаного правового акту, війська внутрішньої та конвойної охорони підпорядковувалися Міністру внутрішніх справ України, а безпосереднє управління ними здійснював Командуючий цими військами [3]. Компетенція Командуючого не уточнювалася, втім, перша редакція цього Закону була дуже лаконічною і складалася всього з 14 статей. Проте, у вказаному правовому акті було визначено особливості взаємовідносин між військами внутрішньої та конвойної охорони і Міністерством внутрішніх справ: зокрема, було встановлено, що вони входять до системи Міністерства внутрішніх справ України, місця їх розташування і чисельність визначаються

Кабінетом Міністрів України за поданням Міністра внутрішніх справ України та ін.[1].

Наприкінці 90-х років минулого століття пануючою політичною тенденцією стає думка про те, що Національна гвардія України вже виконала своє призначення, пов'язане із збереженням територіальної цілісності держави (маються на увазі роль цього військового формування у попередженні непередбачуваних ексцесів зі сторони 1 млн радянського військового контингенту на території України у момент проголошення Незалежності, утримання Криму у 1993-1994 роках, під час активної антиукраїнської роботи ФСБ, завдяки присутності на його території моторизованих частин 7 дивізії Національної гвардії України, тощо). Вважалося, що така ситуація не повториться, тому ключовим має бути принцип заощадження державних коштів, що стало формально оголошеною причиною прийняття Закону України «Про розформування Національної гвардії України» від 11 січня 2000 року № 1363-XIV [5]. Після цього більша частина Національної гвардії України стала складовою внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, а механізовані та артилерійські підрозділи увійшли до складу Збройних Сил України.

Революція Гідності, під час якої багато представників силових структур віддавали та виконували злочинні накази, викликала необхідність кардинального оновлення системи Міністерства внутрішніх справ України. Міліція була розформована, а її функції покладено на Національну поліцію. 13 березня 2014 року Верховною Радою України було прийнято Закон України № 876-VII «Про Національну гвардію України». Відновлення інституції, яка не мала значних репутаційних вад, поєднувалося із спробами створити гармонійне правове підґрунтя її функціонування [6]. У ст.1 вказаного Закону було визначено, що Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [6]. Перша мета (місія) військового формування з правоохоронними функціями пов'язана з реалізацією принципу людиноцентризму, що є характерним для правової політики нашої держави. Заслуговує на увагу також розподіл функцій на такі, що можуть виконуватися самостійно і такі, що реалізуються сумісно з іншими суб'єктами.

Розвиток законодавства, яким регулюється адміністративно-правовий статус Командувача Національної гвардії України, можна розділити на чотири етапи: а) період закладення основ функціонування військових формувань і

правоохоронних органів України, коли здійснювався пошук оптимальної моделі розподілу повноважень між різними державними інституціями (1991-1994); б) період уточнення компетенції, структури та підпорядкування внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України та руйнації Національної гвардії України (1995-2000); в) період протидії та правових конфліктів, пов'язаних з намаганнями вищих політичних сил держави збільшити свій вплив на Національну гвардії України та її Командувача, що завершилося Революцією Гідності та розформуванням внутрішніх військ (2001-2013); г) період відновлення Національної гвардії України і доповнення правового статусу її командувача притаманними правовій державі гарантіями діяльності та запобіжниками узурпації влади (2014 - по т.п.).

Отже, адміністративно-правовий статус Командувача Національної гвардії України можна представити як сукупність визначених нормами адміністративного права правових засобів, за допомогою яких означена посадова особа реалізує свою компетенцію. Структура адміністративно-правового статусу Командувача Національної гвардії України обумовлена її невід'ємними складовими, необхідними для виконання визначених законом функцій та повноважень. Як елементи означеної структури слід розглядати права, обов'язки, гарантії діяльності, а також визначені законом особливості взаємодії Командувача Національної гвардії України з Президентом України, Верховною Радою України, Головнокомандувачем Збройних Сил України, Міністром внутрішніх справ України, а також іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони.

Тенденції, притаманні розвитку правового статусу Командувача Національної гвардії України характеризуються його деталізацією, що стає наслідком реформування всієї системи публічної влади відповідно до демократичних стандартів. Рух від принципу «ручного керування» до затвердження у діяльності Національної гвардії принципу правової визначеності компетенції Командувача свідчить про наближення законодавства у досліджуваній сфері до демократичних стандартів.

Разом з тим можна констатувати наявність прогалин, пов'язаних з недостатньою відкритістю Національної гвардії України та її командувача для контролю та громадського нагляду. Так, не передбачено форми публічної звітності Командувача перед громадськістю, не визначено особливості взаємодії з представниками громадського суспільства. Вказані проблеми обумовлюють вектори розвитку законодавства, яким регламентується правовий статус Командувача Національної гвардії України.

Список використаних джерел:

1. Про військові формування на Україні: Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 року № 1431-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1431-12#Text>
2. Про підпорядкування Україні внутрішніх військ, що дислокуються на

її території: Указ Президії Верховної Ради України від 30 серпня 1991 року № 1465-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1465-12#Text>

3. Про Національну гвардію України: Закон України від 4 листопада 1991 року № 1774-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-12/ed19911104#Text>

4. Про війська внутрішньої та конвойної охорони: Закон України від 26 березня 1992 року № 2235-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-12/ed19920326#Text>

5. Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про війська внутрішньої та конвойної охорони»: Закон України від 31 жовтня 1995 року № 407/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/407/95-%D0%B2%D1%80/ed19951123#Text>

6. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>

В.В. Ярема,
*аспірант кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права
(Міжрегіональна Академія управління персоналом)*

ВИДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

Як закріплено у Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527, серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають чотири основні напрями, в яких зконцентрувалися вектори зусиль суб'єктів виховної діяльності. Такими напрямками у вказаному правовому документі визначено громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання [1].

Громадянсько-патріотичне виховання як складова частина національно-патріотичного виховання уявляє собою формування у особистості активної життєвої позиції, пов'язаної з усвідомленням себе громадянином України, вміння брати участь у системі публічного управління, контролювати органи публічної влади, здійснювати за ними демократичний цивільний контроль у вигляді громадського нагляду, надавати допомогу органам публічного адміністрування, воєнним формуванням та іншим суб'єктам, сприяти виконанню ними своїх функцій. Складовими частинами громадсько-політичного виховання є вміння користуватися широким арсеналом правових засобів, зокрема в інформаційній сфері. До таких належать правові інструменти, започатковані Законом України «Про доступ до публічної інформації». Відповідно до вказаного

правового акту громадяни мають право отримувати від органів публічної влади та інших суб'єктів відомості про здійснення ними своїх функцій, а також інформацію, яка знаходиться в розпорядженні вказаних органів. Слід також сказати, що дієвим інструментом громадсько-патріотичного виховання є інструментарій, закладений у Законі України «Про звернення громадян». Відповідно до цього правового акту у громадянина виникає право звертатися з заявами, скаргами, пропозиціями до органів публічної влади і отримувати відповіді на свої звернення.

Невід'ємним елементом громадянсько-патріотичного виховання є використання можливостей громадських організацій для особистісного розвитку та вирішення суспільно важливих загальнодержавних або місцевих проблем спільно з іншими учасниками неурядових структур. Слід сказати, що значна кількість громадських об'єднань бере участь у системі національно-патріотичного виховання, що закладено в їх статутних документах. Така участь носить переважно просвітницький або навчально-тренувальний характер, і значно активізувалася після повномасштабного російського вторгнення в Україну, що обумовлено дефіцитом спроможностей держави у підготовці громадян до участі у тотальній обороні, особливо у територіальній обороні.

Військово-патріотичне виховання охоплює формування комплексу цінностей, мотиваційних якостей та моральних установок, які необхідні громадянину для реалізації положень статті 17 Конституції України. У науковій літературі зустрічається декілька визначень військово-патріотичного виховання, переважно діяльнісного характеру. Так, В. Моїсєєв у структурі національно-патріотичного виховання виокремлює військово-патріотичне виховання, до ознак якого він включає систематичність та системність, які дають змогу впливати на дотичні до формування особистості військовослужбовця явища і процеси, а також їх відображення у його сприйнятті на суб'єктивному рівні; цілеспрямованість, яка дозволяє відстежувати ступінь досягнення поставленої мети. Призначенням вказаних дій автор вважає формування комплексу професійно важливих властивостей особистості, які включають до себе утворення у молодій людини конструктивних ідейно-політичного, морально-психологічного та іншого характеру, потреба в яких обумовлені завданнями, які постають у процесі військової служби, а також оволодіння особою військовою професією, включаючи фізичний рівень, рівень історично-культурних традицій тощо [2, с.186]. Військово-патріотичне виховання уявляє собою складний вид діяльності, спрямований на різних суб'єктів, яких можна диференціювати залежно від виконання ними військового обов'язку. Так, можна розподілити осіб, на яких поширюється заходи військово-патріотичного виховання, на допризовників, робота з якими здійснюється у межах освітніх програм загальної середньої освіти, факультативів та гуртків патріотичного спрямування; призовників; курсантів вищих військових навчальних закладів; слухачів системи підготовки офіцерів запасу, а також осіб, які укладають контракт про проходження військової служби. Кожна з означених категорій має

притаманні їй властивості, однак узагальненою метою військово-патріотичного виховання можна назвати формування якостей особистості, які дозволять їй ефективно здійснювати захист територіальної цілісності нашої держави та продуктивно управляти своїми емоційними реакціями, у тому числі в бойових умовах. Одним із наслідків ефективного функціонування системи виховання є формування інтолерантної до корупції особистості військовослужбовця, чому нині приділяється велика увага [3, с. 115]. Правовим підґрунтям військово-патріотичного виховання є ст.17 Конституції України, Закони України «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про основи національного спротиву», «Про військовий обов'язок і військову службу» та інші.

Духовно-моральне патріотичне виховання є найбільш складним для розуміння та опису видом виховання, оскільки його зміст залежить від великої кількості суб'єктивних факторів. Це пов'язано з тим, що моральні норми звичайно носять неписаний характер і мають значні відмінності у різних соціальних груп [4, с. 96]. Відповідно, представники кожної з таких груп вносять елементи свого розуміння у виховну роботу у сфері національно-патріотичного виховання. Виокремлення якихось загальних для кожного з десятків мільйонів громадян України моральних стандартів уявляється достатньо складним, однак саме у системі національного морального виховання можна концентруватися на притаманних українській нації рисах характеру та поведінки, які простежуються у героїчних постатях з української історії, знайомство з біографіями яких входить до змісту освітніх програм як у системі загальної середньої, так і вищої освіти. Слід сказати, що у правовому ракурсі спроби поєднати правові та моральні норми зроблено у численних кодексах професійної (службової) етики, порушення вимог яких тягне за собою не лише етичні, а й правові санкції.

Екологічне виховання як елемент національно-патріотичного виховання є відносно новим порівняно з іншими його видами, визначеними у програмних документах у цій сфері, однак значущість формування екологічного світогляду громадянина України важко переоцінити, оскільки майбутнє нашої держави залежить від застосування адекватних засобів і заходів захисту та охорони оточуючого середовища. Екологічне виховання має своїм правовим підґрунтям ст.ст.13, 16, 66 Основного Закону, а також ст.9-12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Слід також сказати, що ратифікована Україною Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуська Конвенція) дозволила посилити правове підґрунтя дій громадськості у сфері охорони оточуючого середовища. Разом з тим у сфері екологічного виховання нині ще не спостерігається достатньої системності та структурованості.

Правове забезпечення описаних вище напрямів національно-патріотичного виховання носить доволі еkleктичний характер, що обумовлено присутністю в ньому правових актів різних галузей права, які приймалися в різний час

становлення нашої держави, мають відмінності у термінології та спрямовані на досягнення принципово відмінних цілей. Своєрідна кристалізація мети та завдань національно-патріотичного виховання здійснюється на рівні усвідомлення суб'єкта виховних впливів, що обумовлює надзвичайно важливу роль суб'єктивних факторів у виховному процесі. Однак це не означає відмову від спроб досягти загально визнаного у межах держави розуміння змісту національно-патріотичного виховання. Роль консолідуючих чинників тут виконують стратегії та концепції національно-патріотичного виховання, зміст яких суттєво видозмінюється разом зі змінами у національній свідомості.

Список використаних джерел:

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
2. Моїсєєв, В. В. Сутність поняття «військово-патріотичне виховання». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 239. С. 185–189.
3. Khrystynchenko N., Shopina I., Koropatnik I., Khomiakov D., Zaitsev M. Development of Integrity and Intolerance to Corruption in the System of Preparation for Military Service. *Journal of Curriculum and Teaching*. Vol 11, No 3 (2022). Pp.112-120. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n3p112>
4. Онопрієнко С. Функції забезпечення інформаційної безпеки публічного адміністрування в Україні за умов повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. № 2. С. 95-98. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.50.95-98>

О. Г. Ярема,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Стрімкі процеси цифровізації інформаційного простору, тенденції у розвитку цивілізації вивели інформаційну складову забезпечення інформаційної безпеки на перший план. Інформаційна безпека в інформаційному суспільстві набуває важливого стратегічного значення, особливо в сучасний період російського вторгнення як на географічну територію України так і в

інформаційний простір.

Зовнішнє терористичне вторгнення ворога в інформаційне середовище України, активне впровадження та використання нових цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту та платформних рішень, створення нових каналів поширення інформації зумовлює більше ризиків завдання шкоди суспільству і державі в результаті ураження інформаційного простору недостовірною інформацією. Все це зумовлює підвищену увагу щодо вдосконалення існуючих та запровадження нових дієвих механізмів і засобів забезпечення інформаційної безпеки.

Найдієвішими засобами забезпечення інформаційної безпеки в сучасному демократичному світі вважаються правові.

Загальні правові засоби забезпечення інформаційної безпеки включають: законодавче закріплення понятійного апарату у сфері забезпечення інформаційної безпеки; формування системи правового забезпечення інформаційної безпеки; основних ідей, положень, що відображають особливості: системи заборон, зобов'язань, дозволів, стимулів, обмежень, інших правових засобів забезпечення інформаційної безпеки.

Встановлення пріоритетної форми чи способу фіксації інформації доцільно розглядати як забезпечення інформаційної безпеки. Даний засіб передбачає закріплення законодавцем форм і способів фіксації інформації.

Законодавець встановлює, що при виникненні сумнівів і суперечок пріоритет надається певній формі чи способу фіксації інформації. Визнання захищеної інформації може здійснюватися з допомогою офіційного електронного оприлюднення, зокрема опублікування. Особливого значення цей спосіб визнання набуває щодо правової інформації. Пріоритет мають офіційні джерела правової інформації під час роботи з нею. Таким пріоритетним способом фіксації інформації є публічні реєстри інформації, офіційні банки та бази даних [1]. Офіційний, обов'язковий чи інший спосіб закріплення пріоритетності певних форм та способів фіксації інформації відіграє важливу роль у забезпеченні інформаційної безпеки.

Закон «Про доступ до публічної інформації», відповідно до ст. 10-1 встановлює, що розпорядники інформації зобов'язані надавати публічну інформацію у формі відкритих даних на запит, оприлюднювати і регулярно оновлювати її на єдиному державному веб-порталі відкритих даних та на своїх веб-сайтах (з врахуванням вимог щодо персональних даних) [2].

Однак в умовах дії особливих режимів, зокрема воєнного стану права людини у сфері доступу до інформації, права на звернення можуть бути обмежені.

Так, постанова КМУ від 12 березня 2022 р. № 263 встановлює, що на період дії воєнного стану міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, державні та комунальні підприємства, установи, організації, що належать до сфери їх управління, для забезпечення належного функціонування інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних

систем, публічних електронних реєстрів, володільцями (держателями) та/або адміністраторами яких вони є, та захисту інформації, що обробляється в них, а також захисту державних інформаційних ресурсів, можуть зупиняти та обмежувати роботу таких ресурсів [3], наслідком чого є унеможливлення реалізації громадянами України конституційних прав на доступ до інформації. Здійснення даних заходів може бути припинено протягом шести місяців після припинення чи скасування воєнного стану з повідомленням про припинення вжиття зазначених заходів Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації та Міністерству цифрової трансформації.

З початком війни для запобігання загрози життю та здоров'ю суддів та учасників судового процесу у період воєнного стану, доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень та сервісу «Стан розгляду справ» також тимчасово було призупинено.

Наступним засобом забезпечення інформаційної безпеки є проведення відповідних перевірок. Перевірка інформаційної безпеки здійснюється у межах надання адміністративних послуг [4].

Міністерство юстиції України під час ведення державного реєстру громадських об'єднань здійснює перевірку повноти інформації, що міститься у поданих документах [5]. У правовому регулюванні очевидна тенденція закріплення перевірки інформації стосовно всіх офіційних потоків інформації, що мають публічне значення.

Перевірка безпеки здійснюється за допомогою запиту додаткових відомостей, уточнюючих відомостей, додаткових документів, що підтверджують достовірність інформації. Можуть бути використані такі інструменти, як звернення та запити відповідно до встановленого законодавством порядку. Можуть встановлюватись спеціальний термін та вимоги до змісту відповіді на запити.

Активно використовуються технології штучного інтелекту, що дозволяють здійснити перевірку та встановити недостовірну інформацію на рівні окремих повідомлень, відео файлів, акаунтів у мережі Інтернет та окремих сайтів в Інтернеті [6, с. 11].

Перевірка безпеки розглядається переважно як окрема процедура у складі інформаційних процесів і адміністративних процедур, але може бути самостійною адміністративною процедурою. Державі, на сучасному етапі підвищеної уваги до забезпечення інформаційної безпеки, необхідно розробити систему прийомів, способів, за допомогою яких реалізовуватиметься кожна самостійна адміністративна процедура.

У законодавстві формується тенденція до презумпції інформаційної безпеки. Це один із правових засобів, що дозволяють забезпечувати інформаційну безпеку, захищати права і законні інтереси власників інформації.

Презумпція інформаційної безпеки або усвідомленої добровільності означає, що інформація визнається безпечною, доки зворотне не буде доведено рішенням суду [7, с. 131]. Презумпція інформаційної безпеки

встановлюється переважно на рівні закону, оскільки становить особливий прояв обмеження права на інформацію. Користувач визнає інформацію захищеною, доки зворотне не буде доведено рішенням суду, що набрало законної сили.

У системі правових засобів забезпечення інформаційної безпеки важливу роль відіграють система заборон, зобов'язань забезпечувати інформаційну безпеку та використання обмежень. Велике значення має застосування засобів стимулювання інформаційної безпеки.

Важливим правовим засобом забезпечення інформаційної безпеки є інститут юридичної відповідальності [8, с. 141]. За створення, використання чи розповсюдження недостовірної інформації встановлюється кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна та матеріальна відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність може настати щодо працівника, якщо роботодавець на рівні локального правового акта передбачив вимоги інформаційної безпеки та можливості застосування заходів дисциплінарного характеру за порушення цих вимог. Наприклад, поширення недостовірної інформації у процесі здійснення трудової функції контрагентом, надання недостовірної інформації роботодавцю, що спричинило заподіяння негативних наслідків. У деяких випадках це може заподіяти матеріальні збитки роботодавцю, що може бути підставою матеріальної відповідальності працівника.

Поширення недостовірної інформації її окремих різновидів тягне кримінальну відповідальність. Збільшення кількості складів злочинів, пов'язаних з безпекою інформації у період воєнного стану свідчить про те, що кримінальна політика України націлена на визнання дій, пов'язаних з інформацією, у низці випадків як суспільно небезпечних, спрямована на криміналізацію та забезпечення захисту національних інтересів.

Серед адміністративних правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення, можна виділити такі групи відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері: за надання недостовірних звітів; за відмову в наданні інформації; за надання недостовірних відомостей та ін.

За дії, пов'язані з недостовірною інформацією, настає і цивільно-правова відповідальність відповідно до Цивільного кодексу України, зокрема, за поширення відомостей, що не відповідають дійсності; надання або розповсюдження недостовірної інформації, що спричинила збитки у межах договірних відносин; вчинення вищезгаданих правопорушень, що спричинили майнові збитки, вчинення інших протиправних дій, пов'язаних з недостовірною інформацією, що спричинили майнові збитки.

Підвищення значущості доступу до достовірної інформації вимагає переходу до концептуальної моделі доступу до інформації на основі безпечної інформаційної взаємодії суб'єктів з метою забезпечення національних інтересів. Для цього важливо розробити та законодавчо закріпити систему правових

засобів, включаючи суб'єктивні права, гарантії, юридичну відповідальність, які забезпечують інформаційну безпеку, в тому числі в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 18.11.2021 р. № 1907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1907-20>

2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

3. «Закриті» відкриті дані: яка ситуація з даними під час війни. *Доступ до правди*. 26.08. 2022 р. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/news/publications/zakryti-vidkryti-dani-i-aka-sytuatsiia-z-danymy-pid-chas-viiny>

4. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 р. № 1689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1689-20>

5. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/755-15>

6. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Кравчук С. М. Теоретичні засади правового регулювання систем штучного інтелекту щодо ідентифікації особи у контексті діяльності органів виконавчої влади. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 2 (8). С. 8-15.

7. Принципи правового регулювання інституту інформаційної безпеки. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: право*. 2021. Том 66. С. 129-134.

8. Арістова І. В., Баранов О. А., Дзьобань О. П. та ін.; Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері та основи інформаційної деліктології: монографія / За заг. ред. К. І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2019. 344 с.

О. Г. Ярема,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
І.Б. Соловей,
здобувач вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ведення воєнного стану на території України зумовило введення певних коректив у процес здійснення органами державної влади, місцевого самоврядування своїх повноважень і функцій. Зазначений вплив особливого режиму значно відчутний й у системі реалізації судочинства.

Воєнний стан є особливим станом, який може бути введений на території держави в умовах загроз національній безпеці, з метою забезпечення обороноздатності, охорони прав та свобод громадян. Воєнний стан на території України був введений 24.02.2022 Указом Президента України № 64/2022, що має наслідком відповідно до Конституції України, встановлення окремих обмежень прав і свобод людини і громадянина. У таких надзвичайних ситуаціях адміністративне судочинство здійснюється з певними особливостями та вимагає дотримання спеціальних процедур та правил, характерних для судочинства загалом за подібних обставин.

Правове регулювання окремих аспектів здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного часу є особливим. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [1]. Змінити можна тільки територіальну підсудність у зв'язку з воєнними діями.

Під час воєнного стану діють окремі норми законодавства, що регулюють питання здійснення правосуддя під час дії особливих режимів а також прийнято ряд нових змін та рекомендацій що удосконалюють процес ведення судочинства в зазначених умовах, зокрема, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ»; Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану»; 24.02.2022 Рада суддів України прийняла рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку рф» і ін. Радою суддів України

прийнято рекомендації щодо роботи суддів в умовах воєнного стану де зазначається, що у випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів повинно оперативно прийматись рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ. Інформувати про такі рішення оперативні штаби, Верховний Суд, Раду суддів України, ДСА України [2].

Крім цього відповідно до Наказу Голови Верховного Суду, встановлено особливий режим роботи судів й запроваджено відповідні організаційні заходи, зокрема, у разі загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно прийматимуться рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом; справи, які не є невідкладними, розглядатимуться лише за наявності письмової згоди на це всіх учасників судового провадження; з метою забезпечення безпеки учасників судових процесів і відвідувачів судів припиняється проведення особистого прийому громадян керівництвом суду й обмежується допуск у судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань; якщо суд не припинив здійснювати судочинство, учасники судових процесів мають можливість подати заяву про відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та/або про розгляд справ у режимі відео конференції за допомогою будь-яких технічних засобів, зокрема власних [3].

Розгляд справ задля безпеки громадян може проводитись у дистанційному форматі в режимі відео конференції. Також учасники судового процесу мають можливість подати заяви про розгляд справ за їх відсутності, про відкладення справ. Такі заяви можуть бути надіслані в електронному вигляді на електронну адресу Суду або через особистий кабінет у системі «Електронний суд», чи поштою.

Під час повітряних тривог потрібно переривати судові засідання для перебування в укритті. Кількість таких вимушених «переривань» за день може бути різною, як і різною їх тривалість, тому зазначена проблема потребує свого подальшого опрацювання та вирішення з урахуванням імперативних засад судочинства та необхідності забезпечення безпеки працівників суду та учасників справи. Подальші кроки розширення можливостей дистанційного судочинства потребують також технічного та нормативного підґрунтя [4].

Адміністративне судочинство є важливою складовою системи судового захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб. Воно стосується вирішення спорів, пов'язаних з діяльністю державних органів, їхніми рішеннями, діями або бездіяльністю, які можуть впливати на права та свободи громадян. Адміністративне судочинство під час воєнного стану є важливим механізмом забезпечення захисту прав та інтересів громадян, а також наглядом за діями влади та виконанням законодавства, адже відповідно до п. 1 ст. 2 КАС України завданнями адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою

ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [5Помилка! Джерело посилання не знайдено.]

Однією з основних особливостей адміністративного судочинства під час воєнного стану є те, що воєнний стан може зумовити припинення роботи адміністративних судів на певній території, де відбуваються воєнні дії. Інша особливість адміністративного судочинства під час воєнного стану полягає у зміні правового регулювання окремих аспектів здійснення судочинства. Зазвичай введення воєнного стану супроводжується запровадженням додаткових обмежень та заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки та громадського порядку. Це може вплинути на правовий статус громадян, права та обов'язки державних органів, порядок розгляду справ та правозахист у судових інстанціях.

Важливим аспектом реалізації адміністративного судочинства під час воєнного стану є можливість введення особливих процедур, які відрізняються від звичайних процедур, притаманних звичним процесам ведення судочинства. Наприклад, в умовах дії особливих режимів можуть застосовуватися спрощені процедури розгляду справ, скорочені терміни їх розгляду, спеціальні правила збору доказів, безпосередньої участі сторін у судових засіданнях і ін.

Крім цього, оскільки воєнний стан може встановлювати особливі правила та обмеження, рішення судів, винесені в такий період, можуть мати дещо інші наслідки порівняно з рішеннями, винесеними в звичайний період. Це може включати, наприклад, особливості виконання таких рішень, можливість їх оскарження у встановлені законодавством строки.

До важливих аспектів адміністративного судочинства під час воєнного стану також належить дотримання відкритості та прозорості процедури, зокрема, доступу громадян до суду. Однак, з початком війни для запобігання загрози життю та здоров'ю суддів та учасників судового процесу у період воєнного стану, доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень та сервісу «Стан розгляду справ» було на певний час призупинено. Зважаючи на обмежений доступ до інформаційних систем судової влади України, про дату та час судових засідань, а також іншу необхідну інформацію по своїй справі можна було дізнаватись з використанням інших засобів зв'язку (за номером телефону суду, шляхом направлення листа на адресу електронної пошти суду чи написавши повідомлення до відповідного суду у Messenger Facebook).

В умовах воєнного стану, держава має розширені повноваження щодо вживання заходів безпеки, а також може здійснювати обмеження прав та свобод громадян. Тому, в даному аспекті, адміністративні суди виконують важливу роль у захисті прав і свобод громадян в тому числі і під час дії воєнного стану, захищаючи права громадян від можливих правопорушень з боку суб'єктів владних повноважень, зловживань чи будь-яких інших протиправних дій з боку органів влади, що виходять за межі їх повноважень. Тому, важливим аспектом реалізації адміністративного судочинства під час воєнного стану є можливість

громадян подавати адміністративні скарги на рішення та дії органів влади, які стосуються неправомірних дій суб'єктів владних повноважень під час воєнного стану. Це дає можливість громадянам захищати свої права в суді та брати участь в судовому процесі, контролювати діяльність органів влади та домагатися законності прийнятих рішень.

Варто зазначити, що воєнний стан є винятковим станом, і його введення передбачає особливі процедури та правила, встановлені законодавством. Адміністративні суди, як і інші органи юстиції, повинні дотримуватися вимог закону та забезпечувати захист прав та інтересів громадян та юридичних осіб, зокрема і під час воєнного стану.

Вважається, що воєнний стан є поважною причиною пропуску процесуальних строків, але кожен суддя оцінює цю причину індивідуально, у межах справи, яка розглядається. Також судам рекомендовано відкладати розгляд справ, в разі, якщо учасник справи не може з'явитися до суду через небезпеку для свого життя та не має змоги подати клопотання про відкладення розгляду справи або, якщо особа залучена до роботи з об'єктами критичної інфраструктури, проходить службу в ЗСУ чи добровольчих формуваннях.

Отже, адміністративне судочинство в умовах воєнного стану є важливою гарантією реалізації громадянами права на захист від протиправних діянь суб'єктів владних повноважень, функції яких в період дії особливих режимів є розширені. В даних умовах суди повинні дотримуватися принципів справедливості, незалежності судочинства, забезпечувати права сторін у судових процедурах та приймати правильне, обґрунтоване та законне рішення, враховуючи всі обставини справи та вимоги закону. З кожним днем війни суди намагаються адаптуватися до функціонування в нових умовах воєнного стану, в результаті чого приймаються нові рекомендації щодо ведення правосуддя в умовах війни а також необхідні зміни до чинних нормативно-правових актів, що регулюють порядок функціонування судів та здійснення судочинства в особливих умовах.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 №389-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250
2. Усім судам України. Рекомендації Ради суддів України. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>
3. Робота судів України в умовах воєнного стану. Актуальні питання судової практики. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudv-ukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu
4. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. Актуальні питання судової практики. 25 травня 2022. URL: <https://finbalance.com.ua/news/publichniy-dostup-do-derzhrestru-sudovikh-rishen-zakritiy-z-pochatku-viyni>

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. № 2747-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

В. Д. Яремчук
*доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат історичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ ВИМОГИ ЩОДО БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах сучасної війни з російським агресором виявляються різноманітні проблеми, без подолання яких неможливо говорити про належну організацію роботи у багатьох сферах суспільного життя, у тому числі і на освітянській ниві. Воєнні обставини вимагають налагодження безпечного освітнього середовища, що для закладів освіти всіх рівнів вже понад рік стало чи не головним завданням. Разом з тим, цей напрям діяльності вимагає нових підходів, відповідного правового забезпечення.

У ст.1 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX сформульовано термін «безпечне освітнє середовище» та його визначення : «безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин».

Зрозуміло, що у 2020 році передбачити і включити до зазначеної статті важливі завдання, які першочергово необхідно вирішувати у воєнний час, законодавець не міг. Однак, до того часу було напрацьовано чимало нормативно-правових актів, постанов Кабінету Міністрів України (далі – КМУ), наказів МВС України, МОН України та інших документів, що стосувалися безпеки освітнього середовища. Перш за все це Кодекс цивільного захисту України; Постанова КМУ від 10.03.2017 № 138 «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту»; Порядок створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту та ведення його обліку, затверджений постановою КМУ від 10.03.2017

№ 138; Постанова КМУ від 12 квітня 2017 № 257 «Про затвердження Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва»; наказ МВС України від 09.07.2018 № 579 «Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту»; Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти, затверджене наказом МОН України від 26.12.2017 № 1669; накази МОН України від 15.08.2016 № 974 «Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України», від 30.12.2014 № 1417 «Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні» зареєстрований в Міністерстві юстиції України 05 березня 2015 за № 252/26697; Методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, затверджені наказом МОН України від 06.05.2021 № 509; Положення про психологічну службу у системі освіти України, затверджене наказом МОН України від 22.05.2018 № 509.

З початком війни були напрацьовані правові вимоги щодо безпечного освітнього середовища. У цьому процесі був використаний міжнародний досвід щодо безпеки освітнього середовища. Так, світова практика свідчить, що в збройних конфліктах питання збереження закладів освіти як безпечного простору є надзвичайно гострим. Під час війни, заклади освіти часто стають ціллю для нападів, що призводить до втрати життів та руйнування будівель, обладнання. Ця обставина спонукала до появи низки міжнародних правових актів, спрямованих на безпеку освітнього середовища, до яких можна віднести, перш за все, Конвенцію ООН про права дитини (1989) та резолюції Ради Безпеки ООН 1998 (2011) і 2143 (2014) (резолюції закликають всі сторони збройного конфлікту утримуватися від дій, які перешкоджають доступу дітей до освіти, а також закликають держави-члени розглянути конкретні заходи щодо обмеження використання шкіл збройними силами та озброєними недержавними формуваннями із порушенням застосовних норм міжнародного права). У 2015 р. ООН розробило Декларацію про безпеку шкіл – політичне зобов'язання забезпечувати кращий захист дітей, вчителів та шкіл, підтримувати продовження освіти під час бойових дій та вживати конкретних заходів, щоб запобігати використанню шкіл у військових цілях. Декларація була відкрита для підписання на конференції про безпеку шкіл, скликаній Міністерством закордонних справ Норвегії в Осло в травні 2015 р.

26 листопада 2019 р. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) вітав зобов'язання українського уряду забезпечувати доступ дітей до освіти під час збройного конфлікту, оскільки Україна стала 100-ю державою, яка приєдналася до Декларації про безпеку шкіл. Станом на 9 вересня 2022 р. Декларацію підписало 111 держав, серед яких немає РФ, що є досить показовим фактом зневаги та нехтуванням цієї держави до практики міжнародного права та уваги світової спільноти до безпечного освітнього простору.

Європейський Союз з самого початку війни РФ проти України надає велику й різноманітну допомогу українським громадянам, зокрема і у сфері освіти. Нещодавно, 9 березня 2023 р. Європейська комісія здійснила перегляд Річної робочої програми ЄС з освіти, навчання, молоді та спорту «Erasmus+» на 2023 рік в бік збільшення бюджету Erasmus+ для підтримки проєктів, що сприяють освітній діяльності та інтеграції людей, які були змушені виїхати з України в результаті війни, у нове освітнє середовище, а також заходи, що підтримують організації, здобувачів освіти та викладачів в Україні.

Усі гілки влади в Україні взяли активну участь у правовому забезпеченні налагодження освітнього процесу у воєнний час, що знайшло своє відображення у цілому ряді нормативно-правових актів, де чітко сформульовані правові вимоги щодо безпечного освітнього середовища. До прикладу, зробимо невеликий перелік тієї правової бази, яка стала основою для реалізації правових вимог щодо безпеки освітнього середовища: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» щодо окремих аспектів підготовки кваліфікованих робітників в умовах воєнного стану та відновлення економіки» від 19.06.2022 № 2312-IX; наказ МОН України від 28.03.2022 №274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні»; лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти» від 14.06.2022 № 03-1870/162-2. В умовах війни в Україні активно діє урядова «Всеукраїнська шкільна онлайн-платформа», спрямована на задоволення потреб у безпечних навчальних просторах для очного навчання і матеріалах для дітей. Одним із варіантів усталити систему захисту та безпеки особистості в закладі освіти стало створення й запровадження Кодексу безпечного освітнього середовища – внутрішнього документу закладу освіти, що регулює діяльність закладу щодо запобігання порушенням прав особистості на безпеку, визначає способи підтримання та втручання в ситуації, загрозливі життю, здоров'ю та благополуччю особистості.

22 січня 2023 р. Президент України Володимир Зеленський у День Соборності, спілкуючись зі студентами КНУ імені Тараса Шевченка, акцентував увагу присутніх на тому, що освіта має бути актуальною та відповідати потребам сьогодення, при цьому без втрат освітніх стандартів і надбань; наголосив, що: «Ми повинні знати, що ми не зможемо більше жити так, як жили. І ми повинні побудувати державу, яка буде зразком безпеки».

Зміст

Благуа р. Р.І.

Конституційно-правовий механізм реалізації прав і свобод людини
в Україні в умовах війни.....3

Афтанасів В. М.

Захист прав дітей в умовах воєнного стану6

Барабаш О. О.

Порушення прав і свобод людини в умовах війни: безпека особи,
суспільства та держави9

Басиста І.В.

Перспективи притягнення до відповідальності за порушення прав дітей
в Україні та злочини щодо дітей, скоєні російськими загарбниками під
час широкомасштабної війни, розв'язаної росією 24 лютого 2022 року
(співробітництво із міжнародним кримінальним судом).....13

Бедрій Р. Б.

Особливості забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб
в умовах воєнного стану в Україні.....18

Білун С. С., Дегтяр Р. О.

До питання про захист прав інтелектуальної власності в умовах
воєнного стану21

Бондаренко В. А.

Моніторинг результатів навчання іноземної мови у немовних вишах.....23

Бортник Н. П.

Захист інформації у контексті національної безпеки.....25

Бортник Н. П., Єсімов С. С.

Феномен «судової помилки» в адміністративному судочинстві:
причини, наслідки, заходи попередження.....28

Гаврильців М. Т.

Захист прав людини в умовах війни (за матеріалами рішень Європейського суду з прав людини)31

Гамулець М. І.

Роль бізнесу у розвитку благодійності у Європейському Союзі.....34

Грищук А.Б.

Проходження служби в умовах воєнного стану:
загальна характеристика.....38

Грищук А.Б., Проць І.М.

Професійне навчання кадрів державного управління в умовах війни.....41

Денисюк Б.С., Ревак І.О.

Розслідування воєнних злочинів в Україні44

Дорош М. І., Гаврильців М. Т.

Гарантії захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в умовах дії в Україні воєнного стану47

Єсімов С. С.

Профілактика як заходи попередження торгівлі людьми.....50

Єсімов С. С., Березовська В.

Податковий контроль за умов цифровізації економіки.....53

Жукова Є.О.

Контрольне публічне адміністрування у період правового режиму воєнного стану56

Забзалюк Д.Є., Тополевський Р.Б.

Дослідження сфери прав людини: методологічний вимір59

Загуменна Ю.О.

Концепт аксіологічної парадигми принципів законодавства у сфері національної безпеки62

Здреник І.В.

Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина

під час воєнного стану	67
Кавчак О. Р., Єсімов С. С.	
Особливості справ про адміністративні правопорушення щодо забороненої символіки	70
Кальницький П. Т., Гаврильців М. Т.	
Актуальні проблеми множинного громадянства в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану	74
Кірієнко Т. П.	
Право людини на безпеку як фундаментальне конституційне право	77
Клименко А.М.	
Подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності з використанням повноважень посадових осіб	79
Ковалів М. В., Стрілець Ю.М.	
Оскардження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві	82
Ковалів М.В., Скриньковський Р.М.	
Конституційно-правові норми: форми реалізації	85
Ковалів М.В., Єсімов С.С.	
Методи реалізації міжнародно-правового захисту прав людини	88
Ковалів М. В., Старовецька Х.	
Конституційно-правовий зміст громадянської ініціативи	91
Коваль І.І., Ревак І.О.	
Класифікація воєнних злочинів та особливості їх розслідування в Україні	94
Коритко Л. Я., Кучера А. М.	
До питання порушення екологічних прав людини в Україні (2014-2023 рр)	97
Кохан О.І.	
Роль освіти в пошуку шляхів досягнення миру в умовах війни	100

Крамар Р.І., Гачак-Величко Л.А.

Реформування організаційно-правового механізму забезпечення
прав і свобод людини та громадянина103

Куп'янська А. М.

Захист прав і свобод людини як основоположне завдання
конституційної юстиції.....105

Лактіонова М.Т., Ревак І.О.

Розшук та повернення вкрадених культурних цінностей109

Лебедєва А. О., Туркот О. А.

Зародження права людини як історико-культурний феномен.....112

Лепісевич П.М.

Конституційно-правова відповідальність в Україні в умовах
надзвичайного стану114

Лепіш Н.Я., Павлович-Сенета Я.П.

Дослідження впливу засобів масової інформації на інформаційно-
психологічний стан особи116

Лимонько А. О., Дегтяр Р. О.

Актуальні питання стягнення аліментів у період воєнного стану120

Лозинський Ю.Р.

Деякі аспекти надання адміністративних послуг в Україні122

Лозинський Ю.Р., Порцін В.Р.

Особливості адміністративно-правових заборон124

Лук'янова Г. Ю.

Гендерна проблематика в умовах дії в Україні правового режиму
воєнного стану126

Микієвич М.М.

Виконання Україною критеріїв для початку переговорів про
вступ в Європейський Союз: сучасний стан та перспективи.....129

Невзоров І.Л., Байбак А.Г.

Правова визначеність як юридична гарантія забезпечення прав людини132

Нестеренко А.О.

Правові механізми евакуації дітей, які перебувають у закладах інституційного догляду із зон бойових дій.....135

Онишко О. Б.

Захист соціальних прав громадян у рішеннях європейського суду з прав людини139

Павлович-Сенета Я.П.

Суб'єкти адміністративного права в умовах дії воєнного стану в Україні143

Павлович-Сенета Я.П., Леніш Н.Я.

Елементи надзвичайних адміністративно-правових режимів в Україні147

Павлович-Сенета Я.П., Цибульська В.

Адміністративна відповідальність неповнолітніх: соціально-правові передумови152

Панкевич О.З.

Справи екологічного характеру: деякі правові позиції Європейського суду з прав людини156

Попович Р.А.

Міжнародні стандарти реалізації прав потерпілого у судовому кримінальному процесі159

Поцюрко О.Ю., Поцюрко М.М.

Особливості діяльності національної поліції щодо забезпечення конституційних прав та свобод громадян та розбудови громадянського суспільства в умовах воєнного тану161

Проць І. М.

Аналіз динаміки та перспектив розвитку банківської системи
України164

Проць І. М., Єсімов С. С.

Поняття законності застосування поліцією заходів адміністративного
примушення167

Пуш С.М.

Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних
підрозділів під час розслідування насильницького зникнення людини170

Ряшко О.В., Гарасимів Б.Т.

Процес доказування у кримінальних провадженнях щодо
неповнолітніх173

Сеник, В.В., Хімко. Я.П.

Деякі проблеми формування комплексного стратегічного плану
реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і
оборони України на 2023–2027 роки177

Сеник С.В., Желеховська Т.В.

Забезпечення конституційних прав осіб на тимчасово окупованих
територіях178

Сидор М.Я.

Гарантії забезпечення конституційного ладу України як система
загальних умов і спеціальних засобів181

Сірант М. М.

Особливості екологічних правопорушень184

Сіромська Г. М.

Право на доступ до публічної інформації в умовах війни186

Собакарь А. О.

Шляхи вдосконалення адміністративно-деліктного законодавства
щодо протидії проявам насильства за ознакою статі (гендерно-

обумовленого насильства)	189
Стасишин О. А.	
Процесуальні цілі як критерії оцінки ефективності захисту прав учасників бюджетних правовідносин	193
Стецюк С. П.	
Подолання наслідків російської збройної агресії проти України: правові аспекти	196
Тащишин І.Б.	
Правові питання бронювання військовозобов'язаних в умовах військового стану.....	198
Тиравський В.І.	
Національні механізми захисту прав журналістів в умовах війни	202
Тополевський Р.Б., Тополевська Л.	
Особливості притягнення до юридичної відповідальності за порушення людських прав та воєнні злочини внаслідок агресії рф проти України	205
Федіна Н.В., Гащук К.А.	
Дотримання прав і свобод людини та громадянина в період воєнного стану.....	208
Хатнюк Ю. А.	
Важливість та напрями взаємодії поліції і населення	211
Чвак С. Д., Гаврильців М. Т.	
Реалізація інформаційних прав людини в умовах дії в Україні воєнного стану	215
Шведа Б. В.	
Суддівський розсуд щодо рішень за скаргами учасників адміністративного судочинства	218
Шийович Р. Я.	
Загальний і локальний предмет доказу в адміністративному	

судочинстві	221
Шийович С. Я.	
Публічні послуги та цифрові технології: правове оформлення у конституційному праві	223
Шопіна І.М.	
Гене́за розвитку правового статусу командувача національної гвардії України	227
Ярема В.В.	
Види національно-патріотичного виховання в Україні	231
Ярема О. Г.	
Правові засоби забезпечення інформаційної безпеки в Україні	234
Ярема О. Г., Соловей І.Б.	
Деякі аспекти реалізації адміністративного судочинства в умовах воєнного стану.....	239
Яремчук В. Д.	
Правові вимоги щодо безпеки освітнього середовища в умовах війни	243